

KONSTITUSIÓÑ POLITIKAJ
TYI LIESTARUS UNIRUS
MEJIKANUS

CONSTITUCIÓN
POLÍTICA DE
LOS
ESTADOS UNIDOS
MEXICANOS

EN CH'OL DE TABASCO

KONSTITUSIÓN POLITIKAJ TYILI ESTARUS UNIRUS MEJIKANUS

Li Konstitusión alálíxbä tyi li liariu opisial tyi li
pererasióñ li jo'p'ej le pebreru tyi 1917.

Ty'añ kuxulbä

Wi'ilbä repormaj tsa'bä isu'bäyo' tyi DOF 27-05-
2015.

Notaj:

Ts'ijbubilbä kuxulbä lajabä bajche' Lekreto tyi materia politikaj-elektoral tsiktyisäbilbä tyi DOF 10-02-2014:

- 1) *Jiñi Repormaj, wi'il otsäbibä' yik'oty ta'bä lajmij tyi k'añol ya' tyi artikuloj 35, 41, 54, 55, 99, tyi praksion 105, insisu II f), 110, 111 yik'oty tyi praksion 116 IV, mi kaj yochel tyi k'añol chä'äch bajche' mi yäl li artikuloj chämp'ej tyi yorolel bajche' albilbä Lekreto.*
- 2) *Jiñi Repormaj tyi artikuloj 59 mi kajel ik'äjñel tyi' tyojlelob liputalus yik'oty senalores muk'bä ipäjk'elob tyi yorolel electoral tyi 2018, lajaläch chä'äch bajche' mi yäl wä' tyi artikuloj junlujump'ej tyi yorolel bajche' albilbä tyi Lekreto.*
- 3) *Jiñi repormatyak, wi'il otsäbilbä yik'oty ta'bä lajmi tyi k'añol ya' tyi artikuloj 69, yuxp'ejlel parafo; 74, parafo III yik'oty VII; 76, praksion II yik'oty XI; 89, praksion II, cha'p'ej parafo yik'oty yuxp'ejlel, yik'oty praksioñ XVII, mi kaj yochel tyi k'añol tyi 1° lisiembre tyi 2018, chä'äch bajche' mi yäl wä' tyi lajchämp'ej artikuloj yorolel bajche' albilbä tyi Lekreto.*
- 4) *Jiñi repormatyak ya' tyi artikuloj 65; 74, praksion IV yik'oty 83, mi kajel iyochel tyi k'añol tyi 1 lisiembre tyi 2018, lajaläch bajche' mi yäle' li jo'lujump'ej Arikuloj che' yorolel bajche' albilbä tyi Lekreto.*
- 5) *Jiñi repormatyak, wi'il otsäbilbä yik'oty ta'bä lajmi tyi k'añol ya' tyi artikuloj 28; 29, ñaxañbä parafo; 69, cha'p'ej parafo, 76, praksiones II yik'oty XII; 78, praksion V; 82, praksion VI; 84; 89, praksion IX; 90; 93, cha'p'ej parafo; 95; 102, Apartalus A; 105, praksiones II, insisu c) e i) yik'oty III; 107; 110, 111; 116, praksion IX yik'oty 119, ñaxañbä parafo, mi kajel iyochel tyi k'añol tyi lajaläch chä'äch bajche' mi yäl tyi Artikuloj wäklujump'ej tyi yorolel chä'äch bajche' albil tyi Lekreto.*
- 6) *Jiñi repormatyak, wi'il otsäbilbä yik'oty ta'bä lajmi tyi k'añol ya' tyi artikuloj 79, 108, 109, 113, 114, 116, praksion V yik'oty 122, jo'p'ejlel tyejchi'bal, tsiktyisäbilbä cha'añ Lekreto DOF 27-05-2015, mi kajel iyochel tyi k'añol cha'añ lajal chä'äch bajche' mi yäl tyi Cha'p'ej Artikuloj yik'oty ijo'p'ejlel tyi yorolel albilbä Lekreto.*

Jiñi C. ñaxañ yumäl cha'añ Ejersituj Koñstitusioñalistaj, mi ye'tyilañ jiñi Poler Ejekutibu tyi li Nasioñ, ili bä tsik taixbä ik'añäj ik'ele' li wä'bäj añ Lekreto:

VENUSTIANO CARRANZA, Ñaxañ yumäl jiñi Ejersituj Koñstitusioñalistaj, mi ye'tyilañ jiñi Poler Ejekutibu tyi Estarus Unirus Mejikanus, mi kāk' tyi ña'tyãñtyel:

Jiñi li konkresu konstituyentej much'kibil wä' tyi kaxlañ lum tyi 1°. Jiñi lisebrej tyi 1916, tyi weñ uts'aty jiñi lekretu tyi konbokatoria tyi 19 li septiembrej tyi mismu ja'bil, pätyälbä tyi li ñaxañ jepaturaj, che' bajche' mi yäle', ya' ba' ts'ijbäbil tyi artikulo 4°. Jiñi k'extyibilbä tyi 14 icha'añ ili uj tyi meleyo' jiñi lekretuj tyi 12 jiñi lisiembrej tyi 1914, ak'älbä tyi h. Berakrus, otsäbil jiñi plan li wualalupe, tyi 26 le marsoj tyi 1913, weñ uts'aty mi ñäsañ wäbä mi yäl:

Konstitusioñ polítika tyi li estarus unirus mejikanus, tyi repormaj tyi li 5 tyi pebreru tyi 1857.

Juñchajp ts'ijb

Jump'ej Kapitulo

Tyi Li Lerechus Umanus Yik'otyle Ikarantías

Jump'ej Artikulo (Artukulo 1). Kãñãlixbã wã' tyi koñstitusioñ yik'oty jiñi ity'añ yañtyakbã lum ba' jiñi estarus mejikanus ya' chukul, chã'äch bajche' karañtia cha'añ ikãñätyañtyel, che' je'el ili cha'leñtyel machmej tyi mujkel yik'oty tyi lajmisañtyel, ch'ujbiyäch ñijkãñtyel mi chã'äch mi yãle' ili koñstitusioñ.

Parafo tyoj isãbilbã DOF 10-06-2011

Ya' ba' mi k'ejlemaj cha'añ bã lerechus umanus mi' ñã'tyañtye majlel bajche' mi yãl wã' tyi koñstitusioñ yik'oty jiñi ity'añ yañtyakbã lum mi yãk'beñtyelo' tyi' pejtyej k'iñ li kixtyañujo' ñukbã ikotyãntyelo'.

Parafo cha' ak'ãlbã DOF 10-06-2011

Tyi pejtyelex-e'tyelo', yujilo'bã isujmlel, añtyi iweñta ityech, ik'uxbiño', kãñãtyaño' yik'oty mi yã'beño' ilerechus umanus muk'bã ipãs bajche' yom lakcha'añ tyi lakpejtyelex, motyoye' elbã, motyoye' kotyañlakbã, ma'añ mi ty'oxlakbã yik'oty bajche' mi tyoj-añlamaj. Añ tyi ityoylej jiñi estarus mi yãk tyi kãñätyañtyel, säklãñtyel, tyojmulil yik'oty ityoy isãñtyel mulil tyi kaj jiñi lerechus umanus, che' bajche' mi yãl ya' tyi tsãtsbã ty'añ.

Parafo cha' ak'ãlbã DOF 10-06-2011

Mach yom mi' tyã'lañoño'laj wã' tyi estarus unirus mejikanus. Jiñi tyã'lãbilo'bã xyambã pamilo' muk'bã yoche'lo' tyi laklumal mi ityaj, ikolisãñtyel yik'oty ikãñätyañtyel bajche' mi yãl ili tsãtsbã ty'añ.

Mach yom wajeñtyel tyi ikaj ba' tyãlem yik'oty maxki jiñi kixtyañujo', ixik, wiñik, ija'bilel, machbã tyojo', bajche' chumulo', bajche' ik'oklelo', bajche' ch'ujuyaj, ipeñsalo', muk'bã ilaja mulaño'ibã ixik-ixik wiñik- wiñik, mi ibãjaxtyo yik'oty yañtyañbã muk'bã ityã'lañ ikuxtyãlel kixtyaño yik'oty yombã iyãp yik'oty iyãsibeñ ilerechus yik'oty ikolisãñtyel li kixtyañujo'.

*Parafo tyoj isãbilbã DOF 04-12-2006, 10-06-2011
artikulo tyoj isãbilbã DOF 04-08-2011*

III. Mi isãklaño' chã'äch bajche' yom ixuk'chokoño', ibemelo' yik'oty

ñämälbä icha'leño', x-e'tyelo' o xpäsoñelo' cha'añ imelo' ibajñel e'tyelo' tyi ilumal, mi yäjk'elo' tyi ty'añ x-ixiko' cha'añ lajal yik'oty wiñiko' jiñi lakpi'älo' cha'añ iñusaj k'iño' yik'oty mi iyajkaño' iyaj-e'tyel yik'oty mi iyajkäñtyelo' je'el; mejo' tyi ochel yik'oty troñel tyi kaxlañ e'tyel ta'ba käyleyo' o tyi päjk'iyoy', tyi jump'ejbä ty'añ ba'mi ich'ujbiñ tyik'ol chajpäbilbä tyi pereral yik'oty bajñe ch'ämo' tyi ñuk-ity'añ tyi estarus. Mach saj ch'ujbil imäktyañ icha'leyajo' lakpi'älo' jiñi lerechos politiko elektoral cha'añ kixtyañujo' tyi isäkläñtyel iyaj-e'tyelo' tyi' tyejklumo'

Cha'p'ej Artikulo (Artikuloj 2). Tyi' pejtyelel lak lumal mejiku, jump'ejach, mach mej tyi ty'oxtyal.

Lak lumal mejiku ka'bälbä icha'añ xyokety'año' wä'ächbä chumulo' k'älä oñiyix che'ñak tyi kajiyo' tyi julel tyi chumtyäl jini x-kaxlaño', lak pi'älo' mu'tyo ibe k'äño' iñopbalo', bajche' muk'o' tyi toñel, mi' säklaño' ityak'iñ, yik'otyoy' ik'ämbalo' icha'liyajo' tyi e'tyel.

Jiñäch iña'tyaya x-yokety'año' bajche' mik käñlakbä jiñäch jump'ejbä tya'ñ

Mu'ba ik'ajñel tyi' tyojel ba' ixuk'tyäl mu'ba yäjlel maxki tyi tyojel mi' yäk'eñtyel x-chumtyälo'.

Jiñi kolum lum chukulbä icha'añ chuty lum, che' mi' much'kiño'- ibäj tyi' pejtyelel lum-tyak jumuch'-jach' mi' majlel ba' mi bajñe säklaño' yaj-e'tyel, chä'äch bajche' ñämälo'-bä imelo'.

Jiñi ilerechu tyi pejtyelel yoke ty'año', che' uts'aty mi la kajñel tyi jump'ej marku konstitusional cha'añ mi lak mel chukiyes la kom tyi laj koptyälel tyi lak-nasional. Jiñi mu'ba yäk'eñoñla k-ñätyañ tyi kolum lum yik'oty tyi chutylum mi' mejlel ya' tyi konstitusiön yik'oty tyi tsäbä ty'añ (ley) che' bajche' chukulo' tyi pereratiba, ya' baki mi' ch'äjmel, yaxbä ya' ba' ts'ijbubilixbä tyi' tyejchi'bal ili artikulo, che' bajche' mi kajñel lak ty'añ yik'oty lak-chumtyäl.

A. Ili konstitusiön mi' cha'kãñ, yik'oty mi yäk'beñ ilerechu tyi pejtyelel aj chumtyälo' p'ump'umbä cha'añ mi' mejlel imelo' chukijach yom icha'añ:

I. Mi yälo' bajche' yomo' chumtyäl yik'oty imuch'tyälelo' tyi lumal.

II. Mi isäklaño' chä'äch bajche' yom ixuk'chokoño', ibemelo' yik'oty ñämälbä icha'leño', x-e'tyelo' o xpäsoñelo' cha'añ imelo' ibajñel e'tyelo' tyi lumal, mi yäjk'elo' tyi ty'añ x-ixiko' cha'añ lajal yik'oty wiñiko' jiñi lakpi'älo' cha'añ iñusaj k'iño' yik'oty mi iyajkaño' iyaj-e'tyel yik'oty mi iyajkäñtyelo' je'el; mejo' tyi ochel yik'oty troñel tyi kaxlañ e'tyel ta'bä käyleyo' o tyi päjk'iyoy', tyi jump'ejbä ty'añ ba'mi ich'ujbiñ tyik'ol chajpabilbä tyi pereral yik'oty bajñe ch'ämo' tyi ñuk-ity'añ tyi estarus. Mach saj ch'ujbil imäktyañ icha'leyajo' lakpi'älo' jiñi lerechos politiko elektoral cha'añ kixtyañujo' tyi isäkläñtyel iyaj-e'tyelo' tyi' tyejklumo'.

III. Mi' bajñe yajkaño' yaj e'tyel tyi lumal cha'añ bajche' ñämä iñik'imelo' tyi' lumal ba' mi yäjk'elo' tyi ty'añ ixiko' cha'añ lajal yik'oty wiñiko' ya' ba' ma'añ mi' ñik'isu'bentyel tyi yuts'atylel kixtyañujo' tyi pereral yik'oty tyi soberania tyi estarus.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 22-05-2015

IV. Mi' be k'ajñel yik'oty ityoj-isäntyel jiñi yoke ty'añ iña'tyäbalo' tyi pejtyelel mu'ba ityoj-isaño' iñusaj k'iñ baki ch'oyolo'.

V. Mi' tsuk'lojtyel cha'añ mi' tyoj-añ ba' chumulo' yik'oty ikäñätyäntyel li tyoj much'li'o' cha'añ li lumo' albi su'bulbä wä' tyi konstitusiön.

VI. Ñujsäñtyel, ch'ujbiñ tyik'ol tyi tyojejach bajche' yomonla tyi cha'año'bä

li lum albi su'bulbä wä' tyi konstitusiõn jiiñ je'el tyi tsätsbä ty'añ, chä'ach
bajche' ch'amäl ilerechu tyi yij imam jiiñtyakbä chumulo'bä tyi lumal, che'
k'ääñol iñunsabä chä'bä imulañ ik'ääñ' tyi lumalo', jiiñ' ikotyäntyel ak'älbä

Ba'año' tyi tyojlel, albibä tyi yujtyi'bal ili konstitusioñ. Cha'añ ik'ejlel tyi lumalo' mi mejo' ichuko'ibäj tyi tyojlel tsätsbä ty'añ.

VII. Säkläño', xchumtyälo' año'bä tyi munisipiu, lok'embä ipäso' ilumal tyi ayuntamientu. Jiñi konstitusioñ yik'oty tsätsbä ty'añ chukulbä tyi pereratiba, muk'bä icha' kãñ iju'sañ ili lerechu ya' tyi munisipiu, cha'añ ityaj itsäts-isäñtyel ikotyaya yik'oty icha'päsoñel xñijkalo' lajalbä yik'oty icha'leyajo' kãñalbä icha'año' tyi malil ilumal.

VIII. Añ alerechu cha'añ mi awochel apejkañ jiñi año'bä iye'tyel. Añ lak lerechu, tyi' pejtyelel juisios bajche' mi aty'ox, tyi abajñel otyi jumujch', yom mi lak-chãmben bajche' yila ikostumbre yik'oty bajche' yila ikultura yom mi lak k'uxbiñ bajche' mi yäl tyi konstitusioñ.

Tyi pejtyel k'iñ jiñi xyokety'año' año' ilerechu cha'añ mi' kotyãñtyel tyi kaxlañ ty'añ jiñi año'bä iña'tyäbal tyi lak yokety'añ cha'añ mi mejlel ikotyano'-ibäj.

Jiñi konstitusioñ yik'oty tsätsbä-ty'añ wä' tyi pereratibas mu'bä imuch'k'iñ chuki yom ibajñe yäl, yik'oty ya' tyi' lum x-yokety'año', che' bajche' iña'tyäbal jiñi chuty lum yik'oty entirares yomombä tyi' pejtyelel.

B. Jiñi pererasioñ, estarus, yik'oty' munisipiu mi' yäk' tyi juñlajal jiñi chuki yombä k-tyajla tyi lak-pejtyelel, mi lajmisãñtyel ba'ika jachbä wajleñtyel, jiñäch mi' ichajpaño' jiñi e'tyejibäl cha'añ mi yäk'beñ ip'ätyäl ilerechuj' jiñi xyokety'año' che' bajche' je'el ikotyãñtyelo' tyi weñ uts'aty jiñi xchumtyälo' tyi' lumal, cha'añ mi' mejlel tyi kotyãñtyel yik'oty tyi kãñol tyi jujumuch'o'.

Cha'an mi mejlel tyi lajmisãñtyel jiñi wokol yi'k'oty p'ump'uñiyel mu'bä ityã'laño' jiñi xyokety'año', jiñi x-e'tyelo' año'ix tyi' tyojlel imelo' bajche' iliyi:

I. Mi' laj kotyañ aj bi'tyi chumtyälo' cha'añ mi yäk'beñtyel ip'ätyäl ityak'iño' mi be tyoj-isãñtyelo' bajche' chumulo' jiñi kixtyañujo', jiñäch mi' melo' jiñi tyemelo'bä tyi uxp'ej ty'añ x-e'tyel baki mi' päso' ich'e'lel jiñi chumtyälo' jiñi x-e'tyelo' tyi munisipales mi' ya' junlajal jiñi x-e'tyelo' tyi tyejklum mi' chajpaño'cha'añ mi' yäk'o' tyi junlajal jiñi tyak'iñ cha'añ ikotyãñtyelo' jiñi x-chumtyälo' tyi chuty lum cha'añ mi k'äjñel ipäjtyel añbä ik'äjñi'bal.

II. Mi' kotyänntyel yik'oty mi be ajk'e li k'ējuñ, tyi chap'ej ty'añ yik'oty bajñe ñusak'ñ, li päsjuñ (alfabetizaci6n) ili yujtyibal li ñaxañ k'ējuñ, li päsoñel p'ojlbä yik'oty li ty'oxo' iñukbä k'ējuñ. Mi iyäjle ke mi be ajk'e kotyayaj mu'bu ipäs che' bajche' añ tyi lumal cha'añ mi' kãño' añbä lak cha'añ tyi lak lumal, isujmle ts'atsbä ty'añ yik'oty che' mi k'ajtyibentye li yokety'año'. Mi' k'ejle li k'uxbiyaj yik'oty mi' kajñe ka'bätyakbä ñusak'ñ añbä tyi pejtyele lum.

III. Mi' k'ejle ke meyeläch chonko icha'lentye li ts'äkayaj, che' mi be jamo' majle tyi pejtyele lum, jiñ che' mik ch'ämbeñla isumlel bajche' mi' ts'äkäntyel tyi pimel, mi' kotyäntyel tyibe kolemalo' lix ñojtye'elo', che' mi säkläntyel bä'iñäk'o' jiñ cha'añ lix bi'tyalo'.

IV. Laj yom uts'aty mi' ichumtyälo' xyokety'año' tyi lak lumal yom mi' ichajpäntyel ba' mi iñusano' k'ñ,ba' mi' tyempaño' ibäj, che' je'el añ tyi ityojlel cha'añ mi iju'sañ tyak'iñ tyälembä tyi x-ñojo e'tyel yi'k'oty tyak'iñ machbä tyälem tyi x-e'tyelo' cha'añ mi kãñel tyi melol otyoty cha'añ mi chumtyulo', añ tyi tyojlel e'tyelo' cha'añ mi yujk'el pejtyel chä'bäj ik'añel tyi laj k-lumal, che' bajche' k'ajk, ja', yotyoty ts'ak, krenaje, ch'ajañ ty'añ iyañtyakbä.

V. Yom mi ich'äjmel tyi' ty'añ pejtyelel kixtyañujo' cha'añ mu' ikelityesaño' ibä tyi' pejtyel ka'bä iyom k'ajtyiñntyel tyi x-e'tyelo' che' bajche' tyak jiñi tyak jiñi tya'k'iñ yombä kãño' cha'añ ipajlisäntyel tyi' ñuklel ikuxtyälelo' yom mi' kãñätyäntyel iwa'tyäl ikuxtyulel yom mi' ikotyäntyel tyi chuyika cha'añ mi ijelityesañ ik'ējuñ yom icha'mel tyi ty'añ cha'añ mi iyoch-biñ iye'tyel tyi lumal.

VI. Cha'añ tyi pejtyelel mi lak ke'tyel jiñi isujm pejkäntyel tyi ityejlelo' x-yaj chumtyälo' cha'añ mij laj chajpaño' chuki iyomo' tyi lumalñ che' ty'ak bajche' ibilel isum ke'lol añ tyi' tyojlel xchumtyälo' cha'añ mi' ikomoñ iyälo' ity'añ bajche' yom ika'jtyiñ jiñi isum ty'añ bajche' yom ch'ujbintyel ty'añ tyi telebisión, bajche' yom ts'ijbuñtyel ba'añ jiñi ina'al juñ bajche' tyak yom jk'añlaj jiñi cha'añ ty'añ isum ty'añ bajche' mi isu'b jiñi ts'ätsbäty'añ pätyälixbä.

VII. Bajche' yom kotyäntyel iñuk-isäntyel jiñi ilumalo' x-yoke ty'añ xchumtyälo' tyi ñajty, jiñtyo mi tyaj bajche' bajñe yom ityajo' tyak'iñ, che' je'el bajche' yom ju'suñtyel tyak'iñ tyälembä tyi x-e'tyelo', yik'oty kotyäntyel tyi juñtyembä x-kaxlaño' machbä x-e'tyelo', cha'añ lajal mi komoñ yälo' kotyäntyel, cha'añ mi iyäj'el toñel, cha'añ mik ñopla ñijkanla jiñi tyak'iñ

Marina, cha'añ saj oraj mik pätyla chä'bä yom melol, p'elol tyi ityojlel lak ñuk-isäñtyel pejtyelel lak lumal che' bajche' tyak, p'olmälel yik'oty pejtyelel muk'bä its'äkyesañ ichäjlel lak lumal.

VIII. Mi yäk'entyel ilerechu jiñi mu'bä ik'ex ilumal ila tyi mejiku yik'oty tyi yambä pamil, mi' k'elbeñ ilerechu añbä icha'añ tyi xtoñelo' tyi cholel, ik'oklel ixik'o' mi kotyañ tyi k'eljuñ yik'oty ik'oklel jiñi alo'bo' yik'oty ch'ityoñ wiñiko' tyälemo'bä tyi yambä lumal mi k'el je'el cha'añ mi' k'äjñel ilerechu yik'oty iñopbaló'.

IX. Mi' k'ajtyibentyelo' jiñi xchumtyälo' cha'añ tyi melol jiñi plañ nasional lesaroyo yik'oty estarus chä'äch munisipal che' je'el mi' ch'am tyi wenta yomtyakbä melol tyi lumal.

Jiñi liputaru tyi kongresu tyi uñon mi' k'elbeñ iweñlel jiñi ba' chukul peratiba yik'oty' ayuntamientu che' je'el iweñlelbä mi' ka yäk'eño', jaip'ej tyak'iñ mi ityajo' che' je'el bajche' mi' kãño' tyi' lumal.

Ma'añ mi' mejlel tyi lekoj kãjñel ilerechu jiñi xyokety'año' tyi' lumalo', pejtyelel xchumtyälo' mi ka ityajo' lajal ilerechu.

artikulo tyoj isäbilbä DOF 14-08-2001

Uxp'ej Artikulo (Artikuloj 3). Pejtyelel kixtyañujo' año' ilerecho cha'añ mi icha'leño' k'ejuñ. Li estarus, Pererasion, Estarus, Listrito Pereral yik'oty tyejklumtyak-, mej iyäk'e' juñ preskolar, primariaj, sekuntaria yik'oty chãñchajple k'ejuñ. Jiñi k'ejuñ cha'añ preskolar, primariaj, sekuntaria jiñ ñaxañbä ña'tyäbaltyak; iliyi yik'oty ichãñchajple k'ejuñ wersa yom mi ik'ejlel.

Machbä weñ ts'ibubil tyi parafo DOF 09-03-1993. Parafo tyoj isäbilbä DOF 12-11-2002, 09-02-201

Ili k'ejuñ muk'bä yäk' li estarus mi ityoj isañ tyi weñ, ipejtyel iña'tyibal jiñi kixtyañujo' yik'oty itsiktyisäñtyel je'el, mi isu' li k'uxbiya tyi laktumal, yik'oty ch'ujbiya tyi lerechus umanus yik'oty cha'añ mi ityajtyäl ik'añol komol e'tyel tyi ityojel yambä pamil, ibäjachbä añ lum yik'oty ityoj isäñtyel jiñi wokolel.

Parafo ityoj isäbilbä DOF 10-06-2011

Ili Estaru mi wersa cha'leñ tyi karantisar iweñlel ili k'ejuñ muk'bä ik'äjñel yik'oty bajche' mi pästyäl k'ejuñ, li chajpäñtyel ña'tyibal, iyotyotyel xk'ejuñ che'je'el iña'tyibal xpäs juño' yik'oty iyaj päsoñel cha'añ mi ñojkãño' juñ xk'el juño'.

Parafo cha' ak'älbä DOF 26-02-2013

Tyi joytyälel lumaläl, bajche' ma'añ mäkyäñtyel yik'oty lo'säñtyel- mi kaje iña'tyañ lakwokolel, mi lajk'añ tyi weñ añ bä chä'bä añ, tyi' kãñityäñtyel ibäjachbä politikaj, ixuk' chokoñtyel bäjachbä laktyak'iñ, yik'oty ibemejlelmaj yik'oty iñuk-isäñtye majlel lakcha'leyaj.

I. Ts'ijbubilibbä tyi chämp'ej icha'k'al artikulo, mi lak ñop ba'bä la kom, jiñi päš-entyel juñ ma'añ mi yotsäntyel cha'añbä tyi klesia.

II. Jiñi k'ejjuñ mi ka ikäntyisañoñla maxtyobä lak kãña cha'añ mi lak be letsañ majlel lak ña'tyäbal.

Che'je'el:

A. Wiñiko', ixiko' mej ipäk'o' yajety'el tyi lumal cha'añ mik mejlela tyi weñ toñel baki chumuloñla.

B. Tyi joytyälel lumäläl, bajche' ma'añ mäkyäñtyel yik'oty lo'säñtyel- mi kaje iña'tyañ lakwokolel, mi lajk'añ tyi weñ añ bä chä'bä añ, tyi' kãñtyäñtyel ibäjachbä politikaj, ixuk' chokoñtyel bäjachbä laktyak'iñ, yik'oty ibemejlelmaj yik'oty iñuk-isäñtye majlel lakcha'leyaj.

Insiso tyoj isäbilbä DOF 26-02-2013

C. Yik'oty mi yäjk'e' majlel weñbä ichuñtyäl kixtyaño, cha'añ mi tsäts-isäñtyel li k'uxbiya yik'oty li ch'ujbiñ tyik'ol cha'añbä ka'bäl cha'leyajtyak, bajche' mi much'kiño' ibä tyi yotyoty iyajñi'o', jiñäch yomo'bä tyi pejtyelel laklumal, jiñi ik'uxbiñtyel lakpensal yik'oty juñlajal laklerechu tyi lakpejtyelel, ma'añ majch mej iñusañ-ibä tyi ikaj bajche' yila, chuki ich'ujuya, li wiñiko' x-ixiko' o ibajñelo'bä, yik'oty.

Insiso tyoj isäbilbä DOF 09-02-2012, 26-02-2013

D. Chä'äch iweñlel, bajche' ityo'isäñtyel pejtyel k'iñ yik'oty ñukbä iña'tyibalo' xk'ejuño'

Insiso cha' ak'albä DOF 26-02-2013

III. Cha'añ mi imejlel alälixbä ya' tyi icha'p'ejlel parafo yik'oty tyi' cha'pe'jlel praksion, jiñi Ejecutivo Pereral mi yäl chajpäbilbä yik'oty prokrama cha'añ k'ejuñ tyi preskolar, primaria, sekuñtaria yik'oty normal tyi ipejtyelel laktyejklum. Mi añ yalo'wokol, jiñi Ejecutivo Pereral mi ich'am tyi iweñta jiñi x-etyelo' tyi estarus yik'oty jiñi Listrito Pereral, che' bajche' je'el ka'bälo'bä kixtyaño ochemo'bä tyi k'ejuñ, jiñi xpäsjuño', tyatyälo' tyi jump'ej xchumtyälo' chä'äch bajche' mi yäl ya' tyi tsätsbä ty'añ. Ak'albä, jiñi bajche' mi yochel tyi toñel xpäsjuñ yik'oty itsiktyisäñtyel ye'tyel ya' tyi lireksion o tyi supervision ya' tyi ityejchi'bal k'ejuñ yik'oty tyi chänchajple k'ejuñ mu'bä yäk' jiñi Estarus, mi kaje imejlel jump'ej lajbä muk'bä icha'leñ tyi karantizar ipeñsalo' iña'tyibalo' yik'oty imelbalo' año'bä tyi iweñta. Jiñi tsätsbä ty'añ mi kajel ik'el tyojbä, k'añbilbä yik'oty bajche'añ jiñi mi iwera k'ejele cha'añ mi yochel, isiktyisäñtyel, kãñbilbä yik'oty ixuk'lel itroñelo' xpäsjuño' yik'oty jiñi lerechus koñstitusionalbä cha'añ xtroñelo' tyi k'eljuñ. Ma'añ ik'äjñi'bal pejtyelel jiñi ochi'bä yik'oty itsiktyisäñtyel machbä ba'añ ts'ijbubil ya' tyi tsätsbä ty'añ. Alälbä wä' tyi parafo mach ch'ujbi ik'äjñel ya' tyi institusioñtyak muk'bä isu'b ya' tyi wäkp'ej praksioñ wä' tyi artikuloj:

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 12-11-2002, 26-02-2013

IV. Jiñi lukasioñ mu'bä yäk' kobiernu lak majtyañjach:

V. Che' bajche' je'el mi yäk' jiñi k'ejuñ tyi preskolar, primaria, sekuntaria yik'oty chänchajple k'ejuñ, päsalixbä ya' tyi ñaxañbä parafo, jiñi estarus mi

ityech yik'oty mi k'el tyi ipejtyelex ambä yik'oty yañtyakbä k'ejuñ - yik'oty jiñi iteyechi'bal k'ejuñ yik'oty jiñi k'ajkemo'ixbä- k'ajñi'balbä cha'añ mi iloty ibä laklumal, mi' kotyañ jiñi isäkläñtyel tsiji'bä ña'tyibal, yik'oty mi xixi'k'o' tyi tsäts isäñtyel yik'oty isu'bo' lakñusaj k'iñ.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 12-11-2002, 09-02-2012

VI. Jiñi elukasion mach bä icha'añ kopiernu mejläch ipäso k'ejuñ pe che'jach bajche' ts'ijbubilbä tyi tsätsbä tyi'añ mäkö'ach iyäk balides, che' bä bajche' elukasion preeskolar, primaria, sekunlaria yik'oty letsembä k'ejuñ che' mi ka' ipäs.

Parafo ityoj isäbilbä DOF 12-11-2002

a) Mi' päš je'el jiñi elukasion tyi uts'aty chä'äch bajche' ts'ijbubilbä tyi cha'p'ej parapoj yik'oty tyi praksion cha'p'ej i-uxp'ej, yik'oty

b) Jiñi poler publiku mi' yäkö'eñoñla lak kotyänñtyel bajche'-äch mi yäl jiñi tsätsbä tyi'añ.

VII. Jiñi unibersilatyak yik'oty yañtyakbä institusioñtyak cha'añ k'ajkemo'ixbä tyij k'ejuñ muk'bä yäkö' ya' tyi tsätsbä tyi'añ mach'bä ba'añ chukul tyi koberno, mi ityajo' iñuklel yik'oty ibajñe iweñtajo' ye'tyejiño'ibä; mi ichajpaño' bajche' yom päš juñ, säkläyaj yik'oty mi' su'b käñbälel bajch'e mi yäl wa' tyi artikulo, mi ich'ujbiñmajlel ikoliñsäñtyel jiñi xpäšjuñ yik'oty säkläñtyel yik'oty libre examen yik'oty al peñsalyak; mi kajle imelo' chuki yom icha'leño' yik'oty prokrama; mi kajel ik'el bajche' mi yochel, mi' tyeche' yik'oty bajche' mi ikäytyäl tyi itoñel; bajche' mi ik'äño' ipatrimonio. Ipi'älbä tyi troñel, chä'äch bajche' ajpästuno' yik'oty muk'bä ichajpaño' juñ, mi ityo'isäñtyel ya' ba' ty'oxo tyi ya' tyi artikulo uxp'ej iwäkö'al (123) tyi constitusioñ, ya' tyi k'añbilbätyak yik'oty bajche' yilal mi su'b jiñi tsätsbä tyi'añ Pereral cha'añ troñel ba' mi yäl bajche' yila, bajche' lajalbä bajnel chumtyäl, jiñi kolisäñtyel tyi päšjuñ yik'oty säkläyaj yik'oty mi ichajpaño' bajche' yom jiñi institusionestyak bajche' mi yäl ili praksion;

Mu'bä ikaj ibepäso' majlel cha'añ mik be kãñla bajche' añ lak kuxtyälelchuki añtyakbä wä' tyi mulawil iche' je'el mi' päso' cha'añ mij kãñlak ñächtyañ lak pi'älo' che' choñiko tyi ty'añ chä'äch mi yäl ili tsätsbä ty'añ ts'ijbubilbä añbä tyi uxp'ej iwäk'al (123) ili konstitusioñ.

Praksion tyoj isäbilbä DOF 26-02-2013

VIII. Jiñi konkreso tyi uñioñ, mi ichajpañ bajche' yom mi'chuko'ibä yik'oty mi ityoisaño'jiñi elukasion tyi ipejtyelel tyi Republika, mi kajel iyäk' jiñi tsätsbä ty'añ, ak'älixbä cha'añ ipujkel bajche' muk' tyi troñel tyi lumal cha'añ päš juñ tyi Pererasion, tyi Estarus yik'oty tyi munisipiu, mi k'ele' bajche' mi yäk' tyak'iñtyak cha'añ kaxlañ troñel yik'oty mi ipäs bajche' mi ityojtyäl mulil che' ma'añ mi its'äkytisäñ o ma'añ mi yäk'o' tyi ts'äkytisäñtyel kãñbilbä cha'añ iliyi, yik'oty je'el pejtyelel mukbä yäsiño', yik'oty.

Praksion tyoj isäbilbä DOF 26-02-2013

IX. Li tsätsbä ty'añ mi yäk' li e'tyebäl yik'oty mi imele' yombä cha'añ institusioñ yik'oty x-e'tyelo' cha'añ elukasioñ pereral yik'oty lokal'o'bä cha'añ jump'ej komo troñel yik'oty isujmilet cha'añ weñ mi imel majlel itoñelo'tyak.

Praksioñ chak ak'älbä DOF 26-02-2013

Artikulo tyoj isäbilbä DOF 13-12-1934, 30-12-1946, 09-06-1980, 28-01-1992, 05-03-1993

Chämp'ej Artikulo (Artikulo 4). (li ñaxañ-bä parrapoj mi' yäjpel)

Jiñi wiñik yik'oty ixik lajalo' tyi ityojlel tsätsbä ty'añ. Ili mi' kãñätyañ ityemtyälel yik'oty baje' ityoj-añ majlel tyi lak pamilia.

Pejtyelel kixtyaño añ ilerechu cha'añ weñbä bãñäk'äl, ka'bäl yik'oty weñtyakbä. Li estarus mi isubmejlembä.

Parafo cha' ak'abä DOF 13-10-2011

Tyi pejtyelel kixtyañoj añ ilerechu cha'añ ikotyäntyel tyi k'oklel. Jinäch jiñi tsätsbä ty'añ mi yäle' ba'bä yom cha'añ mi' mejlelo' tyi ak'eñtyel baki mi ityajo' k'oklel che' mi yäke' imuchk'iñ jiñi pererasioñ cha'añ ipokosä'kälel, chä'äch bajche' mi yäl tyi praksioñ wäklujump'ej (xvi) tyi artikulo wuk- uxlujump'ej (73) wä' tyi konstitusioñ.

Parafo cha' ak'abä DOF 03-02-1983

Pejtyelel kixtyañoj añ ilerechu yajñel tyi weñbä pamil cha'añ tyiji'ña mi iloty ibä yik'oty ichumtyälo'. Li estarus mi icha'leñ tyi karantisar cha'añ mi ich'ujbiñtyel ili lerechuj. Ityäl'läñtyel yik'oty yäsiñtyel li lum pamil mi kajel

yäk'eñtyel tyi weñtaj muk'ba ityech bajche' albil ila tyi tsätsbä ty'añ.

Parafo chak ak'älbä DOF 28-06-1999- Tyoj isäbilbä DOF 08-02-2012

Pejtyele kixtyaño añ ilerechu cha'añ iyochel, añtyakbä yik'oty ik'añ uts'atybä ja' cha'añ ijap yik'oty iyotyoty weñ ka'bäl, uts'atybä, ch'ämbilbä yik'oty k'ämbilbä. Li Estaru mi kajel icha'leñ tyi karantisar ili lerechu yik'oty tsätsbä ty'añ mi kajel yäk' ityojel, kotyäñtyel yik'oty muk'ba inatyañ cha'añ ochel yik'oty ilaja k'äjñel yik'oty ts'äk'al rekursolel ja', mi yäk' ipästyälel jiñi Pereracion, jiñi entidades pererativas yik'oty tyejklumo', che' bajche' je'el jiñi ipästyälel jiñi kixtyaño cha'añ tyajtyälbä tyi aläbäj melol.

Parafo cha' ak'älbä DOF 08-02-2012

Pejtyelex pamilia añ ilerechu cha'añ mi weñ sumukisaño' ibä tyi weñbä chuñtyäl. Jiñi tsätsbä ty'añ mi yäk'e' kotyäntyel ñoj kombäla cha'añ mi ityaj yombä imel.

Parafo cha' ak'älbä DOF 07-02-2012

Pejtye kixtyaño añ ilerechu ikäñ ibä yik'oty mi ise' otsäñtyel tyi juñ che' tax ch'ok-ä. Li Estaru mi icha'leñ tyi karantisar ich'ujbiñtyel ili lerechutyak. Jiñi x-e'tyel ambä tyi ityojlel mi kajel imajtyañ ak' ñaxañbä copia jiñi ijuñilel bajche' tyi ch'ok-ä.

Parafo chak ak'äbä DOF 17-06-2014

Tyi pejtyelex ipeñsal yik'oty imelbal jiñi Estarus mi kajel ik'elmajlel yik'oty mi kajel ich'ujbiñ jiñi ñoj k'äjñi'balbä cha'año' alp'eña, mi kajel icha'leñ tyi karantisar ts'äkälbä ilerechus. Jjiñi chuty alo'o' yik'oty chuty k'alälö' año' ilerechu cha'añ tyijikña mi yäk'eñtyelo' ibä inäk', k'ok'lel, k'e juñ yik'oty baki mi icha'leñ alas jiñche' weñäch cha'añ ikolel je'el. Ili tyejchi'bal mi ipäsma bajche' chajpabil, mejlem, ibe mejlelma yik'oty ip'istyäl jiñi politika publika cha'añbä alp'eñalo'.

Parafo cha' ak'äbä DOF 18-03-1980 Tyoj isäbilbä DOF 07-04-2000, 12-10-2011

Jiñi tyalo'tyobä, späsoneho' yik'oty xkäñätyajo' año' tyi iweñta iwera käñityañ yik'oty ik'ajtyiñ ich'ujbiñtyel ili ilerechus yik'oty ityejchi'baltyak.

Parafo cha' ak'äbä DOF 07-04-2000. Tyoj isäbilbä DOF 12-10-2011

Jiñi xbityalo' año' ilerechu cha'añ ikotyäñtyelo' bajche' mi yuch'ejeho', ik'oklelo' ipäsentyelo' juñ yik'oty bajche' weñ mi' ikolelo'.

Parafo cha' ak'äbä DOF 07-04-2000. Tyoj isäbilbä DOF 12-04-2000

Jiñi x-e'tyelo', tyatyälo' yik'oty xkotyayajo' año' tyi wenta cha'añ mi' be käjñel ili lerechus. Jiñi estarus mi yäke' ñoj yombä cha'añ mi'

k'uxbiñtyelweñlel alälo' yik'oty je'el bajche' mi k'ãño' ilerechu.

Jiñi estaru mi ju'säbeñ wersa jiñi bajñe año'bä cha'añ mi' kotyaño' bajche'
mi' k'äjñel ilerechujö' jiñi alpeñalo'.

Tyi pejtyelex kixtyañoj año' ilerechu cha'añ bajche' mi ñusaño' k'iñ yik'oty isumukisaño' ibä tyi pejtyelex mu'bä yäkkeñ jiñi estaru, che' bajche' je'el ibe kãñ ilerechujö' bajche' mi' ñusaño' k'iñ. Jiñi estaru mi yäk tyi kãñol yik'oty bajche' mi ibe we'ñañ ñusajk'iñ, mi k'ele yãñälbä ñusajk'iñ tyi pejtyelex chuki mi yälo' yik'oty weñlex chukiyes awom awäl. Jiñi tsätsbä ty'añ mi yäk'e bajche' mi amejlex apäs jiñi ñusajk'iñ chajpäbilbä tyi aña'tyibal.

Parafo cha' ak'älbä DOF 30-04-2009

Pejtye kixtyaño añ ilerechu cha'añ mi iñope' alas. Añ tyi Iweñta jiñi estarus mi isu'be', mi yäk'e' yik'oty mi yäle' majlex bajche' añ ya' tyi tsätsbä ty'añ cha'añ ili materia.

Parafo cha' ak'älbä DOF 12-10-2011

Parafo työj isäbilbä DOF 31-12-1974

Cha' mejlex DOF 14-08-2001: Ma'añ lok' tyisäñtye jiñi arikulo cha'añ ñaxañ parafo wajali (wi'i ak'älbä cha'añ jiñi DOF 28-01-1992)

Jo'p'ej artikulo (artikulo 5). Me juntyiki kixtyaño mej ichilbentye che' mi' mulañ päsoñel inlustria, komersio, obakbä mu'bä ik'el uts'atybä. Ili bajñe kombälakmel miki' mejle tyi chilbentye che' mu'äch iyäl xyoke e'tyel jiñ che' mi' chilbentyl che' mu'äch mi' yäl xyoke e'tyel jiñche' mi' ñik'i su'bentyl ilerechu pejtyele kixtyaño. Ma'añ majch mej tyi chuko' che' itoñeläch, jiñtyo mi' k'el li tsätsbä ty'añ.

Li tsätsbä ty'añ miki' yäl tyi jujump'ej estaru, bakbä päsoñel yom ik'aba' cha'añ mi' k'äjñe li chuki yes yom cha'añ mi yäjk'el, yik'oty jiñ e'tyelob mu'bä ikaje iyäk'o'.

Ma'añ majch mej tyi xik'o' tyi bajñe majañ toñel jiñche' ma'añ mi' työjtyä jinjach toñebä iyäl lix kaj e'tyel, isujmlex alälixbä tyi praksioñ i yik'oty ii tyi artikulo 123.

Che' lix toñel e'tyelob, mejäch tyi xik'ol, che' bajche' mi yäl li tsätsbä ty'añ bajche' li julioñi', yikoty li mu'bä isajkaño' uts'atybä ty'añ che' bajche' weñ muk'o' tyi toñel yikoty bajche' mi' säkläñtyel lix e'tyelob tyi työjel. Li toñel elektoral yik'oty li senso ñoj xik'o' mi' mejlex che'jach mi' cha'lentye jinche' mi' uts'aty työjbä bajche' mi' yäl ili konstitusioñ. Lix toñel päsoñel xik'ilix mi' cha'lentye imi' työjbentye bajche' mi yäl ili tsätsbä ty'añ.

Parafo työj isäbilbä DOF 06-04-1990

Li estaru mach mej ik'ajtyiñ toñel, mu'bä ijisañ, omu'bä isäty li kohlisintyl li kixtyaño jiñ mu'bä ityälän.

Parafo työj isäbilbä DOF 28-01-1992

Jiñi kixtyaño che' toñelix muk' tyi institusioñ mej ik'ajtyiño' jun mujk' ojunyajle mi' käye' li toñel bajche' inlustria, posesioñ yik'oty komersio.

Che' muk'onlaj tyi toñel añ jach iyorojlel ma' käy jiñ che' li tsätsbä ty'añ mi' yäl, mach be kajix, yik'oty mach tyok'ejix li toñeli jinche' ma'añix tyi be kaji. Jinche' ma'añ ts'äkäl muk'ety tyi toñel, mach icha'abetyo'ix li toñelawombä.

Li estaru mach mej icha'leñ konbenio ik'ajtyiñ toñel, mu'bä ijisañ imu'bä isäty li kojlisäntyel li kixtyañu jiñ mu'bä ityä'lañ.

Che' juñmuk jach atoñel añ jach iyorojlel mi' käy jinche' li tsätsbä ty'añmi' yäl, mach bej kajix, yik'oty mach tyok'ejix li toñeli jinche' ma'anix tyi bej kaji.

Tyälej jin che' ma'añ ts'äkäl muk'ety tyi toñel, mach icha'abetyo'ix li toñel awombä.

Artikulo wäkp'ej (Artikulo 60). Jiñi ipästyäl peñsaltyak mach saj ch'ujbi isäklañ chukoch ikaj jiñi judisial o muk'bä iñijkañ juñ, jiñ jach che' mi ñi'k'isu'beñ tyojbä ña'tyibal, ikuxtyälel kixtyaño o ilerechojo' yañtyakbä kixtyaño, mi yotsaño' mulil, o mi ijeme' ba'añ tyi publiku; jiñi lerechu cha'añ mi ijajk'el ty'añ che' mi kajel imejlel bajche' añ ya' tyi tsätsbä ty'añ. Jiñi lerechu cha'añ säkla ña'tyibal jiñ mi cha'añ tyi karañtizar jiñi estarus.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 13-11-2007, 11-06-2013

Pejtyelel kixtyañoj añ ilerechu cha'añ mi säklañ ba'ik jachbä ty'añ yik'oty tyi weñ, che bajche' mej isajkañ, mej ich'am, mej itsiktyisañ li ty'añ yik'oty iña'tyäbal jiñ jach chuki yes mi yäle'.

Parafo cha'ak'äbä DOF 11-06-2013

Cha'añ ili yalo' wokol albilbä wä tyi artikulo mi kajel ik'ejlel ilayi:

Parafo cha'ak'älbä DOF 11-06-2013

A. Cha'añ ili cha'ñleñtyel ili lerechu cha'añ yochi' säklajty'añ, li pererasioñ, li estarus yik'oty je'el Listritu Pereral, ya' tyi ityojlel iña'tyibalo', mi kajel ixik'o ibä bajche' mi yäle' wä'i:

Parafo tyo' isäbilbä (cha'añ mi ikäytyä tyi ty'oxol A) DOF 11-06-2013

Jiñi estarus mi cha'leñ tyi karantisar ilerechu cha'añ mi yochel tsjibäl tecnologías cha'añ säkla ty'añ yik'oty komunikasioñ, che bajche' je'el serbisio cha'añ radiodifusioñ yik'oty telekomunikasioñ, yik'oty je'el banda ancha yik'oty internet. Cha'añ ili yalo' wokol, jiñi Estaru mi kaje yäk' bajche' añ iña'tyibal cha'añ weñ mi imajñañtye ili serbisio.

Cha'añ ili yalo' wokol albilbä wä tyi artikulo mi kajel ik'ejlel ilayi:

Cha'añ ili cha'ñleñtyel ili lerechu cha'añ yochi' säklajty'añ, li pererasioñ, li estarus yik'oty je'el Listritu Pereral, ya' tyi ityojlel iña'tyibalo', mi kajel ixik'o ibä bajche' mi yäle' wä'i:

I. Pejtyel jiñi ty'añ añbä tyi ityojlel maxki jachbä x-e'tyel, entidad, xiñyumäñtyel yik'oty Poder Ejecutivo, Legislativo yik'oty Judisial, bajñe xiñyumäñtyel, partido politiko, xik'oñelo' yik'oty komo tyak'iñ, chä'äch bajche' je'el majchikajachbä kixtyaño, tyojbä ña'tyañ o sindikato muk'bä ich'am yik'oty muk'bä ik'añ komo tyak'iñ o muk'bä imel icha'leya x-e'tyel ya' tyi pereral, estatal yik'oty tyejklum, ili publika yik'oty añjach iyoroel mi imejel tyi lojtyel tyi ikaj ik'äjñi'bal publiko yik'oty kãñätyäñtyel tyi nacional, bajche' k'añbilbä ila tyi tsätsbä ty'añ. Ya' tyi yälo ili lerechu mi imejle tyi k'año cha'añbä ityejchi'bal kolembä su'boñel. Jiñi kixtyaño wersa xik'ilo' its'ijbuño' pejtyelel melbal tyälembä tyi iña'tyäbal, itroñelbä, jiñi tsätsbä ty'añ mi kaje yäle' iweñtyälebä bajche' mi kaje yäle jiñi machbä ba'añ ña'tyäbil.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 07-02-2014

II. Li su'boñel mu'bä iyäl ibäjachbä kixtyaño mi' kãñätyäñtyel jiñtyakbä ijuñ jujuntyikil tyi tyojle che' ba mi k'el tsikilbä tyi tsätsbä ty'añ.

III. Pejtyel kixtyañoju', ma'añ iweñtyäle mi ñunsuñtyel che'jachbä yom ik'añ isub iyäle', mejäch imajtyañ sub li ty'añ tyi tyojle kixtyañoju', mi tyoj-isäñtye ijuño' jujuntyikilo'.

IV. Mi ikajel ixuk'chokoñtel jiñi muk'bä ik'äjñeltyak cha'añ yochi' säklaj ty'añ yik'oty mi kajel ichajpäñtyel cha'añ mi ik'ejlel bä jamäläch ichuty isäñtyel tyi ityojlel jiñi ibajñelbä uxlajmyumäl ñoj yujilbä yik'oty lajalbä mi yäle' wä' tyi koñstitusioñ.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 07-02-2014

V. Jiñi kixtyañujo' xik'ilo'bä mi kajel ikäñityañob jiñi juñtyak ya' ba' lotyo tsijisäbiltyakbä yik'oty mi kajel itsiktyisäñtyel, tyi medios elektroñikos añbä, ts'äk'albä ña'tyibal yik'oty tsij-isäbiltyakbä cha'añ ik'äjñel jiñi rekurso publiko yik'oty päsoñi'lel muk'bä yäk' tyi k'elol bjache' yila choñkol imejlel majlel jiñi yombä imelol yik'oty jiñi bajche' yilaj tyi mejli.

Praksioñ choj isäbilbä DOF 07-02-2014

VI. Li tsätsä ty'añ jiñtyo mi' yäl-ujtye bajche' yom tyi tyojle kixtyañujo xik'ilo'ächbä yomächbä cha'leñ ipas tyi wutyäl li tsiktyisaj ty'añ lajalbä ba' mi lok'etye tyak'iñ tyi kañtyäle wutyo' a-e'tyel cha'añ mi yä'beñtyel kixtyañujo' tyojbä melba iña'tyañ.

VII. Machä ba'añ tyi yilä mi' cha'leñ añ tyi tyojle ña'al tye'el ty'añ cha'añ mi ñunsäñtye itsiktyisäñtye tyi wutyäl añ ikächol bajche' albil tyi yujtyi'baltsätsbä ty'añ.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 07-02-2014

Jiñi uxlajmyumal xkotyayaj mi ichajpañ itroñel yik'oty entidad cha'añ säklayaj k'äjkeñbä ya' tyi pererasioñ, yik'oty entidad yujilbä materia cha'añ lojtyi'juñ yik'oty uxlajmyumal añ tyi iweñta ik'elmajlel iña'tyañtyel, imelol majle yik'oty iyäk' tyi käjñel jiñi ña'tyibal estalistika yik'oty jeorapika, che' je'el jiñi uxlajmyumal xkotyayaj tyi estarus yik'oty Listrito Pereral, yik'oty cha'añ mi itsäts-isañ k'extyañtyel bety tyi Estarus Mejikanos.

Praksioñ cha' ak'albä DOF 07-02-2014

B

VI. Jiñi tsätsbä ty'añ mi kajel ixuk' chokoñ ilerechus muk'bä ik'äño' telekomunikasioñ, tyi ty'añtyak, che' je'el bajche' k'añbilbä cha'añ ikäñätyañtyel.

Käyabä yik'oty praksioñ cha' ak'albä DOF 11-06-2013

Artikulo tyoj isäbilbä DOF 06-12-1977

Wukp'ej Artikulo (Artikulo 7). Mach mej mi atyäläñtye tyi ts'ijb yik'oty mi atsiktyisañ mejlembä acha'añ tyi pejtyele aña'tyabä. Mach saj mejik li tsätsä ty'añ mi jump'ejlik aj e'tyel iyäl ity'añ cha'añ mi käye' its'ijb yik'oty itsiktyisañ ity'añ.

Ma'añ tsätsbä ty'añ yik'oty x-e'tyelo' mi mejle iñaxañ a'leñ, mi chilbeñtyik ikolisäñtyel isu'bol, machbä ma'añ yujtyi'bal baki albil tyi ñaxañ parafo tyi artikulo 6. ila tyi koñstitusioñ. Mach saj ch'ujbi ixujch'iñtyel li weñtyakbä k'ämbilbä cha'añ tyi su'bol saklaj ty'añ, peñsaltyak yik'oty ña'tyibaltyak,

cha'añ mi k'añ tyi otsaj mulil.

Artikulo tyoj isäbilbä DOF 11-06-2013

Waxäkp'ej Artikulo (Artikulo 8). Jiñi x-e'tyelo' cha'añ yumäl mi' kãño' ilerechu che' ts'ijbubilbä tyi tyoj; tyi politika jiño'bäch wiñiko' yik'oty x-ixiko' mi' mejlel ik'ãño' ilerechu.

Tyi p'ejtyelex ts'ijbubilbä tyi e'tyelo' ch'ujbi k'ajtyiñ majchki icha'añ, yik'oty mi' wel xijk'elo' imelo' ikãño' jiñi meru ts'ijbubilbä.

Bolomp'ej Artikulo (Artikulo 9). Ma'añ mi' mejlel ichijlel ilerechu jiñi tyemelo'bä che' tyi tyoj jiño'bäch wiñiko' yik'oty ixiko' mi' mejlelo' tyi politika xkãñatyajajo' ma'añik mi' mejlel yäk'o' ilerechu.

Ma'añ mi k'e'jlel tyi lekoj, yik'oty ma'añ chukoch mi kaj tyi xik' jiñi kixtyañu año'bä iye'tyel cha'añ mi' kaj ixik' ba'añ li yokej aj e'tyelbä tyi republikaj, jiñäch jach mejl iyäl chukij yom ajlel yik'oty mi' mejlel, tyäjlej majch mej tyi ñik'ij su'beñtyel mi xik'olik.

Lujump'ej artikulo (Artikulo 10). Jiñi kixtyañujo' tyi estarus unirus x-mejikanujo' año' ilerechu tyi yotyoty mi lotyo' julioñi' cha'añ mi kãño' ikotyano' ibä, peruj jiñ jach mu'bä asu'beñtyel tyi aj e'tyel cha'añ mi yu'beñtyel ijuñilel, mach mej a letsañ abäj amãñ jiñi machbä ch'ujbi, bajche' icha'año' jachbä solarujo'. Che' bajche' mi yäl li tsätsbä ty'añ pereral mi yäk'eño' ijuñilel tyi x-e'tyel cha'añ ma'añ wokol mi kuch ñumel.

Artikulo tyoj isäbilbä DOF 22-10-1971

Junlujump'ej artikulo (Artikulo 11). Tyi pejtyelex wiñik añ ilerechu cha'añ mi yochelo' tyi mejiku yik'oty mi ilok'elo' tyi xämbal tyi lak lumal yik'oty mi ik'extyaño' ibä mach wersaj, año' ijuñ yik'oty ikãñatyäñtyel, jiñi ik'ajñi'bal ili lerechu añ tyi ityojlel x-e'tyelo'.

Mi choñkolki tyi säkläñtyel, tyi ikaj ity'añ aj polititiku, tyi' pejtyel kixtyañujo' añ ilerechu ik'ajtyiñ bä mi' käytyäl tyok'ej li kixtyañujo' mi yäk'eñtyel iyochi' tyi yotyoty. Li tsätsbä ty'añ mi ik'elmaj chuki ikaj li mul cha'añ choñkol tyi putsel.

Artikuoj tyo isäbilbä DOF 10-06-2011

Lajchämp'ej Artikulo (Artikulo 12). Ya' tyi estarus unirus mejikanus, ma'añ mi yäk'eñtyelo' iñuk'isan iña'tyibal, bajche' iweñlelbä mi jiñiktyo mi ch'ujutyisäñtyel, ma'añ mi yäk'eñtyelo' je'el tyälemo'bä tyi yambä lum.

Uxlujump'ej Artikulo (Artikulo 13). Ma' majch bä kixtyañu mej ityälañety tyi ty'añ mi mach che'ik mi yäl li tsätsbä ty'añ. Ni juntyikil kixtyañu' mej imuch k'iñ ipiälo' cha'añ mi tyälañety, mi mejlik iñusañ ibä bajche' tyi tyak'iñ maxki jiño' mi chajpaño' chuki mach yoñ toñel li muchkilo' imichajleyo chuki mi yäl li tsätsbä ty'añ. Añuh li kera cha' machki año' imul, machki ma'añ mi ch'u'biñ ajmilitaro'; aj e'tye militaró ma'añ chukoch mi cha'leño' tyi xik, mi cha'leño' tyi subjol tyi jurilission aj kixtyañu ma'añ ochelo' tyi ejersitu. Chebä juñtyikil mulil antyobäyom li xik'oñel tsätsbä juñtyikil li piulob', mi kää chuki mi yäl aj e'tyel tyi toñel.

Chäñlujump'ej Artikulo (Artikulo 14). Mi jump'ejlik tsätsbä ty'añ mej ak'añ tyi tyojlel api'al che' maxtyo akääñ li tsätsbä ty'añ.

Ma'añ majch mej tyi kächó omi' pojbentye chuki añ icha'añ, mi tyi putyääñ kaj al'iyaj tyok'ej imel tyi aj e'tyel cha'añ ma'añix putyääñ keraj.

Parafoj tyo isäbilbä DOF '09-12-2005

Tyi melojel e'tyelob mach mej iwel xik'etyo' che' mach la' wom li melojel omach la' wom la' pirmariñ li juñ muchla' ña'tyañ ke ma'añ ijuñilel cha'añ mi welcha'añ xik.

Tyi' melojel mach mej, che' mi awäk' tyi kächol li kixtyañu, jiñ laj e'tyel miki' iyäl mi' much ilok'el omiki' käytyäl tyi kächol che' bajche' mi' yäl li tsätsbä ty'añ.

Jo'lujump'ej Artikulo (Artikulo 15). Artikulo jo'lämp'ej (Artikulo 15). Mach yom imejlel ik'añilel chajpabilbä ty'añ cha'añ mi yäk'eñtyelo' ityoj año'bä imul tyi politika, mi jiño'ik je'el tsäñsajo' tyi ty'añ muk'bä bele' k'äjñel ta'bä ityajayo' tyi laklumal ba' tyi meleyo' mulil, tyi' tyojle tyä'läbilo'bä kixtyañujo'; mi jiñik chajpabilbäty'añ cha'añ tyi' weñlel mu'bä iletsaño'ibä tyi ilerechus umanus k'añäbä icha'añ ili koñstusioñ yik'oty chajpabilbä ty'añ tyi yañtyakbä lum ba' jiñi Estarus Mejikanus ya' chukul.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 10-06-2011

Wäklujump'ej Artikulo (Artikulo 16). Ma' majch mej tyi tyä'läñtyel tyi kixtyañulej, ipamilia, ba' chumulety, aj juñ, ochä'bätyak añ cha'añ, jiñtyo che' ambäj ijuñilel tyi tyojlej tsätsbä aj e'tyel, ba' mi yäle' yik'oty mi sub chukoch mi yotsañ ibäj laj e'tyel.

Tyi pejtyelel kixtyañujo' añ ilerechu cha'añ mi kääñtyabeñtyel ijuñilel, cha'añ mi k'el, cha'añ mi tyoj-esañ yik'oty cha'añ mi yupe', ityok'el isub che' mach yom baje' añ, che' bajche' äch mi yäl li tsätsbä ty'añ, mi päš baje' ik'elmajlel jiñi ijuñilel cha'añ tyi kaj sekurilat nasional, tyi kaj jiñi lak chumli', sekurilat yik'oty ik'oklel lak chumli' ochä'añ mi kääñtyañtyel ilerechu yañtyakbä kixtyañujo'.

Parafo cha' ak'älbä DOF 01-06-2009

Mach mejlo' tyi xijk'el tyi kächol kixtyañuj che' mach tyoj ilok'o ity'añ jiñi x-e'tyelo' yik'oty che' ma'añ jop'ol amulil omi porya jop'o' amul machbä ba'añ tyi acha'lej peruj jiñi tsätsä ty'añ mi yäl baje' mulilel, mi kächo' imi jambeño' ijuñilel ba' mi yäl tyi cha'lej jiñi mulilel yik'oty mi tä'äch iyotsaj ibäj tyi li mulil.

Parafoj tyo isäbilbä DOF '01-06-2009.

Jiñi x-e'tyel mu'bä yäk tyi kächol kixtyañu, mi yäk jiñi xkächol tyi tyojlel k'el mulil yik'oty ma'añik mi' jalejel jiñäch che'añ tyi tyojlel, mu'bä iwäts ili ty'añ mi majlel tyi kächol.

Jiñixtyo ba' bä kixtyañu mej ichuk li axuch che' ya'tyo choñkol icha'leñ omi jiñtyo tyi ujtyij icha'leñ, tyok'ej majle asub ba'añ läkäl bä aj e'tyel yik'oty mi asub tyi kolembä aj e'tyel, bajche' li munisteriu publiku. Saj oraj mi kiiyäbeñtyel ijuñilel ba' tyij chujkij.

Che' ñoj tsäts chixbä wokol mi tyaj imul juntyikil kixtyañu jiñi la kaj

e'tyeltyi lak lumal maix mi' mejle ityoj-isañ mi' ñumel majlel tyi yambä x-
e'tyelo' ñoj tsätsobä ye'tyel mi tyach tyaj li imul mi yäk'eñtye ixo'ty
imul chäch bajche' mi' yäl tsätsbä ty'añ.

Añki juntykil ambä imul mi k'otye tyi tyojlel x-e'tyel añäch tyi weñta jiñix-e'tyel chañ mi kojle omi käytyä tyi karse jiñäch chukiyes imul.

Ili tsätsbä iye'tyel, k'ajtyibilbä cha'añ ministeriu publiku ichajpäntyel jiñi mulil jiñi aj mañalelo' chajpábilo'bä, mej ipäs ts'ijbälixbä tyi yajñi' juñtyikil kixtyañu, tyoj ma'cha'leñ ba'añety pejtye k'iñ oraj che' pásäl tyi tsätsbä ty'añ, ma'añ mi ñumel tyi chak'al k'iñ, bele' yomäch je'el cha'añ tyoj mi' säkläñtyel lok'el, li kãñätyãñtye kixtyañujo' ojiñ lu'ambä cha'añ ajmeloñelo', ojiñ che'añ wokol tyejchembä tyi aj pajtyãñtyel lok'embä tyi cha'liya aj tyojmeloñe. Ili jalemixbä mej jalitiesãñtyel, yom mi' yäl li ministeriu publiku bele' kuxuläch ta'bä yä'be itejchi'bal li mulil. Tyi tyeche pejtye, li jalijel pejtye ajñel mach mej tyi ñunsuñtye tyi chänk'al k'iñ.

Chajpábilo'bä aj mañajlelo' jiñäch mu'bu iña'tyãñtye imuch'kiño'bäj tyi uxtyikilo' aj much'ukñumelo' cha'añ mi bele' yäl yotsaj ityajo' imulil, albibä tyi yujtyi'bal ña'altye'el tsätsbä ty'añ.

Mi juñtyikilil aj mañale mej tyi ñup'ol tyi tyojle ministeriu publiku mi'jalijel 48 k'iñ, mi' jalijel tyi chajpäntye ilok'i' omi yäk'beñ tyi tyojle k'ä' jiñi p'ätyälbä ye'tyel, jiñi jalilel mej tyi cha'letsãñtye jiño'bä tyi ñaxañ tyeche tsätsbä ty'añ iwäi ña'tyañ mi jiñäch aj mañalelo' chajpábilo'bä. Pejtye tyä'lãñtye naxañ su'bulixbä mej tyi kächol jiñi kixtyañu tyi tyojle tsätsbä ty'añ.

Tyi p'ejtye'el chujkel tyi otyoty jiñjäch xministeriu publiku mi' mejlel ityech jump'ej juñ ba' mi yäjlel chuki mi ka ik'ejlel ya' tyi otyoty ba' ka yochelo' tyi chukoñel, jiñjäch bajche' x'ik'ilo' mi yujtyisañ. Ya'i mi ityecho' jump'ej akta, tyi tyojlel cha'tyikil ta'bä yilä chuki tyi ujtyil.

Jiñi muku ty'añ mach mejl awäl. Jiñi tsätsbä ty'añ mi yäk'ety tyi chukol baki jachbä tyä'layaj yik'oty machbä albil, jintyo mi yäl tyi ty'añ tyi' juñtyiklelo' mu'bä yäk'o ik'ä je'el. Jiñi jues mi' k'uxbiñ che' weñ mu'bä yälo' che' mi yäl jiñi mulil, ma'añ mi' mejlel iporya alo' mu'bä yäl ili tsätsbä ty'añ.

Yoke jiñäch lix e'tyel jurisial pereral chä'äch bajche' mi k'ajtyiñ lix yoke iyum li ministeriu publiku baki añ li melojel, mej iyäk' cha'añ mi cha'lentye ibajñebä ty'añ. Jiñi x-e'tyel mi' ts'ijbuñ chukoch mi' k'ajtyiñ li juñ. Baki bā ity'añ, maxxki mi päyomajlel iyojrajlel mi' chujkelo'. Jiñi tsätsbä ty'añ pereral mach mej iyäk' jiñi juñ che' elektoral piskal merkantil, sibil, laboral o alministratibo, mi jiñik li' lumal yik'oty li lisenziaru mej ikotyañ.

Jiñix e'tyel jurisial año' icha'añ xk'e mulil mu'bä ki' k'el ku' wa' saj orajach mi ki' ik'el bajche' miki' cha'lentyel che' bajche' miki' k'el bajche' miki' ñatyañ chuki yes tyi cha'le, añbä ikotyañ li yoke k'elo' pamil, ak'entyel ilerechu jiñi ta'bä icha'le mulil ije'e ta'bä ityäläyo'. Miki' ts'ijbuntye ches chonko ik'elob jiñix weñ yik'oty ministerio publiko iyambä tyak xñuki e'tyelo'.

Jiñi iyochel xkotyayaj tyi orajach chä'äch bajche añ jiñi wokol mi k'e maj majlel chä'äch bajche' mi' yäl tsätsbä ty'añ mi mach che' tyi ke' mel bajche'albil tyi tsätsbä ty'añ ma'añik ik'äjñi'bal mi majlel.

Jiñi x-e'tyelo' mi' ke' ñumelo' ijula' añoñla ya' tyi lak lumal ik'el mi weñäch chumuloñla yik'oty mi' weñäch choñko lak kää jiñi tsätsbä ty'añ jiñi x-e'tyelo' mu'bä iyochel icha'leloñlaj tyi la kotyoty mij päsuñ p'ejuñ baj mi yäl ke xiki'lo' tyi tsätsbä yumäl machki ba'añ jiñi ijuñ mach mejlo' tyi ochel.

Tyi' pejtyelex jiñi juñ mu'bäi chojkex k'otyel ya tyi koreopostal, lu'chukuläch tyi' tyojlex x-e'tyelo', iyäsiñtyel ili ijuñtyak añ ixo'ty'ol bajche' mi iyäl jiñi tsätslex ty'añ.

Che' añ ityijkñäyel li mulawil yik'oty li kixtyañu mach mejl jiñi solarutyi ñumel tyi' otyotyel cha'añ mi' tyä'lañ jiñi iyum otyoty. Peru che' tyi yorojlex kera jiñi solarujo' mi' mejlelex iyersa k'ajtyiño' baki mi' mejlelo' tyi kätyäl, ik'äñoji'o', ibäñäk'o' yik'oty yañtyakbä. Chä'äch bajche' mi' yäle' jiñi tsätslexbä ty'añ icha'año'.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 03-09-1983,03-09-1993,03-07-1996,08-03-1999,18-06-2008

Wuklujump'ej Artikulo (Artikulo 17). Mi juñtyikilik kixtyañu mejl ibajñe mel ichajpañ chä'ächbä yom tyi majñe pensal ma'añ chukoch mik kotyänlakkbä mi' käybeñlakkbä mi' kats'lakkbä cha'añ uts'aty ik'ajtyiñ chä'bä la kom.

Tyi' pejtye kixtyañojox añ tyi lerechu ik'ajtyiñ ikotyäñtyel tyi x-e'tyelo' cha'añ mi' imelo'ibä tyi chajplel bajche' mi' yäl jiñi tsätsbä ty'añ. Ts'äk'al uxinñtyop'ol jaxytyo yäjk'el jiñi ijuloñi' jiñi melojel, ili kotyäñtyel tyi melojel, ma'añ chukoch mi' tyojtyäl, yikoty ma'añ chokoch mi' käk'eñ lak tyak'iñ jiñi x-e'tyelo' jurisyaltyako'bä.

Jiñi tyempoji' x-e'tyelo' tyi konkresu cha'añ oñyom añ tyi ityojlelob cha'añ mi' pätyob tsätsbä ty'añ jiñi mukbä yäl bajche' yom mik xuk'chokoñ lakkbä wä' tyi pañamil, jiñi jumujchbä xchumtyälo' jiñi tsätsbä ty'añ muk'bä imelo', ya' mi' sub bajche' yom imelo' ba' mi' sub je'el bajche' tyojoñel jiñi mulil. Jiñ chä'añ x-e'tyelo' k'el mulil pererales; mi' k'añoñ bajche' tyak yom ak'ol jiñi melojel.

Jiñi tsätslebä ty'añ mi yäl je'el, bajche' yom isäkläñtyel yambä kotyäñtyel, ma'añki uts'aty tyi jakk'i lak melojel tyi junchajp. Tyi' jak'oñi' ityojo' imulil ya' mi yäl bajche' mi' k'extyäñtyel ityojtyäl jiñi mulil peañ tyi' tyojjel jurisial cha'añ mi' k'el mi muk'äch ityojtyä che' mi' tsäkyäyel ili melojel.

Ijoloñel jiñi meloñel, mi yäjk'el tyi kääñol, tyi jumuch kixtyañojob, ba' lu' año' chunkolo'bä ik'ajtyiño' melojel cha'añ jamakña mi yu'biño' che' mi' ijoloñel baje'jach' tyi yuk'ä ity'añ jiñi x-e'tyelo'.

Jiñi ixo'tyol mulil mi mejlel tyi melol bajche' mi yäjlel tyi pejtyelel e'tyiji'bäl baki mi ipäjyel.

Jiñi tsätsbä ty'añ pererales yik'oty lokal mi yäk'eñ jiñi ik'äjñi'bal cha'añ mi' bajñe chäm tyi iwenta jiñi tribunal cha'añ mi mel jiñi mulil.

Jiñi pererasioñ, estarus yik'oty listritu pereral mi yäk'e tyi pejtyelel jiñi lak kääñtyäñtyel tyi lak lumal, yik'oty jiñi mu'bä icha'leñ toñel jiñach k'ixtyañuj añbä iña'tyäbal tyi weñ. Jiñi mu'bä ikotyañño'la mach ch'ujbi imelo' ya'bäañ yik'oty x- e'tyelo' tyi ministeriu publiku.

Ma'añ majchki mej tyi kächol tyi' kajach jiñi mulil ma'añ bä letsem ityojol mu'bä icha'leñtyel.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 17-03-1987,29-07-2010

Waxäklujump'ej Artikulo (Artikulo 18). Ta'ki atyaja amul mejlety tyi majlel tyi kächol. Jiñäch mulil ta'bä amelej yä'äch jach mi ki inäp'etyo yik'oty jiñiaj kächolo' che' bä imul bajche' li ta'bä achale.

Jiñi muk'bä ik'el cha'añ xñup'ulo' año'bä tyi karsel mi ichajpañño'ibä tyejchem tyi k'uxbiñtyel jiñi lerechus umanus, mi' päsbeñtyelo' troñel, mi' päsbeñtyelo' juñ, mi' ts'äkääñtyelo', mi' päsbeñtyelo' alas cha'añ che' mi lok'elo' mi cha' majlelo' tyi' lumal yik'oty ma'ix mi cha' melo' mulil mi' ch'uj k'ejlelo' jach mi tyoj choñkolo' icha'leño' li tsätsbä ty'añ. Jiñi x-ixiko' yambä ba' mi' ñujp'elo' tyi kächol ba'añ wiñiko' ame tyejchik yalo' wokol.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 10-06-2011

Jiñi pererasioñ, jiñi estarus yik'oty listritu pereral mi mejlel ilajo' ity'añ cha'añ jiñi xkächolo' mi' mejlel' imelo' ibä.

Jiñi pererasioñ, jiñi estarus yik'oty listritu pereral jiñäch mu'bä ichajpañño' bajche' yom chalentyelo' xkächolo', jiñi alp'eñalo' mu'bä ityajo' imul 12 añu jax tyobä ija'bilel moxyo mejlo' majlel tyi kächol muk'axyo imajlel tyi ñup'ol tyi sentru de rehabilitasioñ ya baki mi' tyijk'elo', jiñtyo añix 18 añu

ija'bilel mux imajlel tyi ñup'ol tyi karse.

Jiñi bajche' muk'o' tyi toñel jiñi kobierñu añ tyi' iwentaj instituciones, tribunales yik'oty x-e'tyelo' yoke tsätso'bä iye'tyel ya' ba' mi' tyajo' imelo' ibä x-kolelo'. Mi mejlel tyi kotyãntyel yik'oty tyi tyik'ol maxtyobä ityaja 18 añu ija'bilel.

Jiñi bajche' mi' yäjk'el justicia mi' mejlel ik'elo' bajche' mi cha'leño cha'añ mi kotyaño majlej tyi pejtyeelel mu'bä ichajpãntyel tyi xkolelo' ya' mi' k'ejlel tyi karantia albilbä tyi chajpãntyel legal, che' bajche' mu'bä ibajñe chajpaño' x-e'tyelo' bajche' mi' k'elets'ijbubilbä.

Jiñi aj kächolo' ch'okojemo'bä tyi mejiku iaño' imul tyi yambä pamil mej tyi cha' chojkelo'tye tyi' lumal cha'añ mi' xoty' imul che' bajche' ts'ijbubil tyi artikulo, añbä imulo' ilaj tyi mejiku mej ichojkelo' majlel tyi' lumal cha'añ miki' ixoty imul. Che' mi chojkelo' majlel jiñi xkächolo' jiñjach iyujilo'.

Che' bajche' mi' yäl li tsätsbä ty'añ mej iyäl ityojo' imul ba' läkäl chumulo' cha'añ mi' cha' ochel tyi lumal ba'año' ipiul. Mach mejlik tyi k'äjñel li chapäbilbä cha'añ muchkibilbä cha'añ mi tyajo' imul. Añ jach ba' chilil mi' k'otyel ba' weñ kãñtyäbilo'ix.

Che' tax chujkiyo' majlel weñ kãñtyãntyil ba' año' x-e'tyelo' jiñach año' tyi wenta che' mi ityälãño' ipiäl jiñjach chonkol ik'el cha'añ mi lok'el, jiñjach mi' mejlel ipejkañ jiñi yaj kotyayaj (abogado), mi' chajpañ cha'an mi kãñtyãntyelo' che' ñup'ulo' tyi karsej. Ili tyaxbä la kälä mejäch tyi cha'leñtyel añ jachbä ba' chilil mi' k'otyel ba' weñ kãñtyäbilo', bajche' ili tsätsbä ty'añ.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 23-02-1965,04-02-1977,14-08-2001, 12-12-2005, 18-06-2008.

Artikulo Bolomlujump'ej (Artikulo 19). Mi jump'ej-lik kächol mej tyi ñume 72 horas, che' maxtyo ik'eleyo' maxki añ imul, jinche' ma'añ baki mi' yäl bajche' miki' cha'lentye: jiñ mulil añbä icha'añ, baki tyi cha'le, ches tyi yorojlel ichukoch tyi' cha'le, yik'oty mi' yäl ya' tyi juñ ke tyi cha'lentye jump'ej muli che' bajche' mi yäl li tsätsbä ty'añ yik'oty mi' k'ejle ketäch icha'le ochajach tyi k'ele bajche' tyi ñumi li mulil.

Jiñi ministeriu publikuj jiñ jach mi ikaj ik'ajtyibeñ li e'tyel wez cha añ mi ñup'o' tyi karsel jiñ che' añ yañtakbä isub kãñtyãntyel, che' ma'añ yoñlel mi' karañtisar p'uñtyuñtyel jiñi añbä imul ya'i tyi melojel, ityojel isäkläñtyel, ikãñtyãntyel tyä'läbilbä, jiñi ta'bäj ik'eleyo' yik'otybä laktumal, che'bajche'añbä imul choñkolbä tyi k'elol o tsa'bä tyajli imul ya'i tyi komioñ mulilbä machbä ma'añ melel. Li wes (Juez) mi yäl che' mu'äch ichujke majlel, bajñelbä, che' tyi much'kiyo' ibäj cha'añ mi ityajo' imul, otsänsaj machbä melel, tyä'layaj (violacioñ), chukoñel (secuestro), ajchoñ

kixtyañujoñob, mulilbä otsäbilbä tyi k'ãñoñi' tsätsbä bajche' juloni' yik'oty muk'bä ityojmel, che' bajche' mulil weñ tsätsbä muk'bä isu'b tsätsbä ty'añ tyi' tyojlel kãñityãntyel laklumal, (Nacion), bajñel tyoj-isãntyel jujuñtyikil yik'oty laj k'oklel.

Parafo tyo isäbilbä DOF 14-07-2011

Li tsätsbä ty'añ jiñ jach mej iyäl cha'añ laj e'tyel mej isub ke mi iyäpbeñ li tyijikñiyel li kixtyañu ambä li mul.

Mi' yäk'eñtyelo' jach yorojlel bajche' jach año'bä imul, che' bajche' mi yäl ili tsätsbä ty'añ. Jiñ che' mi ñume majlel oraj añ tyi wenta jiñi tsätsbä ty'añ. Jiñi x-e'tyel añ tyi wenta cha'añ mi' k'el jiñi xkächol che' añ iyorojlel taxbä isu'buyo' pe maix mi' chäch chã'am ikopiajle alälixbäj yik'oty ochembä ba' mi' k'ejele mi añ imul mi käytyäl tyi kächol, mi ma'añ mejach ilok'el tyi uxp'ej oraj, mejlix tyi kojlel jiñi ambä imul mi ma'añ majch tsikil imel jiñi mu'bä ijop'eñ imul jiñi xkächol.

Tyi pejtyelex bajche' mi' mejlel iwersaj k'ejele mi' tä'äch iyotsä imul che' choñkolo' mi' ta'ki tyajle yambä imul, yambä bajche' miki' säklãntyel che' miki bej tyajtãmajlel imul mu'mej kuj ibej ok'añ majlel.

Ta'bä ityaja imul cha'añ tyälãñ ipiulo', ita'ki pätsi tyi tyojle justisia itaki kaji majle tyi yambä lum añ mej kuj tyi' weñtaj yambä x-e'tyel ya' ba' tyi majli.

Tyi' pejtyelex tyälãntyel tyi mali karsel mach bä ba'añ aläl icha'añ x-e'tyelo' tyi pejtyelex ityälẽntyel xkächolo' mi' tyo-iñsãntyel tyi tsätsbä ty'añ.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 03-09-1993, 08-03-199, 18-06-2008

Junk'al Artikulo (Artikulo 20). Jiñi kuch mulil mi kaj aj-päjke'el yik'oty mi' kaj asu'bentyel tyi pejtyelex li amul ta'bä acha'lej. Mi ki' k'elo' maj li aj-e'tyel mi mele li amul, mi mach mele tyok'ej akotyã abä. Mi' much'kiño'- ibächã'añ mi' k'elo' li mulil, cha'añ bajche' mi' iyujtyejmaj.

A. Tyi tyejchi'bal ipejtyelex tsätsbä ty'añ:

L. Jiñi x-meloñelo' jiñäch mi' k'ele' cha'añ mi tyoj-isan ta'bä ujtyi. Mi tyaj ikotyãntyel machbä ba'añ imul, ta'bä ityaja imul ma'añ che'jach mi' käytyäl, miki' lu'tyoj-isañ ta'bä yäsityak;

II. Pejtye ijopyälelo' kixtyañojõ' jiñi ambä imul mi kaje imel ibäj yik'oty aj k'emulil (juez), ma'añ juntyikle lak pi'äl mejbä iyäl cha'añ ma'añ mi' k'ãjñel jiñi ityoj-isãntyẽ mulil, mi' mejle tyi tyoj-isãntyẽ tyi uts'aty iweñjach;

III. Cha'añ su'bulbä xoty' mulil jiñach mi k'äjñi'bäye tyajlemächbä tyi tyojle aj k'emulil. Li tsätsbä-ty'añ mi' chajpañ ityoj-isañ itsukule yik'oty chu'buyomtyak k'añol tyi päsol li mul, mejäch ilu'al yombä isub.

Cha'añ mach bä weñ yom xoty'mulil jiñach mi k'äjñi'bäye tyajlemächbä tyi tyojle aj k'emulil. Li tsätsbä-ty'añ mi' chajpañ ityoj-isañ itsukule yik'oty chu'buyomtyak k'añol tyi päsol li mul, mejäch ilu'al yombä isub.

IV. Mi' chajpäntye li mulil tyi tyojle aj k'emulil ch'e maxtyo kääñ baje tyejchem iye'bal. Ki su'bo' ity'año' li kixtyañojo' tyi tyojle ya'bä jopolo' cha'añ mi käjñel yombä isu'botyak, tyojbä ojiñi mulilächbä.

V. Bajche' mij iloty' ikääñ'bä yik'oty yäñtyakbä juñ ba'tsi'jbujbil ik'aba'o' bajchetyak: che' alälo'tyoj; bajche' je'el tyi iyotsä imul tyä'layaj, choñ kixtyañoj, chuk kixtyañoj o much' kiyo' ibä kixtyañoj cha'añ ityaj imul; iche' je'el imelo' ikotyäñtyel che' yomäch cha'añ ikäjñityäñtyel, chuñkolbä ik'jñityäñ ilerechuj cha'añ ikotyän ibä.

VI. Mach mej ibajñel mel ibä juntyikil tyi' tyojlele x-etyel che' ma'añ ya'añ jiñi yambä, cha'añ weñ mi yujtyel melbä tyi cha'tyiklel mi melo'ibä che' bajche' mi yäl ili konstitusiön;

VII. Taxki tyejchij jiñi melbä tyi' tyojle jiñi kixtyaño che' bajche' ma'ix mi' be tyajbeñtye imul mux iñumel tyi tyojlel jiñi tsätsbä ty'añ cha'añ mi' yäjlebaché' mi käytyä, tä'äch kaji ibajñe isub ibä tyok'ej ikääñ jiñi imul ba'añ li ajk'el mulil, ya'i mi' kaje iyäjlej jaip'ej-ja' mi ki' x'oty i mul.

VIII. Jiñi aj k'el mulil mi' yäkeñ ixo'tyi imul tyi karsej jiñi muchbä ityajbeñtye imul;

IX. Añki majch wersaj xiki' icha'añ mi' cha'leñ loty ima'añ mi' ja'kbeñtyel tyi' tyojlel x-e'tyel mi' yäjpel, yik'oty

X. Che' bajche' tyi yälä li artikulo che'ñak tya'meletej-abä chäch mi' kaje axo'ty amul.

B. Ma'añ majch mej imäk-tyañ jiñi alerechu:

I. Mach kiba'añ tyi yälä aj k'ej mulil mi achujkel cha'añ ma'añ amul librej jetyäch

II. Mi kajel ik'äjñel che' añ ajtsänsajo', muk'bä ityäklañ lajk'oklel, xujch'iñtyel kixtyaño, xujch'iyaj karu, tyä'läñtyel kixtyaño yik'oty xujch'

tyak'iñ , cha'añ ili weñtyakbä la'bä añtyak:

III. Mi' su'beñetyo', bajche' oraj tyi' chukuyetyo' tyij tyojlej jiñi ministerio publiku oli jues, mi' yu'beñety akuch mäлил yik'oty ilerechu ambä icha'añ. Che' mij käl-laj li lelikuensia orkanisara, lix e'tyel ma'añ chukoch mi'su' lijka'bäle ta'bä ijo'pbej imul.

Li tsätsbä ty'añ mi ki' iyäk kotyäñtyel tyi' tyojlej lij aj kächol, che' mi' iñäjmej- maj omi' k'ajty'ñ kotyäñtyej tyij uts'aty mi' ik'ejelej-maj li inbestikasioñ yik'oty persekusioñ tyi' mujlilel jiñi cha'am-bäj tyi lelikuensia orkanisara.

IV. Mi' chäñbeñtyej kixtyañu mu'bä sub ma'añ amul yik'oty yantyakbä kotyuntel mu'bä ipäjse', mi' yübentye iyujilel bajche' äch mi yul li tsätsbä ty'añ, cha'añ ikotyañ ibä tyi' tyojle ty'añ jiñi kixtyañu mu'bä ikajty'iñ, chä' äch bajche' mi' yul jiñi tsätsbä ty'añ.

V. Mi' yu'beñety akäñ amul jiñi aj e'tyel otrubunal tyi' tyojlel kixtyañu. Añtyakbi jiñi mulilel mach bäj tyo'k'ej tyij käñol tyij publikuj, chä'äch bajche' mi' yäl li tsätsbä ty'añ, tyi' kaj sekurilat nasional, sekurilat publika, cha'añ ikotyüñtyel aj tyäluntelo', testikus yik'oty chujtyotyobä, cha'añ ma'añ mi' yu'jk'el tyij käjñel che' mi' awäk tyi wokol li aty'añ tyij juñ käñäytyäbilbäj tyij tsätsbä ty'añ, ojiñ che' li tribunal mi' ip'añty'añ mi' añaç isujm baje' yom iyäl.

Jiñi aj otsaj mulilo' chajpujילו'bä, jiñi toñel tsa'bä ichaleyo' cheñak tyi' cha'lejo' jiñi mulil añaç ikäjñi'bal cha'añ mi' käjñel tyi mulil, che' mach tyok'ej yäk'ol tyi käñol tyi juisio omi añ yäjke' tyi woko' jiñi aj su'boñel ojiñi aj tyiläñtyel. Li ñaxambä ma'añ mi tyiluñtyel ilerechu jiñi jo'p'olbäimul che' yom ty'añ cha'añ mi kotyañ ibäj.

VI. Mi' lu' yu'kbeñtyel, tyi sebjach mi yu'beñtyej pejtjejele juñ mu'bä ik'atyintye cha'añ mi kotyäntye yik'oty mi' k'äjñe tyi chajpäñtye imul.

Jiñi jo'p'ol bä imul yik'oty li yaj kotyaya mej iyochel ik'el ijuñilel cha'añ mi säkläñtye che' ñaxañ chukulix yik'oty che' mi jop' ich'ämbentye ity'añ otyi k'ajtyibentye. Che' bajche' jiñi, ñaxan mi k'ejelej ya' tyi aj k'el mulil mej tyi säklubentye ba' chukul ijuñ, cha'añ mi mejlel tyi chajpäñtyel ikotyäñtyel. Tyi tyejchibal wäle'li mach mej tyi ch'uj lotyol li mu'bä chajpäñtyel tyi k'elol, mi añaç ikäye' tyi yälol ba' pásäl tyi tsätsä ty'añ mach bä mej laj ña'tyañlaj cha'añ mi alotyemaj ityojel jiñi k'el mulil yik'oty cha'añ mi käjñelmaj cha'añ ma'añ mi tyiläñtyel ilerechu kotyäntyel;

VII. Che chukulety tyi karse añ alerechu cha'añ mi asäklañ abokaru che' maxtyo ñum chap'ej ja'b machki ba'añ tyi' ityaja ityojo oma'añ mi tyaj abokaru jiñi x-e'tyel mi yäk'eñety juñtyikil abokaru publiku.

VIII. Che' ujtetyeto achujke ma asäklañ abokaru jiñäch majch awoñ cha'añ mi kotyañety ityik'el akaj amul machki ba'añ tya'tyaja a abokaru, jiñi x-e'tyel mi yäl cha'añ mi awäk'eñtye juntyikil mu'bä ikotyañety (defensor público).

IX. Jiñi lak pi'al ambä imul mach melik tyi be käytyä tyi kächol mi ma'añik itya'k'iñ cha'añ mi' tyoj ikotyañtyel tyi' tyojlej x-e'tyel che' bajche' tyi kaj chukita' imele tyi' bä.

Mi añ majch añ imul tyi tyoj-lej aj-e'tyel imi tyi abeñtyij ixo'ty tyi tyojlej aj- e'tyel, jiñi aj-e'tyel mi ki iñup' jach bajche' añ tyi li tsätsbä ty'añ, mach mejibej ñup' käytyäl mi mach che'ik tyi ajli che'ñak tyi cha'lej ty'añ li aj e'tyel ba' tyi' pirmariyo' li juñ. Li kixtyañu mej tyi lok'el tyi karsej, jiñ che' ma'añ yambä imul.

Tyi pejtyeetyak jiñi mulil ta'bä cha'leñtyij, miki iyäbeñtyel ixo'ty jiñixtyobä jalix icha'lej.

C. Ilerechu jiñ ta'bä tyä'länty:

I. Mi' ch'äjme ity'añ juriliko; mi' subentyel bakkä ilerechu añ-icha'añ bajche' mi' yäl jiñi konstitusioñ yik'oty che' mi' k'ajtyiñ mi' su'bentye bajche' chonkol majle li' melojel.

II. Yik'oty ity'añ jiñix ministeriu publiku; cha'añ mi lu' ch'äjme pejtye juñ oyambätyak cha'añ li melojel, bajche' li be-ña'tyantyel majle, cha'añ mi' tyajtyä tyijikñiyel yik'oty mi' käjne bajche' mi' yäl li tsätsbä ty'añ ya' tyi melojel.

Che' jiñi ministeriu publiku mi' ña'tyañ mach weñ li tyijikñiyel, mej iyälchukoch ma'añ weñ.

III. Mi' ch'am imi' k'el jiñi loktor imi' k'ajtyibeñtyel bajche'-añ, che' tax cha'leñtyi li mulil.

IV. Mi' cha' tyoj-isäñtyel ta'bä imele. Mi' añmajch mej tyi tyoj-isäñtyel, jiñi ministeriu publiku miki' k'ajtyiñ cha'añ mi' tyoj-isäñtye jiñi ta'bä ityälänty

Ma'añ mi' putyuñ pi'tyántye mi' k'ajtyiñ jiñ kixtyaño ta'bä ityäläyo', ijiñix melojel mach mej ikol jiñi xkächol che' tax iyälä mi' ñoj ñup'o'.

Jiñi tsätsbä ty'añ miki' k'el tyi orajach, cha'añ mi' tyoj-isäñtye jiñ ta'bä ityäläyo'.

V. Miki' kãñätyäntyel baki tyälem yik'oty che' maxtyo ts'äkyaya ija'bilel, che' imul biolasioñ, xujch' kixtyaño cha'añ itsänsäñtyel otyilañtyej, jiñche' mi' yäl lix melojel yom ikãñätyäntyel, miki' ñoj kaje majle ilerechu jiñ ta'bä tyä'läntyi.

Jiñi ministeriu publiku mej iyäk'beñ ikãñätyäntyel jiñ ta'bä tyä'läntyi, jiñ ta'bä ñik'i su'beyo', ta'bä ik'eleyo' ipejtyele mu'bä iña'tyaño' ilix mulil. Jiñix e'tyel mi' k'elo' che' mu'äch icha'lentye ili xik'ol bajche' mi' yäjle;

VI. Mi' k'ajtyiñ kãñätyäntyel, bajche' mi' bej k'ejle mi' cha'abentye ikãñ ilerechu, yik'oty

VII. Mi' jemo' tyi tyojlel x-e'tyelo' jurisial che' mi' jem ministeriu publiku, che' mi säkläbeño' imul, yik'oty che' bajche' mi' tyoj-isaño' machbä ba'añ ijak'o' mu'bä itsu'k käyo' che' ma'añ mi' tyoj-isaño' jiñi mulil ambä iñik'i mele.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 02-01-1948,14-01-1985. 03-09-1993, 03-07-1996, 21-09-2000,18- 06-2008

Jump'ej icha'k'al Artikulo (Artikulo 21). Tyi säkläñtye jiñi muliltyak añtyi tyojlel miristerio publiku yik'oty aj-polesia, ba' xik'ilo'ix icha'leñtyelo' yik'oty ba' alälix chuki mi' kajelo'.

Mu'bä ik'el icha'leñtye jiñi tsätsbä mul aj-k'elmulil añtyi tyojlel jiñi miristerio publiku. Li tsätsbä ty'añ jiñ mi' chajpañmaj ik'elma otsäbilbä mulil cha'añ mi tyoj-isäñtye bajche' yom cha'leñtye tyojle jiñi p'ätyälo'ixbä aj-e'tyelo'.

Mu'bä iyotsañ ibäj tyi mulil, tyi chajpäñtye ityoj-isäñtye añ tyi' tyojle aj- e'tyelo' p'ätyälo'bä.

Añ tyi tyojle aj-e'tyelo' cha'añ mi' yä'beño' ityoj imul otsäbilbä ya'tyi kubernatibo yik'oty je'el aj polisia juñsujmachbä mi' yä'beñ tyoj imul, mi' chujkema tyi kächol treinta iseis oraj che'añ tyi toñel oxik'il icha'añ xchumtyälo'; che' ma'añ mi' tyoj imul jiñi ta'bä isoko ibäj beje' se'ebil, mi' sujtyisäñtye tyi kächol bajche'äch albil, ma'añ bajche' mi' jalijel tyi treinta iseis oraj.

Jiñi ta'ba yotsä imul bajche' albil ya' tyi kubernativo yik'oty je'el tyij polisia oche' xtoñelo'jach, aj chajpa otyoty' ojiñ xchoñoñe'lojachbä ñumel, mach mej tyi kächol ityoj imul bache' jach muk' tyi toñel jump'ej k'iñ.

Che' mi käla jiñi aj toñelo' machäba'añ ityojolo', mi' yä'beñtye imuliñ cha'añ tyi yäsi ibäj bajche' albil tyi reklamento kubernatibo yik'oty je'el tyi polisia, ma'añ bajche' ik'ame mi' k'ajtyibeñtye ityojol beje' muk' tyi toñel.

Li miristeriu publiku mi' yäle' ambi ik'äjñi'bal ta'ba ajlityak cha'añ bajche' mi chajpäntyel ya' tyi aksioñ penal, bajche' albi isu'bebil tyi tsätsbä ty'añ.

Li ejekutibu pereral jiñtyo, mej iyäl ity'añ tyi tyojle senaru tyi pejtyele cha'lebilbä, li jurisliksioñ mi' käjñel ya' tyi korte penal internacional.

Li sekurilat publika jiñäch año'ba ik'äjñi'bal tyi tyojle pererasion, tyi listritupereral, li estarus yik'oty munisipius, jiñäch mu'ba ik'el cha' ma'añ majch mi' yotsañ imul, li mu'ba iyujtye ñaxañ mi' säkläñtye cha'añ ik'äjñi'bal mi' majlel, chä'äch bajche' mi' käjche ixoty'o' imul ajk'ejtyak'iño', su'bulächbä tyi tsätsbä ty'añ, jiñäch mi' k'elo' isäklaño' isujmtyak bajche' yom icha'leñ päsälixbä wä' tyi konstitusioñ. Icha'liya li instituciones tyi tyojle sekurilatpublika yä'äch tsäts chukul tyi tyejchi'bäl ts'ijbubil li juñ, ba' chili yom ikämbal, añächbä k'äjñi'bal, yujilächbä, xuk'ujachbä ityik'ijachbä tyi lerechos humanos kämbilixbä wä' tyi konstitusioñ.

Jiñi institusioñ cha'ambä sekurilat publika tyojach mi' chaleño' ibäj ya' ba'añ kixtyañujo', weñ käñtyisäbilo' iyujilo'. Jiñi miristeriu publiku yik'otyinstituciones polisiales tyi yuxchajple ik'ämbal kobiernu mejo' tyoj mi' cha'leño' ibäj cha'añ mi' ch'ujbiñ ikäñe' ya' tyi sekurilat publika yik'oty li sistema nasional tyi sekurilat publika, wä'ächba' chukul tyi yambä iye'bal:

a) Mi' tyoj-isäñtye ju'bel, lak tyojol, lak k'äjñibal tyi k'ejuñ, bajche' año', bajche' mi' chajpäntyel lok'e, ikämbal yik'oty juñ tyoj-isäbixbä tyi aj e'tyelo' yik'otyö-ächbä ya' tyi instituciones tyi li segurilat publika. Li säkläñtye bajche' yom chajpäntyel jiñ mi' k'el ijop' icha'leñ li pererasion, jiñi li listritupereral, jiño' je'el li estarus yok'oty munisipiu ya' tyi sutyäle mi' yäl año'ba tyi tyojle iye'tyel.

b) Ya' ba' lotyol ijuñilelo' li aj-tsänsaj yik'oty muk'o'bä tyi toñel tyi li institusiõn cha'añ sekurilat publika. Ma'majch mej tyi ochel ik'el ya' tyi

Instituciones tyi li sekurilat publika mi maxki tyi su'beñtyi ochel yik'oty mi maxtyoki ts'ijbuñtyi ya' tyi sistemaj cha'añ mi kaj tyi troñel.

c) Tyi chajpäñtye li politika publika añ tyi tyojle ik'el jiñix e'tyel.

d) Añ tyi tyojle je'el jiñi año'bä tyi lumal cha'añ mi' kotyaño' iyälo' ity'añ mu'bä ichajpäntyetyak, yañtyakbä, bajche' mi' mejle tyi chajpäntyema li politika mu'bä ik'eltyak jiñi mulil yik'oty je'el año'tyakbä tyi tyojletyak jiñ che'bä sekurilat publika.

e) Li tyak'iñtyak mu'bä iyäk'eltyak tyi li pereral cha'añ ikotyañtyak li sekurilat publika, mi' yäjk'el tyi sutyälel nasional ba' much'uj jopolo' li kixtyañu tyi pereratibas yik'oty munisipiu je'el jiñächbä mi' yä'beñtyelo' cha'añ ik'año' ityojo' muk'o'bä ikäñätyaño' kixtyañujo' tyi pejtyelel ajchumtyälo'.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 03-02-1983, 31-12-1994, 03-07-1996, 20-06.2005,18-06-2008

Cha'p'ej Icha'k'al Artikulo (Artikulo 22). Mach tyok'e lak tsänsäñtyel tyi kaj lak mul, mach mejl ibik'ity tsepol, ñik'isäbeñtyel, tsoyil, säpäñtyel, japäñtyel tyi tye', ba' ikabä tyäläñtye, che' käläx ityojol li mulil, tyi pojbeñtyel chu'bä añ icha'añ yik'oty ba' ikabä yañtyak mulil. Tyi pejtyelel tyojo' mulil lajakña mi yäbeñtyel ixoty'ol tyi aj'e'tyel.

Ma'añ mi' pensaliñ mu'bä imele' jiñi x-e'tyel che' mi' päy tyälel ityoj imul juñtyikil kixtyañu' mi muik iyäl ity'añ jiñi x-e'tyel jurisial cha'añ wersaj mi' mel sibil tyi' pejtyelel x-e'tyelo' ambä imejlel. Yik'oty mach ch'ujbi imäktyañ ta'bä imuch'ki iña'tyäbal jiñi x-e'tyel jurisial che' bä bajche' mi yäl tyi artikulo 109, mi' kotyañ ikäñätyañ tyi estarus cha'añ uts'aty mi yajñel jiñi año'bä tyi tyä'läbilo'bä, mi jiño'ik ch'ujbi yälo' ity'añ jiñi xkächolo'. Yik'oty che' bajche' je'e ambä isätyäl mi' mejlel che' bajche' ambä tyi jump'ej ty'añmu'bä imejlel iyäle'.

I. Che' bajche' ilerechu estaru yik'oty mu'bä bajñe yälo' cha'añbä karse.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 27-05-2015

II. Mi päytej jiñi chajpäbilbä imul, ambä tyi kontra tyi lak k'oklel, mu'bä ilotyisañ kixtyañuj, xujch'iyaj xañiji' yik'oty bajche' mi k'elo' kixtyañuj mi yäl bajche':

a) Jiñi k'ämbilo'bä, cha'añ jiñi ambä iñik'i melbalo', che' moxyo yälä ambä tyi wenta. Peru añ ka'bä chuki mi' k'äjñel che' añ iñik'i melbal

machbā weñ ujtyem.

b) Jiñi machbä k'ambilo' ambä iñik'i melbalo', peru añ ik'añäo' cha'añ mi muko' omi' xä'tyaño' jiñi ñik'imelo' machbä weñ, che' mi bele' mu'chkiño' ibä yañtyakbä xty'año'.

c) Jiñi mu'bä ik'äjñelo' xik'ilo'bä tyi yuxtyiklel xtontojlelo' mi tyi' ña'tyä iyumo' mi ma'añ tyi ña'tyä x-e'tyelo' cha'añ mi' ts'itya' chuki mi' ts'itya' kajtyibeño'.

d) Jiñi päk'älo'bä tyi yuxp'ejlel ika'ba', peañ ka'bä mu'bä iñik'isu'beño' ipi'äl, ojoño'b mu'bä imuchkiño' ibäj jiñi mu'bä iñik'i päjk'el imele' pe iyumjach mi' cha' päty ibä.

III. Tyi' pejtyelex kixtyañujo' ñik'i tyajabä, ch'ujbi yäk'e tyak'iñ cha'añ mi' päse' iweñlel tyi' kuxtyälel, che' bajche' k'ajtyibilbä cha'añ mi ikäñe' jiñi weñbä.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 28-12-1982, 03-07-1996, 08-03-1999, 09-12-2005, 18-06-2008

Uxp'ej Icha'k'al Artikulo (Artikulo 23). Mach ch'ujbi yäl tsätsbä muli, jintyo che' añ uxp'ej imul ch'ujbix yäle'. Ma'añ majch ch'ujbi jop'eñtyel imul tyi cha'yajlel che' bajche' jiñjachbä mulil, oche' tsäts'bä mulil ch'ujbiyäch kastikarintye, mach ch'ujbil k'elo chuki yex yom yäle.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 10-06-2011.

Artikulo Chämp'ej Icha'k'al (Artikulo 24). Tyi' pejtyelex kixtyañu añ ilerechu cha'añ ikolisäñtyel weñtyakbä ipeñsal, ñatyäñtyel yik'oty tyi ch'ujiyaj, yik'oty icha'añ o mi ich'am, tyi tyojlel, bakibä mi imulañ. Ili ikolisäñtyel mi yochel ilerechu cha'añ mi yochel ipäs-ibä, tyi' bajñe ty'añ o tyi juñmuch', chä'äch bajche' je'el tyi publiku yik'oty muku añbä, che' muk' tyi k'iñejel, pejkaya yik'oty cha'leñtyel tyi ch'ujel, pe ma'añ mi yotsañ mulil tyi ityojle tsätsbä ty'añ. Ma'añ majch mejl ik'añ ajñi'bäl k'elelbä baki mi cha'leñtyel ty'añ tyi tyojlel aj-e'tyel, tyi tsiji ochel yambä wersa o sub ty'añ tyi kaj politika.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 19-07-2013

Tyi kongresu mach ch'ujbi bajñe iyäk'e ity'añ mi' mu' ilajmisäbeñ ich'ujel yañtyak yixtyañujo'.

Jiñi tyi pejtyelex xch'ujelo' mi' pätyo' tyi klesia. Jiñi mu'bä ibajñe pätyo' tyi yantyak yomach bajche' mi ijajk'el xuk'lib tsätsbä ty'añ.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 28-01-1992

Artikulo jo'p'ej Icha'k'al (Artikulo 25). Añ tyi ityojlel estaru tyi li rektoria tyi' ñuklel laknoj lum (nacional) cha'añ mi' kotyäñtyel oñ mi yotsañ yik'oty bajche' mi yajñel, mi be yäk'eñ ikäjñi'bal tyi soberanía tyi

pejtyel lak lum mejiku (nacional) yik'oty tyojbä x-e'tyelo' yik'oty ipäs lajelbä, mi' be letsäbeñ ityojol tyak'iñ yik'oty ak' troñeläl yik'oty cha'añ jump'ejbä tyi pejtyelel ingresu tyi weñlel, yik'oty rikesa, ik'el icha'leñtyel bajñeñ ajñel yik'oty uts'aty chumtyul kixtyañul, jumujch'obä yik'oty pejtyelel kixtyañujo', mi ikotyañ'o' ibä cha'añ tyi konstitusioñ. Li lajelbä mi ñatyañtyel bajche' pejtyelelel chaleñtyel xik'olbä tyi yoñlel cha'añ mi yäk'majlel yoñlel letsel tyak'iñ, suboñel bajche' mi k'äjñel yik'oty ak' troñeläl.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 28-06-1999, 05-06-2013

Jiñi estaru mi ikäñätyañ bajche' ch'uj añ yik'oty mi' ipäse' bajche' mi k'ejlel tyak'iñ cha'añ mi ikotyañ imele' weñtyakbä bajche' mi iloty ibä laktyak'iñ yik'oty laktroñel. Jiñi Plan Nacional de Desarrollo yik'oty jiñi chajpabilbä tyi estatalestyak yik'oty tyi Munisipio cha'añ mi ik'ele' ili albilbä.

Parafo cha' ak'älbä DOF 26-05-205

Bakibä mi ka ik'ajtyiñ tyi pejtyeel awombä ak'beñtyel mi' kotyañety ili kosntitusión.

Tyi kotyäyo ibe ak'o' tyak'iñ tyi pejtyele lak lum mejiku, tyi yotsä ibä cha'añ mi yäk tyi pejtyeel bajñe ambä ma'añbä chukul tyi yumäl, mi mu'ik ijisañ yambä tyak'iñ mu'bä yäk'eñ iñuklel tyi pejtyeel lak lum mejiku.

Li sektor publiku añtyi ityojlel, jinjachbä, ba' mi' ñop ichajpaño' ya' ba' mi ipäs tyi artikulo 28, tyi parafo chämp'ejbä tyi koñstitusión, muk'bä bele' kääñatyañ kobiernu pereral lakcha'añbä yik'oty li k'elol cha'añ tyi orkanismos yik'oty empresa ajp'oleñebä icha'añbä Estarus muk'bä yäk'. Cha'añ bä jiñi champañtyej yik'oty k'eloñel tyi sistema elektroñico tyi ijoy tyälel lumal, yik'oty kaxlañ päsol yik'oty ak' k'ajk (luz), chä'äch je'el bajche' isäklältyel yik'oty its'uo lok'e jiñi kas yik'oty yañtyakbä idrokarburos, tyi joy tyälel lumal mi kajel imejetyak troñel cha'añ k'ambälel aläl bä ya' tyi parafos wäkp'ej yik'oty wukp'ej tyi artikulo 27 wä' tyi Koñstitusión. Ya' tyi troñel albiltyakbä tyi tsätsbä ty'añ mi kaje ixuk' chokoñtyel jiñi normas cha'añ ik'äjñel, ityeñpäñtyel, iñijkäñtyel, bajche' mi ikäytyä yik'oty yañtyakbä meloñetyak muk'bä imele' jiñi empresa ajp'oleñebä tyi Estaru, che' je'el yik'oty regimeñ cha'añ itsijkel iwiñiko', cha'añ mi icha'leñ tyi karantizar weñbä, k'äjñi'balbä, uts'aty bä, p'olbilbä, tsikilbä yik'oty tyoj bety, yik'oty yajñi' jiñi weñtyakbä troñel, yik'oty mi kajel imele' yañtyakbä troñel ch'ujbilbä melo'.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 20-12-2013

Mej ipäs ibäj che' bajche' ya'tyi sektor sosial yik'oty pribalujo', bajche'-äch añ tyi tyojle tsätsbä ty'añ, cha'añ mi lok'el yik'oty bajche' mi much'kiño'ibäj ya' tyi yajñelo' ik'äñi'balbä tyoj-isäntyel tyi ak'ol.

Ba' mi yäle' che' junlajalona, yik'oty p'olbä yik'oty sustentabilidad cha'añ mi ikotyäñ yik'oty mi xik'majle jiñi empresa tyi sektore sosial yik'oty pribalujo'bä cha'ambä tyak'iñ, chukulbä bajche' yomtyakbä isub tyi publiku yik'oty käjñi'bal, laj kotyañtyel tyi pejtyeel, jiñi rekursos cha'añ p'olisäñtyel, cha'añ ikänätyañtyel yik'oty matye'eltyak.

Che' bajche' je'el bajñe año'bä ch'ujbi ipartisipariño'-ibä, che' bajche' mi yäl ili tsätsbä ty'añ cha'añ mi' tyeche imuch'kiño'-ibäj cha'añ mi' ñuk'añ.

Juñlajal ma'añ majch mi' ñusañ ibä yik'oty ikotyäño' ibä jiñ xabajñe xñuki choñoñelo' mi' k'uxbiño' bajche' mi yäl mu'bä ipäk'o', ikäño' tyi' pejtyeel kixtyañujo', mi kääñatyaño' tyi' pejtyeel lak naturalesa.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 20-12-2013

Ili tsätsbä ty'añ mi' yäk cha'añ mi tyoj-isañ lak muchtälel yik'oty bajche' kmejlela tyi tonel: che' bajche' ejilatariojo'bä, xmu'much'troñelo' tyemtoñelo' tyemchuñtyälo', xtoñelo' ñiki ano'bä tyi' tyenta tyi pejtyeel, bajche' much'ulonla cha'añ chikiyes la kom lakchok majle tyi yambäl pamil cha'añ mi lak tyaj chuki kom lak x'ux.

i tsätsbä ty'añ mi kaje ikojtyañ yik'oty ikäñityañ laktroñijib tyajo' tyak'iñ mu'bä imel li kixtyañjojo' yik'oty kajel yak' lij bajche' añ mi ipäsibä tyi sektor pribadoj cha'añ ikotyañ iloty ibä itya'k'iñ tyej lum, su'boñel lajalbä bajche' mi yotsañtyel jump'ej politikaj tyi lak lumal cha'añ iloty ibä tyi iñlustrial sustentablej mu'bä yotsañ käyäbäl sektorialo' yik'oty juñmuch' chuty lumbä, k'añbilbä wa' tyi koñstitusioñ.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 05-06-2013,20-12-2013

Artikulu tyo isäbilbä DOF 03-02-1983

Artikulo wäkp'ej icha'k'al (Artikulo 26).

A. Ili estaru mi' ka imel jump'ej sistema cha'añ mi chajpañ bajche' mi' be ñuk'añ jiñi lak lumal mi' päs tsätsbä, muk'bä ityeño ñijkañ ibä, lajbäl, mu'bä yäk' yik'oty juñlajalbä laktyak'iñ cha'añ wen mi lak bajñej ajñel yik'oty juñtjejmek' komoj politikaj , tyi lak pejtyelel yik'oty ikämbal laklumal.

Parafoj tyoj isäbilbä DOF 05-06-2013

Isujmlel ili proyecto tyi lak lum, ambä wä' tyi koñstitusioñ mi kajel yäl bakibä itsätsle yombä melol che' mi chajpañ. Ili chajpaya mi ka icha'leñtje che' lu' yomoäch ili kixtyañuj. Jiñ che' mi' lu' yälo' ity'añ bakibä mi ka ich'am machki yom ochukiyes yomo' ili kixtyañujo' cha'añ mi' ts'ijbuñtyel ya' tyi plan yik'oty tyi ñuklel. Mi' ka ichajpañtyel jump'ej plan tyi pejtyelel lak lumäl ya' baki mi yäl kwersa ak'entyela ili programa tyi Atministrasiöñ Publikaj Perera.

Parafoj tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

Li tsätsbä ty'añ mi kaje iyäk'eñ jiñi ejukutivo cha'añ mi ixuk'chokoñtyel jiñi chajpañtyel cha'añ pästyäl yik'oty säk'layaj ka'bälbä tyi sistema nasional cha'añ planeasion lemokratika, yik'oty jiñi ityojelbä cha'añ yälol, imelol, iñjkañtyel yik'oty ip'istyäl jiñi melebä yik'oty jiñi prokramastyak cha'añ lotybä. Yik'oty je'el, mi kaje yäk' jiñi xiñyumälo'tyak añbä tyi iweñta cha'añ bajche mi ichajpañtyel majlel yik'oty ba'tyejchem cha'añ jiñi ejekutivo pereral mi kajel ik'e majlel tyi chajpäbilyakbä yik'oty kobernojo' ya' tyi entidades pererativas yik'oty mi ibej sujbel yik'oty mi yäk' ibajñejachtyakbä troñel mi imejlel yik'oty imelol. Jiñi plan nacional de desarrollo mi kajel ipeñsaliñ majlel ibemelo yik'oty k'äjñi'balbä päyol cha'añ li politika nasional cha'añ iweñ mi loty-ibä jiñi industria, yik'oty mi yochel jiñi sektoriales yik'oty rejionaltyak.

Parafoj tyoj isäbilbä DOF 05-06-2013

Ya' tyi sistema cha'añ ichapañtyel lemokratika yik'oty leliberatiba, jiñi kongresu cha'añ unioñ mi ikajel yochel bajche mi ipäs wä' tyi tsätsbä ty'añ.

Parafoj tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

B. Li estarus añ icha'añ mi kajel jump'ej Consejo Nacional cha'añ Evaluasiöñ tyi Politika cha'añ Desaroyo Sosial, ibajñejach mi ikajel tyi troñel, yik'oty' kixtyañujo' juridiku yik'oty añbä ibajñe patrimonio, añbä tyi ityojel ip'is jiñi p'uñp'umiye yik'oty ip'istyäl jiñi prokramas, chuki yombä melol, baki mi ik'otyel yik'oty troñeltyak cha'añ politika cha'añ lesarrollo sosial, che bajche je'el mej yäk' tya'ñtyak bajche' mi sub ila tyi

tsätsbä ty'añ, che' bajche mi kajel ixuk' chokoñ bajche mi kajelo' ichajpaño' ibä cha'añ xiñyumäñtyel yik'otyó' x-e'tyelo' pereralbä, localbä yik'otyí tyejklumbä cha'añ icha'leñtyel jiñi itroñelo'.

Jiñi konsejo nacional tyi evaluasioñ cha' añ politikaj tyi iloty-ibäj tyi ityojlel kixtyañu ya'añ je'el jutyikil Peserente wäktiyikil kixtyañu tyik'ojelob, pe jiñojach kejelob wä'bä ch'oyolob tyi mejiku ñoj kãñälo'bäj tyi sektor privado yik'oty tyi ityojlel kixtyañu, che' bajche' je'el jiñi yujulo'bä juñ yik'oty ñoj yujulo'bä; año'bä iña'tyäbal añixbä icha'leyo' e'tyel tyi jump'ej kaxlañ troñel tyi säkläñtyel pujkeñbä. Mi kaje ipäjk'elo', chä'äch bache' mi yäl ya' tyi tsäts bä ty'añ, tyi botojle icha'p'ejlel yuxp'elel partej ya'bä año' tyi Kamara tyi Liputados. Ipäjk'el mi kaje ik'el jiñi Peserente tyi Republika tyi lujump'ej k'iñ', mi ma'añki mi' cha'leñ, jiñix mi kaje iyochel tyi ye'tyel jiñi tyik'ojel li kixtyañu päk'älbä icha'añ Kamara tyi Liputados. Tyi chãñchãñp'ej ja' mi kaje ik'extyãñtyelo' tyi' cha'tyiklel xtyik'ejelo' ñoj añixbä ija'bilel tyi ye'tyel, mi chä'äch cha'päk'älo' yik'oty mi jak'bilix cha'añ icha'sujtyelel iye'tyel.

Jiñi Presirente tyi konsejo tyi' joytyälel lumaläl cha'añ Ebaluasioñ tyi li Politikaj cha'añ iloty ibä tyi tyojlel kixtyañu mi kaje ipäjk'el tyi laja che' bajche' k'ãñbilbä ya tyi parafo taxbä ñumij. Mi kaje ijalejel tyi ye'tyel jo'p'ej ja', juñyajle jach ch'ujbi yochel tyi ye'tyel yik'oty jiñ jach mi kaje iñijkãñtyel tyi' troñel k'ãñbilbä tyi Chämp'ej Tituloj wä' tyi Koñstitusioñ.

Jiñi Pesirente tyi konsejo tyi Ijoytyälel lumaläl cha'añ Ebaluasioñ tyi li politikaj cha'añ iloty ibä tyi tyojlel kixtyañu mi kajej ipäs tyi ja'ja'bil tyi Poleres tyi Uñoñ jump'ej juñ ba' ts'ijbubil pejtyel cha'leya. Mi kajel ipäs ibä tyi Kamara k'ãñbilbä ya' tyi tsätsbä ty'añ.

Ili ambä tyi tyojlel ityoj-isañ ili sitema añ tyi tyojlel jump'ej bajñe much'ulo'bä ma'añbä chukulo' tyi kobiernu ili kixtyañuj mu'bä tyi toñel tyi jurilika yik'oty bajñe año'bä icha'añ, yom ijujumojoytyel cha'añ mi tyaj iña'tyibal, imi ipäk' jiñi ty'añtyak cha'añ mi' k'ejlel.

Ili bajñe much'ulo'bä añ jump'ej junta tyi kobiernu cha'añ jo'tyikil kixtyañuj, tyi' juñtyiklel mi' ka tyi toñel bajche' presilente tyi bajñe bäjach; cha' ch'ujbi ipäko' cha'añ presilente tyi república jiñtyo mi' jak jiñi kamara de senalores ojiñtyo mi yochel ta'bä ajli tyi konkresu tyi uñoñ.

Ili tsätsbä ty'añ añ ba' much'ul jol cha'añ bajche' mi' cha'leñ toñel tyi pejtyelel lak lum mejiku mu'bä isu'beñtyel yik'oty ya' baki mi lak k'el, chä'äch bajche' mi yäl ma'añbä wokol, tyi tyojlel, mi yochel tyi uts'aty; yom mi a kumpliriñ chuki mi ik'ajtyiñ ya'bä año' tyi junta yik'oty kobiernu, bajche' jale mi' letsemajlel tyi ye'tyel.

Jiñi ipi'älo'bä tyi junta kobiernu ch'ujbilo' tyi ñijkäñtyel che' mas tsätso' imul, mach ch'ujbilik ak'eñtyel yambä itoñel, oxi'jk'el tyi toñel cha'añbä xpäsjuñ, letsembä iña'tyibal tyi k'ējuñ, chä'äch bajche' añ ititulo tyi' chämp'ejlel ili konstitusiön.

Jiñi Pesirente tyi konsejo tyi Ijoytyälel lumaläl cha'añ Ebaluasiön tyi li politikaj cha'añ iloty ibä tyi tyojlel kixtyañu mi kajej ipäs tyi ja'ja'bil tyi Poleres tyi Uñoñ jump'ej juñ ba' ts'ijbubil pejtyel cha'leya. Mi kajel ipäs ibä tyi Kamara k'änbilbä ya' tyi tsätsbä ty'añ.

Käyälbä wi' ik'älbä DOF 10-02-2014
Artikulo tyoj isäbilbä DOF 03-02-1983, 07-04-2006

Wukp'ej Icha'k'al (Artikulo 27). Jiñi ja'tyak yik'oty lumtyak ambä tyak tyi kolel lum mejiku, icha'añäch tyi' pejtyelel nasiön, añäch tyi' wentaj cha'añ mi' cha'añiñ yik'oty mi' k'ele' jiñi yombä ibajñe wentajiñ.

Che' mi alojk'el tyi chuñtyäl ba' chumulety jiñjach che' mi tyajo' ik'äjñi'balbä cha'añ lak lumal, mi amejlel tyi ak'eñtyel weñbä achumli.

Jiñi nasiön añ ilerechu tyi' pejtyelel oraj cha'añ mi' yäk'eñ iña'tyibal jiñi ma'añbä chukul tyi kobiernu bajche' yom mi' yälo' jiñi kixtyañujo' che' bajche' mi lajityisañ jiñi mu'bä iyäk'eñ jiñi kixtyañujo' che' bajche' wen mik'äne' jiñi chä'bä añ tyi pamil, cha'añ laja laja mi ik'äjñel yik'oty mi' wen känityañ ambä icha'añ, mi' k'ejlej jiñi kolemal lak lumal yik'oty je'el jiñi ikotyäñtyelo' x-bi'tyi chumtyälo' yik'oty kolel lum. Che' bajche' je'el mi yäjlel iyuts'aty k'elel cha'añ mi' tyoisäñtyel jiñi ba' chumulo' jiñi kixtyañujo' yik'oty mi' weñ lojtyel, mi k'äjñel, ilojtyema tye'el, ja', yikoty matye'el che' mi' tyoisäñtyel lak lumal tyi obras publikas, cha'añ mi kotyäñtyel jiñi x-chumtyälo'; cha'añ mi' lojtyel yik'oty mi' cha' ajk'el bajche' añ wajalix mi' lajityisäñtyel jiñi ch'äbä añ tyak tyi pamil otyi matye'el; cha'añ jiñi parte parte xchuñtyälo' tyi kolel lum, cha'añ bajche' mi' k'äjñel jiñi tsätsbä ty'añ che' mi' chojkelo' lok'el tyi chumli' jiñi ejiru yik'oty komunirares, cha'añ mi' bekolemajlel x-chuty chuñtyälo'; cha'añäch tyi' kaj mi' bemejlel majlel jiñi päk'oñel, p'ol wakax yik'oty yañtyakbä ba' mi' tyajo' ityak'iñ jiñi xbityi chumtyälo' tyi matye'el, cha'añ ma'añ mi tyä'läñtyel jiñi ibäl matye'el yik'oty ityäläñtyelo' tyi' lum mu'bä ke' tyeche tyi ty'añ jiñi xchumtyälo'.

Artikulo tyoj isäbilbä DOF 06-02-1976, 10-08-1987, 06-01-1992

Icha'añäch nasión yik'oty mi' mejlel ilektyañ chábä añ tyi ye'ba lum ambätyak tyi tyityik ja' yik'oty tyi mali ja'; tyi' pejtyelex minerales yik'oty mu'bä iwa'chokoñ, mantos, masas oba' mi' tyajtyä kas yänältyakbä bajche' yambä lum, che' bajche' minerales ba' mi lok'el pierubä yik'oty metaloide mu'bä ik'äjñel tyi inlustria; jiñi ityajtyäl tyuñ ilekaxbä, ts'äylalemlabä tyuñ

Yik'oty ats'am lok'embä ja'(mar); lok'embäte tyi ba' mi xixluyel tyuñ, che' jiñi lok'el yomix jock'el; jiñi ityajtyäl minerales uyañtyakbä mu'bä ik'äjñel tyi pertilisante.; jiñi kombustibles minerales solirus; jiñi petróleo yik'oty tyi' pejtyelex jiñi karburos li ikrojeno tyi soliru, ja'tyakbä okastyakbä; yik'oty lum ambä tyi lak lumal mejiku, chä'äch bajche' ikolemal yik'oty bajche' mi yäl jiñi lerechu internacional.

Artikulo tyoj isäbilbä DOF 20-01-1960

Icha'añäch jiñi nasiön che' bajche' ya'le kolem ja' chä'äch bajche' mi yäl tyi lerechu tyi pejtyelex mulawil; jiñi ya'le kolem ja', ts'ajts'ä'bol, yik'oty abañ mu'bä ityäk'o ibäj tyi pejtyelex yik'oty mar; jiñi bi'tyi ja' p'ätyälbä ma'añbä p'ätyäl ya'tyo ba' mi' lok'etyel yikoty ba' mi kotyel ityempañ ibä tyi kolem ja'(mar) che' bsajche' ts'ajts'äbol, abañ yik'oty bi'tyi ja'tyak jiñäch mu'bä ity'och lak lumal mejiku yik'oty che' bajche' cha'p'ej xchuñtyäl federativa, che' mi' k'ajxel tyi junwe ja' mu'bä ity'ox mejiku; kolem ja', bityija' ts'ajts'ä'bol, yik'oty abañ, ts'otyolbä icha'añ cha'p'ej oka'bälbä lum che' bajche' mejiku yik'oty Wuatemala (vecinos); che' bajche' ityejchi'bal ba' mi' tyomel tyi' ja'(playas), kolem ja', tyi' ja', a'bañ icha'añbä mejiku yik'oty mu'bä ityajtyältyak tyi mali lum (mina); yik'oty ba' mi' tyejchel tyi' ja', a'bañ ambä ip'ätyäle tyi pujkemaal bajche' mi' päš jiñi tsätsbä ty'añ (ley). Jiñi ya'le lum mi' mejlel tyi kejllel tyi oraj ty'añ yik'oty mi' mejlel icha'añiñ jiñi iyum lum, peru mi tyi' wersaj k'ajtyi jiñi x-e'tyelo' omi' tä'lañ yambä lum;jiñi ejekutibu pereral mi' mejlel ilok'e yik'oty mi' mejlel ik'äne' yik'oty mi' melex yäk'e' ba'jach chili, chä'äch je'el bajche' yañtyakbä ja' añ bā tyi' wentyaj mejiku.

Baikach bā ja' ma'añbä tyi ajli ya' tyi tsik taxbä ñumi, mi' yäjlel jiñäch mu'bäikotyañ lumtyak ba' pemel, peru che' mi' k'e'jlel cha'p'ej oka'bäl kolem lum (predio) ili ja'tyak añäch ik'äjñi'bal cha'añ ipejtyelex xchumtyälo', mi' käytyäl tyi' tyojlel mu'bä iyäl estaru.

Parafoj tyo isäbilbä DOF21-04-1945, 20-01-1960

Mi che' bajche' muk'bä iyäl jiñi cha'p'ej parafó taxbä ñumi, iyumäñtyel Nasioñ ibajñejach yik'oty mi' ijalejel yik'oty mi' iyäsiñtyel, ik'äjñi'bal jiñi chä'bä añ muk'bä yäjle wä'i, cha'añ bajñe icha'año'bä o lumtyak chä'äch bajche' mi' iyäl tsätsbä ty'añ mejikana, mach ch'ujbil tyi mejlel che' ma'añ ikoñsesioñ, ak'äbä' icha'añ Ejekutibo Pereral, chä'äch bajche' añbä tyi tsätsbä ty'añ muk'bä ich'ujbiñtyel yik'oty xuk'chokobilbä tyi tsätsbä ty'añ, jiñ jach che' tyi raliolifusioñ yik'oty Telekomunikasioñtyak, muk'bä yäk'e' jiñi instituto Pereral cha'añ Telekomunikasioñ. Jiñi normaj mejlbä icha'leñtyel che' bajche' troñel cha'añ iyäsiñtyel jiñi mineral yik'oty substansias muk'bä yäl ya' tyi chämp'ej parafoj, mi' ik'el majlel imelol yik'oty inopol mi' weñäch choñkolbä' mejlel che' añtyo ik'äjñi'bal, mach k'añä mi' k'el jiñi tsik che' bā oraj mi yäjk'el muk'bä ik'ajtyiñtyel, yik'oty

che' ma'añ ik'elol mi kaje yäk' tyi käyol iliytyak. Jiñi kobiernu Pereral añ iña'tyibal cha'añ ixuk'chokoñ ilotyol ijyotyäle lumälal yik'oty ijisañ je'el. Jiñi su'boñeltyak aňtyakbä mi kaje imejlel tyi Ejekutibo mi chä'äch bajche' jiñi yik'oty bajche' muk'bä imäktyañ ili tsätsbä ty'añ. Mi yäjlel cha'añ mineraltyak raliaktibos ma'añ mi kaje yäk'eñtye koñsesioñ. Añ tyi iweñta Nasioñ ichajpäñtyel yik'oty iyumiñ jiñi Sistema Elektriiko tyi' ijyotyäle lumälal, che' bajche' je'el serbisio publiku iñusäñtyel yik'oty ipukol ip'ätyälel lus, ili troñeltyak ma'añ mi kajel yäjk'el koñsesioñtyak, yom ma'añ tyä'läñtyel che' jiñi Estarus mi' mejle imel k'iñijel cha'añ iyäjlel chajpäbilbä ty'añ bajñe icha'añ bä k'äñbilbä muk'bä ixuk'chokoñ jiñi tsätsbä ty'añ, lajal je'el mi kaje ik'el bajche' yilal jiñi icha'año'bä mi mejlelo' ipäso'ibä tyi yañtyakbä troñel inlustria elektriika.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 09-11-1940, 20-01-1960, 06-02-1975, 11-06-2013, 20-12-2013

Che' mi yäjlel jiñi kas yik'oty jiñi tsätsbä idrokarburo, ja'bä o kaseosobä, tyi ye'bä lum ibajñe cha'añjach Nasioñ yik'oty mi ijalejel yik'oty ma'añ mi kejel iyäjk'el ikoñsesioñ. Cha'añ yom mi' tyaj itya'k'iñ Estarus muk'bä ikotyañ iloty ibä tyi ñukbä ik'äjñi'bal cha'añ Nasioñ, ili mi kaje yäk' troñel cha'añ isäkläñtyel yik'oty ilo'säñtyej kas yik'oty yañtyakbä idrokarburo tyi yäk'eñtye jiñi empresa muk'bä tyi troñel tyi weñ icha'añ Estarus otyi yäjle ichajpäñtyel ty'añ yik'oty ili o machki ibajñe icha'año'bä, k'äñbilbä tyi tsätsbä ty'añ yombä mi' mejlel. Cha'añ mi' mejlel yombä melol iyäk'ol o iyäjlel ichajpäñtyel ty'añ jiñi empresatyak muk'bä tyi troñel tyi weñ icha'añ Estarus mi mejle ik'ajtyiñ bajñe icha'añ bä. Ba'ikajachbä, jiñi idrokarburotyak tyi lum icha'añ bä Nasioñ yik'oty chä'äch ixuk'chokoñtyel iyäjlel tyi yäk'eñtye otyi yälol ichajpäñtyel ty'añ.

Parafo cha' ak'albä DOF 20-12-2013

Jiñi karburos tyi hidrogeno solido, ja'ba oik'ba ojiñi minerales radioaktibus, ma'añ mi' yäk'eñtyel kontratu, mach chuj ajñik jini ta'ba ak'eñtyiyo' yik'oty jiñi nasión mi' mejlel ilok li chä'ba añ (productos) chä' äch bajche' mi yäl jiñi tsätsbä ty'añ (ley). Jinche' icha'añäch jiñi nasión mi' mejlel iyäk, mi' mejlel iñijkañ, mi' tyoisañ, mi' ty'oxe' yik'oty mi' yäk'e luz cha'añ mi kotyañ tyi' pejtyelel kixtyañu. Iliyi ma'añik mi kotyãntyelo' jiñi machbä ba'añ chukul tyi kobiernu yik'oty jiñi nasión mi' ke' k'ãñe' chä'ba antyak tyi pamil cha'añ mi' k'äjñel.

Jiñi nasión icha'añäch je'el ba' tyälem jiñi kas yik'oty jach bajche' mi' k'äjñel, ma'añ mi' poriaj k'äjñe cha'añ baikachbä e'tyel. Jiñi ik'ãñi'bal enerjía nuklear cha'añ jachbä weñbä mi' k'ãñel.

*Parafo cha' ak'ãlbä DOF -2912-1960.
isäbilbä DOF 06-02-1975*

Jiñi nasión mi' lok'e tyak'iñ machbä lok'eñ tyi kolema ja', jiñi ilerechu jiñi soberanía yik'oty jurisliksiones mu'ba iyuk tsä'ba ty'añ tyi konkresu. Ya' ba'añ tyak'iñ tyi' bájachbä mi' pujkel tyi losientas millas nautikas, mi' p'istyäl che'tyo bajche' kolemla kolema' (mar). Jiñ che' mi' be kole majlel jiñi lum omi' be kanariñmalel tyaki'ñ icha'añbä yambä esturu, jiñi iju'sãñtyel jiñi lum mi' mejlel tyi uts'aty k'ejlel, mi' lajo' ity'añ yik'oty yambä estaru.

Parafo cha' ak'ãlbä DOF 06-02-1976

Lak p'ätyäläl bajche' mi lak melel lak k'ãñ tyi toñel lak lum yik'oty ja' añbätyi lak nasión, mi' melel tyi k'äjñel bajche' iliyi:

Parafoj tyo isäbilbä DOF02-12-1948, 20-01-1960

I. Jiñjach x-mejikañujo' ch'ok' ejemo'ba we' tyi lak lumal ok'axemo'ba tyälel tyi yambä lum mi' melel ityajo' bajche' mi k'ãño' ili lum, ja' cha'añ mi' mejlelo' ilok'o mina yikoty ja'. Jiñi estaru mi melel iyäkbeñ ilerechu jiñi tyälemo'ba tyi yamba lum(extranjero) siempre ke kãmbilo'äch tyi sekretaria tyi relaciones cha'añ mi' k'ejlelo' bajche' mejikanujob cha'añ chuki añ icha'año' ma'añ mi' ñik'isubeñtyel, che' je'el mi' tyajo' kotyãntyelo' tyi kobiernujo' che' bajche'; che' mi' kãjchelo', che' ma'año' ijuñ, che' mi sätye' icha'añbä nasión, jiñi ta'ba ityajayo' che'ñak tyi k'extyayo' ilumal.

Jiñi tyijk lum yik'oty ja' añ sien kilómetros tyi' tyãmblel jiñi frontera yik'oty sinkuenta ityãmblel playa, mach mejl iyumityesaño' lum yik'oty jiñi tyälemo'ba tyi yambä pamil.

Ili estaru chä'äch bajche' yombä imel jiñi kobierñu yik'oty mu'ba yäl jiñi

sekretaria cha'añ relaciones, mi' yäkbeñ jiñi tyälemo'bä tyi yambä pamil
cha'añ ba' mi' yokekäytyälo' tyi chuñtyäl tyi uts' tyi poderes federales, chañik
mi' käy chä'bä añ jiñäch ik'äjñibalbä cha'añ mi' ju'saño' chä'bä yomo'.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 02-12-1948, 20-01-1960

II. Jiñi ba' mi' much' kiño'ibā ich'ujityisaño' yos che' bajche' mi yäl jiñi artikulo 130 yik'oty tsätsbā ty'añ ambā iwera cha'añ mi' tyaje' yik'oty mi' lotye' ambā icha'añ cha'añäch mi k'äjñel imelo' chuki jach yomo', chä'äch bajche' mi yäl jiñi tsätsbā ty'añ;

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 28-01-1992

III. Jiñi instituciones mu'bā yäk'e kotyäñtyel ocha'añ pejtyelex kistyañu añjach maxki mi' kotyañ, cha'añ tyi inestikasiön sientüpika, bajche' mi ibekajel päs entyel, ikotyäñtyelo' jiñi año'bā tyi wokol, yik'oty ba'tyakbā mulil, mach melix ichañ ch'am kotyäñtyel tyi orajach tyi' tyojlex chä'äch bajche' añ tyi tsätsbā ty'añ mu'bā its'äkläñtyel.

raksioñ tyoj isäbilbä DOF 28-015-1992

IV. Jiñi xchoñoñelo' mejl mi ch'ämo' lum peru anjach ba' chili mi' ch'ämo' cha'añjach mi' mejlex imelo' chä'bā yomo'.

Ili sosielat che'bā iliyi mach mel ich'am k'ux añ ilum cha'añbā päk'oñel, cha'añbā p'ol wakax, mach mejl iñoj lu' ch'um lum tyi beintisinko jajlex bajche' jach mi päs jiñi praksion xv wä' tyi artikulo. Jiñi tsätsbā ty'añ reklamentaria mi' lajityisañ jiñi ak'eñtyel tyak'iñ bajche' jaityikijach mi' ch'äme jiñi lum ch'ä'äch je'el ma'añ mi' ñäsañ ibā iyä'k'eñ chuty bā lum. Che' bajche' ili tyi pejtyelex propielat tyi jujuntyikil, chejach bajche' lum machbā ñoj weñ, mi' mejlex tyi melol yajñi' komputalora. Chä'äch je'el jiñi tsätsbā ty'añ mi' yäle' cha'añ bajche' mi' chäleño' ibā tyi partisipar jiñi tyälemo'bā tyi yambā pamil baikachbā muchtyaya.

Jiñi mismu tsätsbā ty'añ mi yotsañ tyi juñ yik'oty mi' ch'am majlex tyi tyoj cha'añ mi' kumpliriñtyel jiñi aläbā ilayi tyi' kejplox (fracciön).

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 06-01-1992

V. Jiñi banku le tyak'iñ mi kääñ läch icha'leñ jiñi itsätslex ity'año' jini yumulo' mu'bā iyäk'o tyi bety jiñi tyak'iñ, mu'äch imejlex ityaj jiñi tyak'iñ, icha'anächbā banku tyi tyejklum bajche'-äch tsiktyisäbil icha'leñ jiñi tsätslex ty'añ, jiñ cha'añ mach bajñe mejik tyi ak'bentye cha'añ k'äjñe tyi jumuk'jach che' ki ma'añ wen k'ele.

VI. Jiñi estarujo' yik'oty listritu pereral, bajche' munisipiujo' tyi pejtyelex

lak lumal mejiku, mi' tyajo' tyi' pejtyelex ik'äjñi'bal bajche' mi' k'ãño' yik'oty mi' puko pejtyel tyak'iñ okotyãñtyel xchumtyälo' tyi juñmujch'.

Praksiõñ tyoj isäbilbä DOF 08-10-1974, 06-01-1992

Jiñi itsätslel ity'año' pererasiõñ yik'oty estarus yä-ächo' tyi' p'äjtyälex mi' tyoj-isano' chutyak mach bä weñ, mu'äch iyäk'o ity'añ cha'añ mi k'äjñel tyi tyojlel pejtyelex kixtyañojo' chä'bäjach añbä ibajñe troñel, che' bajche' mi yäl tsätsle bä ty'an jiñi x-e'tyel mi' yäle' ity'añ bajche' iliyi. Jiñi ityojol cha'añ

Bajche' ik'extyãñtyel jiñi pojbebilbä icha'añ lak pi'al, jiñäch bajche' ya' tyi e'tyiji'bäl mi k'ejlel bajche'-äch mi yäk'beñtye ityoj, omi jiñäch iliyi iletslel kãñälix icha'leñ jini iyumuchbä jiñi propielat kome ch'ujbibiläch icha'leñ cha'añ mi' ityoj jiñi ikontribusiõñ. Jiñi propietariu mi käläxix chuki yes añ icha'añ omi añix ju'b tyi' tonel tyi yañix bä oraj che' bajche' ik'iñilel a'k'albä icha'leñ x-e'tyel, jiñäch jach jump'ej bä ty'añ cha'añ mi' mejlel ityoj-isäntyel tyi' tyojlel tsätsbä iye'tyel.

Jiñi ik'ãñol pejtyel imelbal jiñi lak nasiõñ, chä'äch bajche' ts'ijbubil ila tyi artikulo,mi' mejlel tyi tyoj-isäntyel tyi tsätsbä x-e'tyel bajche' jurisial, jiñ cha'añ ili bä melbäl jiñäch ity'añ jiñi e'tyiji'bäl, cha'añ tyi jump'e jach ujw mi' mejlel tyi tyoj-isäntyel, ya'i jiñi x-e'tyelo' mu'ix ke' yälo' cha'añ mux ichuñtyãñtyel omi' chojñel tyi pejtyelex jiñi lumtyak añbä icha'añ lak nasiõñ, ima'añik maxki juñtyiklek mej iyäsibeñ ity'añ jiñi e'tyelo' mi alälix icha'leño' cha'añ ma'añik mu'bä imejel ak'eñtye ixo'ty imul tyi kajach li wokol.

VII. Kãñäl icha'leñ tsätsbä x-e'tyel tyi' pejtyelex ilumõ' jiñi ajchuñtyälo' tyi jujump'ej poblasiõñ ikotyäbilo' bajche' mi' k'ãño' tyi toñel, yik'oty je'el cha'añ mi' chumtyälo'.

Jiñi itsätslel ty'añ mi' kotyäbeñ tyi weñ ilumõ' año'bä icha'añ jiñi xyokety'año'.

Jiñi itsätslel ty'añ mi' cha'leñ tyi respetar tyi' pejtyelex lum ambä icha'añ ejiru cha'añ mi' bej kolemaj xchumtyälo'. Mi' kotyäbeñtyelo' ilum baki chumulo' yik'oty cha'añ mi' k'ãño' tyi toñel, jiñi tye'el ja'tyak añ bä icha'añ lak lumal cha'añ ke jiñ xchumtyälo' mi' mejlel ityajo' iñusak'iñ tyi uts'aty.

Li' tsätslel ty'añ yik'oty bajche' iwenlel jiñi xchumtyälo' tyi pejtye chuty lum cha'añ mi' mejlel ich'amo' tyi' weñta bajche'äch mi' mulaño' toñel tyi lumõ' yik'oty chuki mi' päk'o, mi' yäk'beñtyelo' ilerechu tyi jujuñtyikil xchumtyäl bajche' mi' cha'leño' tonel tyi lum ichumli'o' je'el. Che' je'el

mi' yäkbentyelo' orlen cha'añ mi' mejlelo' tyi ajñel tyi juñmujch' yik'otyó' estaru cha'añ mi' ik'añó' tyi uts'aty ilum imi ik'elo'ibä che' yoke iyumo'äch jiñi lum mu'äch imejlelo' ik'ajtyiño' ilerechu cha'añ ichumtyälo' yik'otyó' ipi'ilo' tyi lumal; chä'äch je'el jiñi x-e'tyelo' mi' cha'leño' junta tyi jumujch' cha'añ jujuytyikil xchumtyäl mi' su'beñtyel bajche' mi' k'añ tyi toñel ibajñe lum, peru che'ki juñtyikil lakpi'äl mach yom ich'am jiñi lum baki tyi ak'beñtyi oma'añ mi' mulañ mu'äch icha'lentye tyi respetar baki bä yom ich'am chä'äch bajche' iyäl tsätslel ty'añ.

Chä'äch je'el tyi' pejtyelexchumtyälo' juñlajal jach iñuklel mi' mejlel ityajo' jiñi lum, ma'añik juntyiklel bajñe ñuk bä mi' ch'am ts'äkäl jach 5% mi' ch'amo' jiñi lum. Tyi' pejtyelex. Che' je'el mi' juñtyikil jach ibajñe yum kolum lum yä'äch mi' k'ejlel ya' tyi praksioñ xv cha'añ ityoy-isäñtyel.

Jiñi asamblea mu'bä imelo' tyi' tyempejtyelelo' jiñi kixtyanujo' cha'añ mi' komoñ chajpäñtyel chuki jach yes jiñäch mu'bä iyäkbeñ ip'ätyälel jiñi xchumtyälo' che'äch bajche' mi' much'kiño' yik'oty chuki mi' melo' bajche' mi' yäl itsätslel ty'añ komisariaro oyañtyakbä x-e'tyel mi' mejlel tyi päk'o' tyi e'tyel bajche' mi' yäl jiñi tsätslel ty'añ, jiñäch mu'bä icha'leñ tyi presentar jiñi ilumal yik'oty añ tyi' wenta ityoy-isano' jiñi wokol mu'bä yujtyel tyi asamblea.

Cha'añ mi' ch'amo' jiñi lum, ñojtye'el yi'k'oty ja'tyak jiñi xchumtyälo' mi' mejlel tyi ajk'el bajche' tsiktyisäbil icha'leñ jiñi tsätslel ty'añ.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 06-12-1937, 06-01-1992

VIII. Ma'añix ik'ajñibal mi' yäjlel iliyi.

a) Tyi' pejtyelex jiñi lum, ja' ñojtye'el icha'año'-bä xchumtyälo' tyi bi'tyi lum mach mejik tyi chibeñtyelo' jiñi ilumo' tyi ñuki iyumo' bä polítika, x-e'tyelo' tyi estaru owä'i tyi lak lumal cha'añ mi' ts'ak'eje tsiktyisäbilbä icha'leñ jiñi itsätslel ty'añ ta'bä ts'ijbuñtyi tyi 25 le juño jiñäch tyi ja'bil 1856, yik'oty yañtyakbä tsätslel ty'añ mu'bä iyäl cha'añ ma'añik tyä'läntyel che'bä iliyi.

b) Pejtyelex ichajpäñtyel ityoy-isäñtyel omi ichojñel jiñi lum, ja' yik'oty ñojtye'el, mu'bä imel jiñi sekretaria cha'añ pomento. Asientaj oyañtyakbä tsätsbä x-e'tyel, che'ñaktyo tyi' tyejchi'bal tsik tyi lisiembre tyi ja'bil 1876, k'älä tyo ya'i, che' bajche' tyi' chiliyo' cha'añ mi' chumtyaño' tyi pejtyelex jiñi ejilos che' bajche' je'el imotyof ty'oxol jiñi lum oyañtyakbä chuki imejlel, año'ächbä tyi ityojlelo' xchumtyälo' tyi bi'tyi lum tyak.

c) Tyi' pejtyel tsätso'-bä x-e'tyelo' tyi estaru pererasioñ ojueses tyak ma'añik mi' ch'ämbeño', ichombeno' oyik'oty mi' jok'yebeño' jiñi ilumo' pejtyel xchumtyälo' bajche' mi' yäl jiñi praksion ta'ix-bä laj k'ele cha'anjiñi x-e'tyelo' mach mejik ity'laño' xchumtyälo' cha'añ mi pojbeño' chuki yes año' icha'añ.

d) Ma'anix ik'äjñi'bal mi' k'ätyäl jiñi ty'añ mu'bä itsiktyisañ, bajche' ity'oxo' jiñi lum weñ ñukbä mi' tyajtyä juñtyikil lakpi'al bajche' mi' yäl jiñi tsätsle ty'añ pätyäl-bä tyi 25 le juñio tyi ja'bil 1856, kome mi' tsiktyisañ che' ki añix

e) Lujump'ej ja' laj k'añbal tyi tonel jiñi lum lak cha'añix tyi weñ, ike mi lak ch'äme' ma'añik iñumel tyi 50 ektarea iñuklel.

IX. Ityoxyäl oli ipäk'ol ta'bä mejli tyi ak'ol jiñi lum tyi juñlajal yilal bajche' tyi tyajleyo' jiñi kixtyañojo' omi mach tyojik tyi ak'beñtyiyo', mu'ix imejlel tyi yäjpel che' mi' k'ajtyiño' iyuxwejlel lum jiñi lak pi'ilo' ke añ jach-bä juñwejl icha'añ, omi' yäk'beñ jumwejl ipi'al jiñi ux wejl bä ilum.

X. Mux ilajmel ik'äjñi'bal)

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 12-02-1947. DOF 06-01-1992

XI. Mux ilajmel ik'äjñi'bal)

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 08-10-1974. DOF 06-01-1992

XII. Mux ilajmel ik'äjñi'bal)

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF08-10-1974. DOF 06-01-1992

XIII. Mux ilajmel ik'äjñi'bal)

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF DOF 06-01-1992

XIV. Mux ilajmel ik'äjñi'bal)

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF12-02-1947. DOF 06-01-1992

XV. Ya' tyi estaru unirus mejikanus ma'anix maxki mi' mejlel ibajñe ch'äme' tyi petyälel jiñi lum.

Mi' su'beñtyel tyi jump'ej-bä chuty lum k'anbillä tyi toñel machbä ba'añ mi' ñumel tyi 100 ektarea iyuts'utyle lum ch'amäl-bä icha'leñ tyi jujuñtyiki kixtyaño olajal bajche' yambä lum.

Cha'añ mi' mejlelo' tyi tyajtyäl tyi juñlajal jiñi kixtyañojo' mi tsijkel jump'ej ektarea yuts'utyle-bä lum cha'pejty mu'bä ik'äjñel tyi yoralel toñel,

chämpejty jiñi akostalero weñ uts'aty bä iwaxäkp'ej jiñi ñojtye'el bä lum.

Che' je'el mi' su'beñtye tyi chuty propielat jump'ej lum k'añäl-bä tyi tonel, machbä ma'añ mi' ñumel iñuklel tyi 150 ektarea yik'oty je'el che' jiñi lum weñ k'añäl tyi toñel cha'añ ikultibole tyiñum, omu'äch imujle tyi ja'; tresyentu che' mi' k'äjñel tyi' kultibole ja'as, sijk'ä, kajpe, enekén, hule, ch'ib, ts'usu', olibo, kina, bainiya, käkaw, akabe, nopal oyañtyakbä tye' yujulbä wuty.

Mi' su'beñtye tyi jump'ej bä chuty propielat cha'an mi' p'ojlisäñtyel wakax machbä ma'añ ñumeñ tyi p'is iñuklel cha'an mi' mejlel imäk'lañ 500 iwakax juñtyikil lak pi'äl omach lajalik yik'oty che' ma'añ ka'bäl iwakax, chä'äch bajche' mi' yäl tsätslel ty'añ, che'ki jiñi lum weñ uts'atyäch ikolisañ jam.

Oche'ki jiñi iyum li lum mi' mulja'leñ jiñi lum cha'añ mi' weñ tyoj-añ ilum yik'oty ipä'kä, mu'äch ke' ibej su'beñtye tyi chuty propielat, omi che'ki añix ityoj-isa tyi uts'aty ilum cha'añ mu'ix iñusañ tyi ka'bäl päsal bä icha'leñ ili praksioñ, che' tyi pejtyelel k'iñ tyempäyemäch ijuñ bajche' mi' yäl tsätsbä ty'añ.

Che' tyi jump'ej-bä chuty propielat cha'añ bä wakax mi' weñ tyoj-isäbeño' ilumil imu'ix isuty kisaño' cha'añ ik'äño' tyi päk' cholel, ixim oyañtyakbä päkä'bäl, li' petytyälel lum mu'bä ik'äjñel cha'añ kultibo ma'añik mi' mejlel tyi ajk'el, chä'äch bajche' mi' yäl baki jach chili mi' k'äjñe yä'äch mi' yäl tyi cha'p'ej yik'oty tyi' yuxp'ejlel parapo ila tyi praksion mu'äch bä ityaj jiñi iyuts'utylel lum mi' cha'ak mu'tyo ke' ityoj-isäñtyel.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 12-02-1947, 06-01-1992

XVI. Mu'ix ilajmel ik'äjñi'bal

XVII. Jiñi kongreso tyi li uñon yik'otyo' lejislaturas tyi estarus jiñäch tyi' p'ätyälelo' iye'tyel mi' yäk'o tsätslel bä ty'añ baki mi' itsiktyisañ bajche' mi' mejlel tyi ty'oxyä yik'oty ijok' ch'ämo' tyi bäk'eñtyikix lum che' bajche' mi' ñusañ tyi p'is päsal-bä icha'leñ jiñi praksiones iv y xv ilibä artikulo.

Jiñi ñumeñix-bä tyi p'is ch'amä icha'leñ jiñi lum mi' mejlel tyi ty'oxbeñtye yik'oty tyi ch'ambeñtye tyi iyumäch jiñi lum che'tyo jump'ele ja' bajche' jiñäch mi' tyech itsijkel baki oraj tyi ichuku ik'aba cha'añ mi' ch'äme' jiñi lum. Ta'ixki ñumi iyoralel bajche' mi' ch'ämbentye lum che' ma'añ chuki tyi mejli ityumbeno'. Jiñi cha'añix choñol tyi tyak'iñ mi' majle jiñi

lum. Cha'añ juñlajal mi lak chumtyäl mi cha'lentye tyi respetar jini lak lerechu tyi' pejtyel jach mu'bä lak mulañ bajche' mi' yäl ityik'ojel jiñi tsätslel ty'añ.

Jiñi itsätsle ty'añ mu'bä ik'äjñe tyi lak lumal mi' yäk'beñ tyi tyoj ichumtyäl jiñi kixtyañujo' yik'oty mi' yäk'beño' majle iñusak'iño' yombä imelo' bajche' ixuk'li otyi chumtyäl ma'añik maxki mej iyäsibeño' bajche' mach cha'añik k'añoł tyi tyä'läñtye lak pi'ilo'.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF08-10-1974, 06-01-1992

XVIII. Mi' k'eje tyi weñ tyi' pejtyele jiñi kontratos yik'oty konsesiones melelbä icha'leño' jiñi kobierñujo' ta'ixbä icha'leyo' e'tyel che'ñaktyo tyi ja'bil 1876, ta'bä ich'amäyo'tye wokol cha'añ mi' k'ux mäkyäñtyel tyi bäk'eñtyikix lum, ja' yik'oty yañtyakbä irikesa natural lak nasioñ tyi juñtyikijach lak pi'al xchumtyälo', bajche' yä'äch mi tyoj-isäñtyel tyi ejekutibo de la nasioñ cha'añ mu'ix iyäpbeñtye ik'äjñi'bal k'omi jiñäch jump'ej tsätsbä wokol mu'bä ipojbeñ chuki yom imel jiñi e'tyiji'bäl.

XIX. Tyi' tyojlel ili konstitusion jiñi estaru mi iyäk'e tyi' pejtyelel mu'bä imelel tyi ajk'el tyi weñ uts'aty ikotyäñtyel jiñi kixtyañujo' cha'añ ilum, cha'añ mi' mejle ilu' tyajtyä kotyäñtyel tyi ityojlel tsätsbä ty'añ cha'añ tyi lak pejtyelel mi lak lu tyaje' lak lum, chuty propielat imi' yä'beñtyelo' asesoría jurflika jiñi kampesinujo'.

Tyälemäch tyi jurisliksión pereral tyi pejtyelel jiñi ty'añ mu'bä iyäl bajche' jach chili jaxä ch'amä icha'leñ ilum jiñi ejiru bajche' p'isiljach ch'amä icha'leñ lum jujump'ej ejiru mach mejik tyi k'axel tyi yañbä xchumtyälo' mach bä ilumix jiñi ejiru. Bajche' junlajaljach mi lak tyajtyä tyi lum ya' tyi lak ejiru.

XX. Jiñi lotybä rural much'ulbä yik'oty sustentable yombä iyäl jiñi parafo taxbä ñumi, añ icha'añ mi ikajel ichajpäñtyel bajche' yom jiñi Estaru mi icha'leñ tyi karantisar jiñi oñbä yik'oty weñbä bññäk'al che' bajche' mi yäl ili tsätsbä ty'añ.

Parafo cha' ak'albä DOF 13-10-2011
Parksioñ cha' ak'albä DOF 03-02-2011
Artikulo tyoj isäbilbä DOF 10-01-1934

Waxäkp'ej Icha'k'al (Artikulo 28). Tyi li estarus unirus mejikanus mach tyok'ej tyi bajñe xik' jiñi aj- p'olmälelo', li (las, sic dof 03-02-1983) mu'bä iñop icha'leño', che' ya' jach mi käytyäl tyi tyojlel yik'oty machbä ba'añ mi tyojo' impuestu bajche' mi yäl li tsätsbä ty'añ. Junlajalbi ma'añ mi yäbeñtyelo' (las, sic dof 03-02-1983) ijuñ muk'bä ikäñätyañ jiñi ip'olmal.

Isujmilel, ili tsätsbä ty'añ mi kajel yäk' tyoj mulil, yik'oty jiñi x-e'tyelo' mi kajel isäklaño' yik'oty ch'ejlel, pejtyel tyeñpäyabä o ñusajbä tyi juñtyi o cha'tyiki tyi ik'a' ili artikulo ik'añ tyi iwera yik'oty añ icha'añ chukiyestyak ich'am cha'añ mi k'äjke ityojol; pejtye albilbä, cha'chajpäñtyel o ixäjk'e jiñi ajp'oloñelo', industriales, xchoñoñelo' o ñuki xchoñoñel tyi serbisio, bajche' jachtyakbä yom melol, cha'añ mi imäktyañ cha'añ libre tyempajbä o mi ilaja lajo'ibä o cha'añ mi ixik' jiñi xmäñoñelo' mi ityoj tyi letstyak yik'oty, tyi pejtyelel, muk'bä imel juñtyiki machbä weñ tyi ityojlel juñtyiki cha'tyiki kixtyaño yik'oty machbä weñtyak tyi publiku pejtyel o baikajachbä kixtyaño.

Parafo tyok isäbilbä DOF 11-06-2013

Ili tsätsbä ty'añ jiñäch mi' itsiktyisañ bajche' yom ityojotyak chä'buyestyak mi' chojñel, mu'bä ichojñetyak jiñäch añbä ik'äjñi'bal cha'añ mi' tyajtyältyak'iñtyak tyi nasional ojiñ mu'bä ik'uxtälyak, mi' yotsañ ibäj ityoj- isañ cha'añ bajche' mi' chojñel ñumel yomtyakbä k'añol, pejtyel mu'bä ichojñeltyak, ma'añ mach mi' bajñe ixik'-ibäj bajche'äch yom icha'leñ iletäbeñ ityojol mu'bä ichojñeltyak owentyälejach mi chombeñtyel jiñi p'olmal. Li tsätsbä ty'añ jiñäch mi' kãñätyañ x-mãñoñelo' imejle isu'beño'bajche' yom ikãñätyaño' ityak'iñ.

Ma'añ mi kajel imejlel bajñe ñusajbä tyi troñeltyak muk'bä yäk' li Estaru cha'añtyak ili: ak' juñ, telegrapo yik'oty radiotelekrapia; mineral melbilbätyak yik'oty imejlel p'ätyälbä k'ajk; chajpäñtyel yik'oty k'ejlel li sistema elektriko nasional, che' bajche' je'el serbisio publiku cha'añ ñusañtyel yik'oty mi yäjk'e lus, che' je'el tyälol yik'oty loty kas tyik'oty yañtyakbä kas, tyi ujtyi'bal li parafo wäkp'ej yik'oty wukp'ej tyi artikulo 27 tyi koñstitusio, chä'äch; bajche' e'tyelyak tyi peñsalñtyel mi ipäs li tsätsbä ty'añ mi yäk' li koñkreso tyi uñioñ. Li tyi'añtyak tyi satélite yik'oty treñtyak jiñäch li ik'ächli' icha'añ iloty ibä nacional ya' tyi ujtyi'bal artikulo 25 ila tyi koñstitusioñ; li estaru che' mi imel li lektoria, mi ikãñätyañ ili kãñätyañtyel yik'oty yotyotytle ila tyi nasioñ, che' je'el mi yäk' k'achel o ñumel kãñätyañtyel o xuk' chokoñtyel tyi k'añol bajche'äch komuñikasioñ tyi laja lila tyi tsätsbä ty'añ tyi materia.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 20-08-1993, 02-03-1995, 20-12-2013

Li estaru mi kaj ilaj ity'añ yik'otyo institusioñ iempresas yombä lajal toñel cha'añ mi k'el baki bä iyom mi yäk' li toñel bajche' mi yäl li tsätsbä ty'añ cha'añ mi yochelo' ma'añ-bä chukulo' tyi aj-e'tyel.

Jiñi Estaru añ icha'añ mi ikajel jump'ej lojtyi' tyak'iñ ibajñejachbä mi

ikajel iñijkañ ibä tyi troñel yik'oty ik'elol. Jiñi chuki yom ityajmalel jiñäch iño'pe' käytyäl tyi poder tyajbilbä tyi joy tyälel lumal, mi itsats-isañ majlel yik'oty jiñi ityulmal lotybä tyi ijoy tyälel lumal iweñtabä Estaru. Mach juñtyik-lek x-e'tyel mej isu'beñ jiñi iloptyi' tya'k'iñ mi yäk'e' tya'k'iñ. Jiñi estaru añ icha'añ mi ikajel juñtyiki ajxik'oñel publiku ik'aba' Fondo Mexicano cha'añ Petróleo cha'añ Estabilizasiñ yik'oty Desarrollo, jiñi institusiñ muk'bä yäk' tyak'iñ jiñäch mi ikajel ixiniñ jiñi loptyi' tyak'iñ yik'oty añ icha'añ chukityakbä, ya' tyi k'añbilbä xuk' chokobilbä tyi tsätsbä ty'añ, mi ich'äme', mi ik'ele' yik'oty mi ipuk jiñi tyak'iñ tyäleñbä tyi ityojlel yik'oty ochemo'bä bajche' mi yäle' tyi parafo wukp'ej tyi artikulo 27 wä' tyi koñstiusiñ, pe ma'añ iba tyojoñelbä.

Parafo cha' ak'äbä DOF 20-08-1993. Tyoj isäbil DOF 20-12-2013

Li estaru añ icha'añ jump'ej banku baki mi loty li tyak'iñ ibäjach mi' mejlelcha'leñ toñel. Jiñ jach añ tyi' wenta iyäk'beñ ik'äjñi'bal tyi' pejtyelel tyak'iñ, cha'añ mi' yäk'beñ ip'ätyälel jiñi estaru. Ma'añ juñtyikil bā aj e'tyel mi ki'iwel xik iyäbeñtyel tyak'iñ tyi li banku.

Mach mejik tyi yäjñel jiñi mu'bä ikole majlel jiñi estaru tyi käläx ya' tyi tyojlel ixiniñ banku, ya' baki mi' loptyel tyak'iñ imi' choko' majlel welebä tyak'iñ jiñi ixiniñ banku che' bajche' mi yäl itsätslelbä ty'añ yik'oty mu'bä oraj melo' jiñi tsäso'bä ye'tyel, mi' mejle ik'extyaño' che' bajche' tyi xiñil itoñel mi' tyoptyäl, mi kotyañ yambä x-e'tyelo' cha'añ mi' mejlel ik'ejlel bajche' mi ka tyi toñel. Jiñi mu'bä ikäño' tyi toñel tyi banku jiñäch päk'älo'bä icha'añ presilente tyi repüblika, chä'äch bajche' kãñälo' cha'añ je'el kamara tyisenalores chä'äch bajche' mi' xik'o' mi' imelo' itoñel tyi banku bajche'äch jale yomo' käytyäl, jiñäch mi' bajñe alo' bajche' mi be kajel, jiñ jach mi' mejlel ik'extyãñtyelo' che' mi yotsaño' wokol ya' tyi banku, imach mejo-ik ityajo' yambä itoñel o-iyum jiñi banku, yajkãbilo'äch cha'añ mi cha'leño' toñel tyi banku, che' machäch ba'añ mi ichämo' itoñel tyi yañtyakbä toñel opäs juñ. Jiñi kixtyañujo' mu'obä tyi toñel tyi banku mi' mejlelo' tyi päk'oltyi cha'añ politika bajche'äch iyäl tyi artikulo 110 ila tyi konstitusiñ.

Jiñi poder ejecutivo añ yik'oty xiñyumälo' muk'bä ichajpaño' majlel cha'añ jiñi materia energetika, jiño' Komisiñ Nasionäl cha'añ idrokarburos yik'oty Komisiñ Reguladora cha'añ Energia, jiñäch k'ãmbilbä bajche' mi yäle' wä' tyi tsätsbä ty'añ.

Parafo chak ak'älbä DOF 20-12-2013

Mach mej ibajñe letsabeño' ityojol chuki yes mi' komoñ chajpaño' tyi' bāj, jiñ che' añäch juñtyikil yumäl mu'bä iyäle' ity'añ cha'añ ma'añ mi' ilelsej ityojol chuki mi' chojñel, oche' jiñi kixtyañu yom mi'

tyojbeñtyel tyi letsel mu'bä ichoñe tyojach mi' majlel ichoñe' tyi merkaru extranjero jiñi prolikto wu'äch bä ch'oyol tyij mejiku wä'jach yom mi cha' kuytyäl cha'añ ma'añ ñoj letsem ityojolyak li ches añ tyi mãñol. Jiñ cha'añ li aj e'tyel mi ki' iyäk ity'añ cha'añ tyij lejislatura, jiñäch jiñi lejislatura, mi ki' iyäl chuki yom ajk'el cha'añ mi' kaj tyi toñel jiñi kixtyañujo', ya'i jiñi kixtyañujo' mi ki' imuch'kiño' ibä, cha'añ bajche' mi' kajelo' tyi toñel.

Ma'añ mi' bajñe kaj tyi toñel che' juñmuk'- jach li bajche' autores yik'oty artista bajche' chukiyes mej ipätyo' bajche' toñel ityäle mej bä ityoj isañomaj li melelixbä ich'año li toñel.

Jiñi estaru, chukulo'bä tyi tsätsbä ty'añ, mejlo'äch ikajtyiño' bajche' li komoñ toñel, weñäch ili komoñ toñel mu'bä iyäl ili ts'ijbubilbä, jiñi tsätsbä ty'añ mi' ki' iyäl bajche' mi ki ikajelo' tyi toñel cha'añ iweñäch mi lok'el li toñel, cha'añ ma'añ iyusiñtyel jiñi tyak'iñ.

Che'jach mi kajelo' tyi toñel li kixtyañujo' che' jach bajche' mi' yäl ili konstitusiõñ che' jach bajche' mi mejlel majlel ili moty'oñ toñel che' jachbajche' mi' yäl ili tsätsbä ty'añ.

Jiñi Estaru añ icha'añ mi ikajel jump'ej Komisiõñ Pereral cha'añ Kompetensia Ekonomika, jiñäch mi ikajel tyi bajñe xiñyumäl, yik'oty kixtyañujo' jurika yik'oty ibajñe patrimonio, mi kajel icha'leñ tyi karañtizar jiñi libre lajbä yik'oty tyi ka'bä troñel, chä'äch je'el bajche' mi imäktyañ, isäklañ yik'oty mi iläm jiñi ñusajbä, muk'bä iñopo' ñusajbä, jiñi tyempäyabä yik'oty yañtyakbä chilbeñtyel tyi iweñ ñijkañtyel jiñi merkadotyak, jiñi k'añbilbä bajche' mi yäle' wä' tyi koñstitusiõñ yik'oty tyi tsätsbä ty'añ. Jiñi Komisiõñ añ icha'añ mi ikajel jiñi iña'tyibal yombä cha'añ weñ mi ichukbiñtyel jiñi chukiyestyak, jiñtyak je'el bajche' mi ixik'e' cha'añ mi iyäpje jiñi machbä weñ tyi lajbä yik'oty libre ka'bä troñel; mi ityoj isañ jiñi ochel cha'añ weñ k'äjñi'balbä, yik'oty mi isub jiñi isutyk'iñtyel tyak'iñ iyum, lerechus, alä tyempajbä o troñeltyal cha'añ ajtroñelo' cha'añ tyak'iñ, ya' tyi ña'tyañtyel yombä cha'añ mi iyäp jiñi machbä ba'añ muk'o' tyi lajbä.

Parafo chak' ak'äbä DOF 11-06-2013

Jiñi instituto pereral cha'añ telekomunikasiones jiñ xinyumäñtyel ibäjachbä, yik'oty kixtyañujo' jurilika yik'oty ibajñe patrimonio, mi ik'el imelo' jiñi weñbä lotybä ya' tyi raliopusiõñ yik'oty telekomunikakiones, chä'äch bajche' mele wä' tyi koñstitusiõñ yik'oty bajche' mi yäle' jiñi tsätsbä ty'añ. Mi añ yalo' wokol, añ tyi iweñta ityoisañ, isu'bol yiko'ty ik'ejllel bajche' mi ik'äjñel, ich'amel yik'oty ilok'ol mi k'el ajtroñelo' tyi

radioelektroniko, jiñi redestyak yik'oty imajñeñtyel jiñi serbisio cha'añ radiofusion yik'oty telekomunikasioñ, che' bajche' jiñi yochi' yotyotyale ch'uj ts'ä'bäbä, xuk'ulbä yik'oty yamtyakbä muk'bä ik'äjñel, mi icha'leñ tyi karantisar melebä tyi artikulo 6o yik'oty 7o wä' tyi koñstitusioñ.

Parafo cha' ak'äbä DOF 11-06-2013

Iwenta jiñi instituto, iyäk', ilajmisañ, chä'äch je'el bajche mi yäk' jiñi ilajmisäñtyel o iyäjñel inijkäñtyel muk'bä mejlel, yumäñtyel o icha'leñtyel ya' tyi kixtyañujo' año'bä yik'oty' konsesioñ yik'oty' radiolipusioñ yik'oty telekomunikasioñ. Ili instituto mi kajel isu'beñ jiñi isekretario jiñi ñaxañbä icha'añ, jiñäch mi kaje yäk' ipeñsal tsätsbä. Jiñi konsesioñtyak mej ik'äjñel cha'añ ichoñoñel, publiku, machbä publiku yik'oty kixtyañujo'tyak año'tyakbä tyi yalo' lumaltyak yik'oty p'ump'umo'bä, mi kajel ichujkel, bajche' mi yäle' ichajpäñtyel bajche' yom, bajche' mi yäle' artikulo xuk'chokobilbä tyi 2o., 3o., 3o., yik'ty 7o., wä' tyi koñstitusioñ. Li instituto mi kajel ixuk'chokoñ jayp'ej jiñi komo toñel cha'añ tyi yäk'e jiñi koñsesionestyak, chä'äch je'el cha'añ iyäjk'e jiñi serbisio añbä yik'oty ili, ñaxañ mi yäle' mi x-e'tyel cha'añ asenlaria. Ili peñsaltyak muk'bä yäjlel ila tyi parafo ma'añ mi inumel yik'oty mi yälel tyi lujump'ej icha'k'al k'iñ; taxki ñumi ili k'iñ bā ma'añ tsiki yäk'o' ity'añ, jiñi instituto mi kajel ik'elmajlel bajche' yom.

Parafo cha' ak'älbä DOF 11-06-2013

Jiñi ijuñilel troñiji' ta'bä ipäsä ibä bajche radioeléktroko muk'äch kajel yak' tyi tsiktisäñtye tyi publiku, cha'añ melebäch weñ mi yilaño', mi imäktyak machbä weñtyak tyi k'elol cha'añ ma'añ itse'tyaño' li i k'äjñi'balä publiku yik'oty mi xuk'chokoñ cha'añ iju'sañ li' ityojol muk'bä ik'añol tyi yujtyi'bal; mach mejik yäl muk'bä imelel yäl majch mi kanariñ lij weñbä jiñäch lij tya'k'iñ. Jiñtyak lij troñiji' cha'añbä ipejtyelel kixtyañujo'tyak ma'ch ch'ujbil ityojtyäl, mi kajel ikotyañ bajche' aläl o k'elel ya' tyi tsätsbä ty'añ, bajche' ikarantisariñ li weñej k'elol. Jiñ li institutoj pereral cha'añ telekomunikasioñes mi kajel itsijbuñ malel tyi ipejtyelel lij ak'abältyak troñiji'tyak. Li tsätsbä ty'añ mi kajel yäl bajche' añ li troñel, chujki ixo'ty'ol meloñeltyak käk'eñtyel mij ma'añ kmelelaj k'añäj tyi troñel, yik'oty bajche'tyak ya'bä-añtyak, ma'añ ki lak ch'ujbiñ li tyi'k'ol bajche' alätyak, machkij ñojwetyak lak mele' bajche' añoñla tyi troñel. Mel ichilbeñoño'laj lak troñiji', jiñ li institutoj mu'tyoj icha' su'beñ li ejekutiboj pereral cha'añ mux ichilo' li machbä weñ, jiño' äch li yumälo' mi karantisariño' micha' mu'ixtyoj imelej yäk' itroñel.

Parafo cha' ak'älbä DOF 11-06-2013

Jiñi Instituto Pereral icha'añ telekomunikasioñes mi kajel ikarantisariñ jiñi

Kobierno Pereral añbä icha'añ mi ikajel ijuñilel itoñiji' cha'añ imejle itroñelo'.

Parafoj cha'ak'äbä DOF 11-06-2013

Jiñi aj e'tyel mi ki' iyäk' toñel cha'añ jiñi yoke p'umpäño'bä, che' tyi' pejtyelex läch mi' kajejo' tyi juñmuk toñel bajche' ma'añ mi' ñoj tyälubeñ li tyak'iñ li nasióñ. Li estaru mi ki' ik'elmaj mi uts'atyäch tyi' cha'leyo' toñel.

Jujump'ej xiñyumäñtyel mi kajel yak'eñtyel yambä xiñyumiñtyel tyi imalil cha'añ iñijkäñtyel, jiñi iyum ak'älbä tyi uxchajp ajtroñelo' tyi kamaraj cha'añ liputalos, chä'äch bajche' mi yäk' li tsätsbä ty'añ.

Praksióñ tyo isäbilbä DOF 27-05-2015

Parafoj añbä tyi praktsióñ cha'ak'älbä DOF 11-06-2013

Jiñi xiñyumäñtyel tyi kobierno, chä'äch je'el tyi Komisióñ Pereral cha'añ Kompetensia Ekonomika yik'oty jiñi Instituto Pereral cha'añ Telekomunikaciones mi kajel imuch'kiño'ibä wukp'ej xik'ilo'bä, yik'oty xik'ilo'bä Presirente, ak'älo'bä tyi juñjuñilejts albilbä tyi Ejekutibo Pereral yik'oty mi yäk' ity'añ jiñi Senado.

Parafoj cha'ak'älbä DOF 11-06-2013

Jiñi Presirente tyi jujump'ejlel xiñyumäñtyel mi kajel ipäjk'el tyi Kamara le Senadores tyi tyojlelo' li xik'ilo'bä, cha'añ jiñi boto icha'p'ejlel iyuxchajplel pejtyelex ya'bä año', chämp'ej jach ja' mi ijalejel, juñsujtyel jach mi k'extyäñtyel. Che' mi ipäjk'el juntyikil xik'ilbä muk'bä iyujtyel iye'tyel tyi ñaxañ ja'bil, mi kajel tyi e'tyel ya'i tyi presirencia che'jach iyorolet añtyobä yom iyujtyisañ itroñel bajche' xik'il.

Parafoj cha'ak'älbä DOF 11-06-2013

VII.Maxtyobä ñum tyi Sekretario tyi Estarus, Piskal Pejtyelex tyi Republikaj, senador, liputado pereral o lokal, Kobierno tyi jump'ej Estarus o ñuki yumäl tyi Kobierno tyi Listrito Pereral, tyi ja'bilel che' maxtyo päjk', yik'oty

Parafoj tyo isäbilbä DOF 10-02-2014

VIII.Ya' tyi Komisióñ Pereral cha'añ Kompetensia Ekonomika, maxtyobä ityaja iye'tyel, tyi uxp'ej ja', jump'eliktyoj troñel, e'tyel o icha'leya tsätso'bä iye'tyel ya tyi empresa añixbä tyi chujkityak bajche' yom tyoj mulil muk'bä yäk' li xiñyumiñtyel. Ya' tyi Iñstituto Pereral cha'añ Telekomunikaciones maxtyobä ityaja iye'tyel, tyi uxp'ej ja', jump'elityoj troñel, e'tyel o icha'leyaj tsätso'bä iye'tyel ya' tyi empresa cha'añ

ajchoñoñelo' o bajñel añbä o cha'añ jiñi entilaty lajalbä bajche' icha'año', chukulbä tyi ty'añ institutoj.

Parafo yik'oty praksoñ wi'il ak'äbä DOF 11-16-2013

Jiñi Xik'ilo'bä ma'añ mi kaj icha'leñ yañtyakbä troñel o Xik'ilbä publiku o machbä cha'añ koberno, chä'ächi mi itroñeläch xpäsjuañ; mach ch'ujbil ikäño' ty'añtyak añ bā icha'añ mujachbä imulañ tyojachbä o machbä ma'añ tyoj, bajche' mi yäl li tsäsbä ty'añ,yik'oty mi kaj ik'elo li regimeñ añ bā tyi tyojlel tyi chämp'ej Titulo wä' tyi koñstitusioñ yik'oty cha'añ juisio politiko. Li tsätsbä ty'añ mi kaj ityo isañ li bajche' yilal bajche'bä tyi pensalob li Comisionados mej ixuk' chokontyel maxki mi kaj ipejkañ cha'añ mi' chajpañ ty'añ añ bā tyi tyojlel yik'otyoy kixtyañojob muk'bä icha'leño' tyi representar li interes cha'año' kixtyañojob muk'bä ik'elo tyak'iñ tyo-isäbilbä.

Parafo wi'il ak'äbä DOF 11-06-2013

Jiñi xik'ilo'bä mi kaj ijalejelob tyi e'tyel bolomp'ej ja' yik'oty che tax ujtyij tyi iye'tyelo' mach saj ch'ujbilix cha' ochel tyi ye'tyel. Che mi añ majch tyi ikäyā ibä tyi troñel jiñi xik'ilo'bä, mi kaj ik'ejlel bajche' mi päjk'el yambä, chä'äch bajche' mi yäl wä' tyi artikulu yik'oty jiñi ik'exol jiñäch mi ikaje iyujtyisañ ija'bilel ili troñel añtyobä yom.

Parafo wi'il ak'äbä DOF 11-06-2013

Jiñi yomo'bä ochel mi kaj ipäjk'elo' bajche' Xik'ilo'bä mi kaj ich'ujbiño' jiñi yombä melol päsälbäj ya tyi tsik ñumeñixbä, tyi tyojlel juñtyikil Komitej tyi Evaluasioñ yik'oty jiñi tsätso'bä iye'tyel ya' tyi Bankuj le Mejiku, jiñi Instituto Nacional cha'añ li Evaluasioñ cha'añ Elukasioñ yik'oty Instituto Nacional le Estalistika yik'oty Jeografia. Mi añ yalo' wokol, jiñi Komitej tyi Evaluasioñ mi kaje yäk'e' tyempabä che' añtyo yom juñtyikil xik'ilo'bä, jiñäch mi kaje ikäytyäl muk' bā iyälo' tyi ipejtyelelo' yik'oty jiñix mi ñoj ak' ity'añ añixbä ija'bilel tyi iye'tyel, jiñix muk'bä iñoj jak'beñtyel ity'añ.

Parafo wi'il ak'äbä DOF 11-06-2013

Jiñi komite mi kajel ilok'e' jump'ej päyojib publiku cha'añ mi yochel ityaj jocholbä e'tyel. Mi kajel ik'ele' mi choñkoläch imejlel majlel, jiñ muk'bä kajel yochelo', jiñäch yombä melol muk'bä yäle' wä' tyi artikulo yik'oty, maxki weñäch tyi yu'bi, mi kajel iyäk'eñtyel jump'ej examen cha'añ mi ik'ejlel mi yujiläch; jiñi icha'leñtyel mi kajel ik'ejlel cha'añ weñ mi imejlel, ipästyäl yik'oty isu'bol.

Parafo wi'il ak'äbä DOF 11-06-2013

Cha'añ imejlel jiñi examen cha'añ kãmbãlel, jiñi Komite cha'añ Evaluasiõn mi kajel ilotybeñ ipensal jiñi cha'p'ej institusiõn cha'añ elukasiõn jiñi k'ajkemõ'ixbã yik'oty mi kajel ibe tyoj-isañ majlel cha'añ ili materia.

Jiñi Komite cha'añ Evaluasiõn, jujuñtyikil jiñi xtroñelo', jiñi Ejekutivo mi kajel ichokmaj jump'ej k'aba'al ba' uxytyikijach o jo'tyikijach muk'bã kaje yochelo', jiñjach letsemo'bã tyi ilok'o tyi ikalipikasiõn. Che' machki ba'añ tyi ts'aktyäyi li aj-ochelo' mi kajel icha' lok'e tsiji' pãyojib. Jiñi ejekutivo jiñ mi kajel iyajkañ li ochebã muk'o', jiñi muk'bã kajel yochel tyi troñel tyi Senado.

Parafo wi'il ak'ãbã DOF 11-06-2013

Che' mi kajel ikãytyã ñaxañ mi kajel imelo' jump'ej votaciõn xiñtyo'p'ol jiñi ya'bã año' tyi Senado, tyi lujump'ej icha'k'al k'iñ cha'añ mi pãstyãl jiñi ty'añ; tyi k'aj-ojtyak, jiñi Komisiõn Yãchbã Ch'uj-añ mi kajel ipãyi jiñi Senado. Che' jiñi Kamara cha'añ Senadores ma'añ mi ijak' cha'añ mi yochel ochebã muk' alãbã icha'añ jiñi Ejekutivo, jiñi preserente cha'añ republika mi kajel icha' ale' tsiji'bã ity'añ, che' bajche' mi yãle' ya' tyi parafo ta'ixbã ñumi. Ili melol mi kajel ip'istyãl jiñãch jay-yajlel yom che' mi ma'añ mi icha' jajk'el jiñtyo mi ikãytyã juñtyikil muk'bã iñusañ jiñi Komite cha'añ Evaluasiõn, jiñãch mi kajel ipãk' jiñi ejekutivo cha'añ mi ikãytyã tyi iweñta.

Parafo wi'il ak'ãbã DOF 11-06-2013

Pejtyelel jiñi cha'leñtyel cha'añ iyajkãñtyel yik'oty ak'ãlbã cha'añ xik'ilo'bã lu' tsãtso'.

Parafo wi'il ak'ãbã DOF 11-06-2013

Bolomp'ej Icha'k'al (Artikulo 29). Bolomp'ej icha'k'al (Artikulo 29). Tyi kaj yochel ityasiñ, ñijkãñtyel tsãtsbã tyijikñãyel publiku, o yambã muk'bã yãk li kixtyaño tyi wokol o keraj, jiñjach li Presirente tyi Estadus Unirus Mejikanus, yik'oty muk'bã iñusañ li Konkreso tyi Uñoñ o Komisiõn yãchbã ch'uj añ, che' ma'añ año' tyi juñmujch', mej tyi chilbeñtyel o wa'chokoñtyel tyi pejtyelel país o yañtyakbã lumal cha'añ mi ik'ãjñel jiñi laklerechu yik'oty lak karantia ka'bã ityã'lañ cha'añ ñusañla li wokol, je'el mi ise' ñumel yik'oty mi isu'beñtyel li wokol; kajbã icha'leñ tyi orajach bajche' tyi su'beñtyi jalajach mi yãjk'el, tyi kãñãtyãñtyel tyi ipejtyelel yik'oty machbã ba'añ mi ichil o wa'chokoñtyel ak'ãlbã tyi ityojlel kixtyaño. Che' li chilbeñtyel o wa'chokoñtyel añ iyajñi' ya' tyi koñkreso ba' jomolo', ili mi yãk' tyi kãjñel jiñixtyo jayp'ej cha'añ li ejekutibo mi ikotyãñ iñusañ li wokol; mi tyi k'ejli tyi yorolet k'aj-oj, mi kajel isu'beñtyel tyi orajach li Konkreso cha'añ mi yãlo' bajche' mi icha'leñtyemaj.

Parafo tyoj isãbillbã DOF 10-02-2014

Jiñi ty'añ e'tyel muk'bä yäjk'e, machbi kaj tyi chilbeñtyel yik'oty wa'chokoñtyel cha'añ ik'äjñel jiñi lerechu ba' ma'añ wajleya, cha'añ mi ikäjñel bajche' yilaj jurilika, kuxyälel, tyi iweñlel kixtyaño, tyi ikäñätyäñtyel pamilia, tyi lak k'aba', ba' ch'oyoloñlaj; ilerechu alp'eñalo'; ilerechu x-e'tyelo', jiñi kolisäñtyel lakpeñsal; bajche' mi kña'tyañ lakbä yik'oty cha'añ mi kch'ämlamajlel lak ñopbal; jiñi itejchi'bal ch'ujbibä mejlel yik'oty ts'äkyisaj troñel; ma'añ mi yäjk'el tyi xoty' mulil cha'añ mi isajtye; mach mej tyä'läñtyel yik'oty tsätsbä troñel; mach ch'ujbi säksajtyel kixtyaño yik'oty tyä'läñtyel; mi jiñik li karañtias judicial weñ yombä cha'añ kotyäñtyel laklerechu.

Li mach'bä ch'ubij imejlel o iyäjpel tyi k'añol ya' tyi lerecho yik'oty karantia yom añ itejchibal yik'oty xik'ilbä bajche' mi iyäl ili konstitucioñ yik'oty lajalbä li wokol chonkol bä iñusañob majlel, mi k'ejlemaj pejtye k'iñ li tyejchiba cha'añ legalidad, rasonalidad, su'bol, su'beñtyel yik'oty ma'añ wajleñtyel.

Che' bä mi yujtyel ya' ba' chilil o iyäjpel cha'añ k'añol ya' tyi lerechu yik'oty karantia, yomtyo mi i cha'leñ jiñtyo mi k'otyel i yorolel o chä'äch bajche' mi yäl li konkreso, tyi pejtyelel jiñi p'isoñi'le jiñi tsätsbä ty'añ yik'oty chajpäñtyel ch'amälbä tyi iyorolejach ma'ix ik'äjñi'bal ikajel. Jiñi ejekutibu mach mej ikajel i k'el jiñi tsätsbä ty'añ tyi i tyojlel konkresu ma'añ mi kajel ich'ujbiñ ya' ba' chili o yäjpel.

Jiñi ty'añtyak ak'älbä icha'añ ejekutibu che' tyi iyorolel o iyäjpel, mi kajel ik'ejlelo' cha'añ itroñel yik'oty tyi orajach mi ñumelmaj tyi tyojlel suprema korte cha'añ justisia tyi li nasioñ, mi kajel iyäjlel yik'oty ñoj orajach mi yäjlel cha'añ bajche' añ tyi koñtiusioñ yik'oty ik'äjñibal.

Artikulo tyoj isäbilba DOF 21-04-1981, 02-08-2007, 10-06-2011

Cha'p'ej Kapítulo

Icha'añ mejikanujo'

Lujump'ej Icha'k'al (Artikulo 30). Ch'e x-mejikanu joñächla mi lak tyaj che' wä'äch mi lak ch'ok'añ.

A. Xmejikanujo' wä'ächbä mi' ch'ok-año' tyi mejiku.

I. Mu'bä ich'ok-año' wä' tyi' lum mejiku mach ikäñäl bakibä pamil tyälem ityaty.

II. Jiñi alä mu'bä ich'ok-año' tyi yambä pamil jiñi ityaty yik'oty iña' chumulo'äch tyi mejiku jiñi aläl mejikanujäch mi' sujtyel je'el.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 26-12-1969, 20-03-1997

III. Jiñi alä mu'bä ich'ok-año' tyi yambä pamil jiñi ityaty yik'oty iñaj mach wä chumulo' wajali pe wäch tyi' chukuyoibä tyi ilum mejikanujo' jiñi aläl mejikanujäch mi' sujtyel.

IV. Jiñ jach ba' mi' ch'ok'añ jiñi aläl tyi barku, tyi abión, tyi xañiji' mi ilu' sujtyelo' tyi mejikanujo'.

B. Jiño'äch xmejikanujo' wä'bä ch'oyolo'.

I. Jiñi tyälemobä tyi yambä pamil mu'bä ityajo' ijuñ ak'ebilobä tyi sekretaria tyi relaciones ba' mi' yäl che' wä'äch chukul tyi lak lum mejiku.

II. Jiñi x-ixiko' wiñiko' chumulo'bä tyi yambä pamil mi' tyajo' iyijñam iñox- al ila tyi lak lum mejiku pe mi' año'äch ilum omi' mäño' ilum ila tyi mejiku mej ipäyte ipi'al mi' muchki iyäl ijuñ chäch bajche' mi' yäl ili tsätsbä ty'añ mi' mejle tyi sujtyel tyi mejikanu je'el mach kãñäl baki bä pamil tyälem pe che' mi wäch mi päy ipi'al ila tyi mejiku tyok'ej mejikanu mi majlel.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 31-12-1974, 20-03-1997

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 18-01-1934

Junlujump'ej Icha'k'al (Artikulo 31). Iwersa xik'ol icha'añbä mejikanu:

I. Mi cha'leñ iyalobilo', lotyolo'bä aläl, mi' majlelo' tyi eskwela icha'añbä kobierno o eskwela machbä icha'añ kobierno cha'añ mi' tyajo' iña'tyäbal preskolar, primaryaj, sekuntaria yik'oty ichañchajple k'ejuñ yik'oty mi' ch'am militarbä, chä'ächbä bajche' mi' yäl tsätsbä ty'añ.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 05-03-1993, 12-11-2002, 09-02-2012

II. Che' ma' wäk' aserbisio militar ya' ma' wäk'eñtyel ya' tyi ayuntamientu ya' ba' chukulety mi' kaj asu'beñtyel jaip'ej k'iñ yik'oty jaip'ej oraj mi' kaj awäk' aserbisio mi' alu' awäk'eñtyel akãñ alerechu, li kixtyañujo' mi' yäk'eñtyelo' bajche' mi' tyälo' juloñi' yik'oty mi' kãño' ilisiplina militar.

III. Che' tax uptyi aserbisio militar mux asujtyel tyi juñtyikil siulalanu che' bajche' mi' yäl jiñi ley orkanika mejlix ikotyañ yik'oty mi' kãñätyañ pejtyel lak lum mejiku yik'oty.

IV.Mi' kotyaño' tyi kastu tyi pejtyeel, chäch bajche' pererasioñ, listritu pereral yik'oty munisipiu jäch baki mi' yajñelo' mi' lu' ak'eñtyelo' tyi juñlaja chä'äch bajche' mi' yäl ili tsätsbä ty'añ.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 25-10-1993

Lajchämp'ej Icha'k'al (Artikulo 32). Jiñi tsätslelbä ty'an mi yäk'ben ik'äjñi'bal tyi pejtyeel lerechu pätyälbä icha'leñ jini lejislasioñ mejikanacha'añ tyi pejtyeel jiñi kixtyañaño' wä' tyi mejiku cha'añ mi' mejlelo' tyi ajñel tyi cha'chajp ilumal yik'oty mi yäjk'el tyi' pejtyeel ty'añ cha'añ ma'añ mi' tyejchel wokol che' cha'chajp lak lumal obaki ch'oyoloñla.

Cha'añ mi lak mejlel lak mel laj ke'tyel, chä'äch bajche' mi' yäl jiñi konstitusioñ jinäch bi yom cha'añ wä'äch ch'ok-ejemonla wa'i tyi mejiku,jiñ cha'añ mi' k'ejlelo' jiñi wä'ächbä ch'oyol machbä ba'añ tyälem tyi yambä pamil. Ili k'elol jiñäch mi' k'äjñel cha'añ baki jachbä yañtyakbä ty'añ mu'baitsiktyisañ jiñi tsätsbä ty'añ cha'añbä kongresu tyi li uñoñ. Che' tyi yorolel tyijijikñäyel chumtyäl, ma'añik juñtyiklel jiñi lak pi'al ch'oyol bä tyi yambä pamil mach mejl ik'añ-ibä tyi ejersitu, mi jiñik tyi' pätyälel toñel cha'añ polisía yik'oty sekurilat publika. Cha'añ yä'äch mi'yajñel tyi ejersitu tyi tonel che' tyi yorolel tyijikña chumtyäl mi jiñik ba' ñojtsätslel ejersitu bajche' fuersa aérea mi yañtyakbä ejersitu omi cha'leñ baki jachbä e'tyel oxik'ol cha'añ bä solarujo' bajche' cha'an imelol ilibä e'tyel mi' k'ajtyiñ cha'añ mejikanujoñla iwä'äch ch'ok-ejemoñla.

Ili weñle mi' lu' kãño' jiñi kapitanes, piloto, yumälo', xñikayaj makinajo' xtyoj-isaj makinajo' yik'oty tyi' pejtyeel kixtyañaño' mu'bä icha'leño' toñel tyi barku oba'añ abioñ mu'bä ikotyañ lak banlera mejikana. Yomäch je'em i yäk'eñtyel itoñel cha'añ mi' ikãñätyañ tyi' tyik ja' yik'oty pejtyetyak toñel mu'bä ik'el che' mi lok'el abioñ.

Jiñi mejikanujo' mejlo'äch ityajo' itoñel mach kãñä mi ñajty tyälemo'te tyi ñajtybä pamil, pejiñ tyi weñta jiñi kobiernu mi yäk toñel jiñjach majchki kixtyañaño.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 15-12-1934, 10-02-1944, 20-03-1997

Kapítulo III

Icha'año' tyälemo'bä tyi yambä pamil

Uxlujump'ej Icha'k'al (Artikulo 33). Kaxlaño' ch'oyolo'bä tyi yambä pamil machbä ba'añ iweñlel che' bajche' mi yäl tyi artikulo 30

koñstitusional yik'oty mi kaj iñusaño'ibä tyi lerechus umanus yik'oty tyi karañtias muk'bä ik'äjñel wä' tyi koñstitusioñ.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 10-06-2011

Jiñi Ejekutivo cha'añ Uñon, ñaxañ mi kaj iñäch'tyãñtyel, mej ichojke lok'el tyi territorio nacional kixtyañujo' ch'oyolo'bä tyi yambä lum chukulbä tyi tsätsbä ty'añ, chä'äch bajche' kãñälbä ñaxañbä mi' mejlel yañtyakbä aj troñel, chä'äch bajche' ba'añ yik'oty orajach mi yujtyel chukol.

Parafo wi'il ak'äbä DOF 10-06-2011

Jiñi ejekutibu tyi li uñon, ñaxañ ty'añ, tyok'el ichoklok'elmaj wä' tyi mejiku jiñi aj yañi lumo-bä kixtyañu baje' mi yäl ya' tyi tsätsbä ty'añ, jiñ cha'añ mi p'istyälmaj jiñi k'eloñib-le k'äjñiyijib, mi yochel ya' ba' tyi ujtyi yik'oty je'el jaip'ej k'iñ mi jalijel li kächol.

Li tyälemo'bä tyi yañi lum mach-bi ba'añ chukoch mi yotsaño'-ibä tyi jiñi e'tyãliñtyel wä' tyi lak lum mejiku.

Chämp'ej kapitulo

Icha'añ pejtye mejikanujo'

Chänlujump'ej Icha'k'al (Artikulo 34). Jiño'äch kixtyañujo' tyi republika jiñi wiñiko' yik'oty x-ixik'o' mi' ityajo' iweñlel tyi mejiku jiñtyo mi yäk'o' ijuñ mu'bä ik'ajtyibeñtyel bajche' ila tyi' ye'ba:

I. Ts'äkälix waxäklujump'ej ija'bilel (18), yik'oty

II. Uts'atybä chumtyäl.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 17-10-1953, 22-12-1969

Jo'lujump'ej Icha'k'al (Artikulo 35). Ilerechujo' li kixtyañujo':

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 09-08-2012

I. Mi' cha'leñ botasiön;

II. Mej icha'lentyel tyi botar tyi pejtyelel x-e'tyel cha'añ eleksioñ pupular, añ tyi pejtyelel ña'tyibal bajche' mi ik'ajtyiñ tsästäbä ty'añ. Jiñi lerecho cha'añ mi ik'ajtyiñtyel ochel cha'añ canlilatu tyi ityojlel x-e'tyelo' elektoral añ tyi iweñta jiñi partirus politikos che bajche' je'el jiñi kixtyañujo' muk'bä

ik'ajtyiño' cha'añ iyotsaño'ibä tyi ibajñejach yik'oty mi ich'ujbiñ pejtyelex muk'bä ik'ajtyiñ, bajche' añty'akbä yik'oty ichapäñtyel bajche' mi yäl jiñi legislasioñ..

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 09-08-2012

III. Mi kotsañlakbä jujuñtyikiloñla yik'oty tyoj mi' ach'am omi achajpañ abä cha'añ ikotyano' x-e'tyelo' tyi pamil;

IV. Mi ach'am ajuloni' tyi ejersitu cha'añ mi' kãñätyañtyel lak lum, che' je'e mi' kãñätyañ jiñi republika yik'oty instituciones chäch bajche' ts'ijbubil tyitsätsbä ty'añ; yik'oty

V. Mi lak lu' mel tyi' pejtyelex toñeltyak chäch bajche lerechoj le k'ajtyiya.

VI. Mi ich'äjme juloñi'tyak tyi Ejersitu o Ajkãñätya Nacional, cha'añ kãñätyañtyel laklum yik'oty instituciones, che' bajche' mi yäl li tsätsbä ty'añ. Mej apäjkel tyi bakijachbä troñel o xik'ilbä cha'añ serbisios publiku, añ tyi pejtyelex ña'tyibal bajche' mi ik'ajtyiñ tsätsbä ty'añ.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 09-08-2012

VII. Tyejchi' tsätsbä ty'añ, tyi k'ãmbilba yik'oty pejtyelex muk'bä ik'ajtyiñ bajche' mi päs ili koñstitusioñ yik'oty jiñi tsätsbä ty'añ cha'añ bä konkreso. Jiñi Instituto Nacional Elektorax añ iña'tyibal ikajel cha'añ materia muk'bä yäl jiñi tsätsbä ty'añ, yik'oty.

Praksioñ wi'il ak'älbä DOF 09-08-2012. Tyoj isäbil DOF 10-02-2014

4o. Jiñi Instituto Nacional Elektorax añ tyi tyojlel ikajel, tyi tyojach bä añ, tyi ik'ejlel muk'bä ik'ajtyiñ xuk'chokobilbä tyi insiso C) tyi apartadu 1o. wä' bä' añ tyi praksioñ, che' bajche' ichapäñtyel, lotybä, computo yik'oty isu'bol bajche' tyi ujtyi.

Apartaru tyoj isäbilbä DOF 10.02-2014

6o. Li resoluciones tyi Instituto Nacional Elektorax me iyäjpelex bajche' mi yäl ya' tyi praksion VI tyi artikulo 41, che' bajche' je'el li praksion III tyi artikuloj 99 tyi ili koñstitusioñ: yik'oty.

Apartaru tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

7o. Li tsätsbä ty'añ mi kajel ik'el majlel li yombä cha'añ uts'aty mi päjtyel li añbä wä'i tyi praksion.

Praksion wi'il ak'älbä DOF 09-08-2012

Wäklujump'ej Icha'k'al (Artikulo 36). Lak xik'ol che' siulalanu joñächla cha'añ tyi' pejtyelex lak lumal.

I. Mi' ts'ijbuño' ibä tyi senso tyi lak munisipiu, cha'añ mi yäkkeñtyel ibajñe cha'añ mi jalaj añoächbä icha'añ, ili inlustria, propesión, oli itoñel; che' bajche' its'ijbuñtyel tyi rejistru tyi pejtyelex lak lum mejiku, che' bajche' mi yäl ili tsätsbä ty'añ.

Li mu'chkiyijib yik'oty li toñel tyi pejtyej k'iñ tyi li rejistro nasioñal cha'añkixtyañujo' yik'oty ba' mi ik'ajtyiño' juñ ba'äch mi iyäk'eñtyel ichumli' wä' tyi mejiku jiñäch ambä tyi ik'äjñibal tyi' pejtyelex kixtyañujo', che' jiñi ambä tyi ityojle jiñi estaru yik'oty jiñi kixtyañujo' chä'äch bajche' yäl jiñi tsätsbä ty'añ,

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 06-04-1990

II. Chajpãñtyel cha'añ laj kãñätyañ lak lum mejiku.

III. Botar tyi eleksiones yik'oty tyi konsultas populares, bajche' mi yäl li tsätsbä ty'añ.

Praksion tyoj isäbilbä DOF 22-08-1996, 09-08-1997

IV. Mi cha'leñtyel toñel tyi päk' x-e'tyel tyi li pererasioñ otyi estarus, machbi ba'añ mi majtyañ k'äjñelo'; yik'oty

V. Añ tyi' awenta mi ye'tyiliñtyel cha'añ konsejiles tyi munisipiu ba' chumulety, cha'añ k'äjñel tyi päk' e'tyel yik'oty juraru.

Wuklujump'ej Icha'k'al (Artíkulo37).

A. Ma'añ majch mej ichilbeñety ya' ba' chukulety ty'añ lum mejiku.

B. Che' xñoj mejikanujoñla mej laj säty ili:

I. Tyi jump'ej apuxk'al ma' chä'm tyi tyälemo'bä tyi yämbä pamil che' ma' wä'k ñumel ma'añ mi' yäjk'el tyi ñumel machbä ba'año' ijuñ cha'añ mi k'axel tyi yambä pamil, yik'oty

II. Che' añix jop'ej ija'bile (5) majle tyi yambä pamil.

C. Jiñi kixtyañu tyi mejikanu mi' säty.

I. Mi' ajak cha'añ mi ak'añ

II. Imajtyañ kotyãñtyel troñeläl o jiñi x-e'tyelo' año'bä tyi yambä pamil, che' ma'añ ak'ebil permisoj tyi Ejekutivo Pereral.

Praksioñ tyoj ijsäbilbä DOF 30-09-2013

III. Ba' tyi ch'ujbi o tyi k'añañ ñoj k'ajñi'balbä troñel tyälembä tyi yambä pamil che' ma'añ ak'ebil permisoj tyi Ejekutibo Pereral.

Jiñi Presirente icha'añbä Republikaj, jiñiyo' senadores yik'oty liputados tyi Konkresu cha'añ Unoñ yik'oty jiñi ministrojo' tyi li Supremaj Korte cha'añ Justisia tyi li Nasioñ mejl ilibrej ch'ujbiñ yik'oty ik'añ ñoj k'ajñi'balbä troñel tyälembä tyi yambä pamil.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF30-09-2013

IV. Ba' mi ch'ujbiñ kobiernu cha'añbä yambä pamil ñoj k'ajkeño'bä o troñel che' ma'añ ñaxañ ak'ebil permisoj tyi Ejekutibo Pereral, che' ma'añ mi ch'ujbiñtyel li ñoj k'ajkembä ts'ijbubilbä juñ, sientifiku o umanitariu mejbä ilibrej ch'ujbiñtyel.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 30-09-2013

V. Che' mi ikotyañ, che' mi ts'aleño lak lum mejiku, tyi juñtyikil tyälembä tyi yambä pamil, tyi yantyakbä su'bol tyi tribunal internasional, yik'oty

VI. Chä'äch bajche' mi yäl ili tsätsbä ty'añ.

Che' je'e tyi praksion ii a iv ili ty'oxolixbä, ili konkreso tyi uñoñ chä'äch bajche' mi yäl ili tsätsbä ty'añ, che' bajche' mi yä'kbeñtyelo' permiso yik'oty lisensia che' bajche' mi yäk'eñtye jaip'ej k'iñ mi bajñe päs ili tsätsbä ty'añ, jiñ jach mi ibajñe päs chuki yom ik'ajtyiñ.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 18-01-1934, 20-03-1997

Waxäklujump'ej Icha'k'al (Artikulo 38). Jiñi lerechu ili xchumtyälo' mi' tsu'k käyo';

Tyi kaj che' añtyo yom ts'äktyisäñtyel, che' ma'añ k'elel, tyi yañtyakbä xik'ol bajche' mi yäl tyi artikulo wäklujump'ej icha'k'al (36). Ili ts'uk wa'chokoñtyel mi' jalijel tyi jump'ej ja', yik'oty mi' yäbeñtye yañtyakbä mulil bajche' mi yäl tyi tsätsbä ty'añ;

I. Che' chukulix tyi mul mi' ke iñume majlel mi' mejlel ityaj ixo'tyo' imul mi' tsijke majle jaip'ej ja' mi käytyäl tyi ñup'ol.

II. Che' ch'uj ñup'ul ix'oty mul tyi karse.

III. Che' ch'uj ñämälety tyi wa'wañäye yik'oty jap lembal, chäch bajche' mi yäl ili tsätsbä ty'añ.

IV. Che' puts'emety tyi tyojle e'tyelo', che' mi lok'e ty'añ cha'añ achukol jiñtyo tyi tyejchi li mulilel; yik'oty

V.Tyi kaj xoty' mulile mu'bä iyäjk'el cha'añ jiñi milil mi tsuk' wa'chokoñtyel ilerechu.

Ili tsätsbä ty'añ mi k'ebañ ke ma'añ mi isäty iwokol, yik'oty yantyako' mi' tsuk' käybeño' ilerechu kixtyañujo', yik'oty bajche' mi cha' mejlelo' tyi tyoj- añ kixtyañu.

Sekunlotítulo

Jump'ej kapítulo

Tyi li soberanía nacional yik'oty tyi li iporma tyi kobiernu

Bolomlujump'ej Icha'k'al (Artikulo 39). Jiñi x-chumtyälo' jiñäch mi yä'beño' ipätyälel jiñi la kolem lum mejiku, tyi' pejtyelex ip'ätyälel jiñi e'tyjibäl jiñäch chuku icha'añ jiñi aj chumtyälo' cha'añäch mi kotyañ lak lumal, jiñi x-chumtyälo' año'-äch ilerechu tyi pejtye k'iñ cha'añ mi mel el iyäño' bajche' weñ mi cha'leñ toñel iyaj e'tyelo'.

Cha'k'al Artikulo (Artikulo 40). Ibajñel pensaläch jiñi xchumtyälo' tyi mejiku mi yochelo' tyi jump'ej republika weñ päsalbä, demokratika, ma'añ xä'tyabil tyi ch'ujuya, pereral, xäk'albä tyi estarus librej yik'oty x-e'tyel ñoj k'äjkembä tyi ye'tyel tyi pejtyelex bajche' yilal rejimen tyi imalil; pe tyi juñmujch'lel tyi jump'ej pererasioñ xuk'chokolixbä chä'äch bajche' ityejchi'bal ya' tyi tsätsbä ty'añ albilbä.

Artikulo tyoj isäbilbä DOF 30-11-2012

Jump'ej yuxk'al (Artikulo 41). Jiñi kolem chumli' mi iyäk' tyi k'añol itsätslel icha'añ jiñi poleres tyi li uñon che' bajche' jiñi yujilbä tyi icha'añ ili, yik'oty je'el jiñi estarus, bajche' mi ch'ämo' jiñi bajche' oño'äch ya' ba' año' ibajñel ye'tyelo', chä'äch bajche' ts'ijbubil ba'añ ili konstitusioñ pereral.

Yik'oty je'el bajche' cha'mejleñbä icha'añ jiñi poler lejislatibu yik'oty poler ejetutibu mi cha'leñtyel ikomöñ ak'o ity'añ jiñuch bajche' ts'ijbubil mi ichaleñtyel jiñuch bajche' tyejchem:

I. Jiñi partilu politiku jiñtyakäch entilaty k'añbilbä tyi publiku; li tsätsbä ty'añ jiñäch mu'bä iyäl bajche' mi ch'äjmel yik'oty bajche'-äch mi its'ijbuñtyel, cha'añäch bajche' tyoj-isäbil cha'añ mi iyochisañ ibäj ya' tyi electoral yik'oty jiñi lerechus, wersaj cha'leyaj yik'oty otsibilbä yomochbä melol.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

Jiñi partilu politikutyak mi iñijkisaño' jiñi lumaläl che' tyi yorolel demokratika, mi' kotyañ cha'añ mi ityempañö'bä yik'oty xiñ yumiñtyel cha'añ representasioñ politikuj yik'oty bajche' mi ityempañö' ibäj kixtyañujo', cha'añ mi yochel ili cha'leñtyel tyi poler publikuj, chä'äch bajche' añ ya' tyi prokrama, ityejchi'bal yik'oty ña'tyabal muk'bä ik'ajtyiñ yik'oty ikotyañtyel tyi pejtyelex, liwre, mukulbä yik'oty tyojachbä, chä'äch bajche' jiñi ty'añ muk'bä ich'ujbuñtyel mi icha'añ tyi karantisar jiñi lajalbä

wiñiko' ixiko', yomo'bä ochel bajche' lejisladores pererales yik'oty lokalestyak. Jiño'jach jiñi kixtyañujo' mi kaje imelo' jiñi partilus politikus yik'oty mi ityempañ'o'ibä tyi liwre yik'oty tyi ibajñelo' che' bajche'o'; jiñ cha'añi, mach ch'ujbil iyotsaño'ibä jiñi xtyempabäjo' lajalo'bä iye'tyelo' o machki yik'oty yombä imel ya' tyi sosial yäññälbä mi' tyech imejlel jiñi partilus yik'oty jiñ jach bajche' yom jiñi komo tyempañ'o'ibä.

Parafó tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

Jiñi e'tyel elektoral jiñjach mel iyotsañ ibä jiñachbä muk'bä ichajpääntyel icha'añ partiru polítiku che' bajche' ts'ijbubil imi päš ili sujmel yik'oty tsätsbä ty'añ.

Jiñi partilus politikutyak tyi ijoytyälel lumäläl año' ilerechu ipäso'ibä tyi' päjk'el x-e'tyelo' tyi eñtilaty pereratiba yik'oty tyi tyejklumtyak. Jiñi partilu polítiku tyi' ijoytyälel lumäläl machbä ma'añ mi' tyaj mi exp'elik porsieñtu tyi' pejtyelel päk'oñel tsikilbä albilbä bakijach mi' päjk'el x-e'tyelo' muk'bä melbeño ik'iñejel cha'añ ik'extyääntyel jiñi Poler Ejekutibo o jiñi Kamara tyi Koñkreso tyi Uñon, mux iyäpbeñtyel irejistroj.

Parafó wi'il ak'äbä DOF 10-02-2014

II. Jiñi tsätsbä ty'añ mu'äch iyäl jiñi partirus polítikus pejtye lak lum mejiku mi itsjkel tyi lajal ba' chukul cha'añ ich'ujmel tyi ty'añ itoñel imi pästyäl bajche' lu' chajpubil ba' chukulbä mi inijkääntyel jiñi tyak'in cha'añuchbä icha'añ partirus yik'oty bajche' juch mi k'äjñel tyi kampaña elektoral, mejlo' ich'ämo' cha'añ jiñi tyak'in pejtyälel kixtyanu mi ilok'el ba'añ ityejchibal ba'añ chukulbä.

Jiñi ñijkääntyel k'añol jiñi tyak'in pejtyälel kixtyaño cha'añ partiru politikus cha'añ ik'añol ibele ts'ijbubil che'tax ujtyi jiñi eleksion, mi chajpañ ibäj ba'äch tsuy chukuluch ba'añ cha'añuch mi' bele' cha'leñ itoñel, ba'äch mi imajlel mi ich'äjmel jiñi boto che' chonkol tyi cha'leñtyel, mi iyäjk'el bajche'-äch mi iyäl imij yuk jiñi tsätsbä ty'añ.

a) Inijkääntyel k'añol jiñi tyak'in pejtyelel kixtyaño cha'añ chokoläch tyi toñel bajche'-äch ñumulo' ibele' che' mi yäjlel jujump'ej-ja', mi p'ojlisääntyel maj jiñi tsiktyälel jiñi kixtyaño ts'ijbäbilbä ya' tyi pakrón elektoral tyi jop'ej ichänk'al por sientu yik'oty jop'ej por sientu tyi ts'iñsaj itoñel pejtye k'in che' äch cha'añ jiñi listritu pereral. Jiñi lujump'ej ichak'al por sientu icha'añ pejtyel bajche' äch lu' ts'ijbubil wä' ba' lajts'ijbubilbä ñaxañ, mi laj pujkel tyi pejtyelel partiru polítiku tyi lajal che' je'el lujump'ej ichak'al por sientu mu'bä ikäytyäl bajche' iporsentaje icha'añ jiñi boto kolebä ich'ujmel ya' tyi eleksion cha'añ liputaru iyotsääntyel saj-oraj.

b) Inijkääntyel k'añol jiñi tyak'in pejtyälel kixtyaño cha'añ itoñel ch'ämülbä cha'añ mi ch'ujmel jiñi boto ijaliel junja' mi isäkñaño' iyaj presilente cha'añ

jiñi repúblika yik'oty jiñi senalores iche' bajche' je'el liputarus pelerales, yu'bil bajche' jiñi jiñuch lujump'ej iyuxk'al por sientu iñikãñtyel k'uñol jiñi tyak'in bajche' ak'bebil jujuñtyikil jiñi partiru polítiko muk' bā ichajpaño' jiñächbā lajalbā ja'bil; che' mu'jach ibajñel säklãñtyel liputaru pererales, lajal che' bajche' jiñi lujump'ej icha'k'al por sientu cha' añ ik'uño' iñijkaño' ibä tyi toñel.

c) Iñikãñtyel k'uñol jiñi tyak'in pejtyälel kixtyaño muk'bä bajche' juchbä ichaleñtyel, ak'äluchbä cha'añ jiñi elukasion, chajpãñtyel, cha'añ säklãñtyel ty'añ pejtye tyak'in yik'oty politika che'bajche' itoñel mukbä its'ijbuño', che'äch bajche' jini uxp'ej por siento tyi pejtyelel iñikãñtyel k'ãñol jiñi tyak'in pejtyälel kixtyaño, mukbä ik'äjñel tyi jump'ej tyi juñ ja' che'jach mi

Ik'äjñel tyi toñel. Jiñi julump'ej icha'k'al por sientu tyi ipejtyelex muk'bä ikuytyäl tyi laja ty'añ bajche' juch päsäl tyi naxañbä mi ipujkel yajacho' tyi partirus polikus tyi ilajalo' yik'oty jiñi uxk'al por sientu kuylembä ya' tyi lajal ty'añ yik'oty iporsentaje icha'añ boto ts'abä kole ich'am ya' tyieleksion cha'añ liputaru ñaxambä ñaxambä.

Tsätsbä ty'añ mi kaje ik'el ba' jaxäl mi' ñik'i pujkel che' tyi yorole isäkläñtyel x-e'tyelo' yik'oty tyi kampaña elektoralyak. Jiñi tsätsbä ty'añ mi kaje ixuk'chokoñ iyoñlel k'äjkeñbä muk'bä kaj ityajo' tyi yäk'eñtye tyi yaj militante yik'oty simpatizante; mi kaje ixik' bajche' mi' mejlel cha'añ ichukol piskalisasioñ tyojbä yik'oty ikäñityañtyel, che' choñkol kampaña, ba' tyälem yik'oty ikäñol tyi pejtyelex rekursojtyak año'bä icha'añ; yik'oty je'el, mi yäk'eñ ixoty' imul machbä ma'añ mi imelo' bajche' su'bibilo' wä'bä albil.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

Chä'äch je'el jiñi tsätsbä ty'añ mi iyäl jiñi bajche'-äch mi ichaleño' cha'añ jiñi mi ityotyalo' ixik'ijlo'-äch icha'añ jiñi partiru muk'bä isätyo itoñel yik'oty ikäñol bajche' ityaj kotyañtyel yik'oty muk'bä isäkläñ cha'añ mi ityaj ya' tyi pererasioñ.

III. Jiñi partilus politikus tyi' ijoytyälel lumaläl año' ilerechu cha'añ ich'uj k'äño' jiñi melios le kumunikasioñ icha'añ pejtyelexo' kixtyañujo'. Jiñi x-e'tyelo' bajne año'bä año' ilerechu iyotsaño'ibä tyi kampañatyak elektoräl bajche' k'äñbilbä wä' tyi tsätsbä ty'añ.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

Apartaru A. Jiñi instituto pereral elektoräl jiñ jach muk'bä ikaje tyi e'tyel cha'añ atymiñistrasioñ icha'añbä Estaru tyi radio yik'oty telebisioñ ak'älächbä cha'añ ityaj bajñel yujtyibal yik'oty cha'añ cha'leñtyel ilerechu cha'año' partiru politikus tyi ijoytyälel lumaläl, chä'äch bajche' ili la'bä añ yik'oty muk' ixukchokoñ jiñi tsätsbä ty'añ:

Parafo tyoj isäbilbä DOF-10-02-2014

a) Che' mi ityejchel jiñi kampaña ijiñtyo mi k'otyel tyi iyujtyi'bal elektoräl mi ikäytyäl tyi ityojlel jiñi Instituto Nacional Elektoräl waxäkp'ej iyuxk'al minutos tyi pejtyelex k'iñ, muk'bä kaje pujkel tyi cha'p'ej yik'oty uxp'ej minutos che' mi ñumel juñ- oraj ya' ba' muk'o' tyi ty'añ tyi rariu che' je'el jiñi telebisioñ, tyi iyoralel ak'äläch ya' tyi ityejchibal ili insiso d) ba' käyälächbä. Jiñi periodo bajche' albil yik'oty iyujtyi'bal kampaña yik'oty ityejchi'bal kampañatyak, lujump'ej yuxk'al porsiento mi' ñusäñtyel tyi rariu yik'oty telebisioñ mi kaje iñusäñtyel chä'äch bajche' yomo' jiñi x-e'tyelo' elektorales, yik'oty añtyobä yom isu'bel ty'añ tyi' pejtyelex partilus

politiku, chä'äch bajche' xuk'chokobil tyi tsätsbä ty'añ.

Insiso tyoj isäbilbä DOF-10-02-2014

b) Che' iyoralel icha'añ kampaña, jiñi partirus polítikus mi yäk'o juñmujk icha'añ jujump'ej oraj muk bä inumel ya' tyi rariu yik'oty jiñi telebision, jiñi k'in muk'bä ikäytyäl mi k'äjñel bajche'-äch mu'bäj iyäl jiñi tsätsbä ty'añ;

c) Ijalijel jiñi kampaña elektorales yombi mi kaje iyäjk'el cha'añ mi' mäktyañ jiñi ilerechu icha'añ jiñi partirus polítikus yik'oty yomo'bä ochel tyi ju'bel jo'p'ej ijok'al por sientu pejtyel iyoralel ak'bebil icha'añ bajche'-äch muk'bä iyäl li insiso a) cha'añ ili apartadu;

Insiso tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

d) Mi inäsäñtyel tyi jujump'ej ba'añ jiñi rariu yik'oty mi inūsäñtyel ya' tyi telebision mi ijpujke tyi malil iyoralel tyi ak'ol tyi lajal k'añol tyi wäkp'ej che' je'el chämp'ej ichak'al oraj.

e) Jiñi iyoralel ak'äbilbä bajche' ilerechu cha'añ jiñi partirus polítikus yik'oty, chä'äch je'el, yomo'bä ochel tyi e'tyel bajñe año'bä, mi kajel ipujkel tyi tyojlelo' che' bajche' iliyi: jiñi por sientu tyi lajal uxk'al por sientu mi kajel ipujkel tyi lajaläch partilus politikuj chä'ächbä bajche' tyi ityajol tyi eleksion cha'añ liputalus pererales tyi orajachbä wajalibä yik'oty lujump'ej ijunk'al por sientu käyleñtyobä mi kajel ity'oxyäl tyi junlajal, ba'jiñi, ijump'ejlel mi' kajel iyäk'eñtyel jiñi x-e'tyelo' bajñelobä tyi juñmujch'o.

Isisoy tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

f) Jujuñtyikil partirus polítikus wä' tyi pejtye lak lum mejiku ma'añ majch mi ipäse' ya' tyi kongresu de la uñon mi iyäk'eñtyel cha'añ raliu yik'oty telebision jiñächbä ak'ebelilächbä bajche'-äch iporsentaje lajalbä ak'bebilbä ili ak'albä naxañbä, yik'oty

g) Yik'oty machbä chukul tyi tyojlel icha'añ chajpäbilbä ya' ba' ts'ijbubil A yik'oty B icha'añ ili chukulbä che' mach tyi iperiodo ili ityejchi'bal kampaña yik'oty kampañas elektorales pererales, jiñi instituto pereral electoral mi kaje iyäk'eñtyel jiñtyo tyi lajchämp'ej por sientu tyi pejtyelel ijalilel jiñi Estaru mi iyäk' ya' tyi raliu yik'oty telebision, chä'äch bajche' ts'ijbubil ya' tyi tsätsbä ty'añ yik'oty iye'bal bajche' yomo'; pejtyel akbebilbä, jiñi Instituto mi kaje ipuk ya' tyi partirus polítikus pejtye lak lum mejiku tyi lajal tyi lujump'ej iyuxk'al por sientu; jiñi käylembä ijalilel mi k'año' cha'añ iyuytyibal o icha'añ tyak yambä x-e'tyel elektorales, yik'oty pereraltyak che' bajche' je'el

entilaty pereratibas. Jujump'ej partiru polítiku nasional mi k'ãñe jiñi yoralel che' bajche' mi iyäl li tsätsbä tyañ. Tyi pejtyel mu'bä iyäjlel, jiñi iñusãñtyel bajche' mi iyäl ili insiso mi icha'leñtyel tyi yorolel bajche' mi iyäl jiñi Instituto che' bajche' ts'ijbubil ya' tyi insiso D) tyi ili Apartado. Jiñi iyorolel ñoj añbä ik'äjñi'bal, jiñi Instituto mejl iyäk' jiñi iyorojlel bajche'äch mi iñusãñtyel jiñi ty'añ partidista cha'añ kotyãñtyel jump'ej partiru politiku, chã'äch bajche' mi ipästyäl.

Insiso tyoj isibibä DOF 10-02-2014

Tyi ipejtyelex mu'bä iyäjlel. Jiñi iñäsuñtyel muk'bä iyäl ili insiso mi ichaleñtyel iyorujlel mi iyujtyel jiñi instituto bajche'- äch ba' pääl wã' tyi insiso d) icha'añ ili käylembä. Ba'añäch ya'añ jiñi instituto mejl iyäk' jiñi iyorajlel bajche'-äch mejl tyi ak'ol tyi kãñol jiñi ty'añ periolístika tyi kotyãñtyel jump'ej bä partiru polítiku, che' äch mu'äch mi ipästyäl.

Jiñi partirus politikus yik'otyo' yomo'bä ochel tyi e'tyel mach saj mejl isäklañ omij ich'am,tyi bajñelo' o yañtyako'bä kixtyaño, iyorolel baki jach bä raliu yik'oty telebisioñ.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

Ma'añ majch yambä kixtyañu tyobjä melbä yik'oty bajche' je'el ipensal, che' ikãñol tyi yambä kixtyañu mejl ik'ajtyiñ ipropakanla ya' tyi raliu yik'oty television majleñbä cha'añ iyotsãñtyel ba'bä yom elektorales icha'añ jiñi kixtyañu, ma'añ tyi kotyãñtyel mi jiñik tyi ikoñtra icha'añ jiñi partiru polítikus icha'añ iye'tyel kanlilato mu'bä ipäjk'el ak'älbä. Mä'ix ikäyjel chäkiñtyel jiñi nãsäñtyel ya' tyi pejtyel lak lum mejiku che' bajche' ili ty'añ säklubilbä ya' tyi yambä pamil.

Ambä icha'añ wä' tyi cha'p'ej ts'ijbubilbä ba' ñaxañbä mejl tyi ch'ujbiñtyel yä'äch ba'añ jiñi estarus yik'oty jiñi listritu pereral bajche'-äch jiñilejislasión ak'bebilbä.

Apartaru B. Che' jiñ cha'añ lix sajka e'tyel tyi entilales pereratibas, jiñi Instituto Nacional Elektoral miki' päk' iyorojlel tyi jujump'ej estaru tyi raliu yik'oty tyi televisión tyi estasioñ yik'oty kanal tsiktyiji' ty'añ tyi entilaty muk'bä yäjle, chä'äch iliyi yik'oty bajche' mi' yäl jiñi tsätsbä ty'añ:

Parafo tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

a) Cha'añ jiñi iyorolet proseso elektoral tyi lak lumal lajalbä yik'oty jiñix pereral, iyorolet cha'añ mi' yäk'bentye tyi jujump'ej entilaty pereratibamiki' cha'lentye bajche' mi' yäl jiñi insiso a), b) yik'oty c) tyi ty'oxo a bajche' mi' yäl ili tyechibal;

b) Cha'añ yambä proseso elektoral miki' yäjk'el jiñ bajche' mi' yäl jiñi tsätsbä ty'añ, bajche' mu'äch ik'ajtyiñ ili tyejchi'bal konstitusioñ, yik'oty;

c) Li pujkel iyorojlel cha'añ jiñi partiru politiku, yik'oty its'ijbuñtyel ya' tyi lokal, yik'oty jiñi yomo'bä ochel tyi e'tyel bajñe año'jachbä mi kajel imejlel chä'äch bajche' mi' yäl jiñi ts'ijbulixbä tyi apartalo A ba' chukul tyi juñ yik'oty bajche' mi' yäl jiñi lejislasión mu'bä iyäjk'el.

Insiso tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

Che' mu'äch ijak' jiñix instituto pereral elektoral iyorolet cha'añ mi' ñusaño' tyi raliu yik'oty tyi televisión bajche' mi' yäl ili ty'añ ijiñ añtyo yom iyorolet cha'añ mi' kãño' ches yomo' oyambä kixtyañu yombä x-e'tyel elektoral jiñ miki' k'el mi' tsäjtyisaño' yorolet añtyo yombä chä'äch bajche' mi' yäk'beñ jiñi tsätsbä ty'añ.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

Apartaru C. Jiñche' iyorolet propakanta politika o jiñi elektoral muk'bä isu'bo jiñi partiru yik'oty yomo'bä ochel tyi e'tyel mach mej iñik'i su'beño' muk'bä isäkläbeñ imul kixtyañu.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

Tyi' iyorojlel jiñi kampaña elektoral pereral yik'oty lokal k'älätyo mi' yujtyisaño' jiñi isäklaño' jiñi iwiñik. Ya' jachix chili mi' yäktyäñtyel ipujkel

Ipoto jiñi e'tyel yik'oty ijuñilel ba' mi' yäl chuki mi' kejel iyäk' jiñi x-e'tyelo' tyi estaru tyi pereral yik'oty tyi munisipal jiñäch mu'bä imelo' iliyi tonel otyi yañtyakbä ba' mi' päjtyel tyi' pejtyelex li juñ cha'añbä x-e'tyelo'. Ya'bä jiñi oraj jiñ jachix e'tyelo' mi' mejlelo' tyi su'beñtyel jala mi kaj ich'ämo' iye'tyel. Yik'oty ipi'ilo' mu'bä ke ikajelo' tyi toñel tyi elukasioñ sentrule salut omu'bä ke ik'añtyaño' jiñi chuki yomo' jiñi kixtyaño' che' ityajo' wokol.

Apartaru D. Jiñi Instituto Nacional Elektorale, bajche' ak'bil k'añbilbä ya' tyi tsätsbä ty'añ, mi kaje isäkläñ li frakxiön tsätsbä ty'añ bajche' chajpäbil wä' ba' chukul yik'oty mi kaje itsuy its'ijbuñtyel tyi juñ cha'añ mi ik'äjñel yik'oty mi tyoj isañ li Tribunal Elektorale cha'añ Poler Julisial tyi Pererasioñ. Tyi chajpäñtyel, jiñi Instituto mej ixix otañoob ibä, yik'oty yañ tyak bä isujmixel, mi ilok' ty'añ cha'añ mi' wa'chokoñtyel o yäpex tyi orajach choñkolbä ñumel tyi raliu yik'oty tyi telebisioñ, che' bajche' mi yäl tsätsbä ty'añ.

Apartaru tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

IV. Li tsätsbä ty'añ ixuk'chokoñ ijuñilel yik'oty bajche' mi' mejle jiñi proseso cha'añ säkläñtyel yik'oty k'ajtyiñtye yomo'bä ochel tyi e'tyel año' tyi ityojle eleksioñ popular, che' bajche' jiñi ty'añ muk'bä ch'ujbiñtyel cha'añ jiñi ityejchi'bal kampañtyak yik'oty kampaña elektorale.

Parafoj tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

Jiñi jaip'ejle k'iñ miki' jalejel tyi eleksioñ cha'añ jiñix presilente le republika, senalores yik'oty jiñi liputarus pererales miki' jaleje **90 dias**; jiñi ja'bil mu'bä isajkanyel jiñi liputarus pererales, jiñi kampaña mi' jale **60 dias**. Mi jump'ejle prekampaña mi' ñume tyi cha'p'ejle oyuxp'ejle yorojlel alälixbä cha'añ li kampaña elektorale.

Jiñche' mach weñ mi' cha'leño' jiñi partirus oyambä kixtyaño tyi' kuxtyule otyi' ña'tyabal miki' ak'bentye ixoty' imul jiñi tsätsbä ty'añ.

V. Jiñi bajche' mi' much'kiño' ibäj tyi eleksioñ pereral jiñ añbä ik'äjñi'bal mu'bä ibajñe chajpäntyel tyi orkanismo publiku ik'aba'bä instituto pereral elektorale, año'bä icha'añ kixtyaño muxbä iyoke ña'tyaño' bajche' jiñi jurilika yik'oty jiñ patrimonio icha'añbä, ya' tyi much'lel mi' yäk'o' ity'añ tyi poler lejislätibole uñon, jiñi partirus polítikus nasionale yik'oty li kixtyaño añixbä ija'bilel, bajche' mi' yäl jiñi tsätsbä ty'añ. Tyi' toñele estatal, tyi ña'tyabal, tyi yuts'utyle bajche' mi' ña'tyaño' chuki yes yomo' jiñ ilix e'tyelo'.

Jiñi konsejerole presilente mi' jalejel wäkp'ej ja'bil tyi' toñel imej tyi cha'ak'bentye itoñel che' jump'ejachix iyorolet. Jiñix konsejero elektoral mi' jalejelo' tyi' toñel 9 años ija'bil, mi' be k'extyaño' majle itoñel imach mej tyi cha' a'bentyelo'. Jiñ bajche' mi' k'ejle, jiñ yambä kixtyaño' mu'bä ibecha'leño' toñel ya'i mi' sajkañtyel jiñ me chä'äch mi' yäl jiñi cha'p'ej uxp'ejle mujch'le kamarale liputarus, jiñ bajche' mi' yälo' jiñ much'ulo'bä, jiñ che' mi' k'ajtyintye tyi pejtyele kixtyaño' mi' cha'yomo'äch iyaj e'tyel. Jinche' ma'añ majch mi' yäl maxki yom mi' cha'leñ tyi konsejero presilente okonsejero elektoral, jiñ mu'bä iyäk'bentye itoñel mi' säkläntyech a'añ mi' yujtyisañ jiñi toñel. Li tsätsbä ty'añ' yäle mi' bajche' mi' cha'lentye majle.

Jiñi yum li xiñyumiñtyel tyi imalil jiñi iyumiñtyel li Instituto mi kaje iyäk'ej tyi Kamara cha'añ Liputalos yik'oty jiñi boto tyi' cha'p'ej iyuxp'ejlel jiñi ya'bä año' tyi ty'añ jiñi institusioñtyak publikas cha'añ jiñi elukasioñ ñoj k'ajkemixbä, bajche' mi' yäl yik'oty k'añbilbä tyi tsätsbä ty'añ. Mi kaje ijalejel wäkp'ej ja'bil tyi' ye'tyelel yik'oty juñsujtyeljach mi cha'mejle tyi troñel. Mi kaje its'ijbuñtyel tyi atyministratibo ya' tyi presilensia tyi koñsejo Jeneral yik'oty mi ik'emaj li korlinasioñ teknika yombä yik'oty li Aulitoria K'ajkemixbä cha'añ Pererasioñ.

Jiñi sekretario ejekutibu mi' kaje ipäk'o' jiñche' mi jak'o' lix cha'p'ej yuxp'ejle kixtyaño' aläbä icha'añ jiñix presilente jiñix konsejo jeneral.

Jiñi tsätsbä ty'añ mi kaje yäl ches yom cha'añ mi' tyempañtyel cha'añ mi' päjk'el jiñi xtyik'ojel Preserente tyi Konsejo Jeneral, jiñi xtyik'ojelo' elektorales, jiñi yum xiñyumiñtyel tyi imalil cha'añ iyumiñtyel yik'oty jiñi Sekretario Ejekutibu tyi Instituto Nacional Elektoral. Ta'ixbä ñumiyo' bajche' xtyik'ojel Preserente, xtyik'ojelo' elektorales yik'oty jiñi sekretario ejekutibu mach mej icha'tyajo' iye'tyel tyi poler publiku ya' tyi eleksioñ ta'ixbä ñumiyo', cha'añ liriñeñsia partilista, mi jiñiktuyo iyäk'eñtyelo' tyi iweñta cha'añ eleksioñ popular, tyi cha'p'ej ja'bilel añtyobä yom cha'añ iyujtyisañ iye'tyel.

Jiñi konsejero poler lejislatibu mej ipäk'o' jiñi krupo parlamentario chukulo'bä tyi jump'ej partiru tyi jump'ejle kamara. Juñtyikimejach añ jiñi konsejero tyi jujuñmuch'le jinche' mu'äch ikäño' ya' tyi cha'p'ejle kamarale konkresole uñon.

Li Instituto Nacional Elektorál jiñ mu'bä iñoj ña'tyañ isujmllel, bajñel mi' ñatyaño' chuki yes yomo' yik'oty bajche' muk'o' tyi uts'aty toñel; mi mejle bajche' mi ik'ajtyin xiñyumiñtyel jiñi lireksioñ, ejekutibutyak tekniko yik'oty kãñityayaj. Jiñi consejo General tyi xiñyumiñtyel k'ajkembä mi' kaje cha'añ lireksioñ yik'oty mi ikajel itsuy juñtyikil tyi tyojelo' Preserente yik'oty lujump'ej tyi tyojelo' elektorales, yik'oty kaje ikotyãñtyel, tyi ty'añ pe ma'añ iboto, jiñi xtyik'ojelo' cha'añ Poler Lejislatibu, jiñi Representantes le partirus polítikus yik'oty juñtyiki Sekretario Ejekutibo; li tsätsbä ty'añ miki' yäl chuki yes mach mej tyi cha'lentye tyi much'kiyaj yik'oty bajche' muk'o' tyi toñel cha'añ xiñyumiñtyel, yik'oty je'el mi' bajñe ik'elo'ibäj, che' bajche' je'el jiñi uxlajm yumäl publiku lokaltyak. Jiñi xiñyumiñtyel ejekutibu yik'oty tekniko yom añ icha'año' jiñix toñelo' yoke iña'tyaño' cha'añ mi' yäk'o' iserbisio propesional elektorál. Jump'ej xiñyumiñtyel tyi imalil mi kaje ich'am tyi wentaj, yik'oty tyi bajñe toñel imuk'bä imejle ik'ajtyiñ, jiñi piskalisasioñ tyi' pejtyelel mu'bä iyochel ijiñ mu'bä ilok'el ya' tyi Instituto. Jiñ bajche' mi' yäjle ya' tyi tsätsbä ty'añ elektorál yik'oty li Estatuto muk'bä ijak'o ya' tyi consejo Jeneral, miki' yäl bajche' mi' cha'leño' toñel yik'oty jiñi xtroñelo' tyi uxlajm yumãñtyel publiku. Jiñ xiñyumiñtyel muk'bä ikãñatyaño' li pakron elektorál mi' much'kiño'ibäj tyi' pejtyele jiñ mu'bä ik'elo' jiñix partirus polítikus nacionales. Jiñi ba' mi' päk'o' x-e'tyel mi' chajpaño' kixtyañujo' ch'oyolo'bä ya' tyi' lumal.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 27-05-2015

Li piskalisasionle pinansale partiru politikotyak tyi lum mejiku añtyi' wentaj jump'ej orkano tekniko jenerales instituto pereral elektorál, mu'bä mejle ik'ajtyiñ chuki yestyak jiñ mi' päk'o' jiñche' yomo'äch cha'p'ej yuxp'ejle consejo jiñ che' mu'äch iyäl jiñi consejero presilente. Li tsätsbä ty'añ miki' yäl bajche' miki' k'ajñe imach mi' yochel tyi toñel ya' tyi orkano, che' je'e bajche' mi' k'ejle bajche' mi' cha'lentye jiñ machbä weñ tyi consejo General. Che' mu'äch imejle li toñel tyi orkano tekniko ma'añ miki' mujkel, filusiarío yik'oty piskal.

Jiñi orkano tekniko miki' mejle icha'leño' cha'añ jiñix e'tyelo' mu'ixbä iñojñatyaño' tyi entilares pereratibas mejlo' icha'leño' bajche' mi' yäl jiñi taxbä ajli.

Jiñi instituto pereral elektorál miki' lajo' ity'añ cha'añ yik'oty x-e'tyel entilares pereratibas ch'äch bajche' mi' k'ajtyiño', li much'kiyajle prosesos elektorales locales, bajche' mi' yäl jiñi lejislasioñ mu'ächbi ik'el.

D) Serbisio Profesionaltyak Elektorál Nacional mi ich'ambeñ isujm li yajkãñtyel, iyochel, kãñtyeñsañtyel, profesionalisasioñtyak, sujbel, p'istyäl, suty'kiya, ch'uj añbä yik'oty ch'ujbiyaj ty'añtyak, cha'añbä serbidores publikus cha'añ xiñyumãñtyel ejekutibo yik'oty tekniku tyi Instituto

Nasional Elektoral yik'oty cha'añ uxlajm yumãñtyel publiku lokales ya' tyi entilales pereratibas tyi materia elektoral. Jiñi Instituto Nasional Elektoral mi' tyoj isañ weñbã much'ulbã yik'oty k'ãñol wã' tyi Serbisio.

Fraksioñ tyoj isabilbã DOF-10-02-2014

VI. Cha'añ mi' k'ejle mi meeläch bajche' mi' cha'lentye yik'oty mi k'ejle tyi mejle imi' k'ejle jiñi pãk'ojel, miki' chajpãntyẽ jump'ej sistema machbãyombã ik'e bajche' mi' yãl jiñi tsãtsbã ty'añ. Ili sistema miki' ñoj yãl bajche' mibe k'ãjke majle jiñi prosesõ elektoral imiki' yãl che' much ikãñatyãño' li lerechu polítiku cha'añ pejtye kixtyãñu cha'añ mi' pãk'o' iyetyeyel, mi'

Päk'entye yik'oty mik päk'la yik'otyle much'kiyaj, bajche' mu'äch mi' yäl jñix artikulo 99 añbä ili tyi konstitusiõñ.

Tyi yorole k'añol päk'ojel che' mu'äch iyäl ity'añ cha'añ ma'añ mi' jak'o' ty'añlel, konstitusiõñ ojiñ melelächbä, ma'añ miki' mejle iläm ochilbeñ jñäch chonkobä ik'ejleisujmlel.

B) Mi' ibej mäñnel o ch'äjmel jñiñ tsiktyiji' ty'añ cha'añ su'boñel o yorolel tyi raliu yik'oty telebisioñ, ñumenixbä bajche' loñ alä ya' tyi tsätsbä ty'añ;

Insiso tyoj isäbilbä DOF-07-07-2014

C) Mi ch'amob o mi k'añob tyak'iñ machbä weñ ba' tyi tyajli o tyak'iñtyak kixtyañoj mu'bä ik'äjñel tyi kampañatyak.

Parafo yik'oty insiso wi'il ak'äbä DOF 10-02-2014

Jiñtyak mu'bä iñik'i mejlel chä'äch mi ñusäntyel bajche' yila tyi ujtyi yik'oty ts'ijbuñtyel tyi juñ. Mi kajel ik'ejlel li machbä uts'aty tyi imelel che' añix tyi li botasioñ machki tyi ñaxañ tyajal yik'oty je'el añbä tyi cha'p'elel ju'beñ tyi jo'p'ele por sientu.

Parafo wi'il ak'äbä DOF 10-02-2014

Mi ma'añ ik'äjñi'bal ili eleksioñ, mi' cha'päyelo' tyi yämbä eleksioñ, ya' baki mach mejix yäk' ity'añ li kixtyañu ta'bä yotsä mulil.

Parafo wi'il ak'älbä DOF 10-02-2014

Artikulo tyoj isäbilbä DOF 06-12-1977, 06-14-1990, 03-09-1994, 22-08-1996, 13-11-2007

Cha'p'ej yuxk'al (Artikulo 42). Jiñi pejtyel lum mejiku mi' ch'äme':

I. Jiñäch ya'bä xu'ochemo'bä tyi pererasiõñ.

II. Che' bajche' lum joyolbä tyi ja' (isla), yik'oty tsijlem ja' lumil.

III. Jiñi lum joyolbä tyi ja' tyi Wualalupe yik'oty je'el rebillajijero ambä ya' tyi oséano pasipiko;

IV. Jiñi plataporma kontinental yik'oty sokalos submarinos lum joyolbä tyi ja' mu'bä ijajap tsijlel tyi tyityik ja'.

IV. Jiñi ya'le kolel ja' ambä tyi tyityik lum mu'bä iyäk'eñ ilerechu tyi pejtyelex pamil ambä tyi' mali kolel ja'.

V. Tyi pejtyelex yajñi' lak lum mejiku añ ilerechu ba' chilil chukul pamil.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 18-01-1934, 20-01-1960

Uxp'ej yuxk'al (Artikulo 43). Jiñi lumtyak ochemo'bä tyi Pererasioñ jiñäch Estarustyak Awaskalientes, Baja Kaliporña, Baja Kaliporña Sur, Kampeche, Koawila, Saragosa, Kolima, Chiapas, Chiwawa, Lurañko, Wanajwato, Kerero, Ilalgo, Jalisko, Mejiku, Michoakan, Morelos, Nayarit, Nuevo León, Oajaka, Puebla, Keretaro, Kintana Roo, San Luis Potosi, Sinaloa, Sonora, Tabasko, Tamaulipas, Tlaskala, Verakrus, Yukatañ, Sakatecas yik'oty Listrito Pereral.

Artikulo tyoj isäbilbä DOF 07-02-1931, 19-12-1931, 16-01-1935, 16-01-1952, 08-10-1974, 13-04-2011

Chämp'ej yuxk'al (Artikulo 44). Jiñi kolek lum mejiku jiñäch listritu pereral, ya' ba' much'ulo' p'ätyälbä x-e'tyelo' yik'oty ba' chukul estarus unirus mejikanus. Mi' tyoisañ ibä tyi' lum bajche'-äch añ wäle ili, jime che' mi' k'extyäñtyel jiñi poleres pererales tyi yambä lum, mi' cha' melek yambä estaru tyi baye tyi mejiku ba' chili mi yäl tyi' pejtyelek konkresu.

Jo'p'ej yuxk'al (Artikulo 45). Jiñi estarus pererasioñ mi' kääñätyaño' baki chili ityi' lum wäle oraj añ icha'añ, jime che' ma'añ wokolek.

Wäkp'ej yuxk'al (Artikulo 46). Jiñi entyilares pereratibas chujbi ibajñe tyoisaño'ibä, mi' motyoñ chajpaño' ibä bajche' yomo' che' ma'añ mi jak'o' ya' tyi kamarale senalores.

Che' ma'añ jiñi juñ bajche' mi ikajel tyi troñel muk'bä yäle' ya' tyi parafo ta'ixbä ñumi, yik'oty mi añ ik'ajtyiñtyel jiñi año'bä tyi wokol, jiñi Suprema Korte cha'añ Justisia ya' tyi Nasioñ mi kajel ik'añ, mi imelmajlel yik'oty machbä ch'ujbi tyälo, jiñi keratyak ba' jaxältyak jiñi lum ya' ba' chukul pereratiba, ya' tyi k'añbilbä tyi praksioñ I tyi artikulo 105 wä' tyi koñstitusioñ.

Artikulo tyoj isäbilbä DOF 17-03-1987, 08-12-2005, 15-10-2012

Mi' cha' tyoisaño' jiñi senaru machbä ba'añ weñ tyi mejli, weñixki tyi käyle mach cha' melix tyi yäñol. Jiñi suprema kortele justisia cha'añ nasioñ, mej ik'añ bajche' tyi motyoñ ty'añ tyi konstitusional, yombä ina'tyañ baki tyälem jiñi keraj tyälembä bajche' mi yäl jiñi kamarale senalores.

Wukp'ej yuxk'al (Artikulo 47). Jiñi estaru (de, sic dof 05-02-1917) tyi nayarit añ icha'añ baki chili chukul yiko'ty wa'liyi mi' ña'tyañ ba' chilil tyi tepic.

Waxäkp'ej yuxk'al (Artikulo 48). Pejtyelel jiñi lum añbä tyi xiñi ja' yik'otyba' mij lok'o' jiñikas, yik'oty tyi' pejtyele lu' añtyak, ambä tyi ja' lu' chukulo' tyi kopiernu pereral, jiñi lum añbä tyi xiñi ja' mi k'el jiñi juriliksioñ cha'añ ili estarus.

Artikulo tyoj isäbilbä DOF 20-01-1960

Uxp'ej titulo

Jump'ej Kapitulo

Tyi li ty'oxtäj tyi poleres

Bolomp'ej yuxk'al (Artikulo 49). Jiñi suprema poler yik'oty tyi pererasiõñ mi ty'oxo' cha'añ mi mejlel imelo' ya' tyi lejislatibu yik'oty ejekutibu tyi jurisial.

Mach ch'ujbi imuch'kiño'ibäj tyi cha'p'ejlel ili poleres tyi juñtyiki kixtañuj, mi mu'ik yotsaño' tyi lejislatibu tyi juñtyikil kixtyañu, mi' kolel ba' tyi ñumi ya' tyi ejekutibu tyi li uñõñ che' bajche' mi yäl tyi atikulo bolomp'ej icha'k'al (29). Ma'añ yambä, yik'oty je'el che' bajche' mi yäl tyi' cha'p'ejlel ts'ijbubilibä artikulo 131, mi cha' yäle' tyi' jujumojtyel jiñi tyulmal lakty'añ.

rtikulo tyoj isäbilbä DOF 12-08-1938, 28-03-1951

Cha'p'ej Kapitulo

Tyi poler lejislatibu

Lujump'ej yuxk'al (Artikulo 50). Jiñi poler lejislatibu tyi estarus unirus mejikanus mi' yäjle tyi konkreso mu'bä ty'oxtyä tyi chap'ej, jump'ej cha'añliputalujo' yik'oty jump'ej cha'añ senaloreso'.

Ñaxañ Seksiõñ

Tyi li eleksiõñ yik'oty instalasiõñ tyi konkreso

Junlujump'ej yuxk'al (Artikulo 51). Jiñi kámara tyi liputaru mi' muchk'iño' ibä p'äkälbä tyi lak lum mejiku, päkälächbä tyi uxp'ej ja'. Tyi jujuñtyiklel liputaru mi saklañtye juñtyiki mu'bä ikotyañ (suplente).

rtikulo tyoj isäbilbä DOF 29-04-1933, 06-12-1977

Lajchämp'ej yuxk'al (Artikulo 52). Jiñi kamara tyi liputaru mi' kaj imuch'kiye jo'lujunk'al (300) liputarus päk'älbä tyi pejtyelelo' kixtyañujo', che' bajche' päk'älo'bä x-e'tyelo' tyi' bajñel ya' tyi listritu yik'oty lujunk'al (200) liputarus jiñi p'äkälo'bä tyi' tyejchi'bal laja päk'älbä tyi' cha'añ

tsolts'ijbubilbä tyi rejional ty'ox päk'äbä cha'añ plurinominales.

rikulo tyoj isäbilbä DOF 20-08-1928, 30-12-1942, 11-06-1951, 20-12-1960, 14-02-1972, 08-10-1974, 06-12-1977, 15-12-1986

Uxlujump'ej yuxk'al (Artikulo 53). Ili territorial mi' päs tyi jo'lujunk'al (300) listritus elektorales bajñe päk'älbä che' mi' ty'oxo' tyi' pejtyelex pamil yik'oty päsälbä tyi listritu. Ili mu'bä ipujk'el tyi listritu elektorales bajñe päk'älbä tyi entilares peratiba mi ka ipäjtye yujtyi'ba chujkel tyi juñ tyi pejtyelex kixtyañuj, jin che' tyi jump'ejle estaru ch'ujbi añ cha'tyikil liputarus.

Cha'añ mi päjk'elo' lujunk'al (200), liputarus mi' päso' lajabä yik'oty sistema bajñe k'abälex tsol-ts'ijbubilbä, mi' tyeche tyi' jo'p'ejlex tyoxyäl botasiõ wä' tyi pamil. Ili tsätsbä ty'añ mi' päs baki chili chukul lak lum mejiku.

parafoj tyo isäbilbä DOF 15-12-1986
Artikuloj tyo isäbilbä DOF 06-12-1977

Chämlujump'ej iyuxk'al (Artikulo 54). Che' mi' päjk'elo' lujunk'al (200), liputalujo' mi' päso' lajabä yik'oty sistema bajñe ka'bälex tsol ts'ijbubilbä, mi' k'ajtyiñ baki chukul mu'bä yäk ili tsätsbä ty'añ:

parafoj tyo isäbilbä DOF 03-09-1993

I. Jump'ej partiru politiku, cha'añ mi yotsañ ibäl lista rejionales, yom ipartisipariñ ibä cha'añ liputaru tyi' pejtyelex, lujunk'al (200), imuch'lex listritus;

II. Pejtyelex partilu politiku muk'bä ityaje' iyuxp'elelex porsieñto tyi' pejtyelex botasiõ tsikbilbä albilbä cha'añ tsoltyäle jiñi chuty lumtyak ka'bälo'bä ik'aba', año ilerechu cha'añ mi yäk'eñtyelo' iliputalojo' chä'äch bajche' mi yälex tyi ityejchi'bal jiñi lajalbä ipästyäl.

Praksiõ tyoj isäbilbä DOF 22-08-1996, 10-02-2014

III. Ili partiru politiku mu'bä ikumpliriñ tyi cha'p'ejlex bajche' wajali, bajñe ambä yik'oty mu'bä yäk'beñ iña'tyibal tyi pejtyelex ambä ityaja li kanlilatu, mi yäk'eñtyel tyi' tyejchi'bal ye'tyel chä'äch bajche' tyi wa' choñ tyi botasiõ tyi' pejtyelex chonkobä majlex tyi mejiku cha'añ mi' ña'tyän'tyel majchki tyi cha'lex tyi kañar, tyi jaytyiklelex liputaru mi' choke' majlex tyi jujump'ej baki lu'año ik'aba' mu'bä ikajelo' tyi e'tyel cha'añ mi' representariño' jujump'ej listritu. Jiñ che' tyi yajkäñtyelo' jiñäch mi kãño' jiñi orlen año'bä icha'añ kanlilatus ya'bä año' ik'aba' cha'añ e'tyel.

Praksiõ tyoj isäbilbä DOF 03-09-1993, 22-08-1996

IV. Ma'añ partiru politiku mu'bä imejlex itsik tyi jo'lujunk'al (300) liputarujo' tyi yañtyakbä.

Praksiõ tyoj isäbilbä DOF 03-09-1993, 22-08-1996

V. Jump'ej partiru polítiku mach' mej añ tyi ka'bäl liputaru junlajaljachbä chuki mi' melo', mu'bä ipäso' ka'bäl ya' tyi kamara che' ñumeñix bajche' tyi' cha'leyo' tyi kanar ñumix tyi p'is bajche' tyi' jotyo. Ili chukulbä ich'añ partiru polítiku mach mejlik tyi k'äjñel bajche' jotyol icha'añ tyi' bajñel ya' tyi listritu, cha'añ mi' tyaje' tyi' tsiklel ye'tyel mu'bä yäkkeñtye tyi kamara,

Praksioñ cha' ak'älbä DOF 03-09-1993 tyoj isäbilbä DOF 22-08-1996

Käjkembä e'tyiji'bäl cha'añ botasiõñ tyi pejtyelex mejiku chokolbä tyi waxäkp'ej porsientu tyi mejiku; yik'oty

VI. Che' bajche' mi yäl ili añixbä tyi praksioñ iii, iv y V ñumeñixbä, jiñi e'tyel cha'añ liputarujo' ta' tyoki ty'ox käyleyo' ma'ambä tyi' jotyoyo' cha'añ ye'tyel mi' mejlel ichojkelo' majlel tyi yambä partiru polfiku che' bajche' mi lak tyaj tyi k'elo' mu'bä yäl tyi praksioñ iv o V, mi' yäjk'elo' ityempaño' ibä tyi yambä partiru polfiku año' ilerechu tyi jujuytyikil, cha'añ mi' mejlelo' tyi päjk'el tyi ye'tyel tyi' pejtyelex mejiku. Ili tsätsbä ty'añ mi' mele' ityojelbä ty'añ cha'añ mi' mejlel ilibä e'tyel.

*Praksioñ cha' ak'albä DOF 03-09-1993. tyoj isäbilbä DOF 22-08-1996
Artikuloj tyo isäbilbä DOF. 22-06-1963, 14-02-1972, 06-12-1977, 15-12-1986, 06-04-1990*

Jo'lujump'ej iyuxk'al (Artikulo 55). Che' awom cha'añ liputaru jin yom añ acha'añ:

I. Che' wä'äch ch'ok-ejemety tyi mejiku añ alerechu.

II. Añix jump'ej icha'k'al (21), aja'bilel ya'bä oraj tyi botasiõñ.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 14-02-1972

III. Che' yä'äch tyi estaru ba' mi amejlel tyi botasiõñ oya' läk'ä ch'oyolety omi añix wäkp'ej uj ak'otyel tyi chumtyäl ikälä wäle-ili.

Cha'añ mi' mejlel tyi aj-k'elo' ya' tyi lista chañixbä ika tyi e'tyel cha'ambä liputaru jinäch yom che' wä'äch ch'oyol tyi lak lum mejiku jinäch che' yä'äch ch'oyo tyi estaru ba' mi' wa'chokoñtyel cha'an mi' kaj tyi e'tyel che' ch'oyol tyi yambä estaru mi' k'otyel tyi chumtyäl mi añixki wäkp'e-uj ik'otyel tyi chumtyäl bajche' mi kaj imel iye'tyel.

Che' mi lak chojkema tyi e'tyel tyi presilensia mach ch'ujbi lak säty baki ch'oyolonla añki chokolonla majlel cha'añ tyi' pejtyelex lak lumal.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 08-10-1974, 06-12-1977

IV. Mach komlak mel e'tyel ya' tyi ejersitu pereral mi xik'iloñikla tyi polisia jenlarmeria rural yä'äch tyi listritu ba' mejle pä'k'ol tyi e'tyel, che maxtyo ityaja 90 k'iñ.

V. Mach ch'ujbi mi lak bajne xik'lakbä bajche' mi yäl ili konstitusiõñ, mi ch'ujbiyik e'tyel cha'an yaj ts'ijbuyaj oyambä yaj ts'ijb ya' tyi estaru, mi jinik ambä tyi wenta tyi pejtyelex ñajtybä añ yi'k'oty tyi e'tyiji'bäl ma'añ chuty ya' baki añ tyi pejtyelex pereral, mi jinik mi' choke' lok'el ibä tyi e'tyel che' antyo yom 90 k'iñ che' mu'tyo ikaje isäklañ yaj e'tyel.

Maxtyobä ñum tyi Ministru cha'añ Suprema Korte tyi Justisia cha'añ Nasioñ, mi jiñik Majistradu, mi jiñik je'el Sekretariu cha'añ Tribunal Elektoral tyi Poler Jurisial cha'añbä Pererasioñ, mi jiñik Konsejero Presirente o konsejero elektoral ya' tyi consejo Jeneral, locales o listritales cha'añ Instituto Nasioñal Elektoral, mi jiñik Sekretariu Ejekutibu, Direktor Ejekutibu o kixtyañujo' letseño'bä iña'tyibal icha'añbä lirektibu tyi Instituto, omi tä'äch ikäyā iye'tyel, yuxp'ej ja'bil che' maxtyo ñum ik'ñilel jiñi eleksioñ.

Parafoj tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

Jiñi kobernalores tyi estarus oyik'oty iyumo' jiñi kobirnu tyi listritu pereral mach mejo' tyi wa'tyä tyi e'tyel ya' tyi estarujo' baki año' tyi e'tyel, añki che' juñyajle mi choko' lok'el ibä tyi toñel.

Ili yaj ts'ijbuyaj li kobiernu tyi estarus yik'oty tyi listritu pereral ili kobiernu, li xkächoñel tyi estaru, che' bajche' pereral tyi munisipiu, yañtyakbä kixtyañujo' año'bä ye'tyel che' bajche' alministratibu tyi listritu pereral mach mejo'-ik tyi päjk'el tyi e'tyel ya' tyi estarus che' ma'añ mi choko' lok'el ibä tyi junyajle che' añtyo 90 k'iñ mach kaj tyi päjk'e tyi e'tyel.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 29-04-1933, 31-12-1994, 19-06-2007

VI. Mach yomik che'añ ye'tyel tyi ñopol ty'añ yos, yik'oty

Parafoj tyoj isäbilbä DOF29-04-1933

VII. Mach melik tyi kãñol cha'añ ma'añ iña'tyäbal mu'bä ipäs jiñi artikulo bolomlujump'ej yuxk'al (59).

Praksioñ cha' ak'älbä DOF 29-04-1933

Wäklujump'ej yuxk'al (Artikulo 56). Jiñi much'kijib iye'tyelel kamara cha'añ señalores mi' much'kiño'-ibä tyi 128 x-e'tyelo' muk'bä ilaj yumiño' jiñi e'tyijib, tyi yantyak estaru yik'oty tyi listritu pereral, cha'tyiki tyi' botariyo' tyi' pejtyelel kixtyañu yik'oty juntyiki tyi ñaxañ päk'äyo' tyi pejtyelel kixtyañujo'. Cha'añ ili partiru polítiku jiñi kanlilatu yom ichukibäj tyi' cha'p'eje lista. Ili senaluria ityejchel tyi' pejtyelel kanlilatujo' che' mi' ch'äme' lista tyi partiru polítiku chukoch, laja, tyi lok'oyo' cha'p'ej tsiklel li lumal ili botasioñ ya' ba' chukul mu'bä yäle'.

Ili laj-chämp'ej icha'k'al (32) senalores ikoloba päk'älo'b, che' bajche' ano'bä tyi' listyäjle jiñi tyaxbä ibotariyo' tyi junchajplel, ili tsätsbä ty'añ an cha'añ mi' k'äjñe yik'oty mi' much'kiñ cha'añ iliyi.

Jiñi kamara tyi senalores mi' cha' ts'ijbuño'-ibäj tyi wäkp'eje-uj.

Artikuloj tyoj isäbilbä DOF 29-04-1933, 15-12-1986, 03-09-1993, 22-08-1996

Wuklujump'ej iyuxk'al (Artikulo 57). Tyi' juñtyiklel che' mi' päjk'el jiñi

x-e'tyel cha'añ senalor mi' päk'beño' icha'tyiklel.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 29-04-1933, 14-02-1972, 29-07-1999

Waxäklujump'ej iyuxk'al (Artikulo 58). Cha'añ mejle tyi ochel tyi ye'tyel senalor mi' ik'ajtyibeñtyelo' ijuñ che' bajche' mi' k'ajtyibeñtyelo' jiñi mukabä mi yochelo' tyi e'tyel cha'añ liputarujo', jinäch ts'itya' yänälbä

Ija'bilelo' che' ochelixbä muk'o' tyi jop'ej icha'k'al ija'bilelo' (25).
Che' chonko ik'ajtyibeño' ye'tyel.

Bolmlujump'ej iyuxk'al (Artikulo 59). Jiñi Senalores mejl ich'ujbiñtyel tyi cha' päjk'el tyi cha'p'ejlel ja'bil tyi bele maj yik'oty jiño' liputalus ya' tyi Konkresu cha'añbä Uñoñ k'älätyoj tyi chämp'ejlel periodos bele maj. Jiñi k'ajtyiya jinäch mejl icha'leñ tyi tyojlelbä icha'añbä partilus o baikachbä partilus much'ulo'bä cha'añ juñmuch' e'tyel ta'bä k'ajtyiñtyi, omi tä'äch ik'ajtyi ilok'elo' o tyi sajtyi imilitansia che' maxtyo ñum tyi xiñil iye'tyel.

Jiñi senaloreso' yik'oty liputarujo' año'bä tyi kongresu cha'añ uñoñ, mach tyok'elo' cha'añ ipäjk'elo' omi' iwa' cha' ch'ämo' ye'tyel che' moxtyo oñi icha' cha'le e'tyel.

Jiñi senaloreso' yik'oty liputarujo' isuplentes se' chujbil päk'olo' tyi orajach che' tyi' bajñelo', che' ma'añ estarus cha'añbä tyi bajche' mi lak mel, pe li senaloreso'-bi yik'oty li liputarujo' ibajñe cha'año'bä mach ch'ujbi wa'se'el päjk'elo' tyi' cha'tyiklel x-e'tyel.

Artikulo tyoj isäbilbä DOF 29-04-1933, 10-02-2014

Uxk'al (Artikulo 60). Ili ba' ch'oyoloñla tyi lak pejtyelex mi' k'ejlel tyi artikulo 41 wä' tyi kosntusioñ, chä'äch bajche' mi yäl ili tsätsbä ty'añ, mi yälbeñ ityojel che' mi' säkläñtyel liputarus yik'oty senaloreso' tyi jujump'ejlel listritu omi aj-botasioño'b uninominales yik'oty tyi jujump'ejlel baki ch'oyoloñla, mi yäk'o' baki añ partisipar cha'añ kanlilatus, ya' ba'añ ilok'o' botasioñ yik'oty mi yäkbëñ ityojol senaloreso' tyi pejtyelex ityejchi'bal ili artikulo 56 ila tyi konstitusioñ yik'oty ili tsätsbä ty'añ. Lajal mi' su'beñ ityojel ili liputalrujo' chä'äch bajche' tyi tyejchi'bal ili pästyäl chä'äch bajche' mi yäl ili artikulo 54 wä' tyi konstitusioñ yik'oty ili tsätsbä ty'añ.

Ili muk'bä isu'beñ tyi tyojel, ili ña'tyibal cha'añbä ña'tyibal yik'oty ityojol liputarujo' oli senaloreso' ch'ujbi ijemo' tyi tyojel tribunal elektoral tyi poler jurisial tyi pererasioñ, che' bajche' mi yäl ili tsätsbä ty'añ.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 22-08-1996

Ityojel ili tyälemo'bäj mu'bä yäl tyi naxañ parapo, ch'ujbi ik'elo' cha'añ

jachbä ya' tyi otyoty tyi tribunal, jiñ che' mi jemo' partirus politikus tsolo ch'ujbijach yäk'o' ili bu'tyisäñtyel mu'bä imelo' ch'ujbi icha' k'extyaño' baki mi yujtyel botasiõñ. Che' ma'añ mi' mejlel wa' tyi yajñi' ch'ujbi yujtyisaño'. Ili tsätsbä ty'añ mi yäk'beñ ityojel mi meleläch mu'bä ik'ajtyibeñ yik'oty che' mi' k'ajtyiñ ijeme'.

Parafoj tyo isäbilbä DOF DOF 22-08-1996

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 06-12-1977, 22-04-1981, 15-12-1986, 06-04-1990, 03-09-1993

Jump'ej ichänk'al (Artikulo 61). Jiñi lipotalujo' yik'oty senaloreso' mi' cha'leñ tyi biolar ity'añ che' bajche' añ ye'tyel yik'oty mi konbenserintyelo' tyi cha'año'.

Ili presilente tyi kámara mi ki' belariñ cha'añ mi' k'uxbiñtyel bajche' mi' be ka majlel li konstitusional mismu ipiälo'bä ibäj ya' baki mi' muchkiño' ibäj.

Parafo cha' ak'älbä DOF 06-12-1977

Cha'p'ej ichänk'al (Artikulo 62). Jiñi liputarujo' yik'oty senaloreso' ibajñe

Cha'año'bä e'tyel, mach ch'ujbi ichäm yambä ye'tyel cha'añbä tyi pererasiõñ otyi estarus mi' ñusaño' ibäj ikäñ ityojol, ma'añ ilisensia cha'ambä tyi lok'oñi'o'; pe mi' yujtyiysäñtyel se'el mi' iñijkäñtyel ikarakteristikajlel, che' mi' ijalejel chuki mi' mel. Laja jimbä mi yäl che' mi' k'ejlel yik'otyo liputarujo', senaloreso' yik'oty isuplente, che' mi' ñi'k'i' meltyak. Ili mu'bä iñik'i ujtjel mi' yäk'eñtyel ixoty' imul che' mi säty ipäsbal liputaru osenalor.

Uxp'ej ichänk'al (Artikulo 63). Ili kamara mach ch'ujbi ijam baki mi yujtyel juntaj mi mu'ik isu'beño' tyi jujuñtyiklel li kixtyañuj, tyi ixiniñ itsiklel tyi' pejtyelel kixtyañujo'; tyi juñtyiklel mej tyi k'otyel che' yorojlel juntaj che' bajche' mi' päs tyi tsätsbä ty'añ yik'oty mi' mejle iñuk xi'k tyi ñajtyel otyi lujump'ej icha'k'al (30) k'iñ, mi' tyumbintyel mi ma'añ mi' ña'tyañ jiñ jach kojbä, che' ma'añ mi' ch'ujbiñ mu'bä isu'beñtyel toñel, mi' päjk'el icha'tyiklel, lajalbä mi' ijalejel, mi tä'äch imele je'el mi yäl ke tyojäch ya' baki añi. Che' jochol tyi' pejtyelel k'iñ li liputaru yik'oty senaloreso' tyi kongresu cha'añ-bä uñoñ mi' ñaxañ päs ibäj tyi tyejchi'bal junta, che' bajche' mi' bele' ujtjel tyi pejtyelel mu'bä imele', mi' tyajbeñ: che' ma'añ itoñel liputarus yik'oty senalores tyi kongreso cha'añbä tyi uñoñ mi tyejche tyi' pejtyelel lajalbä, li kamara mi yäl jalaj añ botasiõñ chä'äch bajche' mi yäl tyi praksión iv tyi artikulo 77 ila tyi konstitusiõñ; che' ma'añ chuki mi' mel ipi'älo' tyi kamarale liputarus mi' päjk'el tyi' tyejchi'bal machki lajalbä, ch'ujbi käytyä cha'añ kanlilatu tyi mismu partiru mi' be k'e bajche' ili tsolts'ijbubilbä ya'i mi' päk'o' liputarus cha'añ mi' ñusañ ibäj, che' ma'añ chukiyes mi' mel tyi kamarale senalores mi' päjk'el tyi tyejchi'bal, mi' tyajbeñ päk'al li kanlilatus mismu jiñbä mi yäl tyi' pejtyelel tsol-ts'ijbubilbä, ya'i mi' k'el baki mi yäk'o' li senalores, mi yochel ityaj bajche' mu'bä iñik'i kääñ li kanlilatus laja jimbä partiru tyi pejtyelel pereritiba, che'añ yotsa-ibäj

omi añ irejistrari-ibäj tyi cha'p'ejlel tsolts'ijbubilbä tyi juñ.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 03-09-1993, 29-10-2003

Mi' ña'tyaño' je'el li liputarus yik'oty senalores, che' ma'am mi' k'otyelo' lujump'ej k'iñ, mi ma'añ tyi ichoko majle ts'ijbubilbä, oma'añ tyi ak'eñtyijiñ cha'añbä presilente tyi kamara, mi yäk'eño' iña'tyañ ili, mi käy tyi' yorojlel, mi' sujtyel tyi cha'tyiklel osuplentes.

Che' ma'añ laj ya'año' cha'añ mi much'kiño'-ibä tyi ba'ikabä kamaras, cha'añ mi' be kaj majlel che' tax ujtyi ityäk'o', mi' su'beño' tyi orajach li suplentejo' cha'añ mi' päs ibäj tyi' pejtyelel ye'tyel, che' aňtyo yom lujump'ej icha'k'al (30) k'iñ mi' cha'leñ ty'añ.

Jiñäch itoñel, yik'oty mi' mel omi yäkbeñ ixoty' imul ili tsätsbä ty'añ mi päs, maxki añ ipäk'ä liputarus osenalores, ma'añ mi päs ibäj, mach ch'ujbi

Yäl bajche' tyi kamara, mi tyoj-isañ ibäj che'añ-jach yorojlel ye'tye, che' bajche' mi' päs tyi tyejchi'bal parapo ila tyi artikulo. Yik'oty mi yotsañ imul tyi' iresponsabililat- täch, mismu li tsätsbä ty'añ mi yäkbeñ ixoty' imul, tyi' pejtyelexel ili partirus politikus añ iwa'chokoyo' kanliratus che' mi botariñtyel cha'añbä liputarus osenalores, mi' k'ajtyisaño' ipiälo' ta'bä ipäkäyo' ma'ix mi' päsbeñ ibäj bajche' imajlel.

Parafo cha' ak'albä DOF DOF 22-06-1963

Chämp'ej ichänk'al (Artíkulo 64). Jiñi liputarujo' yik'oty senaloreso' machbä ba'añ mi' yajñelo' inäch'tyañ ty'añ, oma'añ su'bul icha'añ ya' tyi' iyumo' li kamara chuki isujm ma'añ tyi k'oty, mach mej mi yochelok'el jimbä k'iñ mi' cha'käyo'-ibäj.

Jo'p'ej ichänk'al (Atíkulo 65). Jiñi kongresu mi kajel imuch'k'ino'-ibäj tyi ñaxañ tyejchi'bal septiembrej tyi jaja'bil cha'añ mi iyäk'beño' ik'iñijel jiñächbä ñaxañ periodos cha'añ sesiones ordinarias, o jiñche' jach jiñi Presirente cha'añ Republikaj mi ityeche' iye'tyel k'elelixbä tyi tsik tyi artikulo 83 ila tyi Koñstitusioñ, che' bajche' jiñi mi kajel imuch'k'iñtyel tyi tyejchibal agosto; yik'oty tyi tyejchibal pebreru cha'añ iyäk'beño' ik'iñijel che' cha'p'ej ja'bilel tyi sesioñ ordinarias.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 03-09-1993, 02-08-2004, 10-02-2014

Jimbä iyorolet imuch'kiño'-ibäj tyi ty'añ li kongresu antyi tyojlel mi' k'el icha'leñ, mi' ñaxañ yälo' tyak yik'oty yotsañ ili tsätsä ty'añ ch'añ mi' pästyäl tyi tyojlelo' yomtyakbä chajpäñtye bajche' su'bul wä' tyi konstitusioñ. Jiñtyakbä iyorolet mi' much'kiño'-ibäj tyi pejtyel k'iñ wä'tyi kongresu jimbä añ tyi tyojlel bajche' yom chajpäntyel su'bulbä ya' tyi tsätsbä ty'añ orkanika.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 06-12-1977, 07-04-1986

Wäkp'ej ichänk'al (Atíkulo 66). Jiñtyakbä iyorolet mi' much'kiño'-ibäj tyi pejtyel k'iñ mi' jalijel ich'am yomtyakbä chajpäñtye ñaxañ su'bulixbä wä'tyi artikulo. Li ñaxambä iyorolet mach mej tyi beñumel jiñtyo mi' tyaj li 15 le lisiembrej jimbä ja'bil, jiñächbä che' li presilente ya' tyi republika mi' tyeche añtyakbä tyi tyojle jimbä pechaj (fecha) su'bul tyi artikulo 83, mu'bä ichajpaño' ya'bä mi' imuch'kiño'-ibäj mej tyi jalijel k'älä li 31 li lisiembrej jimbä ja'bil. Li cha'sujtyele iyorolet ma'añ mi bej ñumel k'älä li 30 le apriljimbä ja'bil.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 03-09-1993

Mi jiñ icha'p'ele kamara ma'añ tyoj ichajpaño' ba' mi much'kiño'-ibäj jimbä pechaj (fecha) su'bul, jiñix mi' tyoj-isañ li presilente tyi republika.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 07-04-1986

Wukp'ej ichänk'al (Atíkulo 67). Li konkresu ojiñachbä jump'ej li kamara, che' jimbä yom chajpãñtye tyi tyojlelo', mi' much'kiño' ibäj ichajpañ tyi cha'sujtyelel jiñtyo che' mi' päjyelo' k'el chesbätyak ya'tyi komisióñ ch'uj- añbä, tyi cha'chajplel jiñach-me ki ñop ichajpañ ityoj-isaño' bajñe aläbä icha'añ jiñi komisióñ, jiñach-me mu'bä tsiktyisãñtye tyi su'bol.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 24-11-1923

Waxäkp'ej ichänk'al (Atíkulo 68). Tyi cha'p'eje kamara iyajñi'-ächbi k'äläläch ba'añ imachbi mej tyi k'exiläntyte ba'tyak ya' mi ma'añ che'su'bul mi' k'extyäl imu'bi wäy sujbel iyorole cha'añ mi' k'ejelel mi mej tyi yäñol, junsujmachbi mi' k'äjñel ba' yom mi much'kiño'-ibäj. Mi yä'äch laja año' ba' mi chojkelo'maj, yombä cha'añ li yorojlel, bajche' yom ibaki mi yajñelo', li ejekutibu jiñtyobi mi' yäl bajche' yom cha'leñtyte, mu'bä isäkläñ juñtyikle tyi chajle ityämle ipejtyäle. Mi juñtyikle-lik kamara mej iyäl cha'añ ma'añ mi' much'kiño'-ibäj tyi uxp'ej k'iñ, mi ma'añ se'ebil icha'añ yaño'bä.

Bolomp'ej ichänk'al (Atíkulo 69). Mu'bä tyeche iyäl ba' mi much'kiño'-ibäj tyi ty'añ ipejtyelel li ñaxambä iyorojlel li ja'ja'bil icha'leño' tyi konkresu, li presilente tyi republika mi' päse' jump'ej ty'añ ts'ijbubilbä, ba' mi su'b li estaru tyi pejtyele mu'bä iloty ik'el icha'leñ li tyak'iñ ya'tyi republika tyi país. Ba' mi tyejche iyäl li ty'añ ñoj ambä ik'äjñi'bal tyi konkresu tyi tyemjumuch', obajñe jiñachbä ik'äjñel li kamaras, li presilente tyi komisiõn chuj-ambä mi' su'be chuki iweñtyäle isujm lok'em su'bul li päyeli.

Jujunchajple kamara mi kajel imel jiñi isujmle li isu'bol chukiyes tyi mejli yik'oty mej ik'ajtyiñ jiñi Presirente cha'añ Republika mi ityam-isañ ty'añ che' bajche' ts'ijbubil k'ajtyiya yik'oty ipäjyel jiño' Sekretario cha'añ Estaru yik'oty'o' lrektor tyi entidades paraestatales, maxkiyo' ik'otyelo' yik'oty mi kajel ipäso' chukiyes tyi imeleyo' ba' meleläch. Jiñi tsätsbä ty'añ cha'añ konkresu yik'oty ty'añ muk'bä ich'ujbiñtyel mi kajel ityoj isañ jiñi cha'leñtyel ila tyi kãñbal.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

Tyi jump'ej ja'bil iye'tyel, ya' tyi ityejchi'bal tyi cha'p'ej periodo cha'añ sesioñ orlinaria tyi Konkresu, jiñi Presirente cha'añ Republika mi kajel ipäs ya' tyi Kamara cha'añ Senadores, cha'an mi ijajk'el, li Estrategia Nasional cha'añ Seguridad Publika yik'oty mi kajel isub majlel jujump'ej ja'bil cha'añ jiñi estaru muk'bä iloty.

*Parafo wi'il ak'äbä DOF 10-02-2014
Artikulo tyoj isäbilbä DOF 24-11-1923, 07-04-1986, 15-08-2008*

Lujump'ej ichänk'al (Atíkulo 70). Pejtye mu'bä ityoj-isäñtye tyi konkresu mej mi' sujmiñe tyi tsätsä ty'añ oya' mi chajpäñtye. Jiñi tsätsä ty'añ ojiñ ambä tyi tyojle mi' su'bo'-ibäj ya' tyi ejekutibu mi' pirmariñ cha'añ tyi k'ä' jujuñtyikil presilente che'bajiñ tyi cha'chajple kamara yik'oty juñtyikil sekretariu, che' mi' sujmiñe tyi tsiktyisäñtye: "li konkresu tyi estarus unirus mejikanujo' chä'äch mi sujme ichajpañ: (ñunsaj- ts'ijb tyi tsätsä ty'añ ojiñ sujmelixbä)".

Párrafo adicionado DO 06-12-1977

Li konkresu mi' yä'beñma li tsätsä ty'añ mu'bä iju'subeñ ip'ätyäle bajche' yilal chajpäbil yik'otyombä k'añol tyi malil.

Tsätsbä ty'añ mi' yäl-ujtye, mi' isujmiñtyetsäñtyema cha'añ imuch'kiñtye aj- liputarujo', chä'äch otsäbilo'-ibäj tyi partiru, mej tyi k'äjñi'bäyel cha'añ mi' meliyäl ity'añ ya'ba' itsujyi' iña'tyibalo' päsälbä ya' tyi kamara liputaru.

Párrafo adicionado DO 06-12-1977

Ili tsätsä ty'añ mach mej mi' ñijkisäñtye mi mu'ik isub'ñumel li ejekutibu pereral cha'añ mi k'äjñibäyema.

Párrafo adicionado DO 06-12-1977

Cha'p'ejlel seksióñ

T'yi li ityejchi' yik'oty bajé' mi päjtyel li tsätsbä ty'añ

Junläjämp'ej ichänk'al (Artikulo 71). Jiñi lerechu cha'an tyejchisäntyel tsätsbä ty'añ bajche'-äch ak'älächbä bajche' añäch.

I. Presilente icha'añ jiñi repúblika mejikana.

II. Jiño' Liputados yik'oty Senadores tyi Konkreso cha'añ uñon;

Praksióñ tyoj isäbilbä DOF 09-08-2012

III. Jiñtyak legislatura cha'añtyak Estarus; yik'oty.

Jiñi tyejchibal päsälbä tyi tyojlel presilente icha'añ repúblika, tyi tyojlel lejislatura icha'añ estarus añbä tyi ityojlel liputarus ambä lajalbä. Muk'bä ipästy'añ jiñi liputarus che' je'el senalores, mi ichäko'ibäj bajche'-äch mi ik'ajtyiñ bajche'-äch jiñi komoñ ty'añ.

Praksióñ tyoj isäbilbä DOF 09-08-2012

IV Jiño' kixtyañujo' tyi jump'ej ts'iklel lajalbä, ts'itya', tyi sero punto uxlujump'ej porsientolel tyi listaj sora año'bä ik'aba' tyi yajkäntyel, chä'äch bajche' mi ipäs li tsätsbä ty'añ.

Praksióñ wi'il ak'äbä DOF 09-08-2012

Jiñi tsätsbä ty'añ cha'añ Konkreso jiñ mi kajel yäle' bajche' mi ik'ajtyiñtye cha'añ bakityakbä tyejchi'bal.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 17-08-2011,09-08-2012

Li tyi k'iñilel ityejchi'bal tyi jujump'ej iyorolet ak'älbä cha'añ troñel jiñi Presirente cha'añ Republikaj mej ipäs k'älä tyi cha'p'ejtyo ityejchibal cha'añ ik'ajtyiñtye, o päsoñel chä-äch bajche' yilal k'älä tyi cha'p'elel ta'ixbä ipäsä tyi yorolet ñaxañtyobä, jiñche' mi iñäch' tyaño' peñsaltyak. Jujump'ej tyejchibal mi kajel iyäjlel yik'oty päk'älbä icha'añ li Pleno tyi Kamara tyi ityejchi'bal ak'älixbä iyorolet tyi lujump'ej icha'k'al k'iñ. Che mach che'ik bajche' ili, li ityejchibal, tyi k'añbilbä yik'oty ma'añ käläx ik'ajtyiñtye, jiñäch ñaxañbä mi ikajel tyi alol yik'oty päk'älbä tyi yambä tyempayabä cha'añ Pleno. Che' mi ich'ujbiñtye o tyi yäjñi ya' tyi Kamara ba' tyejchem, jiñäch albilbä proyektu cha'an tsätsbä ty'añ o alälixbä orajach mi ikajel iñumel tyi k'elo ya tyi Kamara, mi kajel yäjlel yik'oty ipäjk'e tyi jiñjächbä oraj yik'oty ta'ixbä ñaxañ ajli.

Parafo wi'il ak'älbä DOF 09-08-2012

Mach mej ityaj bajche' yilal yombä jiñi ityejchi'baltyak wi'il ak'älbä o cha' tyoj isäbilbäl ila tyi koñstitusioñ.

Parafo wi'il ak'äbä DOF 09-08-2012

Cha'läjämp'ej ichänk'al (Artikulo 72). Pejtye muk'bä mulañtyel yombäj tyi tyajol icha'añbä tsätsbä ty'añ bajche'-äch xik'il, bajche' mi ityoisañtyel mach ñumeñik tyi p'is mi jiñik melik tyi lok'ol ya' tyi kámaras, mu'äch iyäjk'el tyi komoñ ty'añ tyi lajal, k'ejleläch jiñi ts'ijbubil icha'añ komoñ ty'añ bajche'-äch añ, ibajche'-äch mi ichalentyel jiñi komoñ ty'añ yik'oty je'el botasiones.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 17-08-2011

A. Chumäläch tyi ty'añ mu'bä yombäj tyi tyajol ya' tyi kámara bajche'-äch ityejchibal, mi inämel tyi komoñ ty'añ tyi yambä, che ili mu'äch ich'am tyi ty'añ, mu'ix ichojkel ya' tyi ejekutibu, maxki, che' ma'añik icha'leñtyel ik'elol, saj- oraj-jäch mi yäjk'el tyi kãñol.

B. Mi kajel ich'äjmel jiñi jak'älbä icha'añ poler ejekutibu tyi pejtyelel proyektu machbä ba'añ cha' sutykibil tyi ik'elol ya' tyi Kamara ya' tyi ityejchi'bal tyi lujump'ej icha'k'al k'in tyaltyobä cha'añ ich'äjmel; che' ta'ix ñumi ili yorolel ak'älbä jiñi Ejekutibu mi kajel icha' yäk' lujump'ej k'in cha'añ mi yäjle yik'oty mi itsiktyisañtyel jiñi tsätsbä ty'añ o alälixbä tyi x-e'tyel. Mi ta'ix cha' ñumi ili yorolel ak'älbä, jiñi tsätsbä ty'añ o alälixbä tyi x-e'tyel mi kajel yäle' jak'älix yik'oty jiñi presirente cha'añ Kamara ba' tyejchem mi ikajel tyi xik'oñel tyi lujump'ej k'in tyaltyobä itsiktyisañtyel ya' tyi Liario Opisial cha'añ Pererasioñ, mach k'añä ipirma. Ili yoroleltyak muk'bä yäjle ila tyi praksioñ ma'añ mi imäktyañtyel che' jiñi konkresu mi ñup' o mi iwa'chokoñ itroñel, che' muk'ax ikajel imejlel isutykiñtyel ya' tyi Komisioñ ch'uj añbä.

Insisoy tyoj isäbilbä DOF 17-08-2011

C. Jiñi mu'bä yombäj tyi tyajol icha'añ tsätsbä ty'añ bajche'-äch ak'al lok'säbilbä tyi pejtyel ots'insaj ya' tyi ejekutibu, mi isujtyel, yik'oty' ik'elol, ya' tyi kámara bäch ityejchibal. Ili mi kaj icha' komoñ yälo', che' mu'äch ich'äjmel ñaxambä cha' uxp'ej xujty' tsik tyi botos, mi cha' ñämel ya' tyi kámara bäch mi ik'ejlel, ixkä ili mä'ik ilä' ch'ämo' tyi ty'añ tyi joptyälelo'

Jiñi mu'ba mälañtyel tyi tyajol jiñäch tsätsbä ty'añ, yik'oty mi icha' sujtyel ya' tyi ejekutibu cha'añix mi iyäjk'el tyi känol.

Jiñi botasiõn icha'añ tsätsbä ty'añ lu' lajaläch tyi pejtye.

D. Che'añ jiñi yombäj tyi tyajol icha'añ jiñi tsätsbä ty'añ, muk'ba ich'am tyi ipejtyelex ya' tyi kámara ba' mi ik'ejlel, mi isujtyel ba'añäch tyi tyejchi yik'oty-tyix ik'elol bajche'-äch tyi cha'leñtyi. Che' mi icha' k'ejlel tä'äch ch'äjmi tyi ty'añ tyi ipejtyelex yä'äch-bä año', cha'sujtyel maj ya' tyi kámara ta'bäj lok'o', ba'ba mi ich'äjme tyi ty'añ, yik'oty che'mu'ix ich'äjmel tyi ty'añ tyi pejtyelelo' mux inämel ya' tyi ejekutibu, cha'añix mux ik'äjñel ba'äch ts'ijbubil. Jiñ che' mi ipästyäl, mach cha' mejlix tyi cha'pästyäl jiñäch yorajlel ba'año'.

E. Jump'ej- bä yombäj tyi tyajol icha'añ tsätsbä ty'añ che' ma'añ mi ich'ujmel tyi ty'añ ixujty'il, omi ts'inšaj chajpaño' yä'äch ya' tyi kamara bä'äch mi ik'el, jiñi tsiji' komoñ alol icha'añ kamara ityejchibal mi iyäl jiñäch bä'äch ta'bä lok'sañtyi ojiñbä tsa'bä xuty' ajk'i mach mejl tyi chañ-isañtyel añtyakbä jiñi artikulo ch'ämälbä, che' muk'ba itsijtyisañtyel chajpäbil icha'añ jiñi kamara muk'ba ik'el mu'äch ich'ämo' tyi ty'añ tyi pejtyelex tyi boto yä'äch ya' tyi kamara bä'äch-bä tyi ityejchibal. Mi lu' inämel jiñi yombä tyi tyajol- bä ejekutibu, cha'añ jiñi tyajle icha'añ jiñi praksión a. Che' jiñi muk'ba ichajpäntyel cha'libil ya' tyi kamara muk'ba ik'el ma'añ mi ich'äjmel tyi pejtyelex boto ya' tyi kámara bä'äch ityejchibal, mi icha'sujtyel jiño'bä cha'añ mi ich'am tyi ty'añ bajche' añ ili, yik'oty tyi ipejtyelex jiñi boto ya' mi ipästyäl ya' mu'ix ikäytyä tyi yañtyobä k'elol su'bulbä tyi tsätsbä ty'añ. Che' jiñi yombä tyajol, mu'äch mi ich'äjmel tyi cha'p'ejlel kamaras, mux inumel ya' tyi ejekutibu cha'añ mi ik'äjñel jiñi praksión. **A.** Che' jiñi kamara muk'ba ik'el mi ik'ajtyiñ, tyi pejtyelex boto yä'äch-bä año' ya'i, ya' aläl tyi tsätsbä ty'añ, pejtye yombäj tyi tyajol ma'añix mi icha'sujtyel jiñtyo yañtyo- bä k'in che'tyo mi icha' much'kiño'-ibäj, ojiñ che' tyi icha'p'ejlel kamara lajalo' yäl ity'añ, tyi ipejtyelex yä'äch-bä año' tyi ipejtyelex, mi k'ajtyiñtyel ya' tyi tsätsbä ty'añ jiñäch-bä tyi artikulo ch'ämäläch-bä, ty'añ, yik'oty mi lojtyel jiñi tä'äch-bä ajk'i ojiñbä tsa'bä ok'esañ cha'añ mi k'ejlel yik'oty botasiõn yä'äch tyi yambä imuch'kiño'-ibäj.

F. Ya' tyi isujmisañtyel, mi ipäjtyel icha'añ tsätsbä ty'añ bajche'-añ, mi ik'ejlel bajche'-añ lajal, muk'ba ich'am cha'añ imejlel.

G. Pejtye yombäj tyi tyajol cha'añ tsätsbä ty'añ che' muk' imulañtyel ya'

Tyi kamara ba'añ itejchibal, mach mejl tyi ipäsol ya' ba' much'älo' icha'añjiñi ja'bil.

H. Bajche'-äch mi ipäntyäyel icha'añ jiñi tsätsbä ty'añ mi itejchel ba'ika tyi icha'p'ej-lel kamara, yik'oty bajche'-äch icha'añ jiñi yombäj tyi tyajol bajche'-äch ts'ijbubil bä'äch yom ityaj, yik'oty mi ikotyañ-ibäj jiñi impuestu, che'bä much'kiñtyel icha'añ jiñi pejtye kixtyañujo', pejtyel yombä ch'ujmel tyi ty'añ ñaxañ ya' tyi kamara icha'añ liputarus.

I. Jiñi tyejchibal icha'añ tsätsbä ty'añ mi ikomoñ yälo' yä'äch tyi kamara, bä'äch mi ipästyäl, ojiñtyo mi iñämel jump'ej-uj bä'äch mi iñämel yax tyiñämi ya' tyi komisióñ bä'äch mi iyäl che' ma'añ mi iyäl ity'añ ili, cha'jiñäch-bä yombäj tyi tyajol maix ik'extyäyel yä'äch ba'añ cha'añ mi ik'ejlel imi komoñ alo' ya' ba'añ jiñi yambä kamara.

I (j, sic dof 24-11-1923). Jiñi ejekutibu icha'añ jiñi uñoñ mach mejl ik'ele bajche' ujtyem icha'añ kongresu oyañtyakbä icha'añ jiñi kamaras, che' mi icha'leño' itoñel pejtyelex elektoral ojiñi tyak bä juraru, che' je'el che' jiñi kamara jiñi liputaru mi iyäl bajche' yom pajtäñtyel juñtyikil chañ-bä iye'tyelex ya' tyi pererasiöñ tyi icha'añ mulil ak'äläläch-bä.

Machäch tyok'ej cha'leñtyel li lekretu-le kombokatoria ba'añ sesiones ñämeñixbäj tyi yorolej mu'bä ik'ajtyiñ li komisiöñ pejtyebä k'iñ ya'añ.

Yuxp'ejlel seksióñ

Tyi' ty'oxtyal kongresu

Uxläjämp'ej ichänk'al (Artikulo 73). Jiñi kongresu añ ipakultat

Parafoj tyo isäbilbä DOF 24-10-1942, 10-02-1944

I. Cha'añ mi' chajpäñtyel ts'ijib estarus tyi uñoñ pereral;

Praksiöñ tyoj isäbilbä DOF 08-10-1974

II. (mi' lajmel ik'äjñi'bal)

Praksiöñ tyoj isäbilbä DOF 08-10-1974

III. Cha'añ mi' mejlel yambä estarus tyi' tyojlel añixbä, che' isujmleläch:

1°. Jiñi praktiöñ opraksiones mu'bä ik'ajtyiñ ityoj-isañ jiñi estarus, añ icha'añ sientu beinte mil kixtyañujo'.

2°. Mi' chaleñtyelo' tyi komprobar ya' tyi kongresu cha'añäch ka'bäl ichujki'cha'añ mi' mejlel iyäjk'e' ibä tyi polítyika.

3°. Mi' ñäch'tyãñtyel jiñi lejislaturas cha'añbä estarus ba'bä lum mi' yäjlel, che' bajche' uts'aty much'tyäl omach-bä weñ tyi k'elol che' mi' wa'tyäl yambä estarus, oblikasioñäch cha'añ mi' yäk'e' tyi ña'tyãñtyel (informe) tyi' wäkp'ejlel- uj, tsikbiläch che'ñaktyo tyi ajk'i impormasióñ.

4°. Chä'äch je'el mi' ñäch'tyãñtyel jiñi ejekutibu cha'añ pererasióñ, mi'chok majlel impormasióñ tyi iwukp'ejle k'iñ chä'äch bajche' yorajlel tyi' k'ajtyiñtyi.

5°. Mi' botarintyel cha'añ mi' wa'tyäl tsiji'bä estaru tyi' yuxchajplel liputarujo' yik'oty senalores año'bä jujũñtyikil tyi' ye'tyäjib (cámaras).

6°. Jiñi icha'tyo-isaj jiñi kongresu mi' k'ejlel mi meleläch, tyi läk'ä ipejtyelex jiñi lejislaturas cha'añ estarus. Mi' mejlel saj examen ikopialel jiñi expelientes, che' mi' tä'äch iyä'k'äyo' ity'añ jiñi lejislaturas cha'añ estarus ba'jach-bä lum mi yäjlel.

7°. Che' ma'añik tyi yäk'ä ity'añ jiñi lejislaturas cha'añ estarus cha'añ ba'bä lum, mu'bä ik'el majlel mi weñäch mu'bä yäl jiñi praksióñ taxbä ñumi , ba' mi yäl che' tyi yuxchajplel jiñi lejislatura yik'oty yañtyakbä estarus;

IV.(mi' lajmel ik'äjñel)

V. Cha'añ mi' k'extyäyel ba' tyälemo' jiñi supremos poleres cha'añ pererasióñ.

VI.(mi' lajmel ik'äjñel)

VII. Cha'añ mi' wersaj tyojtyä jiñi kontribusiones ba' tyobä yom mi' ñujp'el jiñi presupuestu.

VIII. Cha'añ mi yäjk'el bajche' yom jiñi ejekutibu mi mejlel imele' majañ tyak'iñ tyi nasióñ cha'añ mi aprobarin jiñi majañ, cha'añ ikãñol yik'oty mi yäjk'el tyi tyojtyäl jiñi ibety nasional. Ma'añ mi' mejlel tyi majñãñtyel tyak'iñ mi mach cha'añ mi' mejlel obras mu'bä iletsel majlel jiñi inkresu publiku, mejbä, cha'anjach-bä bajche' jalatyisañ tyak'iñ, jiñi operaciones tyi konbersióñ yik'oty mu'bä ikontratariñ tyi kaj oraj mu'bä yujtyel mu'bä iyäl jiñi presilente tyi li repúblika mu'bä yäl tyi artikulo 29.

4o. Jiñi Kongreso cha'añ uñoñ, tyi ityojlel jiñi komisioñ legislativa tyi icha'p'elel kamara yujilo'bä isujm, mi kajel ik'el majlel bajche' mi chajpääntyel cha'añ mi ikolel jiñi yajñi' tyak'iñ publica ya' tyi Estarus, ya' tyi juñ bajche' mi ikajelo' tyi troñel muk'bä iñopo' imuch'kiño'ibä tyi komo ty'añ yik'oty jiñi kobiernu pereral cha'añ mi ich'am karantia yik'oty, mi chä'äch je'el, mi kajel yäk' ik'ejlel bajche' weñäch icha'añ tyi jo'lujump'ej k'iñ muk'obä tyi troñel, mi chä'ächki año' tyi k'aj-oj jiñi Kongreso cha'añ uñoñ. Ta'ixbä ajli mi kajel ik'äjñe icha'año' jiñi Estarus ñoj k'äjkeño'ixbä ibety tyi aläbä icha'añ tsätsbä ty'añ. Che' bajche' je'el, tyi orajach mi its'ijbuñtye jiñi juñ bajche' mi ikajelo' tyi troñel, mi kajel isujbel bajche' mi ikajelo' tyi troñel cha'añ municipiu ya'bä lajal año' bajche' loñ aläbä, che' bä jiñi juñ bajche' mi ikajelo' tyi troñel che', mi chä'äch je'el, mi imuch'kiño'ibä jiño' Estarus ma'chbä ba'añ ñoj k'äjkeño' ibety;

Prakcioñ tyoj isäbilbä DOF 30-12-1946, 25-10-1993, 26-05-2015

IX. Cha'añ ma'añ mi' yäjk'el tyi mejlel jiñi ichoñönel jiñi estaru yik'oty yambä estaru mach mejl mi yäjk'el tyi mäkyäñtyel.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 24-10-1942

X. Cha'añ mi yäjk'el tyi' pejtyelex republika cha'añ hirokarburos, minería, sustansias kímikas, explosibos, piroteknia, industria sinematokrápika, choñönel, juekos cha'añ apuestas yik'oty sorteos, intermeriasión yik'oty serbisios pinansieros, enerjía eléktrika yik'oty nuklear yik'oty cha'añ bajche' mi' chojkemajlel tsätsbä ty'añ cha'añ x-toñelo' wersajbä mi yäl tyi artikulo 123;

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF06-09-1929, 27-04-1933, 18-01-1934, 18-01-1935, 14-12-1940, 24-10-1942, 18-11-1942, 29-12-1947, 06-02-1975, 17-11-1982, 20-08-1993, 20-07-2007

XI. Che' mi' tsiji' mejlel yik'oty mi' ju'säñtyel jiñi toñel tyi' pejtyelex publikujbä icha'añbä pererasión yik'oty mi' pästyäl mi' letsel omi' ju'säñtyel itoyolo';

XII. Cha'añ mi yäjlel mu'mej kajel keraj tyi' tyojlejach iwuty yik'oty ijuñilel mu'bä ipäse' jiñi ejekutibu.

XIII. Cha'añ mi' yäjlel li tsätsbä ty'añ jiñäch ba'bä yom iyäjlel oweñ omach weñ kastyak tyi mar yik'oty tyi lum, yik'oty cha'añ bajche' mi' yäjk'el tsätsbä ty'añ cha'añbä lerechu marítimo weñbä ajñel (paz) yik'oty keraj.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 21-10-1966.

XIV. Cha'añ mi' tyejchisäñtyel yik'oty mi' wa'chokoñtyel jiñi institusiones tyi li uñoñ, mi' ña'tyäñtyelo': ejersitu, marina tyi kerra (Guerra) yik'oty fuersas aéreas nasionales yik'oty cha'añ mi' melo' bajche' mi' much'kiño'-ibä yik'oty iserbisui;

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 10-02-1944

XV. Cha'añ mi' yäk'o' ireklamentu bajche' mi' much'kiño'-ibä, cha'añ mi' kucho' ijuloñi' yik'oty bajche' tyojo' jiñi xkäñityaj nasional (Guardia nacional), mi' yäk'o'-ibä cha'añ jiñi kixtyañujo' ambä yik'otyto', jiñi päk' yumälo' yik'oty opisialo' yik'oty jiñi estarus mi' mejlel iyäl omi iyäk' tyi k'ejlel mi chokoläch ik'äjñel jiñi reklamentu;

XVI. Cha'añ mi' yäjlel itsätslelbä ty'añ (leyes) cha'añbä ba' ch'oyolonla konlisiones jurilikas tyi' tyojlel tyälemo'-bä tyi yambä pamil, xyambä chumtyälo', x-kaxlaño', x-k'axelo' tyi yambä lum yik'oty salubrilat tyi pejtyelex lak lumal mejkuj.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 18-01-1934

1ª. Jiñi konkresu cha'añ-bä salubrilat jeneral añäch tyi wentaj jiñi x-

e'tyel tyi mejikuj, ma'añ me ku mi yotsañ-ibä yambä sekretaria cha'añ
estaru, jiñi iyujtyel icha'añ jiñäch me ku itoñel tyi kolem lum (país).

2ª. Che'añ jiñi chäjmel ñoj p'ätyälbä che' bajche' epilemia oyañtyakbä chämel wä' tyi lak lumal, jiñi sekretaria tyi salut añ tyi' wentaj cha'añ mi su'be' tyi orajach ba'bä yom lak mel, ma'añ ki mi' mel mi' mejlel itoyo imul tyi' tyojlel presilente tyi li republika.

3ª. Jiñi ambä iye'tyel cha'añ pokosäk'äyel (autoridad) jiñäch ambä ye'tyel jiñi ity'añ mi' mejlel tyi' jajk'el tyi x-e'tyelo' mu'bä ityempaño' tyak'in tyi lak lumal.

4ª. Jiñi ta'bä ich'amä otyi yälä jiñi consejo cha'añ bajche' mi lajmel jiñi jap-lembal yik'otytyi pejtyelel mu'bä ityäläbeñ ikuxtyäläl kixtyañujomu'bä ilajmisañ, che' bajche' je'el mu'bä ikontaminariñ jiñi lum ok'ol, ya'i mi' k'ejlel tyi kongresu tyi li uñoñ jiñäch mu'bä mi' mejlel imul.

XVII. Cha'añ mi isujbel cha'añ mi its'ijbuñtyel tsätsbä ty'añ cha'añ bajche' mi mejl lakpejkañlakbä tyi ñajty, teknolojia cha'añ säklaj ty'añ yik'oty jiñi radiopusion, telekomunikakiones, yik'oty je'el li banda ancha yik'oty internet, postas yik'oty korreo, ik'añol je'el li ja' le juridiksion pereral.

Praksion tyoj isäbilbä DOF 11-06-2013

XVIII. Cha'añ mi' yäjk'el iyotyotyle tyak'in mi' k'ejlel iweñlel yombä añ icha'añ iliyi, mi' sujbel tyojel ty'añ cha'añ mi' k'ejlel bajche' iletsel jiñi tyak'in ch'oyolbä tyi yambä pamil imi' ch'äme' jump'ejbä sistema cha'añ mi' k'ebeñtye iyäläl yik'oty bajche' ñojel cha'añ mi' mejlel tyi k'äjñel.

XIX. Cha'añ mi' k'el jiñi tyojel ty'añ bajche' mi' mejlel tyi bujty'el tyi ch'ämöl jiñi lumtyak yik'oty bajche' ityojol je'el.

XX. Cha'añ mi yäjk'el jiñi tsätslel ty'añ bajche' jiñi mu'chtyäläl tyi' pejtyelel diplomátiko yik'oty konsular mejikanu.

XXI. Tyi pejtyelel tsätsbä ty'añ cha'añ jiñi tyä'layaj, choñ kixtyaño yik'oty mulil elektoral, bajche' ts'itya', jiñtyak kächol yik'oty tyoj mulil.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

Jiñi autorilares pererales mu'äch imejlel ik'año' je'el bajche' jiñi mulil mu'bä imejlel, che'ki iliyi ñochol yik'oty mulil pereralbä.

Ya' ba' jumuch'bä tsiktyisäbilbä ila tyi Koñstitusioñ, jiñi tsätsbä ty'añ cha'añ pererales mi kajel ixuk'chokoño' li loñ alälbä cha'añ jiñi x-e'tyelo' weñächbä icha'leñ yik'oty ityoj isäntyel cha'añ mulil pereralbä.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 03-07-1996, 28-11-2015, 18-06-2008, 04-05-2009, 14-07-2011, 25-06-2012, 08-10-2013

XXII. Che' mi yäk'beñtyel iñusañ imul che' kãñälix icha'añ jiñi tribunales tyi pererasioñ;

XXIII. Che' mi' päjtyel tsätslel ty'añ ba' mi yäk'e' ixuk'li tyi pejtyelex koorlinasioñ yik'oty pererasioñ, listritu pereral estarus yik'oty musipius, chã'äch bajche' mi' yäk imi' much'kiñ, laj kaj kãñätyaj tyi lak pejtyelex, chã'äch bajche' ak'älixbä ya' tyi artikulo jump'ej ichak'al (21) ila tyi konstitusioñ.

XXIV. Cha'añ mi imejle tsätsbä ty'añ muk'bä ityoj isãñ yik'oty ña'tyibal jiñi aulitoria Superior cha'añ Pererasioñ yik'oty jiñi yãñtyakbä bajche' mi ik'ajtyiñtyel, iñijkãñtyel yik'oty jiñi ip'istyäl jiñi Poleres cha'añ unoñ yik'oty kixtyañujo' tyi publiku pererales; chã'äch bajche' mi iyäjk'el pejtyelex tsätsbä ty'añ muk'bä ixuk'chokoñ ba'tyejchem li kordinasioñ cha'añ Sistema Nacional cha'añ ma'añ korupsioñ chã'äch bajche' mi yäl li artikulo 113 wa' tyi koñstitusioñ;

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 30-07-1999, 27-05-2015.

XXV. Cha'an mi ixuk'chokoñtyel jiñi serbisiu Profesional cha'añ päs juñ chã'äch alälbä icha'añ li artikulo 3°, ila tyi koñstitusioñ; xuk'chokoñtyel, much'kiya yik'oty mi chuk tyi ipejtyelex jiñi eskwela añbä tyi lum tyi Republika, ñoj ik'äjñi'balbä, k'äjkemo'ixba, sekuntaria yik'oty ñoj año'ixbä iñä'tyibal; cha'añ säklayaj sientipika, cha'añ ilek-bä pätyäl (bellas artes) yik'oty päsoñel tyi teknika, eskwela ba' mi ipästyäl tyi k'ãñol lum yik'oty mineriaj, tyi artej yik'oty añbä ik'äjñibal, museo, lojtyi libru, k'eloñi'bäl yik'oty yãñtyakbä institutos muk'bä ik'ele jiñi kultura tyi pejtyelex ajchumtyälo tyi nación yik'oty mi ilegislariñ cha'añ pejtyelex institusioñ; cha'añ mi legislariñtyel vestigio o ibäkel aläk'il yik'oty ba' año' jiñi ñuki iyotyoty aj-ñaxañ chumtyälo', artystikus yik'oty ta'ixbä ñumiyo', ili iloptyel k'äjñi'bal icha'añ nasioñ; chã'äch bajche' mi imejlel jiñi tsätsbä ty'añ tyi ityojlel majle cha'añ mi ipuk bajche' yom tyi ityojlel pererasioñ, jiño' Estarus yik'oty jiño' Munisipiujo' tyi icha'leyaj tyi troñel elukatiba yik'oty ak'ol tyak'iñ icha'añbä jiñi serbisiu publiku; mi isäklañ its'uy yik'oty muk'bä ik'el maj li elukasioñ tyi ipejtyelex Republika, yik'oty cha'añ mi yäjlel ichajpäñtyel jiñi elukasioñ yik'oty iweñ tyoj isãñtyel majlel cha'añ ipejtyelex kixtyaño yik'oty yãñtyakbä. Jiñi Titulo muk'bä yäjk'e cha'añ ixuk'chokoñtyel bajche' mi yäl mi kaje yäk' wokol tyi pejtyelex Republika. Cha'añ mi lejislariñtyel tyi ityojlel lerechu cha'añ aj-ts'ijbuyaj juñ yik'oty yãñtyakbä cha'añ iyumo'tyak yujilo'bä lajalbä bajche' ta'ixbä ajli;.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 08-07-1921. Cha' ñijkäbilbä (wajalibä praksioñ XXVII) cha'añ tyi lajmi tyi k'añol praksioñ XXV yik'oty XXVI DOF 20-08-1928. Tyoj isäbilbä DOF 13-12-1934, 13-01-1966, 21-09-2000, 30-04-2009, 26-02-2013

XXVI. mi' yäk'bentyel lisensia jiñi Presirente cha'añ Republika yik'oty cha'añ mi yochelo' tyi Kolejio Elektoral yik'oty mi ipäjk'el jiñi ik'exol Presirente cha'añ Republika, che' bajche' jach mi itsuk' tyajtyäl itroñel o ik'exol, chä'äch bajche' mi yäl tyi artikulo 84 yik'oty 85 ila tyi koñstitusioñ.

Praksioñ cha' ñijkäbilbä'(wajalibä praksioñ XXVIII) cha'añ tyi lajmi tyi k'añol praksioñ XXV yik'oty XXVI DOF 20-08-1928. Tyoj isäbilbä DOF 29-04-1933,09-08-2012

XXVI. Ya' baix mi ch'ujbiñ ilok'el tyi toñel baje' presilente tyi li republika.

Praksiõñ cha' ñijkäbilbä '(wajalibä praksiõñ XXVIII) cha'añ tyi lajmi tyi k'ãñol praksiõñ XXV yik'oty XXVI DOF 20-08-1928.

XXVII. Cha'añ mi k'ajtyiñtyel tsätsä ty'añ cha'añ tsijkiyijib kubernalmental ba' mi k'ejlemaj tsik tyi publiku yik'oty ba'añ isujm mi päso' majlel juñ cha'añ tyak'iñ, ba' mi yochel tyak'iñ yik'oty ba' mi lok'el cha'añ k'ãñol, che' baje' patrimonial, cha'añ li pererasiõñ, li estarus, li munisipiujo', li listritu pereral yik'oty li orkanu politiku-administratibu añbä tyi tyojlel ilum, cha'añ weñ uts'aty mi k'äjñel tyi pejtyelemejiku.

XXVIII. Cha'añ bajche' mi tyajtyäj tyak'iñ.

1°. Cha'añ jiñi choñõñel omãñõñel tyi yambä pamil;

2°. Cha'añ yoke uts'atyäch mi' k'äjñel jiñi matye'el (recursos naturales)bajche' mi' yäl jiñi parapo 4o. Yik'oty 5o tyi artikulo 27;

3°. Cha'añ jiñi mu'k'o'-bä tyi k'ex yik'oty jiñi yoke melebä much'ulo'-äch;

4°. Cha'añ jiñi toñelbä e'tyel añixbä ipermisu ojiñi mu'bä ityäläntyel tyi pererasiõñ; yik'oty

5°. Yoke año'-bä ik'äjñi'bal:

a) Enerjia elektrika;

b) P'ojlisayaj yik'oty mãñõñel k'uts;

c) Kasolinaj yik'oty yambätyakbä mu'bä ilok'e' tyäle tyi kaji;

d) Seriyoy yik'oty posporo;

e) Ya'lej makey yik'oty jiñi lotyobä mu'bä iyäsiye (fermentación)

f) Uts'atyäch mi' k'äjñel jiñi matye'el (explotación forestal)

g) Ba' mi' mejle yik'oty ba'mi mäjñe ts'a'añ (cerveza).

lñsiso wi'il ak'äbä DOF 10-02-1949

Li entirales pereratibas mi yotsaño'-ibäj tyi toñel cha'añ mi ñuk-añ li

Kontribuciones espesiales, mi chaleñtyel bache' añ ya' tyi tsätsä ty'añ sekunlaria pereral. Jiñi lejislaturas lokales mi yälo' jayp'ej mi tyoj jujump'ejmunisipiu, ya' tyi tyojle ba' mi ch'äme ochel tyak'iñ tyi kaj impuestuleenerjia elektrika.

XXIX-B. Cha'añ mi' yäjlel jiñi tsätsbä ty'añ bajche' iwenlel yik'oty bajche' mi' k'äjñel jiñi bantera, eskuro, yik'oty jiñi himno nasioñal.

Praksioñ cha' ak'älbä DOF 24-10-1967

XXIX-C. Cha'añ mi' lok'o' tsätsbä ty'añ ba'mi yäl maxki mi' yajñe tyi kopiernu pereral, li estaru, yik'oty li munisipiu, bajche' mi mejle icha'leño' bajche' mi' weñ k'elo' baki chumulo' kixtyañujo', cha'añ mi' tsäktiyisañ-ibäj bajche' mi' yäl ya' tyi uxp'ej parapo-le artikulo 27 ila tyi konstitusioñ.

Praksioñ cha' ak'älbä DOF 06-02-1976

XXIX-D. Cha'añ mi' lok'o' tsätsbä ty'añ ba' mi yäl bajche' mi bej k'äkñe majle jiñi tyak'iñ yik'oty jiñi tyoj-isayaj tyi pejtyele mejiku, yik'oty inpormasioñ estalistika bajche' jiñi jeokrapia bajche' yom iña'tyañ.

Praksioñ cha' ak'älbä DOF 03-02-1983

XXIX-E. Cha'añ mi' lok'o' tsätsbä ty'añ bajche' mi' chalentyel toñel, bajche' mi' yäjkel tyi kãñol, bajche' mi' lajo' ity'añ, ibajche' mi' k'äjñel jiñi tyak'iñ, mi mäch iyäk' iyambä ty'añ ba' mi be p'ojlema iyuts'utyle yik'oty jiñi añbäk'äjñi'bal tyi tyem pejtyele kixtyañu.

Praksioñ cha' ak'älbä DOF 03-02-1983

XXIX-F. Cha'añ mi' lok'o' tsätsbä ty'añ mu'bä ilu' päs che' mu'äch mi' mejle tyi otsäntyel tyak'iñ tyi mejiku, che' uts'aty mi' k'ejle jiñi mu'bä iyotsäntyetyäle tyak'iñ añbä tyi lum pamil, cha'añ mi' ch'äjme tyäle jiñ ts'uy chukulbä tyi lus (tecnología) yik'oty li p'ojlisayaj, mi' lu' kãño' jiñi yambä ña'tyäbal uts'aty k'elelixbä yik'oty jiñi mu'bä its'uy chujke' tyi lus cha'añ mi be ñuk-isäntyte majlel lak lumal;

Praksioñ cha' ak'älbä DOF 03-02-1983

XXIX-G. Cha'añ mi' lok'e tsätsbä ty'añ ba' mi' yäl maxki mi' yajñe tyi kopiernu pereral, li kopiernu-le estarus yik'oty li munisipiu, bajche' mi' mejlelo' ichajpañ chukiyes tyak, cha'añ mi' kãñätyäntyel lum pamil (medio ambiente) imi' lojtye majlel iwenlel yik'oty mi' k'ejle che' uts'atyäch bajche' añ tyi lum pamil;

Praksioñ cha' ak'älbä DOF 10-08-1987

XXIX-H. Cha'añ mi yäjkel jiñi tsätsbä ty'añ muk'bä ixuk' chokoñ jiñi Tribunal Pereral cha'añ Justisia Administratiba, ak'älbä tyi pejtyelel bajñe ajñe cha'añ mi isub machbä weñ, yik'oty mi imelo' bajche' mi imuch'kiño'ibä, bajche' muk'o' tyi troñel yik'oty ik'ãñol cha'añ mi ikontra su'beño'ibä cha'añ icha' tyoj-isäñtyel.

Jiñi Tribunal mi kajel yäk'eñ yujtyi'bal jiñi machbä weñ muk'bä yujtyetyak

ya' tyi administrasioñ publiku pereral yik'oty yañtyako'bä.
Jiñi Tribunal mi kajel yäk'eñ ujtyi'bal jiñi machbä weñ muk'bä ujtyetyak
ya' tyi administrasioñ publiku pereral yik'oty yañtyako'bä.

Chä'äch je'el, jiñ xiñyumäl añbä tyi ityojlel mi ikaje yäk' ityoj mulil jiño'
ajtroñelo' publiku año'bä tyi ityojlel administratibas che' bajche' mi yäl
jiñi tsatsbä ty'añ che' iyäl che' añ tyi wokol bajche' añ yik'otyo'
ibajñelo'bä mi' chaleño' ty'añ tyi melbal tsuyulo'bä majlel año'bä tyi
tyojlel, che'äch bajche' mi yäjk'etyel tyi tyojlel tyojobä ta'bä yajli tyi
wokol yik'oty tyoj mulil tyi tyak'iñ tyälembä tyi tyä'läñtyel yik'oty
machbä weñtyak mi' yäsiñ jiñi Asientaj Publikaj Pereral o tyi patrimonio
cha'añ kixtyaño publiku pereral.

Jiñi Tribunal mi kaje ityech tyi Plenu o tyi Salaj Rejionaltyak.

Jiñi Salaj Superiorbä cha'añ Tribunal añ mi kajel wäklujuntyikil yumulo'
yik'oty mi' kajel tyi ty'añ tyi Pleno o tyi Sesioñtyak, juntyikil añ tyi ityojlel
mi kajel ityoj-isañ bajche' mi mejlel majlel albilbä tyi yuxp'ejlel parafo ilaj
tyi prakcioñ.

Jiñob yumulo' ya' tyi Salaj Superiorbä jiñi presidente ya' tyi Republika mi
kaj iyäk'beño' itroñel yik'oty melelixbä tyi tyojlel boto tyi cha'p'ej
uxp'ejtyak ipi'älo' ya'bä año'bä tyi Senalu' cha'añ Republikaj o, tyi k'aj-
o', cha'añ Komisioñ Permanente. Mi kajelob tyi jalejel tyi ye'tyel
jo'lujump'ej ja'bil mach'bä ba'añ iyorolel.

Jiño' Majistradus tyi Salaj Rejionalbä mi kajel iyäk'eñtyelo' tyi Presirente
cha'añ Republika yik'oty melelixbä tyi pejtyelex ipi'älo' ya'bä año' tyi
Senalu' tyi Republikaj o, tyi k'aj-o', cha'añ Komisioñ Permanente. Mi kajel
tyi jalejel tyi ye'tyel lujump'ej ja'bil mejlo'bä tyi ajk'el cha'añ tsijibä
päk'ol.

Jiñi yumulo' muk'jach imejlel inijkäñtyel ya' tyi ye'tyel che' tsätsixbä
wokol tyi tyajle che' bajche' mi yäl li tsätsbä ty'añ.

*Praksioñ cha' ak'älbä DOF 10-08-1987. Tyoj isäbilbä DOF 25-10-1993, 28-06-1999, 04-
12-2006, 27-05-2015*

XXIX-I. Cha'añ mi yäjk'e jiñi tsätsbä ty'añ ba' xuk'chokobil tyi tyejchibal
tyi tyolel li Pererasioñ, li Estarus, jiñi Listritu Pereral yik'oty jiñi
Munisipiu, mi kajel ik'el maj jiñi icha'leya ya' tyi materia cha'añ tyi
proteksioñ sibil, yik'oty.

Praksioñ wi'il ak'äbä DOF 28-06-1999

XXIX-J. Cha'añ mi ilejislariñtyel jiñi materia cha'añ ña'tyibal bajche'
lakñijkañ lakbä yik'oty alastyak cha'añ mi ch'ujbiñtyel majlel li alälixbä

ya' tyi artikulo 4°. Wä' tyi koñstitusioñ, ityechtyak jiñi ka'bälbä yik'otyó' pererasioñ, jiño' Estarus, Listrito Pereral yik'oty Munisipiu; chá'äch bajche' je'el mi' yälo' ity'añ pejtyele kixtyaño yik'oty bajñelbä año'.

Praksioñ wi'il ak'äbä DOF 28-06-1999.

Tyoj isäbilbä 12-10-2011

XXIX-P. Yäjk'el tsätsbä ty'añtyak muk'bä ixuk'chokoñ ka'bälbä tyi pererasioñ, jiñi Estarus, jiñi Listrito Pereral yik'oty Munisipiu, yä'äch ba' xuk'chokobilo'bä tyi iña'tyibal, jiñi ilerechos cha'añ alä x-chok, alä wiñik yik'oty choñkolyobä ityaj ikolelo', añ ikäñätyañtye tyi pejtyel k'iñ cha'añ ñoj ik'äjñi'balbä cha'añ iliyi yik'oty ich'ujbiñtyel komo ts'ijbubilbä yik'otyó' yambä pamil choñkolbä yäjlel wä'i, ochemo'bä yik'otyó' Mejiku.

Praksioñ wi'il ak'älbä

DOF 12-10-2011

XXIX-Q. Cha'añ mi ilegislariñtyel cha'añ chukiyes yom imelo' kixtyaño yik'oty konsultas populartyak.

Praksioñ wi'il ak'älbä DOF

09-08-2012

XXIX.R. Cha'añ yäjk'el ili pejtyelel tsätsbä ty'añ muk'bä tyoj isañ yik'oty lajoñel jiñi much'ulbä yik'oty itoñel ya tyi rejistro publiku machbä ba'añ mi iñijkañ ibä yik'oty kixtyañoju' uts'atsbä ipeñsalo' ya' bä año' tyi entidades pereratibas yik'oty che' je'el its'ijbuñtyel bajche' chumulo' kixtyaño tyi municipaltyak.

Praksioñ wi'il ak'älbä DOF 27-12-2013

XXIX-S. Cha'añ yäjk'el jiñi pejtyelel tsätsbä ty'añ muk'bä ich'ujbiñtyel majle cha'añ mi iloty-ibä li ityejchi'bal yik'oty ba'tyejchem cha'añ ik'ejlel bajche' muk' tyi troñel x-e'tyel, cha'añ säklayaj inpormasioñ yik'oty ikäñätyañtyel ijuñile kixtyaño tyi ityojlelo' x-e'tyelo', entidades, xiñyumäñtyeltyak yik'oty uxlajmyumäl tyi ipejtyelelo' yumulob.

Praksioñ wi'il ak'älbä DOF 07-02-

2014

XXIX-T. Cha'añ yäjk'el jiñi pejtyel tsätsbä ty'añ muk'bä ixuk'chokoñ li tyempayjbä yik'oty admistrasioñ lajalbä ba' lotyol jiñi ity'añ pereral, estatal, tyi Listrito Pereral yik'oty municipal, muk'bä yäl ba' tyejchem li tyempayaj yik'oty iye'tyel cha'añ Sistema Nacional ba' lojtyem juñ.

Praksioñ wi'il ak'äbä DOF 07-02-2014

XXIX-U. Cha'añ yäjk'el jiñi pejtyelel tsätsbä ty'añ muk'bä ipuk majle ña'tyibal yik'otyob Pererasioñ yik'otyó' entidades pereratibas cha'añbä

partidus politiku; uxlajm yumäl elektoral, yik'oty che choñkol imejle maj electoral, chä'äch tyejchem albilbä ila tyi koñstitusioñ.

Praksioñ wi'il ak'äbä DOF 10-02-2014

XXIX-V. Cha'añ yäjk'el jiñi pejtyelel tsätsbä ty'añ muk'bä ipuk majle ña'tyibal yik'otyob ity'añ yumul cha'añ ixuk' chokoñ li ch'ujbiñtyel administratibas jiño' serbidores publiku, wersa yombä melotyak, jiñi tyoj mulil ak'älbä cha'añ chukiyes mi yujtyel o ma'añ mi imejlel muk'bä yäjle yik'oty añbä tyi iweñta its'uy majle yik'oty machbä ñoj weñ administratiba muk'bä kaje yäk' wokol, chä'äch bajche' je'el imelol cha'añ iyäjk'el.

Praksioñ wi'il akäbä DOF 27-05-2015

XXIX-W. Cha'añ yäjk'el jiñi tsätsbä ty'añ jiñi añbä tyi ityojlel jiñi asenlaria añbä icha'añ ba' chukul tyi finansas publikas ya' tyi Pererasioñ, tyi Estarus, Munisipiu yik'oty je'el Listrito Pereral yik'oty ba' tyejchem bajche' mi yäle' tyi parafo cha'p'ej ya' tyi artikulo 25.

Praksioñ wi'il ak'äbä DOF 26-05-2015

XXIX-I. Cha'añ mi' lok'e tsätsbä ty'añ ba' mi' yäl iwenlel jiñi pererasioñ, li estarus, jiñi listritu pereral yik'oty jiñi munisipiu, mi' päk'o' itoñel cha'añmi' lu' kãñätyaño' chuki yes añ, yik'oty.

XXIX-J. Cha'añ mi' yäjk'e alastyak, ba' mi' lu' yäl bajche' pujkem tyi pererasioñ, li estarus, li listritu pereral, yik'oty li munisipiu; bajche' mi'yälo' ity'añ pejtyele kixtyañu ojiñi bajñelbä año'.

XXIX-K. Cha'añ mi' lok'e tsätsbä ty'añ cha'añ turismo, ba' mi' lu' yäl bajche' pujkem tyi pererasioñ, li estarus, li munisipiu, yik'oty jiñi listritu pereral, bajche' mi' yälo' ity'añ pejtyele kixtyañu ojiñi bajñel año'.

XXIX-L. Cha'añ mi' lok'e tsätsbä ty'añ ba' mi' yäl maxki mi' yajñe tyi kopiernu pereral, tyi kopiernu jiñi entilaty pereratiba yik'oty li munisipiu, bajche' mi' mejlelo' ichajpañ chukiyes tyak, cha'añ jiñi chuk chäy obami' p'ojlisäntyel, bajche' mi' yälo' ity'añ pejtyele kixtyañu ojiñi bajñel año', yik'oty

XXIX-M. Cha'añ mi' lok'o' tsätsba ty'añ ba' mi' yäl lak kãñätyäntyel, tyi pejtyel ches yom lak ts'äktysisañ ibäjach mi' k'otyel jiñi ches yombä iña'tyaño'.

XXIX-N. Cha'añ mi' lok'o' tsätsbä ty'añ mu'bä ipäs jiñi konstitusioñ, much'kiyaj, yik'oty ik'äjñi'bal jiñix kixtyañu mu'bä imuch'kiño'ibäj. Ili tsätsbä ty'añ mi' chajpäntyel tyi weñ cha'añ mi' k'otype iyäk' ibajche' mi' be kolemajlel jiñi uts'aty chajpälbi toñel tyi pererasioñ, estarus, yik'oty li munisipiu, yik'oty jiñi listrutu pereral, bajche' mi' mejlel

ichajpaño’.

XXIX-Ñ. Cha’añ mi’ lok’o’ tsätsbä ty’añ mu’bä iyäl iwenlel cha’añ li pererasióñ, li estarus, li munisipiu yik’oty jiñi listritu pereral mi’ uts’atymejlel jiñi ñusaj k’iñ, jinku taxbä ajli ili tyi praksióñ xxv ma’añ mi’ cha’lentyel. Mi’ k’elo’ ches tyi ty’añ mi’ ch’ujbiño’ pejtyele kixtyañu yik’oty jiñi bajñelbä mi’ much’kiño’-ibäj, cha’añ mi’ ts’äkyisaño’ bajche’ mi’ k’ajtyiñ ya’ tyi parapo nobenole artikulo 4o. Ili konstitusióñ.

XXIX-O. Cha’añ mi’ yäjle ikäñätyäntyel juñ ba’añ ik’aba’, ija’bilel cha’añbälaj.

XXIX. Cha’añ mi’ yäj’k’e pejtyele tsätsbä ty’añ añbä ik’äjñi’bal cha’añ mi’

Yäjle che' yomäch tax ajli, iyambätyak ta'bä yälä ili konstitusiõñ ya' tyi pejtyele p'ätyäläl tyi li unoñ (poderes de la uniõñ).

Chämläjämp'ej ichänk'al (Artikulo 74). Jiñäch tsätsbä ik'elol tyi kamara tyi liputarus:

I. Mi' yäk' tyi kãñol tyi' pejtyelel mulawil li poler jurisial yik'oty li pererasiõñ li aj- tsiji' aj-e'tyel ta'bä ochij.

Praksiõñ tyoj isäbilbä DOF 06-07-1971, 08-10-1974, 03-09-1993, 22-08-1996

II. Ichajpañ yik'oty p'istyäl, ma'añ chumi' tyumbeñtyel tyi' ibajñebä teknika yik'oty toñel, jiñi e'tyel k'ämbilbä ila tyi auditoria k'äkembä añ tyi pererasiõñ, chä'äch bajche' mi yäl li tsätsbä ty'añ.

Praksiõñ tyoj isäbilbä DOF 30-07-1999, 27-05-2015

III. Mi' tyoj yäl iyajkãñtyel che' jiñi Presirente ila tyi Republika imel jiñi Sekretariu ili ty'oxbä tyi materia tyi asientaj, yombä ityaj isäklañtyel ili juñtyikil yumul tyi much'tyäläl, che' jiñi ya'añ tyi pijty ili faksion II tyi artikulo 76 ila tyi koñstitusiõñ; che' bajche' yaño'bä e'tyelo' k'äjke'mo'bä tyi asientaj.

Praksiõñ ta'bä lajmi tyi k'ãñol DOF 30-07-1999. Wi'il ak'äbä DOF 10-02-2014

IV. Jujump'ej ja' añ tyi ak'ol li tyak'iñ cha'añ ekresos tyi pererasiõñ, mu'bä ipäty iproyekto ñaxañ mi ki' imel chuty examen, yai mi ki iyälo' mi ma'añ uts'aty tyi lok'ij añ mejkuj tyi' iwentaj mi cha' uts'aty tyoj- isañ maj li proyekto, che' jiñi tyok'ej-jix mi' chokmajlel tyi li ejekutibu pereral, imi ta'ixki ich'ämbeyo', tyo'k'ej-jix tyi abeñtyel li tyak'iñ, ya'i añ me kuj, ik'ejlejma bajche' chokol tyi kãñolmaj. Chä'äch bajche' mi' yäl li tsätsbä-ty'añ; chä'äch isum cha'añ mi kaj tyi bele aj-k'elmaj li tyak'iñ.

Parafo tyoj isäbilbä 25-10-1993, 30-07-2004, 07-05-2008

Che' mi tyejche itoñel jiñi bā pechaj k'elebä ya' tyi artikulo 83, jiñi Ejekutibu Pereral mi ki' ixik' tyi k'otyel ya' tyi kamara cha'añ ityech ya'tyi tsätsbä ty'añ cha'añ bajche' yom ak'ol yik'oty jiñi proyekto tyi presupuesto mi ilok'el ya' tyi pererasiõñ mach mej tyi ñumel 15 k'iñ jiñbä ujilel tyi noviembre.

Parafo tyoj isäbilbä 17-11-1982, 25-10-1993, 30-07-2004

Li ejekutibu pereral mi ki' iyäk' tyi alol ya' tyi kamara ke yomäch mi' lu' chä'jbiño' bajche' mi' yäl li tsätsbä ty'añ yik'oty proyekto bajche' yomtyaktyi tyojol ya' tyi pererasiõñ jiñi tyo mi yoke cha'añtyel tyi li 8 jump'ej-uj septiembrej, jiñäch añ tyi' wentaj li sekretariu ya' ba'añ

ilespachuj mi' iyäle' mi mäch ich'äjbiñ. Li kamara tyi liputarus mejl ich'äjbiñ li bajche'yom ak'ol li tyiak'iñ tyi li pererasiõn tyi 15 jump'ej-uj tyi nobiembrej miki' iyäle'.

Parafo wi'il ak'äbä DOF 30-07-2004. Tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

Che' mi' ityejchej li itoñel che' bajche' tyi' iyälä li artikulo 83, li ejekutibu pereral mi ki' ixik' tyi alol ya' tyi kamara bajche' aläl ya' tyi tsätsbä ty'añ cha'añ bajche' yom ak'ol li tyak'iñ yik'oty bajche' mi ki' iyochel ya' tyi pererasiõn jiñäch jach tyi 15 jump'ej-uj tyi lisiembrej.

Ma'añ yañtyak-bäj partiras sekretas (partidas sekretas), jiñ jach añ bä ik'äjñibal, baje' chonkolbä tyi k'elol, mi añäch li tyak'iñ cha'añ mi k'ajtyiñtyel, jiñäch li sekretariu mi ki' its'ij-bäño' cha'añ mi' yä'beño' k'otyel li presilente tyi republika.

Jo'p'ej parapo (mux ilajmel ik'äjñi'bal)

Wäkp'ej parapo (mux ilajmel ik'äjñi'bal)

Wukp'ej parapo (mux ilajmel ik'äjñi'bal)

Jiñ jach me iyäk' jayp'ej k'iñ mi iyäk'el li juñ cha'añ bajche' yom ak'ol jach li tyiak'iñ tyäle bajche' jach añ li tyiak'iñ cha'añ tyak li proyekto tyi li kobiernu, choñkol bä ik'el li solisitut mi iyä'beñ li ejekutibu cha'añ mi' ik'elmi uts'atyäch bajche' tyi ajli ya' tyi kamara yik'oty bajche' ya' tyi komisioñ permanentej, jiñäch jach mi ki' iyäl li sekretario cha'añ li lespachu cha'añmi' iyäl mi yomäch ak'ol;

Parafo tyoj isäbilbä DOF 25-10-1993, 07-05-2008

V. Mi' su'b mi mäk'äch oma'añ mi bej kaj tyi k'ejlel cha'añ bajche' yom ak'ol li tyak'iñ cha'añ ma'añ melol chä'äch bajche' mi' yäl li atikulo 111 ila tyi konstitusioñ.

Yomäch iyäk' tyi kääñol jiñi aj-toñelo' mi uts'atyäch choñkolo' tyi tyuñbeñtye chä'äch bajche' mi' yäl li artikulo 110 tyi konstitusioñ yik'oty bajche' yumälañ tyi' iwentaj mi isu'b tyi juisios politikos bajche'-äch añ tyi alol;

VI. Ik'ejlel jiñi kuenta publika mi kajel imel li kamara tyi liputarus ya' tyi auditoriya k'äjkebä tyi pererasioñ. Mi tyi tyajle ya' tyi exameñ mi ma'añ junlajal tyi k'äjñij jiñi tyak'iñ ta'bä ajk'i tyi yochib yik'oty che tyi yujtyel ik'ääñol, isujmllel che je'el ty'oxo lajalbä o ma'añ tyi su'bi bajche' tyi k'äjñi majlel o jayp'ej tyi jisäänty, jiñäch mi ki' iyäk'beñ tyi weñtaj bajche'-äch mi' iyäl li tsätsbä ty'añ. Jiñbä che' mi k'ejlema bajche' tyi päjtyi yombä melol tyi prokrama, jiñ jach añbä ye'tyel mej iyäl che' cha'yom ityoj-isañtyel jiñi toñel icha'añbä , bajche' mi' yäl li tsätsbä ty'añ..

Parafo tyoj isäbilbä DOF 27-05-2015

Mi' cha' k'ejlel li kuenta publika ya' ba'añ li kamara tyi liputarus bajche' tyi li ajli tyi li piskalisasioñ superior tyi li pererasioñ. Mi tyi tyajlej ya' tyi exameñ mi ma'añ junlaj-jal tyi k'äjñij li tyak'iñ ta'bäj ajk'ij mach che'ik tyi k'äjñij, bajche' tyi ajlij, tyäle mi ma'añ tyi su'jbi bajche' tyi k'äjñij majlel, jinäch mi ki' iyäbeñ ityoj bajche'-äch mi' iyäl li tsätsbä ty'añ. Che' mi' k'ejlejma bajche' tyi päjtyi tyi li prokrama, jiñ jach mel iyäl che' cha'yom tyoj-isañtyel, bajche' mi' yäl li tsätsbä ty'añ.

Jiñi kuenta publiku tyi toñel piskal yombä cha'añ mi pästyäl tyi Kamara tyi Liputarus mach mej tyi ñumel tyi 30 le abril tyi yañbä ja'bil. Jiñ jach mej

iñusãñtyel li jilemixbã majlel tyi k'elol chã'ach bajche' mi yäl li praksioñ IV, yujtyi'bal parafo; wã' tyi articulo; jiñi ipi'tyãñtyel mach yomik iñumel tyi 30 k'iñ bajche' alälix yik'oty, jiñäch-jach mu'bã ipi'tyãñtyel, jiñi auditoriya k'äjkembã tyili pererasioñ mi' tsik jiñ jach bã k'iñ ak'älbã cha'añ ipästyäl ili informe tyi pejtyel ejekutibu tyi sujmllel ila tyi piskalisasioñ k'äjkembã tyi kuentaj publika.

Parafo tyoj isäbilbã DOF 27-05-2015

Jiñi kamara mi ki iyujtyej ik'el ya' tyi' kuenta publika mach yom iñumel tyi 31 le oktuwrej tyi yañtyobä ja'bil mi ki' pästyäl, tyi' tyejchi'bal iña'tyiñtyel añbä yik'oty ya' tyi yujtyi'bal ichajpäñtyel teknikas tyi Imporme General Ejekutivo tyi sujmel ya' tyi Piskalisasioñ k'äjkebä, chä'äch bajche' mi' yäl li artikulo 79 wä' tyi koñstitusioñ, ma'añ mach tyi mejli ik'el, rekomenlaciones yik'oty toñel tyejchembä ya' tyi Auditoriya k'äjkebä tyi Pereresioñ, mi' bej k'eje-maj chä'äch bajche' mi' yäl jiñi artikulo.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 09-08-2012, 27-05-2015

Jiñi kamara tyi liputarus mi ki' evaluariñ mi uts'aty tyi päjtyi ya' tyi Auditoriya k'äjkebä tyi Pereresioñ yik'oty ityaj tyi su'beñtyel bajche' tyi tyoj-isäñtyi-maj itoñel li piskalisasioñ.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 27-05-2015

Praksioñ tyoj isälbilbä DOF 20-08-1928, 08-10-1974. Ta'bä lajmi tyi k'añol DOF 10-08-1987.

Wi'il'ak'äbä DOF 07-05-2008

VII.Kamara tyi liputarus ma'añ mi yäle' tyi yujtyi'bal, jiñi plan mi ña'tyañtyel aprobabä o ta'bä ñusuñtyij; Aprobariñ jiñi Plan Nacional tyi Lesaroyo che' tyi yujtyi'bal muk'bä iyäk' tsätsbä ty'añ. Jimbä che' li.

VIII.Iyäj'el, ya' tyi boto tyi cha'p'ej uxp'ej ixujty'iltyak ibä wä'bä-añ, jiñob titulares tyi xiñyumäñtyel malil tyi kontrol ya' tyi uxlam yumäl yik'oty autonomía kãñälbä ila tyi koñstitusioñ muk'bä imel ik'añol tyi Presupuestu ilok'el ya' tyi Pereresioñ, yik'oty.

Praksioñ wi'il ak'äbä DOF 27-05-2015

IX. Jiñob yañtyakbä mu'bä iyäk' bajche' tyojbä añ ila tyi koñstitusioñ.

Praksioñ wi'ila k'äbä DOF 20-08-1928. Cha' ñijkäbilbä DOF 27-05-2015

Jo'läjämp'ej ichänk'al (Artikulo 75). Li kamara tyi liputaru mi su'bentysel jayp'ej añ tyak'iñ mi ch'äjmel tyi ekresos. Ma'añ mi käy ipäs li retribusioñ cha'ambä jump'ej toñel bajche' aläl tyi tsätsä ty'añ; yik'oty bajche' tyakbä ajlem che' ma'anix mi ki li ityojtyäl, mi ña'tyañtyel bajche' tyi li ajli maj tyi li presupuestu wajalixbä ajli tyi li tsätsä ty'añ cha'añ li toñel.

Mu'äch cha'leñla respetar li tsätsbä ty'añ pusulbä wä'i tyi artikulo 127 tyi ili kosntitusioñ yik'oty bajche'-añ tyi li tsätsbä ty'añ mi su'beñ li konkresu jeneral.

Praksioñ cha' ak'älbä DOF 24-08-2009

Ili pätyälel pereral lejislatibu, ejekutibu yik'oty pätyälbä iye'tyel yik'oty imuch'kilel ibäjacho' kãñalo'bä ilaj tyi konstitusioñ mi k'ãño' li

tyak'iñ cha'añ ekreso tyi pererasiõñ, mi otsañ je'el tyi proyektu chuki jayp'ej tyak'iñ mi chãme', li tabulalores lesklosarus (tabuladores desglosados) tyi li renumerasiõñ chuki mi yãlo' mi k'elo' aj-superbisores pùblikus. Li propuesta mi k'elo' jayp'ej k'iñ mi ch'ãm cha'añ mi cha'leño' aprobar li tyak'iñ tyi ekresos, chã'äch bajche' mi yäl li artikulo 74 praksiõñ iv ilaj tyi kosntitusiõñ yik'oty yañtyakbã tsãtsã ty'añ k'ãñbilbã.

Praksiõñ cha' ak'ãlbã DOF 24-08-2009

Wäläjump'ej ichãnk'al (Artíkulo 76). Jiñ ambã tyi' tyojlel li senaru:

I. Mi' k'el iñuklel bajche' mi' kolel majlel tyi ejekutibu pereral che' bajche'

Mi' tsiktyesañ li presilente tyi li repúblika yik'oty yaj ts'ijbuyaj tyi lespachu mi' su'b tyi konkresu.

Che' mi' ja'k je'el li komo-ty'añ tyi yambä lum yik'oty mi yäjk'el omi' ts'ijbuñtyel liploamaru tyi ejekutibu pereral, che' mi yujtyisañ, mi mel, mi' wa'chokoñtyel, tyoj-isäñtyel, k'extyän'tyel, mi' chojkelo'k'el ya'tyo-bä añ yik'oty mi päjtyel ty'añ cha'añ iña'tyän'tyel.

Praksiõñ tyoj isäbilbä DOF 06-12-1977, 12-02-2007

II. Mi' tyoj yajkäñtyel li lajalbä ye'tyel muk'bä imel jiñob sekretariu tyi estarus, jinbä che mi añ mi yäjk'eñtyel tyi juñtyikil kobiernu añ bä ik'äjñi'bal, yik'oty machbä añ ya' tyi titulares ya' tyi ty'oxbä tyi Lefensaj Nasional yik'oty Marina; jiñi sekretariu tyojbä imelbal tyi kontrol imal tyi Ejekutibu Pereral; tyi Sekretariu tyi Relasioñtyak; jiñob chokbilo'bä majle yik'oty su'boñelo' tyi pejtyeel; yik'otyo' x-e'tyelo' k'äj'kemo'bä tyi ty'oxbä iñochbal; yik'otyo' ipi'älo' tyi xiñyumañtyel much' kãñityän'tyel ya' tyi ñuñsaj pätyäle tyi ña'tyibal tyi telekomunikasioñ, k'ajk, laj bä tyak'iñ, yik'oty koroneltyak iyañtyakbä yumul k'äj'kemo'bä tyi ejersitu, armada yik'oty wersa aérea nasionaltyak, che' bajche mi' yäl ili tsätsbä ty'añ;

Praksiõñ tyoj isäbilbäl DOF 10-02-1944, 31-12-1994, 09-08-2012, 10-02-2014, 27-05-2015

III. Mi sujbel cha'añ mi tyok'ej lok'el majlel tropas nacionales ta'ixbä lok'ij maj tyi tyi' lum mejiku, li ñämi' yañtyakbä tropas tyälembä tyi yambä lum wä' tyi lum mejiku yik'oty ba' mi much' wa'tyalo' yañtyakbä solaru, ñumeñtyobä tyi jump'ej- uj, tyi' ya'lej mejiku.

IV. Mi yäk'beñ ik'äjñi'bal li presilente tyi li repúblika, mi' yäk' aj-kãñätya wä' tyi pejtyeel lak lum mejiku chä'äch bajche' je'el tyi li estarus, cha'añ mi ikãñätyañ.

Praksiõñ tyoj isäbilbä DOF 08-10-1974

V. Mejl isu'b, che' ta'ix lu' lajmij tyi' pejtyeel jiñi poleres konstitucionales tyi jump'ej estaru, jiñäch mi' yälo' maxki mi' ki ijuñmuk' ochel cha'añ kobernalor, jiñ mu'bä ki' yäl cha'añ mi cha'lentyel eleksiones baje' añ tyi tsätsä ty'añ konstitucionales ch'ambä tyi cha' tyojlel estarus. Li päk' k'abälel cha'añ kobernalor tyälem tyi tyojle senaru ba' tyi k'ajtyi li presilente cha'añ republika ya' ba' mi ch'ämbeño' ity'añ mi tyä-äch iyäläyo' tyi kasi ipejtyele jiñi kixtyañu ya' bä año', yik'oty mi k'ajo' iyoj, tyi tyojle komisiõñ permanente, che' bajche' ts'ijbubil tyi juñ. Jiñi aj-toñel päk'älbä, mach ch'äjbi päk'ol cha'añ kobernalor konstitucional ya' bä oraj añ jiñi botasiõñ mi k'ejlel tyi tyojlel kombokatoria mi' chä'äch tyi ujtyij. Ili ty'añ chä'äch mi k'äjñel

bajche' añ tyi li tsätsbä ty'añ tyi li estarus ma'añ mi' su'b yantyakbä.

VI. Mi' tyoj-isañ tyi pejtyelel politika mu'bä iñik'i ujtyel tyi p'ätyelel jump'ej estarus che' añ juntyik'il mu'bä imel ila tyi senaru, ochuki mi' ñik'i ujtyel che' añ jemo' ila tyi konstitusiõñ, che' añ kera omi k'ãño' ijuloñi'. Mi tyoj-isañ li senalor, mi' mäkyañ tyi pejtyelel li konstitusiõñ jeneral tyi li republika yik'oty estarus.

Li tsätsbä ty'añ mi yäl bajche' yom k'äjñe cha'añ ma'añ iwokol tyi itoñel yik'oty bajche' wajalixbä.

VII. Mi' päñtyäye tyi juraru cha'añ kächol cha'añ mi käñel tyi ña'tyiya x-e'tyel mach-bä uts'aty mu' tyi toñel mach-bä ba'añ mi k'äjñel jiñi mu'bä ilu' cha'leño' jiñi aj toñelo' tyi e'tyijib yik'oty mu'bä iyajlel ityilañ jiñi e'tyijib yik'oty jiñi iweñ lespachu, chä'äch bajche' mi yäl ya' tyi artikulo 110 wä' tyi kontitusión;

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 28-12-1982

VIII. Maxki tyi käyle tyi ministrus tyi suprema korte-le justisia tyi li nasióñ, mi' säklaño' uxytykil cha'añbä presirente tyi republika, che' bajche' mi' jak'o' oma'añ mi' ch'ämbeño' isolisitud lisensia omi' käy iye'tyel omi yotsañ yambä yombä iye'tyel;

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 20-08-1928, 31-12-1994

IX. Mi' wa' chokoño' yik'oty mi' choko' lok'el li tsätsbä ye'tyel tyi listritu pereral chä'äch bajche' mi yäl tyi konstitusión;

Praksioñ cha' ak'älbä DOF 20-08-1928, 25-10-1993

X. Mi' iyäjk'el tyi tyojlel lekretu ak'älbä tyi tyojlel boto tyi cha'p'ejlel yuxp'ejlel wä'bä año' kixtyañujo', tyi' pejtyelel chajpäbilbä obaki jach chilil mi' pätybeño' ba' mi yälo' ity'añ li entilares pereratabas;

Praksioñ cha' ak'älbä DOF 08-12-2005

XI. Mi' ñäsuñtyel li Estrategia Nacional tyi Seguridad Publika ya' tyi yujtyi'bal mu'bä yäl li tsätsbä ty'añ. Jiñ che' li senado ma'añ mi yäl tyi yorolel, ili che'jach mi' wa' ñäsuñtyel.

Praksioñ wi'il ak'äbä DOF 08-12-2005. Ta'bä lajmi tyi k'äñol DOF 15-10-2012. Wi'il ak'äbä DOF 10-02-2014

XII. Mij kaj ipäjk'el jiñi komisionadus tyi xiñyumäñtyel xuk'ul muk'bä yäl jiñi artikulo 6o. wä' tyi kontitusión, chä'äch bajche' albil wä'i yik'oty bajche' añ inop-balob k'elelixbä ya' tyi tsästäbä ty'añ, yik'oty.

Praksioñ wi'il akäbä DOF 07-02-2014

XIII. Iyäjk'el ik'aba'ob li yomo'bä ochel tyi e'tyel ya'i tyi Piscal General tyi li Republika; mi päjk'el maxkij mi kaj tyi e'tyel cha'añ kixtyañujo', yik'oty bajche' ichajpäñtyel isujmllel lajalbä mi cha'leñ jiñi Ejecutivo Pereral, che' bajche' mi ich'ujbiñ tyi artikulo 102, tyi Apartadu A, wä' tyi koñstitusión, yik'oty.

Praksioñ wi'il ak'älbä DOF 10-02-2014

XIV. Jiñob che' bajche' lajalbä constitusion mi yäk'.

Praksioñ wi'il ak'äbä DOF 20-08-1928. Tyoj isäbilbä yik'oty cha' ñijkäbilbä DOF 08-12-2005. Cha' ñijkäbilbä DOF 07-02-2014, 10-02-2014

Wuklājāmp'ej ichānk'al (Artikulo 77). Tyij jujump'ej jiñi kámaras mej icha'leñ, cha'añ ma'añ mi' yotsa'ño-ibáj yañtyakbä:

I. Mi' yäk' tyi uts'atyesañtyel tyi k'añol tyak'iñ ambä tyi malil iye'tyel.

II. Mi' su'b-ibä ya' tyi kámara kolejisalora yik'oty jiñi ejekutibu cha'añ uñóñ, ya' ba' añ juñmujch'o' chukulo'.

III. Mi' päjk'el jiñi x-toñelo' cha'añ jiñi isekretaria yik'oty mi' melo' juñ ba' uts'atyäch mi' cha'leño' toñel wä' tyi' malil jiñi e'tyijibil.

IV. Mi' ik'ajtyiñ konbokatoria jiñtyo mi' iñumel jiñi 30 k'iñ jiñ che' añ jochol cha'añ toñel, mi' yajkääñtyel che' jiñi mi' melbeñtyel ik'iñijel jiñtyo tax ñumi ji 90 k'iñ, cha'añ jomolo mi' k'elo' tyi toñel che' bajche' mi yäl

Jiñi artikulo 63 iliyi laj-konstitusioñ, añ tyo ki' yom juntykil x-toñel cha'añ liputarus yik'oty senalores cha'añ kongresu.

Ichämp'ejlelseksioñ

Tyi li komisióñ permanente

Waxäklujump'ej ichänk'al (Artikulo 78). Che' mi k'ajo' iyoj jumuk' ili año'-bä tyi kongresu cha'añ uñoñ añ jump'ej komisióñ permanente añ bätyi tyojlel 37 imuch'tyälel baje' 19 mu'bä iyochel cha'añ liputarus yik'oty 18 senalores, päk'älbä tyi tyojle ijujump'ej-le kamaras yä'äch tyi yujtyile iyorojle che' mi cha'año' sesiones. Tyi' jujump'ejle titular li kamaras mi päk'e' juñtykil ik'exol.

Jiñi komisióñ yä'äch-bä chä'añ che' añ chuki mi yäk'o' mi'su'b ili konstitusioñ mi' tyaj bajche' iliyi:

I. Mi' su'b tyi kuxtyälel bajche' mi' kajel tyi toñel cha'añ jiñi Wuaria nasional che'añ chuki mi yäl jiñi artikulo 76 praksioñ iv;

II. Mi' ichäme' jiñi iprotesta li presilente icha'añ lak republika;

III. Mi kaj ityoj-isañ jiñi wokol añ bä tyi tyojlel: mi ch'äjmel che añ tyi ik'aj oj li kongresu tyi Uñoñ muk'bä ipensaliñtyel cha'añ tsätsbä ty'añ, mi kaj ik'ejlel maj jiñi tsätsbä e'tyel tyi tsätsbä ty'añ o lekreto muk' bä ichok maj jiñi ejekutivo yik'oty yombä iyäjlel tyi ityojlel kamaras yik'oty mi kaj ik'extyän'tyel cha'añ liktamen xik'ilo'bä majle tyi kamaras chokolbä majlel, cha'añ mi iñäsän'tyel tyi orajach cha'añ ma'añ jal mi yujtyel jiñi troñel.

Praksioñ tyoj isübälbä DOF 17-08-2011

I. Mi kaj ik'ajtyisañ mi añ chuki mi yäl jiñi Ejekutivo, jiñi su'bol li Konkreso o tyi jump'ejachbä Kamara cha'añ yambä troñeltyak mi ka ik'äjñel jiñi boto icha'p'ejle iyuxtyiklel kixtyañujob yabä añob. Li päyoji mi kaj isub li chesbä o chesbätyak tyi troñeltyak ñoj weñbä. Che' jiñi päyoji icha'añ Konkreso Jeneral cha'añ mi ixuk'chokoñ tyi Kolegio Elektoral yik'oty mi päk' x-e'tyel muk' bä itsuk' kaje tyi troñel o jiñix muk'bä ñoj kajtyäl, li ja'k'oñel jiñi päyoji mi ka imejlel yoñlel ya'bä añob;.

Praksioñ tyoj isübälbä DOF 09-08-2012

II. Mi lajme tyi k'äñol.

Mi lajme tyi k'äñol Praksioñ DOF 10-02-2014

VI. Mi kaj iyäk'beñtyel lisensia tyi uxk'al k'iñ jiñi Peserente tyi Republika.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 09-08-2012

VII. Mi kajel ik'ejlel jiñi päk'albä icha'añ Presirente bajche' xñusaty'añob, tyi pejtyelexkotayajajo', xtroñelo' k'äjke'mo'bä iye'tyel tyi hasienta, año'bä tyi xiñyumiñtyel año'bä tyi iweñta ityoj-isañ jiñi materia cha'añ enerjia, koroneles yik'oty yaño'tyak yumäl k'äjke'mo'bä ye'tyel tyi Ejersitu, Armada yik'oty Fuerza Aerea Nacionales, che bajche' mi yäl li tsätsbä ty'añ, yik'oty

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 09-08-2012, 11-06-2013

VIII. Yom ikäño' ityoj isäñtyel cha'añ jiñi mu'bä ik'ajtyiño' lisensia yom mi iñämel tyi tyojlelo' lejislaiores.

Ijo'p'ejlel seksioñ

Cha'añbä piskalisasioñ tyi pererasioñ.

Bolomlujump'ej ichänk'al (Artikulo 79). Li Aulitoria Superior tyi li Pererasioñ tyi li Kamara tyi Liputados, mi kaj ibajñe chajpañob bajche' mi kajelob tyi troñel yik'oty año'bä tyi tyojlel yik'oty cha'añ mi chajpañob bajche' mi kajelob tyi komol troñel, bajche' mi kajelob tyi e'tyel yik'oty mi ityoj-isañob majlel, bajche' mi yäl tsätsbä ty'añ.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 27-05-2015

Jiñi k'äjñi'bal ili piskalisasioñ mi' kaje imelmajlel chä'äch bajche' mi yäl tyi tyejchi'bal ñaxa'ñ ts'ijbubilbä cha'añ legalidad, definitibidad, lajalbä yik'oty li Koñfiabilidad.

Parafo wi'il ak'äbä DOF 07-05-2008.

Tyoj isäbilbä DOF 27-05-2015

Jiñi Aulitoria Superior tyi Pererasioñ mi mejle ityech li prosesu tyi piscalisasion tyi ñaxambä k'iñ mej bä tyi troñel piscal tyaltyobä, ma'añik wokol cha'añ ik'elol majlel o tyi isu'boñel, mi chä'äch mi' mel, its'ijbuñtyel li inpormasion muk' bä kaj ipäsbeñtyel tyi Kwenta Publika.

Parafo wi'il ak'äbä DOF 27-05-2015

Che' je'el, bajche' jiñi troñel cha'añ chapayaj tyi aulitorias, li Aulitoria Superior tyi Pererasioñ mi mejle k'ajtyiñ inpormasion cha'añ troñel chonkolbä, che bajche' choñkol ipätyema tax bä ujtyi.

Parafo wi'il ak'äbä DOF 27-05-2015

Li Aulitoria Superior tyi Pererasioñ añ tyi iwenta mi' kaje:

Parafo tyoj isäbilbä DOF 27-05-2015

I.Piskalisar tyaltyobä iyochi', ilok'i yik'oty bety; jiñi karantiyatyak , mi chä'ächki, mi yäk' jiñi Kobiernu Pereral cha'añ imajñañ tyak'iñ jiñi Estarus yik'oty Tyejklum: ik'äjñel, ikäñityañtyel yik'oty baki mi mejel iyäk'o' yik'oty tyak'iñ icha'añobä Poleres tyi Uñion yik'oty icha'año' publiku pererales, che bajche' mi mejlel aulitorias cha'añ weñ choñkolob maj tyi troñel cha'añ ich'ujbiñtyel li chuki yom ityaj majlel añ bä ya tyi prokramas pererales, tyi tsiktyisäñtyel chukiyes tyi mejli chä'äch bajche' mi yäl tsätsbä ty'añ.

Parafoj tyoj isäbilbä DOF 26-05-2015

Yik'oty mi kaj icha'añ tyi piskalisar li tyak'iñ pereral muk'bä ik'elo o muk'bä iyäk' li estarus, tyejklumtyak, jiñi Listritu Pereral yik'oty xiñyumiñtyel pilitiku-atyministratibo ba' jaxäl teritorio. Che bajche' mi yäl li tsätsbä ty'añ mi kaj isäklañtyel, tyi pejtyelelo' yik'oty entilades locales le piskalisasioñ otyojach, jiñi partisipasioñ pereral. Che' je'el jiñi Estarus yik'oty tyejklum ba' muk'o' tyi majñiyaj año' ikarantia tyi Pererasioñ, piskalisara baki mi imaj yik'oty ikäñol li tyak'iñ ta'ixbä ik'añäyo' jiño' koberno lokalbä. Che' je'el, piskalisara li tyak'iñbä pereral mu'bä ichojkemaj yik'oty ba'ikach mi ik'äjñel entilaty, kixtyaņu pisika o moralbä, publikaj o machbä cha'añ koberno, o , muk'bä ik'añob tyi bakachbä entidad,kixtyaño weñbä o moralbä, publika o ma'añ icha'añ koberno, yik'oty chokolbä maj yik'oty taxbä ñusäbeñtyi tyi yambä, pondos yik'oty mandatus, publika yik'oty machbä cha'añ koberno, o yäñtyak bä kixtyañojob julirika, lajaläch bajche' mi iyäl tsätsbä ty'añ ma'añ ñik mi ityäl'läñtyel iña'tyibal yambä x-e'tyelo' yik'oty ilerechujö' mu'bä ik'añö' jiñ sistema pinansiero..

Parafoj tyoj isäbilbä DOF 26-05-2015, 27-05-2015

Ya' ba' chukul piskalisara che' choñkol iyäl ili parapo ta'bä ñumi yom ich'am majlel kontrol yik'oty chuku majlel tyi juñ cha'añ mejl itsiko' jaip'ej

Tyi k'ajñi tya k'iñ tyi pererasioñ ta'bä iyäk'ä che' jach bajche' ts'ijbubil tyi tsätsbä ty'añ.

Jiñi Aulitoria Superior tyi Pererasioñ mi mejle ik'ajtyiñ yik'oty ik'el, juñsujm jachbä mi iyäk'el añ ik'ajñi'bal yik'oty tyoj weñjach, impormasion itroñelob ta bä ñumi che bajche' tyi Kwenta publika chonkoltyobä ik'ejlel, mach cha'añ tyi kaj ili mi ña'tyän'tyel, cha'añ pejtyelel taxbä mejli ch'ujbilächbä imelol, cha' tsiji' jamälbä li Kwenta Publika tyi icha'leñtyel jiñi impormasioñ k'ajtyibilbä, chä'ächi mi jiñäch jiñi prokrama, proyektu troñel o pujkel, añ bä tyi presupuestos choñkoltyobä ik'ejlel muk'bä ityaj cha'añ jiñi ejekusion yik'oty ba'ik jachbä tyojol troñel fiskales o cha'añ ik'elol cha'añ ich'ujbiñtyel yombä ityaje li prokramas pererales. Jiñi ik'ejleltyak yik'oty su'boñel muk' bä, iyäjlel, li Aulitoria Superior tyi li Pererasioñ mi yäl, jiñ jach icha'leñtyel jiñi tyak'iñob publikus año'bä tyi Kwenta Publica choñkoltyobä ik'ejlel mi kaje mejle ik'ño'.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 27-05-2015

Ma'añ mi iyäsiñtyel taxbä k'ejli ya' tyi parafo tax bä ñumi, bajche' mi yäl li tsätsbä ty'añ, tyälembä tyi jop'oñel, li Aulitoria Superior tyi Pererasioñ, ta'ixbä tsuk' ak'ä tyi Titular, mi kaje mejle ik'el che' choñkoltyo tyi' cha'leyaj Piskal tyi tyojlel jiñi entilades piskalisadas, che bajche' je'el jiñi cha'leya tax bä ñumi. Jiñi entilades piskalisadas mi kaj iyäk'o' impormasioñ muk' bä ik'ajtyiñtyel cha'añ mi ik'ejlel, jiñi ik'iñilel yik'oty k'añbilbä bajche' albilbä ya' tyi tsätsbä ty'añ yik'oty, mi ma'añ tyi ch'ujbiñtyi, mi kaj iyäk'el jiñi tyoj mulil bajche' tyi tyajli. Jiñi Aulitoria Superior tyi Pererasioñ mi kaj iyäk' jump'ej juñ ba' mi yäl chukiyes tyi mejli yoke icha'añbä Kamaras tyi Liputadus yik'oty, tyi tyojlel, mi kaj ityech jiñi cha'leñtyel añ bä tyi tyojlel Tribunal Pereral cha'añ justicia Atyministratiba, jiñi Piskalia Espesialida cha'añ mi jisañ jiñi xuch' o jiñi x-e'tyelob añobä iña'tyibalo'.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 27-05-2015

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 07-05-2008

Mi' k'el yik'oty mi' ch'am tyi' weñta che' jach bajche' tyi piskalisasioñ letsembä tyi pererasioñ mi' yäl jiño'-jach mejlo' ik'el jiñi tyak'iñ publiku yik'oty kuenta publika mi' k'elo', che' je'el ma'añ mi' kaj tyä'län'tyel tyi' tyejchi'-bal yik'oty mi' bej majle che' jachbäj che' mi' yäl majlel ili tsätsbä ty'añ, mi' tyejchel tyi su'bol, mej ik'ajtyiñ pejtyel entilares piskalisaras mi' ya' tyi k'eleyo', che' choñkol tyi toñel piskal, che' bajche' ña'tyäbil tyi su'bol yik'oty mi' yäl jump'ej ty'añ, ili choñbä yäl ma'añ tyi mejli ik'el bajche' tyi' yälä yik'oty chäch bajche' pääl tyi tsätsbä ty'añ.

Chä'äch bajche', mi' kaj yä' sansioñ che' jach bajche' tyi tyajli. Jiñi

entilaty piskalisasiõn letsembä tyi pererasiõn mi' ke' yäl jump'ej ity'añ cha'añ jachbä kámara tyi liputarus yik'oty mi' ke' ch'ämo' tyi' wenta mu'bä ke' yäkeñtyelo' yik'oty mi' yäk'eñtyelo' yämbä tyi' wenta cha'añ mi' päsheñ x-e'tyelo' yujulo'bä;

I. Mi yäjk'el jiñi Kamara tyi Liputadus, tyi yujtyi'bal k'iñ cha'añ troñel tyi uj junio yik'oty tyi oktuwre, che bajche' tyi junk'al pebrero tyi yambä jabil cha'añ tyi päsol jiñi Kwenta Publikaj, jiñi juñtyak muk'bä ipäs chukiyes tyi mejli muk'bä ibajñe ak'o' cha'añ aulitoria muk'bä yujtyel tyi yorolel bajche' alä. Che' je'el, ila tyi yujtyibal tsik, mi yäjk'el jiñi Imporme Jeneral Ejekutibo Resultadule icha'añ Piskalisasiõn Superior tyi Kuentaj Publika, che bajche' mi kaj tyi otsañtyel tyi Plenu icha'añbä Kamaraj. Jiñi Imporme Jeneral Ejekutibo yik'oty jiñi pejtyeetyak juñ muk'bä ipäs chukiyes muk'bä ibajñe ak'o' mi kaj ipästyäl tyi publiku yik'oty mi kaj ich'ämäj bajche' mi yäl tsatsbä ty'añ; ili yujtyi'baltyak mi keje ik'ejlel je'el, jump'ej apartadu mi kaj its'ijbuñtyel tyi espesipiko bajche' ta'ixbä ik'eleyo' jiñi Aulitoria Superior tyi Pererasiõn, che bajche' je'el iyuts'aty isu'bol, che' je'el, jiñi entilades piskalisadabä ta'ix ipäsäyob je'el.

Mi añ yalo' wokol, che' ta'ix yäk'äyo' tyi päsol jiñi Imporme Jeneral Ejekutibo yik'oty jiñi juñtyak muk'bä ipäs chukiyes tyi mejli muk' jachbä ibajñe ak'o' cha'añ aulitoria, mi' ke' yäk'eñtyel ik'año' jiñi entilades piskalisadas mi' yäk'eñtyel añächbä tyi iweñta ik'el iredultadujlel, tyi kaj ili mi' päso' iyuts'aty su'bol tyi weñ, che' je'el mi kaje cha'yuts'aty k'el li Aulitoria superior tyi Pererasiõn cha'añ mi mejlel jiñi impormes ibäjachbä icha'añ aulitoria..

Jiñi titular cha'añ Aulitoria Superior ya' tyi Pererasiõn mi kaje ichok majlel jiñi entilades piskalisadas jiñi juñtyak muk'bä ipäs chukiyes tyi mejli muk'bä ibajñe ak'o' año'bä tyi iweñta, tyi lujump'ej k'iñ-jach mi' kaje ijalejel che' ta'ix ak'eñtyi jiñi juñtyak muk'bä ipäse' chukiyes tyi mejli muk'bä ibajñe ak'o' li aulitoria lajalbä bajche' ya' tyi Kamara tyi Liputalus, che' bajche' año'bä tyi tyojlel li su'bulbä yik'oty cha'leyaj añ bā tyi tyojlel cha'añ mi yäk'eñtyelo' lujump'ej icha'k'al k'iñ, cha'añ mi' päso' jiñi inpormasiõn yik'oty mi' melo' su'bibilo'bä weñbä mi yilaño', mi ma'añki mi' mejle mi ke' iyäk'eñtye ixoty'o' imul chä'äch bajche' xuk' chokobilbä icha'añ tsätsbä ty'añ. Taxbä ñumi, ma'añ mi kaje ich'ujbiñtyel isu'bol cha'añ wersa yombä imejlel tyi tyojle Tribunal Pereral cha'añ Justisia Atyministratiba, ya' mi kaje ichuko'ibä bajche' taxbä mejli yik'oty k'añbilbä muk'bä ixuk' chokoñ jiñi tsätsbä ty'añ.

Jiñi Aulitoria Superior tyi li Pererasioñ mi kaj isujbel tyi wäk'al k'iñ cha'añ mi' yäl bajche' aläl icha'añ jiñi entilades piskalisadas, mi ma'añ tyi' mele, mi' ke' yäk'o' tyi k'elelix yik'oty cha'leyaj ta'ixbä tyejchi.

Che jiñi isu'botyak, jiñi entilades piskalisadas mi' kaj iyäl tyi weñ tyi tyojlel Aulitoria Superior ya' tyi Pererasioñ yik'oty taxbä mejli tyi weñ, jiñi cha'leyatyak tyejchembä o, mejl je'el, mi iyuts'aty sujbel machbä weñ tyi mejli .

Jiñi Aulitoria Superior ya' tyi Perarasiön mi kaj yäk'e jiñi Kamara cha'añ Liputalos, tyi tyejchi'bal k'iñtyak tyi uj tyi mayoj yik'oty nobiembre tyi ja'jabil, jiñi juñ muk'bä ipäs chukiyes tyi mejli cha'añ muk' bā lotyo' ta'ixbä k'ejli, jiñi su'boñeltyak yik'oty cha'leyatyak tyejchembä, añ bā tyi jujump'ej juñtyak muk'bä yäle' chukiyes tyi mejli muk'bä ibajñe ak'o' cha'añ aulitoria ta'ixbä päslī bajche' mi yäl wä' tyi praksioñ. Albilbä ya' tyi juñtyak muk'bä ipäs chukiyes tyi mejli, che' je'el añ tyi tyojlel publiku, jiñi Aulitoria mi kaje yäk' je'el jiñi tyak'iñ tyoj isäbilbä icha'añ Hasieñta Publika Pereral o Patriminio tyi ityojle jiñi publikutyak pererales, che bajche' iwokolel icha'leyaj tyi piskalizasiön, jiñi jop' mulil penalbä päsälixbä yik'oty bajche' mi' mejle tyejchembä ya' tyi Tribunal Pereral cha'añ Justisia Atyminiñstrativa.

Jiñi aulitoria Superior tyi Pererasioñ me kaje iloty majlel itroñel yik'oty ik'elmaj jiñtyo k'älätyoj mi lu'ak' jiñi juñtyak muk'bä ipäs chukiyes tyi mejli muk'bä ibajñe ak'o' yik'oty jiñi Inporme Jeneral Ejekutivo tyi li Kamara tyi Liputadus bajche' mi yäl wä' tyi praksioñ; jiñi tsätsbä ty'añ mi kaje ixuk'chokoñ jiñi tyoj mulil ix-ä machbä ma'añ mi ich'ujbiñ li alälbä .

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 07-05-2008, 27-05-2015

Mi' ke' säklañ mach-bä weñ lak melbal mu'bä iyäk'eñoñla lak' ñik'imel ya' tyi, lak kochi' yik'oty tyi lak lok'i' yik'oty k'añlaj yik'oty kãñätyanla jiñi tyak'iñ icha'an- bā pererasiön yik'oty cha'añ mi' jula'añtyel tyi ototyel, kojachbä cha'añ mi laj k'ajtyiñ tyi k'elo jiñi juñ ta'bä päslē cha'añ mi' mejlel isäklabeñtyel choñkobä isäkläñtyel, chokol-bä ya' tyi tsätsbä ty'añ che'-jach bajche' ak'äl cha'an kateos, yik'oty

II. Mi' tyabeño' imul yik'oty mu'bä' ityäl jiñi asienla pública pereral

Lok'eñbä tyi säkläyaj ty'añ, mi' tyejchel yombä mi' wersaj mejle tyälembä tyi tyojlel Tribunal Pereral cha'añ Justisia Atyministratiba yik'oty jiñi Piskalia Espesialilaty muk'bä ijisañ xujch', cha'añ mi yäjk'el jiñi xoty' mulil año'bä tyi iweñta serbilores publikos pererales yik'oty, ya' tyi cha'p'ej parafoj tyi praksioñ I wä' tyi artikulo, jiñi serbilores publiku tyi estarus, tyejklumtyak, tyi Listrito Pereral yik'oty ipäsol ba' jaxäl lumaltyak, yik'oty bajñejachbä..

Fraksioñ tyoj isäbilbä DOF 07-05-20008, 27-05-2015

Ili xoty' mul che' je'el mi' tyoj-isaño' ya' tyi entilat tyi piskalisasioñ letsembä ya' tyi pererasioñ mejlo' ikontra jiño'-ibä tyi' kaj entilares tyi piskalisaras yik'oty je'el x-toñelo' públikus ta'bä tyä'läñtyiyo' tyi' toñel tyi' tyolel entilat tyi piskalisasioñ otyi ityolel tribunales ches yom iyäl tyi artikulo73, praksioñ xxix-h wä' tyi konstitusioñ che' jach bajche' k'ele tyi tsätsbä ty'añ.

Jiñi Kamara tyi Liputalus mi kaje isäklañ jiñi titular cha'añ Aulitoria Superior tyi Pererasioñ cha'añ jiñi ibotoj tyi cha'p'ejle iyuxp'ejlel ipi'ilo' yä'ächbä año'. Jiñi tsätsbä ty'añ mi iyäl bajche' mi' mejle cha'añ ipäjk'el. Jiñi titular mi kaje ijalejel tyi troñel waxäkp'ej ja' yik'oty juñsujtyej jach mi kaje icha' päjk'el. Mi mejlel inijkäñtyel, tyi juñyajlejach, mej tyi ñijkäñtyel muk'bä yäl jiñi tsätsbä ty'añ, yik'oty cha' juñlajalächli ibotasioñ yombä cha'añ mi cha' päjk'el, o tyi ikaj yik'oty bajche' mejleñixbä ta'ixbä cha'k'ejli ya' tyi chämp'ej Titulo wä' tyi konstitusioñ.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 27-05-2015

Cha'añ muk'bä iyochelo' tyi titular tyi Aulitoria Superior tyi Pererasioñ yom mi ich'ujbiñ, yik'oty je'el bajche' xuk'chokobil ya' tyi praksioñ I, II, Iv, V y VI ya' tyi artikulo 95 wä' tyi koñstitusioñ, ya' tyi tsätsbä ty'añ. Che' añtyo tyi iye'tyel mach mejl iyotsañ ibä tyi politika, yik'oty mach mejl icha'añ yambä toñel, anbä e'tyel o yambä xik'oñel mach mej añ iye'tyel tyi politika jiñacho' machbä añ tyojolo' tyi juñmujch' troñel sieñtifika, bajche' x-päsuño', artistika o mejlächbä tyi kotyäntyel.

Parafoj tyoj isäbilbä DOF 27-05-2015

Jiño' poleres tyi uñoñ, entilades pereratibas yik'oty entilades piskalisadas mi' kaj yäk'o' kotyaya yomobä jiñi entilat tyi Aulitoria Superior tyi Pererasioñ cha'añ mi' mel jiñi ik'äjñi'bal yik'oty, che' ma'añ mi' imelob, mi kaj yäk'eñtyel ixoty' imul che' jach bajche' mi yäl ili tsätsbä ty'añ. Che' je'el , jiñob xtroñelo' icha'año'bä pereral yik'oty lokales, chä'äch je'el yambätyak entyilaty, kixtyañu pisiku o tyi moral, publika o bajñe icha'añ, pileikomiso, mi ixik'maj, o yambä pigura juridika, mi ich'am o imel rekursos publikos pereral, mi ikaj yäk' impormasioñ

yik'oty lukumentu muk'bä ik'ajtyiñ ya' tyi Aulitoria Superior cha'añ Pererasioñ, che' alälixbä bajche' ts'ijbubil ya' tyi tsätsbä ty'añ yik'oty che' ma'añ wokol tyi ña'tyibal tyi yambä x-e'tyelo' yik'oty ilerechu bä ba' mi k'añ jiñi sistema pinansiero. Che' ma'añ mi' yäk' jiñi inpormasion, jiñi año'bä tyi' wenta mi' kaj ityojo' imul chä'äch bajche' mi' yäl ili tsätsbä ty'añ.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 07-08-2008, 27-05-2015

Parafo tyoj isäbilbä DOF 07-08-2008, 27-05-2015

Che' je'el jiñi x-toñelo' icha'año'-bä pererales yik'oty locales, chä'äch je'el yambä entilat, kixtyañu písiku otyi' pensagl, publika obajñe icha'añ, pirekomiso, mi' xik'-maj tyi yambä pikura jurílika mi' ch'äm imel rekursos públikus pereral, mi' kaj yäk' inpormasióñ yik'oty lokumentu mu'bä k'ajtyiñ ya' tyi entilat tyi piskalisasióñ letseñbä tyi pererasióñ, che' much laj ch'äm bajche' ts'ijbubil tyi tsätsbä ty'añ yik'oty che' ma'añ lajalbä tyi yambä x-e'tyelo' yik'oty ilerechu-bä ba' mi k'añ jiñi sistema pinansieru.

Che' ma'añ mi' yäk' jiñi inporne, jiñi año'- bā tyi' wenta mi' kaj isujbelo' chā'äch bajche' mi' yäl ili tsätsbā ty'añ.

Jiñi p'ätyälbā ejekutibu pereral mi' kaj yäk' bajche' mi' kaj ikotyañ its'äktiyasñ majlel cha'añ mi' kobrariñ jiñi inleminisaciones yik'oty añ tyäläñtyel cha'añ tyak'iñ mu'bā' yäl tyi praksioñ iv chonko-bā ipäs ili artikulo.

Iyuxp'ejlel Kapítulo

Cha'añbā tyi' p'ätyälel ejekutibu

Chänk'al (Artikulo 80). Che' mi yotsañ mu'bā imele' tyi supremo poler ejekutibu cha'añ uñoñ tyi' jujuñtyiklel kixtyañu, mu'bā ipäjk'el cha'añ "presilente tyi estarus unirus mejikanus".

Jump'ej ijo'k'al (Artikulo 81). Che' mi' päjk'el presilente tyi tyojach, bajche' mi yäl li tsätsbā ty'añ elektoral.

Cha'p'ej ijo'k'al (Artikulo 82). Che' awom ochel tyi presilente mi' ik'ajtyiñtyel ili:

I. Mi wä'äch ch'ok-ejemety tyi mejiku, mi' añusañ abäj yik'oty awalo'bil yik'oty tyatyäl ña'al mi wäch ch'oyol tyi lak lum che' junk'alix ja'chämul.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 01-07-1994

II. Che' tyax ityaja jo'lujump'ej icha'k'al (35) aja'bilel añetyix tyi yorojlel botasioñ.

III. Che' wä'äch bele' añety tyi ja'ja'bil che' yorojlel botasioñ tyi lak lumal. Che' tyajx akäyā lujump'ej icha'k'al k'iñ, mach ch'ujbix tyä'läntyel baki ch'oyolety.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF20-08-1993

IV. Mach yom añ awañi' tyi klesia mi jiñik yom ch'äj añety tyi ch'äjel.

V. Ma'añ mi' akotyañ xtoñel, che' chukulety tyi ejersitu, wäkp'ej ujtyo mach kaj botasioñ.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF08-01-1943

VI. Mach sekretariojety osub-sekretariu tyi estaru, prokuralor jeneral tyi republika, kobernalor tyi estaru mi jepejik kobernalor tyi listritu pereral, che' mi añajtyisañ tyi wäkp'ejle-uj achoñoñel che' tyaltyo botasioñ; yik'oty

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 08-01-1943, 08-10-1974, 19-06-2007, 10-

VI. Mach sekretario o subsekretario tyi Estaru, Piscal General cha'añ Republika, Kobernador cha'añ jump'ej estaru mi jiñi'tyo kobernador cha'añ Listrito Pereral, o mi ikäye' itroñel che' wäkp'ej ujtyo yom cha'añ ik'iñile botasioñ, yik'oty.

Arikulo tyoj isäbibä DOF 22-01-1927,

Uxp'ej ijo'k'al (Artikulo 83). Jiñi Presirente mi kajel iyochel tyi ye'tyel tyi jump'ejlel oktubre yik'oty mi kajel ikäytyäl wäkp'ej ja'. Jiñi kixtyañu ta'ixbä icha'le e'tyel tyi Presirente cha'añ republika. Päk'äbä tyi pejtyele, o yik'oty tsätsbä ip'ätyälel cha'añ mi itsuk' tyajbeñ itroñel o ik'exol, o mi its'uk' ch'äme' yumäñtyel cha'añ titularidad tyi Ejekutibo Pereral, mach saj mejl icha' kajel tyi e'tyel.

Arikulo tyoj isäbibä DOF 22-01-1927, 24-01-1928, 29-04-1933, 09-08-2012, 10-02-2014

Cha'p'ej ijo'k'al (Artikulo 84). Che' ma'añ mi' k'otye tyi cha'p'ejle ja' ili presirente cha'añ republika, pe li konkresu mi yajñel tyi sesiones, mi' cha' kaj tyi oraj botasioñ, yik'oty mi' ko'tye tyi cha'p'ej itsikle tyi' pejtyele, mi' päjk'el majch mi' k'el ma'añbä chukiyes mi yäl tyi pejtyelel botasioñ, juntyiki presirente wa' oraj päk'äbä; mismu konkresu mi' k'ajtyiñ, tyi' lujump'ejle k'iñ mi' oraj päk'ol presirente, ili su'boñel cha'añ presirente jiñtyo mi k'otyel bajche' ak'al-li; mi' p'istyäl baki-bä oraj mi' lok'el li su'boñel yik'oty mu'bä ipäs icha'añ isäkläntyel, jump'ej ityempojle mach tyi' meñorle chänlujump'ej-uj(14), mi waxäklujump'ej (18).

Majchki mi yochel itsuk' tyaj li presilensia mach mej inijkañ o säklañ jiñi Sekretario tyi Estaru ma'añ kij tyi ñaxañ a'k'ä ty'añ ya' tyi Kamarale Senalores. Che' je'el, mi ikaj yäk'beñ li Konkreso tyi Uñoñ chukij toñel tyi imeleyob icha'añ ma'añ inumel tyi lujump'ej k'iñ, mi ityech itsijkejma ya'bä oraj tyi ujtyi itroñel.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

Che' jiñi konkresu ma'añ much'ulo', jiñi komision Permanente mi ikajel ipäpyelo' tyi orajach tyi yambä sesioñ cha'añ mi imejle jiñi kolejio Elektoral yik'oty ipäjk'e juñtyiki presirente muk'bä ityajbeñ itroñel, jiñi uts'atybäj, che' bajche' je'el mi ichajpantyel mi chä'ächki jiñi presilente muk'bä ityajbeñ itroñel.

Artikulo tyoj isäbilbä DOF 24-11-1923, 29-04-1933, 09-08-2012

Jo'p'ej ijo'k'al (Artikulo 85). Che' mi ñaxañ tyeche' jump'ej periodo koñstitusioñal jiñi eleksioñ che' maxtyo ujty imejle cha'añ ik'äye, mi ikäy li presirente ta'bä ujtyibibä yik'oty mi ikajel tyi käytyäl presirente interino ta'bä yotsä li konkreso, bajche' mi iyäl li artikulo ta'ixbä ñumi.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 13-11-2007, 09-08-2012

Che' mi tyejchel jiñi periodo koñstusioñal mach yom che' ma'añ ya'añ jiñi Presirente cha'añ republika, mi kajel ich'am tsujk'el itroñel cha'añ Presirente tyi Kamara li senadores, yik'oty je'el li Konkresu mi päk' jiñi Presirente interino, chä'äch bajche' mi iyäl li artikulo ta'ixbä ñumi.

Parafo tyoj isäbibä DOF 09-08-2012

Che' jiñi Presirente mi ik'ajtyiñ ilisensia cha'añ mi lok'el tyi troñel k'älätyo tyi yuxk'al k'iñ che' muk' tyi troñel, che' ta'ix sujbi tyi Konkresu, jiñi Secretariu cha'añ Kobernasioñ mi kajel itsu' ch'am li titularidad cha'añ Poler Ejekutibu.

Parafo tyoj isäbibä DOF 09-08-2012

Che' ma'añ mi' saj k'otyel tyi' toñel ma'ix mi' saj k'otye tyi junyajle, mux ichajpäntye bajche' tax ajli.

Wäkp'ej ijo'k'al (Artikulo 86). Li toñel jiñi presirente-le republika mej ik'ajtyiñ lok'el tyi toñel che' ñoj wokol añ, chä'äch bajche' mi' k'el jiñi junmuch'le konkresu, ba' mi' päš ilok'el tyi' toñel.

Wukp'ej ijo'k'al (Artikulo 87). Ili presirente, che' mi cha'añ iye'tyel, mi' majñañ tyi konkresu tyi uñoñ oche' mu'ix xijk'e majlel, tyi yantyakbä , che' mi' chäm yambä ye'tyel , "mi' loty yik'oty mi yäk' tyi lotyol li konstitusioñ politika tyi estarus unirus mejikanus yik'oty li icha' tyälembä tyi' tsätsle ty'añ, yik'oty mi' librariñ-ibä che' tyälem cha'añbä tyi tyojlel ambä ye'tyelel cha'añ presirente tyi republika jiñi ta'bä iyäboñ lak lumal, mi k'el tyi utsaty yik'oty tyi uñoñ; yik'oty che' ma'añ mi mejlel mi cha'leñoñla tyi lemantar li nasióñ.

Mi añ chuki tyi cha'le jiñi Presirente mach mejl isu'b li ty'añ chä'äch bajche' alälixbä tyi parafo ta'ixbä numi, mi kajel icha'leñ tyi orajch ya'i tyi Mesas Lirektibas cha'añ Kamaras tyi Konkresu uñoñ.

Parafo wi'il ak'äbä DOF 09-08-2012

Chä'ächki li Presirente ma'añ mi imejlel isu'b ity'añ tyi tyojlel jiñi konkresu cha'añ uñoñ, tyi tyojlel komisioñ Permanente o tyi Mesa Lirektibas cha'añ Kamara tyi Konkresu Uñoñ mi kajel icha'leñ tyi orajach tyi tyojlel Presirente cha'añ Suprema Korte tyi Justisia li Nasioñ.

Parafo wi'il ak'äbä DOF 09-08-2012

Waxäkp'ej ijo'k'al (Artikulo 88). Jiñi presirente tyi republika mej tyi lok'el majle tyi lak lumal ya' tyi kamara-le senalores oya' tyi komisioñ pejtyelächbäk'iñ añ, ya'i mi' su'b ity'añ chukoch mi' lok'emajlel, yik'oty jiñi ches tyi' tyaja ta'bä iweñ k'ajtyi. Che' mux iñume waxäkp'ej (7) k'iñ, miki' k'ajtyintye ity'añ jiñi kamara-le senalores ojiñi komisioñ

pejtyelächbä k'íñ añ.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 21-10-1966, 29-08-2008

Bolomp'ej ijo'k'al (Artikulo 89). Mu'bä iyoke mel jiñi welxik'iläch-bä icha'leñ jiñ ili:

Parafo wi'il ak'äbä DOF 10-08-1987, 25-10-1993, 12-02-2007

I. Mi' chajpañ yik'oty mi' chajpäntye jiñi tsätsbä ty'añ mu'bä ilok' jiñi konkresu-le uñoñ, mi be k'ejle majle che' chonkoläch icha'lentye.

II. Mi' päjk'el yik'oty mi' k'extyäye jiñi sekretariu jiñi lespachu, mi' ñijkäye jiñi ajente liplomatikobä yik'oty jiñi ñuki x-toñelo' tyi asientaj, yik'oty mi' päjk'el, mi' ñijkäye yambä toñelo' tyi much'tyälel (unión) ili mach mej añ ts'ijbulbi tyi konstitusioñ, oyambä tsätsbä ty'añ,

Jiñi sekretario cha'añ Estaru yik'oty ajtroñel cha'añbä año' tyi asiendaj yik'oty lajalbä mi ikajel iyochelo' tyi troñel jiñ jach mi ipäk'el. Che' ma'añ ch'ujbibilo' ya' bajche' mi yäle' ila tyi koñstitusioñ mi ikaj ikäy itoñel

Parafo wi'il ak'äbä DOF 10-02-2014

III. Mi ipäk', che' muk'äch ijak' li Senaru, jiño' ajtroñelo' cha'añ lakjuñtyak, pejtyelelo' ajkotyajo' tyi yambä pamil, kixtyañu año'bä itroñel chañixbä tyi asienda yik'oty pejtyel ya'bä año' tyi xiñyumäl año'bä tyi ityojlel ityoj isañ bajche' añ li telekomunikasioñ , k'ajk yik'oty lajbä tyi tyak'iñ. Mi' päk' jiñi ministru, ajente diplomatikü yik'oty jiñi mu'bä ilu' ña'tyañ (cónsules generales), che' mu'äch ijak' jiñi senaru;

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 09-08-2012

IV. Mi ipäjk'el, che' muk'äch ijak' li Senaru, jiño' koroneles yik'oty yambä chaño'ixbä itroñel tyi Ejersito, Armada yik'oty jiñi Wersa Aeria Nacionalo'bä;

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 10-02-1944, 09-08-2012

V. Mi' päjk'el yambä x-toñelo' ya' tyi ejersitu, armada yik'oty Wersa aeria nasionalbä, bajche' mi' k'ajtyiñ jiñi tsätsbä ty'añ;

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 10-02-1944

VI. Mi' lojtye li kääñtyäyel tyi pejtyele mejiku, bajche' mi' yäl ili ty'añ, iyom tyi pejtyele oraj añ jiñi Wersa armada (Fuerza armada), tyälembä ya' tyi armara yik'oty ya' tyi Wersa aeria cha'añ mi' kääñtyañ tyi malil yik'oty tyi pamil pererasioñ;

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 10-02-1944, 05-04-2004

VII. Yom añ jiñi x-kääñtyayaj tyi pejtyele lum pamil (guardia nacional), bajche' mu'äch iyäl ya' tyi praksioñ iv tyi artikulo 76;

VIII. Mi' yäjle keraj tyi' k'aba' estarus unirus mejikanus, ñaxañ mi' yäjle tyi konkresu-le uñoñ;

IX. Ochel ya' tyi päk'oji' tyi Piskal General ya' tyi Republika yik'oty inijkäntyel, chä'äch bajche' mi yäl li artikulo 102, apartaru A, wä' tyi koñstitusioñ.

Praksioñ muk'bä ilajme tyi k'añol DOF 21-10-1966. Wi'il ak'äbä DOF 31-12-1994.

Tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

X. Muk'bä inijkañ jiñi politika tyi yambä pamil yik'oty ityejpaño' juñtyak cha'añ tyi yämbä pamil, che' bajche' je'el iyujtyisañtyel, mi' jop' mulil, mi' wa'chokoñtyel, mi' k'extyañtyel, mi' tyoj-isañ machbä weñ, mi' lok' lotyolbä yik'oty melbä chuki tyi imelel weñ su'bulbä cha'añ iliyo', bajche' mi' yäl senaru. Che' mi' ñijkäntyel majle jiñi politika, jiñi ñoj yumulbä ya' tyi poler ejekutibu mi kaj ik'el li ts'ijbulbi tyi ityejchi'bal: li bajñe chajpayaj bajche' yomo' chumtyäl; che' ma'añ majch mi' yotsañ ibäj; tyoj-isäñtyel tyi wenle jiñi ty'añ; li ibä'tyisäñtyel cha'añ ichokel lo'k'el o kääñol jiñi wersa yik'oty yañtyakbä pamil; li lajalbä julirika cha'añ Estarus; li komoj kotyayaj yañtyakbä pamil cha'añ mi iloty-ibä; jiñi respetu, kääñtyañtyel yik'oty su'bol jiñi lerechos umanus yik'oty che' ma'añ keraj yik'oty lak kääñtyäntyel tyi yambä pamil;

XI. Mi' subentyel jiñi konkresu cha'añ mi' much'kiño'-ibäj, che' jiñi komisióñ permanente mu'äch ijak'.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 24-11-1923

XII. Mi' yä'bentyel jiñi poler julisial jiñi kotyayaj añbä yom icha'añ tyi' k'äjñi'bal.

XIII. Mi' yäjk'el iyorojlel pejtyele puerto, mi' mejle atuana maritima yik'oty proneriso-tyak, yik'oty mi' yäjle baki añ iyajñi.

XIV. Mi' yä'beñtyel, bajche' mi' yäl jiñi tsätsbä ty'añ, cha'añ mi' meru lajme imul bajche' tyi' cha'le tyi tribunal pereral che' je'e kächälo'-bä tyi listritupereral che' imulo' añ jach ikojlisäntyel;

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 08-10-1974

XV. Mi' mero uts'aty ñusaño' iyorojlel, che' mu'äch ich'ujbiño' bajche' mi' yäl jiñi tsätsbä ty'añ, jiñi kixtyañu añbä chukiyes mi' tyajo', añbä chukiyes mi' jop'o' ojiñ mu'bä ityoj-isañ chukiyes-tyak ya' tyi industria.

XVI. Che' jiñi kamara-le senalores ma'añ iyorojlel cha'añ mi' lajo' ity'añ, jiñi presilente-le republika mej imel li päk'ojel bajche' mi' yäl tyi praksioñ iii, iv yik'oty ix, che' mu'äch ijak' jiñi komisióñ permanente;

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 21-10-1966, 31-12-1994

XVII. Li juñmuch' kobierno mi' kajel ila ity'añ bajche' mi' kajel tyi troñel yik'oty prokrama añtyakbä, jiñi yomäch ch'ujbiño' tyi ipejtyelelo' ya'bä año' ya' tyi Kamara Senalores. Jiñi juñ bajche' mi' kajelo' tyi troñel mi' kajel itsiji' päty li chukoch li xäk'älbä li juñmuch' kobierno.

Praksioñ wi'il ak'äbä DOF 20-08-1928 laj mej tyi k'äñol DOF 28-12-1982.

wi'il ak'äbä DOF 07-02-2014

XVIII. Mi' pästyäl bajche' mi' yäl jiñi senaru, yik'oty uxtyiklel mu'bä iyäk'bentyel itoñel ya' tyi ministru-le suprema korte le justisia imi' yäk'o' ity'añ yik'oty che' mi' k'ajtyiñ ilok'i' che' mu'äch ijak' jiñi senaru,

raksioñ cha' ak'älbä DOF 20-08-1928 tyoj isäbilbä DOF 31-12-1994

XIX. Uts'atybä päk'oñel cha'añ li komisionados tyi xiñyumäñtyel mukbä ikotyañ isu'b li artikuloj 6o. wa' tyi Koñstitusioñ pätyälobä icha'añ li Senalores tyi li Republikaj, tyi k'äñbilbä su'bulbä wä'i tyi Koñstitusioñ yik'oty ya'i tyi tsätsä ty'añ.

Praksioñ wi'il ak'äbä DOF 20-08-1928 laj mej tyi k'äñol DOF 28-12-1982.

wi'il ak'äbä DOF 07-02-2014

XX. Yambä-tyak mu'bä imejle iyäl ili konstitusioñ.

Praksioñ cha' ak'älbä DOF 20-08-1928

Lujump'ej ijo'k'al (Artikulo 90). Li atministrasioñ publika pereral jump'ejach-bä mi' yäjnel yik'oty bajche' mi' yäl jiñi tsätsbä ty'añ orkanika jiñi konkresu, mu'bä ipäk' jiñi nekosio cha'añbä mu'bä ipujkel ya' jiñi pererasioñ añbä tyi wentaj jiñi sekretariya-le estaru yik'oty mi' yäl bajche' mi' chajpäntyel jiñi entilat paraestatal yik'oty mi' k'el bajche' chonkolo' majle tyi' toñeläch-bä.

Li (las, sic dof 02-08-2007) jiñix tsätsbä ty'añ mi' k'elo' bajche' mi' k'elo' ibäj ya' tyi entilat paraestatal yik'oty jiñi ejekutibu pereral, yik'oty tyi sekretariya-le estaru.

Li troñelächbä li Konsejero Juririko tyi kobiernu jiñ mi kajel ich'am iye'tyel baki mi chujkel tyi Ejekutibu Pereral muk'bä, icha'añ bajche' ik'elol, xuk' chokolbä tyi tsätsä ty'añ.

Parafo wi'il ak'äbä DOF 10-02-2014

Jiñi Ejekutibu Pereral mi kajel icha' päse' ya'i tyi Pererasioñ bajche' mi yäjlel iliyi ityojlelächbä, xäjñiji'bäl baki chukul jiñ añbä iye'tyel muk'bä ik'el tyi Konsejero Juririko cha'añ Kobiernu o tyi Sekretarius cha'añ Estarus, chä'äch bajche' xuk' chokolbä icha'añ jiñi tsätsä ty'añ.

Parafo wi'il ak'äbä DOF 10-02-2014

Artikulo tyoj isäbilbä DOF 21-04-1981, 02-08-2007

Junläjämp'ej ijo'k'al (Artikulo 91). Cha'añ mi' tyajtyäl jiñi toñel sekretariu tyi' lespachu, mi' k'ajtyintyel: chumulety ich'okjemety tyi mejiku, mi' kää ilerechu yik'oty akälix-bä lujump'ej icha'k'al (30) ja'bil icha'añ.

Cha'läjämp'ej ijo'k'al (Artikulo 92). Pejtyele reklamentos, lekretos,

Akuerus yik'oty jiñi chuki yes mi' xik' tyi chajpántye jiñi presilente yom mi' pirmariñ jiñ sekretariu-le estaru icha'añäch-bä, che' ma'añ mi' cha'lentyebajche' mi' yäl iliyi ma'añ mi'ki' ch'ujbintye.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 21-04-1981, 02-08-2007

Uxläjämp'ej ijo'k'al (Artikulo 93). Liyo' sekretariu tyi lespachu, jamäläch che' yorojlel toñel mi' yäk' kuenta li konkresu cha'ambä estarus mi' loty tyi tyojlele juntyox.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 02-08-2007

Ba'ikabä jiñi Kamara mi' kajel ipäyo' jiño' Sekretarius cha'añ Estarus, jiñi lirektores yik'oty muk'bä ik'el ichajpañ ya'ba chukulo' tyi paraestatales, chá'äch bajche' jiñi titulareres cha'añ xiñyumäñtyel ibäjachbä año', cha'añ mi' su'b ity'añ mi' meleläch, che' mi' komo melol li tsätsbä ty'añ o mi' k'ejlel jump'ejbä choñoñibäl bajche' yilal tyi tyojlelelo' iyajñi' o troñeläl o cha'añ mi' muk'uch ijako' chuki mi' su'beñtyelo' o ik'ajtyibeñtyelo'.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 31-12-1994, 02-08-2007, 15-08-2008, 10-02-2014

Li kamaras añ ik'ajtyibe ikuenta ipiälbä, muk'bä icha'leño' tyi tratar liputarus yik'oty tyi xiñil che' mu'äch itratarin senalores, baika mi' xik'o' majlel ikajtyi mi' chonkoläch icha'leñ tyi punsionar li orkanismo lesentralisalos li tyi pejtyelex empresas. Li resultalojlel mi' yäk'eño' iña'tyañ tyi tyojlel ejecutibu pereral.

Parafo cha' ak'älbä DOF 06-12-1977

Cha'añ chu'bi ichämo' inpormasiõñ li liputaru ojuñ ambä ik'aba' tyi tyojlel kobiernu, che' tax its'ijbuyo' li ta'bä ik'ajtyio', chujbi ijak'o' tyi jo'lujump'ej

(15) k'iñ jiñäch bajche' yom imel.

Parafo cha' ak'älbä DOF 15-08-2008

Tyi' ty'oxlel ili ejersisio mi' melo' bajche' mi' yäl ili tsätsbä ty'añ yk'oty ireklamentu.

*Parafo cha' ak'älbä DOF 15-08-2008
Artikuloj tyo isäbilbä DOF 31-01-1974*

Ichämp'ejlel Kapitulo

ᵿyi' pätyälel jurisial

Chämäläjämp'ej ijok'al (Artikulo 94). Mi' yotsañ ik'äjñi'bal ipätyälel jiñi poler jurisial tyi li pererasiõñ ya' tyi jump'ej suprema korte tyi justisia, ya' tyi tribunal elektoral, tyi tribunales kolejjarus yik'oty tyi unitarios tyi

sirkuito ityi juskarus.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 31-12-1994, 22-08-1996, 11-06-1999

Ik'ãñol, ikãñätyaya yik'oty ityojel imelbal jiñi poler judisial tyi li pererasiõñ, bajche' je'el jiñi suprema korte tyi justisia tyi li nasiõñ,año' tyi' tyojlel jiñi consejo tyi li julikatura pereral ya' tyi iyujtyi'bal, bajche'-äch mi ipäs ili kostitusiõñ, mi' yäk'o' jiñi tsätslel ty'añ.

Parafo cha' ak'älbä DOF 11-06-1999

Jiñi suprema korte de justisia tyi nasión onse jiñi x-e'tyelo' yumibil icha'leño' cha'añ mi' mejlel tyi toñel tyi weñ uts'aty.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 31-12-1994

Tyi' yujtyi'bal jiñi tsätslel ty'añ cha'añ mi iyäk' li junta jiñi pleno bajche' je'el jiñi salas tyi' pejtyele jiñi kixtyañu mi' tsikyisañ mu'bä ichajpañ, imejläch imuku chajpañ je'el mi chä'äch mi' mulañ imelo' jiñi x-e'tyelo'.

Jiñi ip'ätyälel suprema korte, yik'oty bajche' muk' tyi tonel tyi uts'aty yik'oty tyi salas, ip'ätyälelo' je'el jiñi tribunales tyi sirkuito, bajche' jiño' juskarus tyi listritu bajche' je'el tribunal elektoral, chä'äch bajche' je'el imelbalo' machbä weñ mi' iyotsaño' jiñi xtoñelo' ya' tyi poler julisial tyi li pererasióñ, mi' yumiñtyel bajche' mi iyäl jiñi tsätslel ty'añ, bajche'-äch ak'al icha'leñ iña'tye'el iliyi konstitusióñ.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 22-08-1996

Jiñi Konseju cha'añ Jurikatura Pereral mi kajel ik'el jiñi tsik, ty'oxbäl tyi sirkuito, muk'bä komoñ lajobä tyi ilum yik'oty bajche' je'el iletsäñtyel iña'tyäbal muk'bä ik'añ tyi materia, che' bajche' mi kajel iyotsäñtyel jiñi radiudifusióñ, telekomunikaciones yik'oty komo lajbäl tya'k'iñ, jiño' Tribunales Kolejiarus yik'oty Unitarius cha'añ Sirkuitu yik'oty Juskarus tyi Listritu.

Parafoj tyoj isäbilbä DOF 31-12-1994, 11-06-2013

Che' je'el, tyi komo chajpaya ty'añ tyi' tyempejtyelel mi kajel ixuk' chokoño' Plenus cha'añ Sirkuito, mi ik'elolo' tyi tsikle yik'oty iletsäñtyel iña'tyäbal tyi Tribunales Kolejiarus jiñichbä icha'añ tyi jujump'ejlel Sirkuito. Li tsätsä ty'añ mi kajel ik'el maj iyotsäñtyel yik'oty bajche' muk' tyi troñel.

Parafo wi'il ak'äbä DOF 06-06-2011

Che' bajche, mi' chajpaño' tyi' pejtyel mi mel yambä tyi pejtyele pujs'ik'al, mi' k'el tyi' tsiklel yik'oty ka'bäl tyi tribunales kojjarus ya' bakí añ tyi jujump'ejlel. Li tsätsbä ty'añ mi yujtye yäk'o' yik'oty tyi ñuklel.

Jiñi Plenu cha'añ Suprema Korte tyi Justisia añ tyi tyojlel cha'añ mi yäk' cha'añ mi komo chajpañtyel ty'añ tyi tyempejtyelel, chuki jach yes yom tyajtyäl tyi tyojächlel tyi pujkel ya' tyi Salas tyi asuntos añbä tyi wentaj ikäñ jiñi Korte, chä'äch bajche' je'el mi chojkema ya' tyi Tribunales Kolejiarus tyi Sirkuitu, cha'añ orajach mi ik'otyel ya' tyi lespachu cha'añ asuntos, jiño'-äch ak'älo'bä icha'leñ cha'añ mi ixuk' chokoñtyel jurisprudencia o jiño-ächbä, chä'äch bajche' komo chajpäbilbä tyi jumujch', li cha'añächbä Korte mi k'el cha'añ uts'aty mi pujkel li justisia. Albilbäj komo chajpaya

ty'añ tyi tyempejtyelex mi kajel ik'äjñel che' ta'ix tsiktyiyi.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 31-12-1994, 11-06-1999,06-06-2011

Li juisiu cha'añ amparu, li wokolbä ityoj-isañtyel ty'añ koñstitusioñal yik'oty bajche' cha'leñtyel machäba'añ tyi koñstitusioñ mi lok'el yik'oty mi kajel ityoj-isañtyel tyi ñaxañ k'elbäl che' jump'ejtyak jiñi Kamara tyi Konkresu, tyi tyojlel presirente, o jiñi Ejekutibu Pereral, muk'bä ik'el maj jiñi consejero juririku cha'añ kobiernu, imelej mu'achbä iwa' k'ejelel jiñi añbä ik'äjñi'bäl icha'añ kixtyañujo' o jiñi tyojichbä publiku, chä'äch bajche' ak'älo'bä icha'añ li tsätsbä ty'añ muk'bä ich'ujbiñtyel

Parafo wi'il ak'äbä DOF 06-06-2011

Ili kotyäji'bä tyi juisiu, ili mu'bä ichajpañö' konstitusional yik'oty bajche' yila ili isntitusionales mi' ty'ox ts'ijbuñ yik'oty mi' tyoj-isañ tyi jump'ejelel kamara tyi konkresu, tyi tyojlel presilente, ojekutibu pereral, tyi' pätybal li consejo juririku kobernalor, mi' päx che' mi' kajtyibentyel che' ma'añ tyi k'oty, otyi' ty'añ tyi' pejtyel bajche' mi yäl tyi yujtyi'bal li tsätslel ty'añ.

Jiñi tsätsbä ty'añ mi kajel ik'el chä'äch bajche' mi wera xik'elo' tyi jurisprudensia muk'bä ixuk' chokoño' jiño' Tribunaless ya' tyi Poder Jurisial

Cha'añ Pererasiõn yik'oty jiñi Plenu cha'añ Sirkuito che' Bajche' iña'tyãntyel cha'añ Koñstusioñ yik'oty tyi pejtyelex ty'añ muk'bã ich'ujbiñtyel, che' bajche' muk'bã ik'ajñel cha'añ iwa' chokoñtyel yik'oty yambã ik'exol.

Parafo tyoj isãbilbã DOF 06-06-2011

Bajche' iña'tyãntyel jiñi konstitusioñ, yik'oty tyi' tsãtslex ty'añ, che' bajche' mu'bã mãkty'añ che' mi' ik'ajtyintyel yik'oty machbã ba'añ mi' yãl.

Ityojolo' mu'bã iyãk'beñtyelo' tyi itoñelo' jiñi yumãlo' cha'añ jiñi suprema korte, yumãlo' tyi sirsuitu. Jiñi wesex tyi listritu yik'oty' konsejeros tyi jurikatura pereral, tyi ipejtyelex jach yumãlo' cha'añ elektorales mach mejo'ik tyi ju'bel ityojolo' tyi' pejtyelex ja'bil che' mi icha'aleño' e'tyel.

Parafoj tyo isãbilbã DOF 31-12-1994, 22-08-1996

Jino' Ministrus cha'añ Suprema korte tyi Justisia mi ijalejelo' tyi ye'tyelo' jo'lujump'e ja'bil, muk'ach imejlelo' icha' ñijkãntyelo' tyi jiñichbã bajche' -ãch mi' yãl jiñi Titulo Cuarto ila tyi konstitusioñ yik'oty, che' mi ta'ix ñumi iyorolet bajche' mi icha'leño e'tyel, mu'k'ix ityajo' ilerechu cha'añ mi lok'elo' tyi e'tyel.

Parafo tyoj isãbilbã DOF 31-12-1994, 06-06-2011

Mi juñtyiklelex kixtyaño' ta'ixbã icha'le e'tyel tyi ministru mi cha' mejle tyi pãk'ol cha'añ yambã ityejchi'bal tyi tsiji' periodu, omi che' ta'ach icha'le iye'tyel tyi tsujk'el o che' jach tyi tsuk' tyajbe itroñel.

Parafo wi'il ak'ãbã DOF 31-12-1994. Tyoj isãbilbã DOF 06-06-2011
Artikulo tyoj isãbilbã DOF 20-08-1928, 15-12-1934, 21-09-1944, 19-02-1951.

Machbã weñ ts'ijubul. DOF 14-03-1951.

Tyoj isãbilbã DOF 25-10-1967, 28-12-1982, 10-08-19

Jo'lãjãmp'ej ijok'al (Artikulo 95). Cha'añ mi lak mejle tyi wa'chokoñtyel tyi e'tyel bajche' ministru ya' tyi suprema korte tyi justisia tyi li nasiõn jiñãchyom añ lak cha'añ bajche' ili.

Praksiõn tyoj isãbilbã DOF 02-08-2007

I. Jiñãch yom che' wã'ãch ch'ok-ejemoñla wa'i tyi lak lumal mejku yi'k'oty che' lã'ãch chumuloñla, chã'ãch je'el mi laj k'ãñe' jiñi lak lerechu cha'añjiñi imelol la ke'tyel ila baki añoñla.

II. Jiñ yom je'el ts'ãktyãyemix jo'lujump'ej icha'k'al (35) ja'bil laj ka'bile tyi bã oraj mi lak pãjk'el tyi e'tyel.

Praksiõn tyoj isãbilbã DOF 15-12-1934, 31-12-1994

III. Che'ki añtyo yom dies año mach ochoñla tyi e'tyel jiñãch mi k'ajtyiñ che' ki wãy pã'k'ãloñãchla, che' je'el añ jiñãch yom añ lak cha'añ laj kuñ ba'mi yãl che'ki jiñãch estulialo lak cha'leñ jiñi lerechu, i ak'ebil icha'añoñlax-e'tyel ili laj kuñ y chukul icha'leñ je'el.

IV. Weñ uts'aty lak melbal imach yomik añ lak xoty'o' lak mul tyi kaj k-tsukumelbala ba' mi' tsiktyisañ che' añix ochoñla tyi kächol jump'ej ja' tyi kaj lak mul; omi añ lak cha'le xujch', tyä'laya, loty, oñume' tyi p'is lak melbal tyi tyojlel lak pi'al oyañtyakbä mu'bä ityä'läbeñ ityojel imelbal jiñi kixtyañujo', mach mejlik mi iyäk'eñtye iye'tyel,majchki añ icha'le xoty' mulil, yik'oty.

V. Che' añjaxyo cha'p'e ja' lak wa' julel wä'i tyi mejiku cha'añ mik päjk'ela tyi e'tyel; yik'oty

VI. Che' maxtyo ñum tyi Sekretariu cha'añ Estarus, Piskal General cha'añ Republika, senalor, liputalo pereral mi jiñik kobernalor tyi ba'jachbä tyi jump'ej Estaru o Yumul cha'añ Kobiernu cha'añ Listritu Pereral, k'älä tyi jump'ej ja' che' mi ik'otye iyorolet ipäk'ol.

*Praksioñ cha' wi'il ak'äbä DOF 31-12-1994.
Tyoj isäbilbä DOF 02-08-2007, 10-02-2014*

Ipäjk'elo' jiñi ministrujo' jiñäch mi mejlel iyäk'o' tyi e'tyel jiñi kixtyañujo' añächbä ik'añäyo' tyi uts'aty tyi ipejtyelelo' ich'ejlelo' cha'añ jiñi iyäk'o' jiñi justisia omi añäch käjño' tyi tyi yoke weñlelo' imelbal omi ak'bebilo'-äch ijuñ cha'añ iyoke toñelo' tyi uts'aty cha'añ iliyi.

Parafö cha' ak'älbä DOF 31-12-1994

Wäkläjämp'ej ijok'al (Artikulo 96). Che' mi' päjk'elo' jiñi ministrujo' tyi suprema korte cha'añ justisia, jiñi presilente tyi republika mi' yotsañ uxtyiki x-e'tyel chä'-äch bajche' mi' yäl jiñi senalor, cha'añ mi' ikäjñelo'b jiñi albilo'bä tyi e'tyel, mi' yajkañtyel jiñi ministro mu'bä ke itsuk'kajel tyi e'tyel che' ma'añ tsäkäl jiñi x-e'tyel. Jiñi yajkäñtyel tyi e'tyel jiñäch mi' mejlel ipäk'oño'la jiñi iyuxchajplel x-e'tyelo' tyi senaru yä'ächbä año', lujump'ej iyuxk'al jach k'iñ mi imejlel iyäk'eñtyelo' cha'añ mi iña'tyaño mi mu'uch ikajelo' tyi e'tyel. Imi jiñi senalo ma'añ mi' mejlel ityoj-isañ tyi' yoralel bä k'iñ bajche'jach a'k'elbi, mux iyochel tyi e'tyel cha'añ ministru jiñi kixtyañu, ta'bä iyajkä li presilente le la republika tyi' tyojlelo' jiñi uxtyikilo' yajkäbilo'bä tyi e'tyel.

Mi jiñi kámara-le senalores mi ip'aje' tyi iyuxtyiklelo' yajkäbilo'-bä cha'añ e'tyel, jiñi presilente-le republika mi' yotsañ yambä tsiji'bä. Che' bajche' mi' yäl jiñi parapo ta'ix-bä laj k'ele. Imi tyi cha' p'ajleyo' ili tyi' icha' sujtyelel li uxtyikilo' päk'älo'-bä, mi yochel tyi e'tyel juñtyikiljach tyi iyuxtyiklelo', jiñi mu'äch-bä iyajkañ li presilente-le republika.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 20-08-1928, 31-12-1994

Wukläjämp'ej ijok'al (Artikulo 97). Jiñi Majjstralujo' tyi Sirkuito yik'otyo' Jueses tyi listritu mi kaje ipäjk'elo' yik'oty iyotsäñtyelo' tyi tyojlel jiñi Konsejo cha'añ Julikatura Pereral, chä'äch bajche' yombä imelol yik'oty chäch bajche' mi' k'ajtyiñ muk'bä ik'äjñel yik'oty bajche' mi' mejlemaj xuk'chokibilbä icha'añ li tsätsbä ty'añ. Mi kaje ijalejel wäkp'ej ja'bil icha'leñtyel jiñi e'tyel, k'äñbilbä, che' ch'ujbilixki o mi tyecho' k'äjkmemo'ixbä iye'tyel, jiñäch mi mejle imäktäñtyelo' tyi troñelo' yik'oty chä'äch bajche' mi yäl jiñi tsätsbä ty'añ.

Jiñi Suprema Korte cha'añ Justisia tyi Nasioñ mi mejle ik'ajtyiño' tyi Konsejo cha'añ Jurikatura Pereral muk'bä isäklañ bajche' yilal imelbal tyi juntyiklel jues tyi majjstradu pereral.

(tyi yuxp'ejlel parapo. Mux ilajmel ik'äjñi'bal)

Jiñi suprema korte de justisia mi' pāk'e' mi iñijkañ omi ik'extyañ jiñi isekretariu iyañtyakbā x-e'tyelo x-toñelo' jiñi majistrarus yik'oty juesses mi' pāk'o' imi' k'extyaño' x-e'tyelo' yik'oty xtoñelo' tyi tribunales tyi sirkuito tyi juskarus tyi listritu, chā'äch bajche' a'k'al icha'añ tsätslel ty'añ cha'añ imelol jiñi tsätslel e'tyel.

Tyi' chāmchämp'ele ja'bil, jiñi pleno mi' yajkañ tyi ityolelo' jiñi xtoñelo' mu'bā ikajel tyi yumityel bajche' presilente cha'añ suprema korte tyi justisia tyi li nasiñ imach mejlik tyi cha' wa'chokoñtyel tyi icha'sujtyelex tyi' yoroleljach che' muk'ix ke ilo'k'el tyi e'tyel.

Tyi jujuñtyikil ministru cha'añ suprema korte-le justisia, che' mi' yochel ik'añ tyi toñel iye'tye, mi' cha'leñ ty'añ tyi' tyojlex jiñi senaru bajche' iliyi.

Presidente:” ħmu'bā awäle' cha'añ mi ak'añ tyi toñel tyi uts'aty awe'tyel cha'añ ministru tyi suprema korte tyi justisia ila tyi nasiñ tsa'bā mejli awak'beñtye yik'oty mi aloty tyi weñ jiñi konstitusiñ polítika tyi li estarus unirus mejikanus yik'oty tsätslel ty'añ añbā icha'añ, cha'añ mi ak'el tyi ipejtyelex tyi iweñlel ityi ityojlex jiñi uññ?”

Ministro: “mu'ächkäle”

Presilente: mi ma'añ mi amele' bajche' iliyi, jiñi nasiñ mi' kajel ichokety lo'k'el

Jiñi majistralujo' tyi sirkuito yik'otyo' wesex tyi listritu mi' yälo' ity'añ tyi tyojlex suprema korte tyi justisia yik'oty ya' tyi consejo-le julikatura pereral.

*Parafo cha' ak'älbā DOF 11-06-1999
Artikuloj tyo isäbilbā DOF 20-08-1928, 11-09-1940, 19-02-1951, 06-12-1977, 28-12-1982, 10-08-1987, 31-12-1994*

Waxäkläjämp'ej ijok'al (Artikulo 98). Che' ma'añ tsikil ipäs ibā jiñi juntyikil ministru tyi jump'ej- uj, jiñi presilente tyi li repúblika mi' pä'k'e' yambā juntyik'il ministru mu'bā imejñel ityaje' jiñi toñel(interino) tyi' ty'añ jiñi senaru, mi' k'ejlex chā'äch bajche' ts'ijbubil tyi artikulo 96 wā' tyi konstitusiñ.

Che' mi' käy ibā jiñi juntyikil ministru tyi' kaj tyi sajtyi otyi chāmi, ojñjach yañtyakbā mu'bā iyäk ityätsibā tyi' juñyajlex, jiñi presilente mi' yäk'e' tyi päk'ol tsiji'bā ministru tyi' ty'añ jiñi senaru, chā'äch bajche' mi' päx tyi artikulo 96 wā' tyi konstitusiñ.

Che' yomix ityäts'o ibā tyi e'tyel jiñi ministrujo' cha'añbā suprema korte le justisia jñjach che' mi' tyajtyälo' tyi tsätsbā wokol; mi

yotsääntyel tyi

Ejekutibu che', mi muk'äch ija'k'e iliyi. Mi' chojkel majlel tyi' tyojlel senaru cha'añ mi' yäk' ity'añ.

Parafo cha' ak'älbä DOF 22-08-1996

Jiñi ilisensia x-ministrujo', mi maxtyo ñum tyi jump'ej-uj, mi' mejlel tyi ak'beñtyel tyi suprema korte le justisia le la nasiön; mu'bä inäsañ bajche' ili yorajlel, mi' mejlel tyi' ak'beñtyel tyi presilente le la republika tyi' ty'añ senaru. Ba'ikachbä lisensia mach mej tyi ñumel tyi cha'p'ej ja'.

Parafo cha' ak'älbä DOF 22-08-1996

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 20-08-1928, 19-02-1951, 25-10-1967, 31-12-1994

Bolomläjämp'ej ijok'al (Artikulo 99). Jiñi tribunal elektoral chä'äch bajche' mi yäjlel tyi fraksiön ii tyi artikulo 105 wä' tyi konstitusiön, jiñi ñoj tsätsbä autorilat jurisliksional ikänäbä yik'oty yañtyakbä inä'tyibal tyi poler judisia-le tyi li pererasiön.

Cha'añ mi' mjlel ik'äne' ip'ätyälel, jiñi tribunal mi ke' ich'uj k'añ ibä tyi' pejtyelel oraj tyi jump'ej k'äjkeñbä iyajñi' (sala superior) yik'oty yajñi' rejionalbä (salas regionales); jiñi ityempäjtyel bajche' mi' tyoj-isäñtyel tyi' tyojlel tyi' pejtyelel kixtyañujo', chä'äch bajche' mi' päse' jiñi tsätsbä ty'añ. Mi yotsaño'-ibä jiñi x-e'tyelo' juriliko yik'oty administratibus yombä cha'añweñ mi' kajel tyi toñel.

Jiñi letsembä yajñi' (sala superior) chukul icha'añ tyi wäkp'ej x.e'tyelo' elektorales. Jiñi presidente cha'añ e'tyäji' (tribunal) mi yajkäñtyel tyi' letseñbä iyajñi', tyi' pejtyelel chukulbä icha'añ, cha'añ mi' mejlel tyi e'tyel tyi chämp'ej ja'.

Jiñi e'tyäji' elektoral (tribunal electoral) jiñ añ tyi' tyojlel mi' tyoj-isañ tyi juñyajlel yik'oty tyi tsäts, chä'äch bajche' mi yäl ili konstitusiön yik'oty chä'äch bajche' mi' yäk' tsätsbä ty'añ, che' bajche:

I. Jiñi yäsiñtyel osuty-k'isäñtyel che' mi' päjk'el x-e'tyelo' pererales cha'añ liputarus isenalores.

II. Jiñi yäsiñtyel osutyk'isäñtyel mu'bä ipäs ibä che' mi' päk'el presilente cha'añ estarus unirus mejikanus mi tyoj-isäñtyel yajach tyi' tyojlel jiñiletsembä yajñi' (sala superior).

Jiñi letsembä (sala superior) iyajñi' yik'oty rejionalbä x-e'tyäji' jiñjach mi' mejlel iyäl ba' mi' mejlel tyi läjmel che' chokol ipäjk'el x-e'tyel chä'äch bajche' ts'ijbubil tyi tsätsbä ty'añ.

Jiñi letseñbä yajñi' (sala superior) mi' tsike' tyi yujtyi'bal che' tax ujtyi jiñi

Päk e'tyel cha'añ presilente de los estarus unirus mejikanus, che' mi tax tyoj-isäntyi jiñi iyäntyel che' chonkol päk e'tyel, mux imejlel tyi ajk'el tyi jajk'el yik'oty tyi käjñel ba'bä presilente tyi käyli tyi ye'tyel jiñäch ba'bä kanlilatu ñoj oñ tyi' ok'ä iwiñik.

III. Jiñi iyäsilyel yik'oty iwä'ts'tyisäntyel jiñi päk' e'tyel yik'oty bajche' mi' tyoj-isäntyel jiñi autorilat elektoral pereral, machbä lajal yik'oty bajche' ta'bä ñaxañ päslu tyi cha'p'elel praksioñ, mu'bä ibiolariñ jiñi normas konstitucionales olekales;

IV. Jiñi iyäsintyel yik'oty iwä'ts'tyisätyel o tyoj-isäntyel tyi juñyajlel yik'oty tyi' tyojlel jiñi autorilales competentes tyi ilentilares pereratibas cha'añ mi' tyoj-isañ yik'oty mi' k'ele' jiñi päk e'tyel o mi' tyoisañ jiñi machbä weñ tyi yorajlel, mu'bä yäl bajche' mi' käytyäl. Iliyi jinjach mi' mejlel tyi k'añol che' mi' tujtyel x.päk e'tyelo' yik'oty mi' weñäch iyorajlel tyi k'oty bajche' albil legalmente cha'añ mi' mejlel jiñi órganos o che' bajche' mi' ich'ämo' iye'tyel jiñi päk'älo'ixbä.

V. Jiñi iyäsintyel yik'oty iwä'ts'tyisätyel yik'oty ityoisäntyel mu'bä ityäläñ jiñi lerechus políticos electorales tyi' pejtyelel kistyañujo' cha'añ mi' päk'o yaj e'tyel (votar), mi' päjk'elo' tyi e'tyel yik'oty liure mi' yotsaño' ibä yik'oty uts'aty mi' ch'ämo' je'el bajche' añ jiñi políticas cha'añ país, chä'äch bajche' mi' päš ili konstitution tyik'oty tsätsbä ty'añ.cha'añ jñityik'l kixtañuj mi' mejlel tyi tyojlel jurislüksioñ cha'añ tribunal tyi' kajach cha'añ tyi' jak'ä jiñi lerechu kixtyañuj my päk' iyaj e'tyel muki' ityeilibentyel ilerechu cha'añ ipartiru mi' i mejlel tyi majlel i sub' ibä tyi jurislüksioñ tyi tribunal, mi ma'añix tyi mejli ityoy-isañ tyi' lumal, jñix tsätsbä ty'añ mi' yäk ibä bajche' iyoralel mi' mejlel;

VI. Jiñi wokolel oyik'oty yäñältyakbä toñel yajachbä tyi mismu tribunal yik'oty mu'bä ik'äño'-ibä;

VII. Jiñi keratyak o yäñältyakbä toñel ya' tyi Instituto Nacional Electoral yik'oty' iserbilores;

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

VIII. Jiñi tsätsbä peñsal yik'oty iwera ak'ol tyoj mulil tyi tyojle jiñi Instituto Nacional Electoral tyi partirus o much'ulkyakbä politikaj o kixtyañujo' pisika o moral, tyi' joytyälel lumaläl o tyälemo'bä tyi yambä pamil, muk'bä yäsiñ ts'ijbubilibxä wä'i tyi Koñstitusioñ yik'oty tyi tsätsbä ty'añ;

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

IX. Jiñi chajpäbilbä ty'añ icha'añ Iñstituto Nacional Electoral mi' yotsañ

iña'tyābal cha'añ iyāsiñtyel ñaxañ k'elelibā ya' tyi ityejchi'bal Ba' tyejchem III añbā tyi artikuloj jump'ej yuxk'al (41) yik'oty waxākp'ej parafo tyi artikuloj 134 wā' tyi Koñstitusioñ; tyi normaj cha'añ mi isujbel majle politikaj yik'oty elektoral, che' je'el iñaxañ melol troñel cha'añ mi' mejle ityejchi'bal kampaña, yik'oty wersa ak' tyoj mulil jiñichbā icha'añ, yik'oty.

Praksioñ wi'il ak'ābā DOF 10-02-2014

X. Yañtyakbā muk'bā yāl li tsātsbā ty'añ.

Praksioñ cha'ñijkābilbā DOF 10-02-2014

Ma'añik chukoch mi' māktyañtyel mu'bā yāl tyi artikulo 105 wā' tyi konstitusioñ, jiñi yajñi' tyibunal elektoral mi mejlel ityoj-isañ mi ma'añ mi' k'ājñel jiñi tsātsbā ty'añ che' bajche' tyi tojlel elektoral wāts'ālbā bajche' mi yāl ili konstitusioñ. Jiñi icha'tyoj-isāñtyel bajche'mi' yājlel mi' k'ājñel iliyilok' ty'añ. Jiñi letsembā yajñi' (sala suprema) mi' yāk'beñ tyi' ña'tyibāl jiñi suprema korte-le justisia cha'añ nasióñ.

Che' tyi' jump'ejlel jiñe yajñi' tribunal elektoral mi' yāle' ina'tyibal cha'añ konstitusionalilaty cha'añ mu'bā imeleltyak omu'bā ityoj-isāñtyel yik'oty mu'bā iña'tyāñtyel tyi' tyolel ili konstitusioñ ojilil tyakbā ty'añ mi' mejlel ilaja jats'o-ibā chukulbā icha'añ yajñi' ojiñi plenu icha'añ suprema korte- le justisia, baikachbā ministru, yajñi'(salas) mi' mejlel tyi majlel isu'beñ imul che'añ laja keraj chā'āch bajche' mi yāl jiñi tsātsbā ty'añ, cha'añ tyi' pejtyelel jiñi suprema korte-le justisia-le nasióñ, mi' yāle ba'bā pensal mi' chājmel tyi junyajlel. Jiñi icha' tyoijsāñtyel bajche' mi yāl ilayi ma'añ mi tyā'lañ jiñi tyoj-isābilixbā.

Jiñi bajche' mi much'tyālo' tribunal, jiñi kompetensia cha'añ yajñi'bo', jiñi proselimientu cha'añ bajche' mi' tyoj añ che' bajche' yombā ijotyē' (competencias), cha'añ bajche' jiñi mu'bā ik'ājñeltyak cha'añ mi' k'ejlel ba'bā mi' wersaj k'ājñel tyi tsātsbā ty'añ, che' bajche' mu'bā iyāl ili konstitusioñ.

Jiñi letsembā yajñi (sala superior) mi' mejlel, tyi ofisio, tyi ty'añ tyi' ojililel jiñi salas regionales, mi' mejlel tyi toñel che' mi' kāñe' iliyi; che' je'el mi' melel ichok majlel che' bajche' yom ikanariñ tyi' tyojlel li salas regionales cha'añ mi' kāñ yik'oty mi' tyoj-isañ. Jiñi tsātsbā ty'añ mi' pāse' bajche' yom mi' mejlel.

Jiñi alministrasióñ, bijilansia, yik'oty bajche' tyoj ajñel ya' tyi e'tyājib elektoral tyi' tyilelāch bajche' mi' pās tyi tsātsbā ty'añ, tyi jump'ej komisióñ cha'añ consejo julikatura pereral chukulbā yik'oty presilente cha'añ e'tyājib elektoral mu'bā iyumityisañ; jump'ej majistraru elektoral ya' tyi yajñi' letsembā mi' yajkañ tyi sorteo; yik'oty uxtyikil x-e'tyelo' cha'ambā conseju-le julikatura pereral, jiñi e'tyājib (tribunal) mi' yāk'e' ipresupuestu-ji presilente cha'añ suprema korte-le justisia cha'añ nasióñ cha'añ mi

yochel tyi proyekto cha'añ presupuesto tyi poler jurisial cha'añ pererasióñ,
che' je'el jiñi tribunal mi' yäk'e' ireklamento tyi malil yik'oty bajche' mi'
k'otyelo' tyi jumuch' ty'añ bajche' weñ mi' cha'aleñ e'tyel.

Jiñi majistrarus elektorales año'bä tyi tyojlej iyotyotyle iyum mi kaje iyäk'o' jiñi juñ mu'bä ik'ajtyiñ jiñi tsätsä ty'añ, mach ch'äjbi ochelo' che' mach ts'äkälo' ijuñ mu'bä ik'ajtyiñtyel cha'añ mi yochel tyi toñel tyi ministrusti li suprema korte tyi justisia icha'añ nasiõñ, mi' jalijelo' tyi toñel tyibobomp'ej ja'bil che' ma'añ ipermisu ikäyo' itoñel. Mi tyi lok'i tyi toñel che' ma'añ mi k'otyel yik'oty li permisu li majistrarus elektorales tyi li iyum kolemp'oty tyi k'ejlema, añ tyi tyojlej tyi ak'ol li otyoty, jiñ bajche' añ, che' bajche' añ ya' tyi artikulo 98 cha'añ konstitusiõñ.

Jiñi majistrarus elektorales año'bä tyi tyojlej iyotyotyle regionales mi kaje iyäk'o' jiñi juñ mu'bä ik'ajtyiñ jiñi tsätsä ty'añ, mach ch'äjbi ochelo' che' mach ts'äkälo' ijuñ mu'bä ik'ajtyiñtyel cha'añ mi yochel tyi toñel tyi majistrarus tyi tribunales kolejarus tyi sirkuitu. Mi jalijelo' tyi toñel bolomp'ej ja'bil che' ma'añ ipermisu ikäyo' itoñel, jiñ che' mi ñijkaño'-maj tyi yambä ñuki toñel.

Mi chokol tyi k'ajtyiñtyel li aj-toñel mi' päk'o' juñtyikil tsiji'bäj majistraru bajche'-ächbä oraj mi ki iyujtyisabeñ itoñel.

Li aj-toñelo' tyi tribunal chuku ye'el itoñelo' bajche'-äch añ tyi li poler jurisial tyi li pererasiõñ yik'oty li alälixbä ty'añ yik'oty bajche' mi yäl li tsätsbä ty'añ.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 20-08-1928, 31-12-1994, 22-08-1996, 27-09-2007, 13-11-2007

Jok'al (Artikulo 100). Li consejo tyi jurilikatura pereral mi cha'leñ jump'ej órkanu tyi pätyäl jurisial tyi pererasiõñ yik'oty inlepenlensia teknika, mi chajpaño' imi yälo' bajche' mi ikätyäl.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 11-06-1999

Li consejo mi yochel wukp'ej ipi'äl k'ela' majchkiyo', juntyikil mi cha'leñ e'tyel cha'añbä presirente cha'añbä suprema korte tyi justisia, yik'oty tyi yuxtyiklele ili consejo; melelix cha'añbä ili pätyälbä tyi li korte, mi k'elo' mayoría maxki añ waxäkp'ej botos, yik'oty aj-majistrarus tyi sirkuito cha'ambä x-kächoñel tyi listritu; chäñtyikil consejeros sukclubilix cha'añ aj-senaru, ijuñtyikil cha'añ aj-presirente tyi republika.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 11-06-1999

Pejtyel li consejeros mi much'kiño' li requisito päsulbä tyi artikulo jo'lujump'ej ux'k'al (95) tyi ili konstitusiõñ jiñixbä kixtyañu-bä maxki mi mejlelo' añbä ñatyibal propesional imaxki mi loty tyak'iñ, añbä tyi' tyojlej ihonorabilaty tyi itroñelo', yik'oty maxki mi päk'o' tyi suprema korte, mi' tyaj ityijikñäyel, yik'oty li rekonosimento tyi ámbito julisial.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 11-06-1999

Konsejo mi' kaj mele' tyi pejtyelel yk'oty mi säklañ, tyi pejtyel mi mejlel

Chuki mi yälö' lix e'tyelo' yik'oty tyi abskripsiõñ, ratifikasiõñ emosiõñ tyi majistraru yik'oty tyi aj-k'e mulil, yik'oty pejtyel asunto chuki mi yäl li tsätsbä ty'añ.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 11-06-1999

Jiñäch aj-presilente tyi konsejo, yik'oty aj-konsejero mi jalejelo' jop'ej ja'bilel tyi tyo'lel, mi cha'leño' sustyituir mi suklaño' maxki yujilixbä, ma'añix mi mejlel tyi ochel, taxbä cha'le e'tyel wajali.

Aj-kotyaya ma'añ mi' pus maxki yom icha'añ, mi cha'leñ yik'oty tyi inlepenlensia yik'oty imparzialilaty, li ye'tyel, mi cha'leñ sujtyäbil tyi yujtyip-le chump'ej título tyi ili konstitusiõñ.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 11-06-1999

Tsätsbä ty'añ ambä tyi cha'añ mi ñopo' je'el mi cha'lentyel aktualisar li punsionario, yik'oty je'el li bajche' ki mi' be chajpaño' (chajpuntyel) tyi li karrera jurisial, yik'oty mi k'elo' cha'añ mi cha'leñ jiñi tyi' tyojel, imparzialilaty, ili letsembä tyi juñ cha'añbä inlepenlensia.

Tyijikñabi cha'añ li tsätsbä ty'añ, li konsejo tyijikña mi yu'biñ cha'añ mi kaj li laja ty'añ tyi pejtyel cha'añ li lajatyañ chuki mi chajpaño'.li suprema korte tyi justisia mi k'ajtyiñ li konsejo cha'añ mi yu'beñ li laja ty'añ tyi pej'tyel mi k'el mi yom cha'añ mi su'beñ tyi lajatyañ tyi ejersisio che' bajche' chonkotyi toñel tyi pereral- tyi' plenuj-le tyi korte che'bi ik'el yik'oty, imul, che' bajche' mi jak' li konsejo, che' tyi' pejtyelel omach tyi pejtyelel owaxäkp'ej iboto. Mi yäk'beñ li tsätsbä ty'añ yik'oty cha'añbä chuki mi' mel li ty'oxolbä.

Ity'añ ili konsejo tsätsbä mi' yäl tyi yujtyi'bal yik'oty, bajche', ma'añ mi' resultariñ-ibäj mi rekursojik, mach mismu yom ik'el, mi' kotyañ li yom ik'el, mi' ts'ijbuñ otyojoläch-ibä yik'oty mi' sujkuñtyel lix-e'tyel yik'oty lix k'e mulil, ili ch'ujbil k'elol tyi suprema korte tyi justisia, jiñ che' añ jach ip'añtyayo' che' bajche' mi yäl ili tsätsbä ty'añ tyi orkanika.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 11-06-1999

Tyi suprema korte tyi justisia mi' yajñe imel chuki mi' ña'tyañ yik'oty li konsejo mi restariñ tyi poler jurisial tyi pererasiõñ, ma'añ tyä'läbil che' bajche' mi yäl tyi wukp'ejlel parajpo' tyi artikulo 99 tyi konstitusiõñ. Che' mi mel ikuenta mi' choko' majlel li presilente tyi suprema korte cha'añ mi' melo' proyectu mi' k'elo ikuenta che' mi' lok'e cha'añ-bä tyi pererasiõñ, lix e'tyel cha'ambä tyi suprema korte tyi justisia mi chämbeñ iyaj presilente.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 11-06-1999 Artikuloj tyo isäbilbä DOF 20-08-1928, 25-10-1967, 03-09-1993, 31-12-1994

Jump'ej wäk'al (Artikulo 101). Li mislistru tyi suprema korte tyi justisia li x-e'tyel wä'bä añ, lix k'e mulilo' tyi listritu, li yaj ts'ijbuyaj yik'oty mu'bä ikänätyañ tyi jurilikatura pereral che' bajche' lix e'tyel ya'bä año' ya' baki añ superior tyi tribunal elektoral, mach ch'ujbi ich'ujbiñ e'tyel cha'añbä tyi pereral, mi tyi estarujik, tyi listritu pereral obajñe añ jachbä, añ itoñel pe ma'añ tyojol che' jach añ ma'añ mi' jak'o' mi x-päsjuñ, añ ikäjñi'bal icha'añ.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 22-08-1996

Li kixtyañuj año'bä ye'tyel cha'ambä mismu tyi suprema korte tyi justisia li año'bä ye'tyel tyi listritu, tyi jurikatura pereral, che' bajche' ya' añ x-e'tyel tyi suprema tribunal elektoral, mach ch'ujbi, lok'el tyi cha'p'ejlel ja', mi' päty-ibäj bajche' yumäl, otyi yañtyakbä x-e'tyel bajche' obokaru tyi orkanos tyi poler jurisial tyi pereral.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 22-08-1996

Kixtyañuj taxbä su'beñtyi cha'añbä ministru, mi yäl añbä iñik'i melel tyi'pejtyelex k'iñ oma'añ jal, mach ch'ujbi ityaj ye'tyel che' bajche' mi yäl tyi praksioñ Vi tyi artikulo 95 tyi konstitusioñ.

Mach lak ña'tya li artikulo mi yäk'beño' ya'bä año' tyi oj-pisina jurisiales mi' ñusaño'-ibäj tyi lisensia.

Taxbä ñumi wokolel tyi parapo wajalisbä, mi yäk'beñtye ixoty' imul li tsätsbä ye'tyel ya' tyi poler jurisial tyi pererasioñ, che' bajche' li mu'bä imajñaño' yik'oty año'-bä ikäjñibal icha'añ, ba'ikabä mulil mi yäk'beñ ixoty' imul tyi tyojlel tsätsbä ty'añ che' mi iñik'i yäl.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 10-08-1987, 31-12-1994

Cha'p'ej wäk'al (Artikulo 102).

A. Jiñi ministeriu publiku cha'añ pererasioñ añ tyi' wenta mi k'ele' li tsätsbä ty'añ jiñi x-toñelo' mi subeñtyelo' baki mi kajelo' tyi toñel, chä'ach bajche' mi yäl jiñi tsätsbä ty'añ. Jiñi ministeriu públiku cha'añ pererasioñ mi kajel yañel yik'oty juñtyikil prokuralor General tyi li repúblika, päk'älbä icha'añ jiñi titular cha'añ ejekutibu pereral yik'oty ratipikasioñ tyi senaru, tyi k'ajo' ojo', cha'añ jiñi komisioñ yächbä chu'j-añ. Cha'añ mi ak'otyel tyi prokuralor yom: wä' chumulety tyi mejiku iwä' ki cho'yolety; añ yom ajabilel treinta y isinko ja'bil ts'äk'tyayem acha'añ bajche' añ tyi ajuñilel yom lujump'ej ja'bil añ acha'añ yom añ atítulo profesional lisensiaru cha'añ lerechu; yom ma'añ awokol

oma'añ awokol. Jiñi prokuralor mej mi ñuñsäñtye tyi yambä toñel ima'añ iwokolel cha'añ bajche' mi yäl jiñi ejekutibu.

Añ tyi tyojlel jiñi ministeriu públiku cha'añ pererasiõñ, mi añ majch mi säkläñtyel cha'añ mi ñumel tyi tyojlelo' jiñi tribunales pejtye jiñi imul ambä je'el tyi tyojle pereral; mi säklañ jiñtyo mi ityajbeñtye mi añäch imul, mi mel maj-ibä chä'äch bajche' mi yäl ili tsätsbä ty'añ.

Jiñi prokuralor General cha'añ repúblika mi yotsañ-ibä tyi bajñel che' mach weñ chuki choñkol imejlel bajche' mi yäl jiñi artikulo105 cha'añ ili konstitusiõñ.

Tyi pejtye jiñi melbä che' añ tyi wenta je'el jiñi perelasiõñ; tyi kaj icha'añ letsemo'bä tyi k'e juñ ya' ba' mi' yotsañ-ibä jiñi ministeriu públiku cha'añ pererasiõñ je'el prokuralor General mi ke' imel tyi tyojlel jiñi iwiñik.

Jiñi prokuralor General cha'añ repúblika yik'oty agentes, año' tyi iwenta cha'añ chuki mi' yujtyel, mi añ juñtyikil tyi ñumi tyi tyojlel tsätsbä ty'añ mach kääñ mi añ tyi toñel.

Jiñi Piscal General cha'añ Republika yik'oty ipi'älo', año' tyi weñta mi ik'el machbä weñ, muk'bä iñajayel o iyäsiñtyel li tsätsbä ty'añ ba' muk'bä iyots'añ mulil tyi troñel.

Apartadu tyoj isäbilbä DOF 28-01-1994, 31-12-1994, 10-02-2014

B.Jiñi uxlajmyumäl yombä yäle' ya' tyi parafo Ta'ixbä ñumi, mi kaje imelo' rekomenlaciones publika, ma'añbä tsuyul, jop'mul y sub mul tyi tyojle x-e'tyelo' mejbä ityo'isaño'. Tyi Ipejtyelel xtoñelo' públiku xik'iläch ija'k'o' li su'beñtyel muk'bä ya'k'eñtyelo tyi uxlajmyumäl. Jiñi su'beñtyel ak'älbä machki ba'añ mi jak'o' o ch'ujbiñtyel tyix e'tyelo' o xtoñelo' públiku, jiñ' yomo' ityecho', iñijkañ yik'oty mi sub tyi públiku machbä weñ; che' je'el, tyi Kamara le Senalores o che' k'aj-øj icha'añ Komisiõñ Permanente, o jiñ' lejislaturas cha'añ entilales pererativas, jiñ año' tyi iwenta, mi mej ipejkaño', bajche' mi ik'ajtyiño' ili xiñyumäñtyel, li x-e'tyelo' o xtoñelo' cha'añ kixtyañujo' ambä tyi wenta cha'añ ipäs ibä ya' tyi xiñyumäñtyel lejislatibu, mi' isub chukoch mach weñ tyi imeleyo'.

Parafo tyoj i ilbä DOF 10-06-2011säb

Jiñi yombä yäl ya'bä añ tyi cha'añlel ili ts'ijbubilbä mi subeñoñla bajche' yom mi icha'año' tonel jiñi año'bä tyi wenta x-toñelo' cha'añ mi kotyañety mi añ awokol machki ba'añ tyi jak'ä ikotyañetyo tyi kaj

awokol ambä tyi wenta yom meku mi añumel omi asu' b abä tyi tyojlel jiñi ya' tyi kámara tyi senalores añ tyak yambä mejbä ityoj-isañ.

Jiño' uxlajmyumäl mach mej yotsaño'-ibä yäle' icha'añbä jiñi elektorales yik'oty jurílikionales.

Parafo tyojo isäiblä DOF 10-06-2011

Jiñi Koñstitusioñ cha'añ Estarus yik'oty Estatuto cha'añ yumäl tyi Listritu Pereral mi kajel ixuk'chokoñ yik'oty ikarantisariñ li bajñel troñel cha'añ uxlajmyumäñtyel tyi kãñityãñtyel cha'añ lerechus umanus.

Jiñi mu'bä imel li konkreso cha'añ uñioñ mi yäk'entyel ik'aba' bajche' komisióñ nasional tyi li derechus umanus bajñelo' mi kajelo' tyi toñel mi jiñi iwiñik cha'añ toñel jiñi ambä tyi wenta.

Jiñi li kontitusioñ cha'añ lak estarus jiñi estaru cha'añ laj kobiernu jiñi listritu pereral ma'añ tyi wenta mi k'el cha'añ komoñ chumtyäla ma'añ mik tyälañ läkbä.

Parafo wi'il ak'äbä DOF 10-06-2011

Iliyi komisióñ nasional cha'añ lerechus umanus mi käytyä juñtyikil bajche konsejo konsultibu che' je'el añ 10 konsejeros ambä tyi wenta mi yajkañ jiño' ili cha'tyikil uxytykil año'bä ye'tyel ya' tyi kámara tyi senalores me je'e jiñi komisióñ permanente icha'añ konkreso jiñi uñioñ, jiñi tsätsbä jiñäch mi kajel iyäl bajche' mi yujtyel che' jiñi mi ñumel tyi tyojle yambä x-e'tyelo' junlujumpej- ja' mi yochelo' ik'exol jiñi konsejero wajalixbä ikajel tyi toñel ya'i ta'ki icha' aläyo' cha'añ mi cha'käytyä ma'añ iwokolel.

Jiñi presilente cha'añ komisióñ nasional cha'añ lerechus umanus, che' je'el jiñi mu'bä ichäm ye'tyel cha'añ jiñi konsejo konsekutibu, che' mi päjk'el bajche' tyi aj-lityej sajmäl jiñi ye'tyel jiñäch jop'ej ja' mejtyo ipäk'o' cha'añ mi cha'añ toñel jump'ej jachix ja' che' mi yäl jiñi título kuarto wä' tyi li konstitusioñ.

Jiñi eleksion cha'añ iyum presilencia cha'añ Komisioñ Nasioñal tyi Lerechus Umanus, che' je'el bajche' tyak ipi'älob cha'añ tyi Konsejo Konsultibu, yik'oty iyumo' cha'añ uxlajmyumul cha'añ ikãñätyãñtyel tyi li lerechus umanus tyi entilares pereratibas, mi kajel tyi troñel bajche' mi imejlel majle tyi consulta publiku, mi kajel ik'ejlel, chäch bajche' mi yäl ili tsätsbä ty'añ.

Parafo wi'il ak'äbä DOF 10-06-2011

Cha'añ bajche' mi päjk'elo' año'bä ye'tyel bajche' presilencia cha'añ komisióñ nasional cha'añ lerechus humanus che' je'el bajche' konsejo konsekutibu, je'el titulares cha'añ orkanismos cha'añ kotyãñtyel tyi lerechus umanus ilentilales pederativas mi kaj tyi a'beñtyelo' ba' mi lu'

chämo' tyi wenta mi ma'añ wokol cha'añ ta'bä päjk'iyoy' tyi ye'tyel chä'äch bajche' mi yäl jiñi tsätsbä ty'añ.

Jiñi presilente cha'añ jiñi komisióñ nasional cha'añ jiñi lerechus umanus mi yäk' tyi kãñol lujump'ej ja' tyi tyojle jiñi ambä ye'tyel uñioñ mi yäl chuki taxbä imele mi ñumel tyi tyojlej jiñi kámaras tyi konkreso chä'äch bajche' mi yäl jiñi tsätsbä ty'añ.

Jiñi komisióñ nasional icha'añ lerechos umanus mi yäk' tyi kãñol mi añ wokol ya' tyi relasióñ ba' mi sujbel chuki mi kajel imejlel ya' ba'añ año'ba ye'tyel peleratiba.

Jiñi komisióñ nasional cha'añ lerechus umanus mej mi ik'ebeñtyel ambä imul mi tyi tyajli awokol tyi lerechus humanus añ tyi tyojle lix k'e mulil jiñi ejekutibu pereral, mi iñuñsãñ tyi kámara cha'añ konkreso jiñi kobernu cha'añ estaru jiñi jepe cha'añ kobernu cha'añ listritu pereral je'el lejislaturas cha'añ entilarespereratibas.

Jiñi Komisióñ Nasional cha'añ lerechus umanus mej isäklãñ ta'bä mejli cha'añbä mulil tsätsbä tyi lerechus umanus, che' chä'äch mi' k'ele' tyi weñ o mi k'ajtyiñ jiñi Ejekutibu Pereral, ba'jachbä tyi Kamara cha'añ Konkreso tyi Uñoñ, jiñi kobernu cha'añ jump'ej Estaru, jiñi iyum cha'añ kobernu tyi Listritu Pereral o jiñi lejislaturas cha'añ entilares pereratibas.

Parafo wi'il ak'ãlbä DOF 10-06-2011

Apartadu B wi'il ak'ãlbä DOF 28-01,1992. Tyoj isäbilbä 13-09-199

Artikulo tyoj isäbilä DOF 11-09-1940, 25-10-1967

Uxp'ej wäk'al (Artikulo 103). Jiñi tribunal cha'añ pererasióñ añ tyi wenta mi ityoj-isañ mi añ wokol ya' ba'año'.

I. Añ jiñi jump'ej juñ ba' mi yäl cha'añ mach yom mi iñusaño'- ibä tyi ityojlel jiñi lerechus umanus che' mi yäl jiñi konstitusióñ che' bajche' alábä jiñi internacional yik'oty albibä icha'añ lak estaru mejikanubä.

II. Añ ki chuki tyi imele ili ambä ye'tyel yom mi yäk' tyi tyojlel jiñi año-bä tyi iwenta bajche' listritu pereral.

III. Tyi pejtyelex normas, ocha'liya aj-e'tyelo' tyi li estarus otyi li listritu pereral mu'bä iyotsañ-ibä tyi pejtyelex ilajo' ip'ätyälex tyi toñel lix e'tyel pereral.

Artikulo tyoj isäbilbä DOF 31-12-1994, 06-06-2011

Chämp'ej wäk'al (Artikulo 104). Jiñi tribunal cha'añ pererasiön yom mi ikän:

I. Jiñi choñkobä ityecho ik'elo' jiñi wokol ambä tyi tyojle pereral;

II. Añ ki mach-bä tyoj chokol iyäle' cha'añ chuki mi kajel yujtyel tyi ityojlel kixtyañu añ chuki mi ichoñ bajche' mi yäl jiñi tysätsbä ty'añ pereral je'el bajche' mik choñla chuki ambä lak cha'añ tyi yambä lumalil mi mebeñ ik'iñ jiñi estaru icha'añ jiñi mejikanu mi lu' käytyä tyi ityojlel jiñix k'e mulil yik'oty yambä x-e'tyelo'.

Li ak' käch mulil ba' ñaxañ mi la k-ñumela tyok'ej mi yujtyel tyi tyojlel jiñi yoke iyum jiñi aj-k'e mulil bajche' tyi ujtyi jiñi mulil.

III. Jiñi k'ämbälex mu'bä ik'elo' jiñi otsäbilbä ibä machbä ba'añ ityo'isäñ tyi weñ jiño' año'bä tyi tribunales tyi justisia mu'bä k'el chä'bäyes mi yäl tyi praksiön **XXIX-H** ambä tyi artikulo 73 tyi tejchi'bäl, praksiön V, insisu n) (TYI JOP'EJLE BA'TYECHEJM) artikulo tyi 122 wa'tyi konstitusiön, mi chä'äch mi päx jiñi tsätsbä ty'añ. Yom mi ñumelo' tyi tyojlel jiñi tribunales kolejiarus cha'añ Sirkuitu, yom mi mel bajche' mi yäl jiñi tsätsbä ty'añ ya' tyi artikulo 103 yik'oty 107 wa' tyi konstitusiön año' tyi wenta cha'añ weñ mi lu' ujtyel jiñi melbä mi añ iwokol. Mi añ tyi ikontraj cha'añ ityo'isäñ bajche' mi yälob tyi tribunales kolejiarus cha'añ Sirkuitu mach ch'ujbil yak'juisio o k'ämbälex.

Praksiön tyoj isäbilbä DOF 27-05-2013

IV. Pejtyelex alälixbä jiñi ty'añ mu'bä iyajle tyi tyojle jiñi lerechu cha'añ ik'puyija'.

V. Jiñi tyak tyi li pererasiön ba' ochem;

VI. Jiñi ty'añ-tyakbä alälbä yik'oty tyi li icha'liya mu'bä iyäl li artikulo 105, jiñäch ambä tyi iña'tyibal tyi' li suprema korte tyi li justisia cha'añ ñasiön.

VII. Mu'bä ki' ikaj tyi ityejchel tyi li jump'ej estaru yik'oty yambätyak, yik'oty

VIII. Tyi li itoñel ambä tyi tyojlel tyi jujuntyiklel tyi joptyäle liplomatyiku yik'oty konsular.

Artikulo tyoj isäbilbä DOF 18-01-1934, 30-12-1946, 25-10-1967, 08-10-1974, 10-08-1987, 25-10-1993, 31-12-1994, 06-06-2011

Chämp'ej Jo'k'al (Artikulo 105).

I.Ñik'i chä'bä mi' yujtye tyi konstitusiõñ, mi ma'añ junlajal mu'bä yäl li materia elektoral, mu'bä yak' wa'i:

Parafo tyoj isäbilbä DOF 08-12-2005, 15-10-2012

a) Li pererasiõñ yik'oty jump'ej estaru ojiñ listritu pereral;

b) Li pererasiõñ yik'oty jump'ej munisipiu;

c) Ip'atyäle junchajpbä isujm yik'oty jumuch'bä iñich'tyaty'año', jiñiyo' yik'oty maxkityakbä li tyi kamara, ojiñ mi' tyeche, li ch'uj a'bebilbä tyi tyojle, mi' cha'leñ baje'-äch ikäjñi'bal pereral che'ba tyi listritu pereral;

d) Jump'ej estaro iyambä;

e) Jump'ej estaru yik'oty jiñi listritu pereral;

f) Li listritu pereral yik'oty jump'ej minisipiu;

g) Ichap'ele munisipiu tyi pejtyele estarus;

h) Cha'jiñachbä icha'p'ej p'atyäle tyi estaru, bajche' li konstitusionalilaty mu'bä icha'leñ ojiñ mi ñääsantyel tyi pejtyelel;

i) Jumchajp estaru mi' tyäle jump'ej-le imunisipiu, bajche' li konstitusionalilaty mu'bä icha'leñ ojiñ mi ñääsañtyel tyi pejtyelel;

j) Jumchajp Estaru yik'oty junchaj Munisipiu tyi yambä Estaru, bajche' li koñstitusionalilaty muk'bä icha'leño' mi iñusuñtyel tyi pejtyeleltyak;

Insisu tyoj isäbilbä DOF 11-06-2013

k) Cha'chajp ikäñi'balbä li kobiernu tyi listritu pereral, bajche' li konsitusionalilaty mu'bä icha'leñ ojiñ mi ñääsañtyel tyi pejtyelel.

Insisu tyoj isäbilbä DOF 11-06-2013

l) Cha'chajp xiñyumältyak konsitusionalilaty bajñe añbä, yik'oty je'el jump'ej bajche' yik'oty Poler Ejekutibu tyi li Uñoñ ojiñ Konkreso tyi Uñoñ cha'añ tyi konsitusionality bajche' imelo' o bajche' año' ty ipejtyelel. Bajche' añ wa' tyi insisu mu'äch ik'äjñel cha'añ uxlamyumäl ikotyañ bajche' añ tyi artikulo 6o. Wä'i tyi koñstitusiõñ.

Insisu wi'i ak'äbä DOF 11-06-2013. Tyoj isäbilbä DOF 07-02-2014

Pejtye k'iñki ma'añ iyäk'tyojlel ñänk'ele bajche' yel mi' ñääsañtyel tyi pejtyelel estaru ojiñtyak li munisipiu ma'añ isujm tyi tyojle pererasiõñ, jiño' ty'añ li munisipiu ma'añ isujmtyak ya' tyi estarus, oche' mi' chajpäänty

bajche' ts'ijbubilbā ya'tyak tyi c), h) yik'oty tyi k) ñaxambā, jiñtyo mi
sujmityesañ ya' tyi suprema corte le justisia mi' sub' ke ma'añ ik'ājñi'bal,
che' yom chajpāñtye mi' k'elo tyi pejtyele jiñtyo che' xch'ājmi tyi ty'añ tyi
pejtyelelo' kixtyañujo' che' añ ocho ta'bā iyāk'āyo' ik'ā'.

Tyi pejtyele yombä chajpäntyte, ya' mi tyoj-isäntyte tyi suprema korte li justisia jiñachbä mej ik'el isu'b bajche' tyak ma'añ isujm li ty'añ.

II. Mu'bä cha'leñ jiñi inkonstitusionalilaty cha'añ ik'el chesbätyak yombä chajpäntyel machä ba'añ junsujm iyälo' yik'otyak jump'ej normatyak bajche' yilal tyi pejtyelel iwä' li tyi konsitusiõn je'el.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 22-08-1996

Mu'bä cha'leñ jiñi inkonsitusionalilaty mej iñijkañ-ibäj, jiñäxtyo tyi treinta k'iñijlel mi' ñumel ityaj li pecha tyi petysu'bol numel li norma, chu'yäl:

a) Junlajalme treinta itres ya'bä ts'itya' much'ulo' tyi kamara le liputaru tyi kongreso tyi jumujch'o', ambä ojiñ machäba'añ tyi tyojle tsätsä ty'añ pererales ojiñ tyi listritu pereral a'bebilbä lok'el ya' tyi kongreso tyi jumujch'o';

b) Junlajalme treinta itres ya'bä ts'itya' much'ulo' tyi senaru, ambä ojiñ machäba'añ tyi tyojle tsäts ty'añ pererales ojiñ tyi listritu pereral a'bebilbä lok'el ya' tyi kongresu tyi jumujch'o' omu'bä ichajpäntyte tyi internacionales k'iñilebä icha'añ ba'li estarus mejikañu;

c) li Ejekutivo Pereral, cha'äch bajche' mi yäle' li Consejero Juriliku tyi Kobiernu, machbä yom ik'el li normas tyi ipejtyelel bajche' pereral yik'oty tyi entilales pererativas.

Insiso tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

d) Junlajalme treinta itres ya' bā ts'itya' much'ulo' tyi juntyilo'tyak tyi kājñi'balbä lejislatibu estatales, ambä ojiñ machä ba'añ tyi tyojle tsätsäty'añ a'bebilbä bajñe lok'el ya' tyi kājñi'balbä (órgano); yik'oty

Insiso tyoj isäbilbä DOF 22-08-1996

e) Junlajalme uxlujump'ej icha'k'al ya'bä ts'itya' much'kibilo'-ibäj tyi chajpä-ty'añ mu'bä ipäso'-ibäj ya' tyi listritu pereral, ambä ojiñ machä ba'añ tyi tyojle tsätsä ty'añ a'bebilbä bajñe lok'el ya' tyi mujch'i chajpaty'añ (asamblea), yik'oty

Insiso tyoj isäbilbä DOF 22-08-1996

f) Jiñiyo' partirus politikos ta'bä ts'ijbuyo'ibä cha'añ tyi Instituto Nacional Elektorol, cha'añ mu'bä ik'elo' tyi tyejklum, machbä yom ik'elo' tsätsbä ty'añ elektorales pererales o locales; yik'oty che' je'elo' partiduj politikuj ta'bä ts'ijbuyo'ibä tyi estatal, jiñiyo' mu'bä ik'elo, ñoj machbä yom ik'elo' tsätsbä ty'añ elektorales ak'äbä icha'añ jiñi xiñyumäntyel tyi Legistalativo tyi Estarus ta'bä yäk'bej its'ijbuñ ibä.

Insisu wi'il ak'äbä DOF 22-08-1996. Tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

g) Li Komision Nasional tyi Lerechus Umanus, machbä yom ik'el li tsätsä ty'añ tyi tojlel pereral, tyi estatal yik'oty tyi listritu pereral, che' bajche' mu'bä ichajpaño' tyi pejtyel pamil k'iñjilbä ya' tyi ejekutibu pereral ñumembä ya' tyi senaru tyi Republika, ma'añbä iweñ k'ele icha'añ li lerechus umanus loñ ch'ujutyisäbilbä wä' tyi konstitusiõn yik'oty mu'bä ichajpaño' tyi pejtyel pamil ba' mejiku ochemäch je'el. Chä'äch, bajche' uxlamyumäñtyel mu'bä ikäñätyaño' jiñi Lerechus Umanus lajaloñbäla wa' tyi estarus tyi Republika, machbä yom ik'el li tsätsä ty'añ (ak'bebilbä lok'el (expedida) ya' tyi lejislaturas lokales yik'oty li Komisiõn-le Lerechus Umanus tyi Listritu Pereral, machbä yom ik'el li tsätsä ty'añ ya' bä su'bul tyi tyempayajbä Lejislatiba tyi Listritu Pereral.

Insisu wi' i ak'älbä DOF 14-09-2016. Tyoj isäbilbä DOF 10-06-2011

h) Jiñ uxlajmyumäñtyel mu'bä ikotyañ aläbä tyi articulo 6o. Wä' tyi koñstitusiõn machbä yom ik'el li xtsätsbä ty'añ tyi tyojlel ipejtyelel pereral, estatal yik'oty tyi listrituj pereral, yik'oty mu'bä ichajpaño' tyi pejtyel pamil k'iñibilbä ya' tyi Ejekutibu Pereral yik'oty ñumembä ya' tyi Senaru tyi Republika, mu'bä iyäsiñ li lerechus cha'añ iñunsañ ty'añ tyi ipejtyelel kixtyañuj mu'bä ikäñätyaño' ijuñilel kixtyañoj. Chä'äch, bajche' xiñyumäñtyel mu'bä ikotyañ ik'elo' ya' tyi estarus tyi Republika, machbä yom ik'el li tsätsbä ty'añ ak'älbä icha'año' ya' tyi legislatura lokales yik'oty jiñ xiñyumäñtyel mu'bä ikotyañ ili Distrito pereral. Machbä yom ik'el li tsätsbä ty'añ aläbä icha'año' ya' tyi Asamble Legislativa tyi Listrito Pereral.

Insiso wi'il ak'älbä DOF 07-02-2014

i) Li Piskal General tyi Republika bajche' chukul ili tsätsbä ty'añ pereral yik'oty li entilales pererativas, tyi materia penal yik'oty procesal penal, chä'äch bajche' chukulo' mu'bä imelo';

Insiso wi'il ak'älbä DOF 10-02-2014

Che' mach komla k-ch'ujbiñ li tsätsä ty'añ icha'ambä li elektorales yajach mi' sujmiñe tyi tyoj-añ tyi konstitusiõn wä'bä su'bul tyi atikulo.

Parafo cha' ak'älbä DOF 22-08-1996

Tsätsä ty'añ li elektorales pererales yik'oty lokales mej tyi wäy su'bo ñumel yik'oty tyi tsiktyisäñtyel numel tyi noventa k'iñ cha'añ mi' tyejchel tyi k'elolbajche' mi k'äjñel li elektoral, che'ñak tyi tyejchi tyi chajpäñtye machmemejix tyi yäñoltyak che' tyojix tyi tsäts-isäñtyi.

Parafo cha' ak'älbä DOF 22-08-1996

Mu'bä ichajpañ jiñi suprema korte le justisia mejach isub' che' ma'añ ik'äjñibal jiñi mu'bä xuk'chokoñ ma'añbä yäk'tyojlel, pejtye ki tyi yäläyo' ocho che' tyojäch mu'bi käytyäl.

III. Jiñi juñilbä o tyi k'ajtyiñtyel tyejchembä tyi tyojle Tribunal Unitario

tyi Sirkuito o ya' tyi Ejekutivoj Pereral, mi ik'ej majle che' Xtyik'ojel Jurilikuj cha'añ Kobiernu, che'äch bajche' jiñi Piskal Jeneral cha'añ Republika cha'añ asunto ba' mi yotsañ ibäj jiñi Ministerio Publiko, mi mej ikāñ muk'bā ik'ājñe tyi jop'mulil tyi kaj imul jiñi kächälbā tyi Jues tyi Listritu su'bulbā ba' tyi mejli baki jiñi Pererasioñ ya' ochem yik'oty ik'ājñi'bal yik'oty weñbā melbal chā'äch bajche' yomo'..

Praksioñ tyoj isäbilbā DOF 10-02-2014

Mu'bā isujbel ma'añbā ik'ājñibal tyi chajpāñtyel ya'bā mi yäl tyi praksion i yik'oty tyi ii wā' tyi artikulo mach mejix tyi cha'sujtyisāñtye bajche wajali, oyajach mi' kotyāñtyel cha'añ k'otye iña'tyañ (materia) ba' mi xoty'o' imul (penal), ya'bā mi' ch'am ik'el tyi tyejchi'bal ipejtyelel yik'oty añtyityojlemi' tyoj-isāñ ik'ājñibaläch ya'tyiña'tyibal (materia).

Machki ba'añ ik'otyel ichujbin cha'añ mi' jop'ichajpaño' ya'bā mi' yäl tyi praksioñ i yik'oty ii wā' tyi artikulo mej tyi k'āñol, bajche mi' kälak ch'ujbiñ, li wa'chokolbā chajpābil ya'tyi ñaxambā chap'ej parapo tyi praksion xvi tyi artikulo 107 wā' tyi konstitbusioñ.

Artikuloj tyo isäbilbā DOF 25-10-1967, 25-10-1993, 31-12-1994

Wäkp'ej wäk'al (Artikulo 106). Añ tyi tyojle jiñi p'ätyälbä jurisial tyi pererasiõñ, jiñächku ya'bä mi' yäl tyi yujtyi'bal tsätsä ty'añ, mi' chajpäñtye ty'añ ma'ambä yäk'tyojle tyi, yujilbä k'ajkem tyi iña'tyäbal, mi' tyech yik'oty li tribunales tyi pererasiõñ, yik'oty ili ojñiõ' tyi estarus oli tyi listrito pederal, yik'oty li jump'ej estaru iyik'oty li yambä, oyik'oty li jump'ej estaru iya'bä año' tyi listrito pederal.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 07-04-1986, 31-12-1994

Wukp'ej wäk'al (Artikulo 107). Pejtyel muk'bä iñik'i ajle tyi artikulo 103 wä' tyi koñstitusiõñ, ma'añ ibajñe jiñi materia elektoral, mi ikotyañ ibä chä'äch bajche' albil ya' tyi tsätsbä ty'añ reklamentaria, bajche' ts'ijbubil ilayi:

Parafo tyoj isäbilbä DOF 25-10-1993, 06-06-201

I. Cha'añ mi kajel tyi weñ jiñi wokol ambä acha'añ ya' bajne oka'bälety mi awäke'ñtye asä'ty amul

Che' mi yäjle ta'bä ujtyi o ityoj isäñtyeltyak tyälembä tyi tribunales jurisiales, administratibu o tyi cha'añ troñel, jiñi ambä iwokol mi kajel ipäs isujmllel jiñi iyum tyi jump'ej lerechuj muk'bä ibajñe tyä'läñtyel tyi ityojlel;

Praksion tyoj isäbilbä DOF 06-06-2011

II. Mi su'be bajche' mi axoty' amul che' bajche' tyi ajli ya' ba' tya' mele-abä

Añ ki wokol cha'añ jiñi melbä añ tyi wenta mik'el ambä tyi tyojlel yetyel jiñäch suprema korte de justisia tyi li nasiõñ mi yäk'tyi kãñol tyi yambä x-e'tyelo' ambätyi wenta

Jiñi ambä ye'tyel cha'añ poler jurisial cha'añ pererasiõñ mi ch'am tyi wenta bajche' mi yäjtyel mi añ wokol yik'oty jiñi suprema korte cha'añ justisia cha'añ taxki ñumi li 90 k'iñ machki ba'añ tyi tajli amul ya' tyi toylej x-e'tyelo' 8 ki tyi yäla ma'añ amul ya'bä año' tyi suprema korte cha'an justisia lak nasiõñ mi asu'beñtyel bajche' mi ikäytyä awokol.

Ta'bä ajli tyi cha'p'ej-le ts'ijbubilbä mach mej mi ñumel tyi tributoria

Chä'äch bajche' yoñel amul chä'ach mi axoty' chäch bajche' mi yäl jiñitsätsbä ty'añ mu'bä ik'añel cha'añ melbä.

Ya' tyi mebö muk'bä yäle' ya tyi parafo ta'ixbä ñumi ma'añ mi kajel imejlel, tyi imali ba' mej iyäsiñ ejido o kixtyañujo'tyak, o' icha'año' ejilatariojo' o jiñi' yañtyakbä kixtyaño, jiñi ilajmisäñtyel cha'añ ma'añ ik'ajñe jiñi meloñel yik'oty jiñi iwera juñ, pe jump'ej yik'oty yambä mejläch ik'añ cha'añ iweñlel. Che' mi k'otye icha' suje jiñi ta'bä yäsi jiñi ilerechu jiñi kixtyañujo' ma'añ mi kajel ikäye' bajche' yila tyi imele, jiñjäch

che' jiñ ili ñaxañbä mi yäjle ya' ba' mi ityempaño'ibä o tyi icha'p'ejlel tyäleñbä ilayi.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 02-11-1962, 25-10-1967, 20-03-1974, 07-04-1986, 06-06-2011

III. Añ ki chuki awokol mi asu'b ya' tyi x-e'tyel año'bä tyi tyojlel mi mejle amel abä bajche' mi yäl ili tsätsbä ty'añ:

a) Ta'ki tyajli jiñi amul oma'añ ya' tyi x-e'tyel ba' tyä' mele-abäj che' bajche' mi yäl ili ts'ijbulbilbä wä'i che' bajche' mi yäl je'el jiñi praksiõñ V icha'añ ili artikulo che' ta'ix ich'amä tyi wenta jiñi x-e'tyel ambä tyi tyojlel ya' tyi tribunal machki ba'añ tyi tyajli amul mach melix mi ichuketyo käytyä.

Mi amel-abä ya' tyi jurfliku mi añ awokol cha'añ mi tyoj-isäntyel tyi weñ awokol jiñi mu'bä ityajtyä imul jiñi tsätsbä ty'añ mi yäl bajche' mi käytyä

Che' mi amel abä jiñi ambä ye'tyel yom yujil chuki amul cha'añ mi achujkel käytyä axoty' amul tyi karse chä'äch bajche' mi yäl jiñi tsätsbä ty'añ.

Mi tyi tajli amul cha'añ mi achukel käytyä axoty' amul chäch bajche' yoñel jiñi amul mi yäl jiñi tsätsbä ty'añ jiñi mu'bä isu'b amul machki ba'añix tyi chäko' tyi isu'b amul mach mej akäytyä axoty' amul ya' tyi melbä mach mej tyi ochel tyi melbä jiñi alätyobä maxtyo mej tyi melbä tyi tyojle jiñi ambä imul;

b) Ya' ba' mi yäjle jayp'ej jab mi tyojtyä mulil, mi yäjle o mi ityoj-isäntyel muk'bä iyäk' iyujtyi'bal melbä, mi kajel yäjk'e tyi k'año jiñi tsätsbä ty'añ machbä ba'añ tyi ich'ujbiñtyi tyi melol, jiñjach añbä iwokol ma'añ ich'ujbiñ jiñi choñkolbä tyi mebä tyi iyorolel añ kotyäntyel, mi chä'ächki yom, bajche', mi ipäs jiñi tsätsbä ty'añ. Ili muk'bä ik'ajtyiñtyak mach wersa mi ik'ajtyiñ kotyäntye tyi ikaj bajche' yila tyi ityälä ili lerechu jiñi alälo'tyobä o machbä weño', jiñi bajche' añ, o weñlel o ityjikñiye pamilia, jiñi tyo je'el melebä icha'añ xmulilbä.

Insiso tyoj isäbilbä DOF 10-08-1987, 06-06-2011

c) Mi añ kixtyañu machbä ba'añ imul omachbä kãñäl ya' tyi melbä yom mi su'b jiñi ambä ye'tyel mach mej ityäläñ;

IV. Ya' ba'año' año'bä ye'tyel ya' ba' mi yutyey jiñi melbä su'bulbä ambä imul cha'añ mi xoty' imul mi mel ibä cha'ach bajche' mi yäl jiñi tsätsbä ty'añ cha'ach mi me- ibä jiñi choñkobä isu iwokol jiñi tsätsbä ty'añ mi tyi tyajbe imul mi xoty' omi tyoje imul machki ba'añ libre mi lok'el.

Ma'añ majch mej ixik' ijisañ jiñi rekurso o jiñi kotyäntye che' jiñi choñkolbä yälo' machbä añ tyi ityechi'bal o che' jiñjach bajche' mi

yälo' tyäjlänhtyel tyi ityojlel ili koñstisutioñ;

Mach weñ ili praksioñ DOF 14-03-1951. Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 25-10-1967, 06-06-2011

V. Jiñi kähnätyänhtyel cha'añ kuch mulil ak'äbä, muk'bä yäle' wes o ityoj-
isänhtyel muk'bä yäk' jiñi yujtyi'bal ya' mi kajel imejlel tyi Tribunal
Kolejiaru tyi Sirkuitu weñ yujilbä bajche' mi yäl tsätsbä ty'añ, bajche' añ
tyi yambätyak:

Parafo choj isäbilbä DOF 10-08-1987, 06-06-2011

a) Cha'añ mi achujkel käytyä axoty' amul jiñäch mi yäl jiñi tribunales tyi.

b) Taxki ñumi amel abä ty tyojlele jiñi tsätso'pä ye'tyel mi tyi tyajli amul jiñ mi yälo' yik'oty jiñi tsätsbä ty'añ;

Iñsiso tyoj isäbilbä DOF 10-08-1987

c) Ba'jachbä jiñi awokol taxki ajli cha'añ mi axoty' amul tyi tyojle jiñi x-te'yelo' chäch bajche' mi yäl ili tsätsbä ty'añ.

Mej mi atyaj akotyäñtyel cha'añ amparu tyi tyojle jiñi x-e'tyelo' cha'añ ma'añ mi axoty' amul, che' je'el.

d) Año'bä tyi wenta jiñäch cha'añ mi lok'elo' wokol wä' tyi lak lumal cha'añ melbä jiño'-äch ya' bä año' tyi tribunal pereral.;

Jiñi Suprema Korte cha'añ Justisia, cha'añ juñ o muk'bä ik'ajtyiñ melbilbä tyi iweñta jiñi Tribunal Kolejiaru tyi Sirkuitu, cha'añ Piskal Jeneral tyi li Republika, ya' tyi itroñeltyak Ministerio Publiku cha'añ Pererasioñ ba' ochem, o jiñ Ejekutibo Pereral, tyi ityojlel jiñi Konsero Juriliko cha'añ Kobierno, mej ikäñe' jiñi tyojbä kotyäñtyel yombä ikäñ yik'oty bemajlel che' chä'äch bajche' mi yäle'.

Parafo cha' ak'älbä DOF 10-08-1987. Tyoj isäbilbä DOF 31-12-1994, 10-02-2014

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 25-10-1967, 06-08-1979

VI. Che' mi yujtye bajche' mi yäle' jiñi praksioñ ta'ixbä ñumi, jiñi tsätsbä ty'añ mi kajel ipäse' jiñi imelo yik'oty k'äñbilbä bajche' mi yotsaño'ibä jiño' Tribunales Kolejiaru tyi Sirkuitu yik'oty, che' mi yujtye, jiñi Suprema Korte cha'añ Justicia cha'añ nasioñ cha'añ mi its'ijbuñyel ityo'isäñtyel;

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 25-10-1967, 06-08-1979, 10-08-1987, 06-06-2011

VII. Jiñi kotyäñtyel cha'añ ta'bä mejli o machbä ba'añ tyi mejli, lok'eñbä tyi meloñel o tyi jujtyi'balixbä meloñel, muk'bä ityä'lañ yambätyak kixtyañu, tyi ikoñtra jiñi pejtyelex tsätsbä ty'añ o tyi ikontra melelbä o machbä melel cha'añ x-e'tyel muk'bä iñijkañ, mi kajel ilätse' tyi ityojlel Wes cha'añ Listrito yaxbä añ ba' chonkol yäjlel mulil o mi iñop imejlel, ik'ajtyiñtye añjach ba' chili mi kajel imele' jiñi x-e'tyel, tyi jump'ej ba' tyempäbilo'ibä mi kajel ik'elo' jiñ juñ muk'bä ichoko' tyi ch'ämo yik'oty mi ich'ämo' jiñi ba' mi ipäs mulil yombä ik'elo' yik'oty mi kajel iñächtyaño' li ty'añ, mi kaj iyäjle ya' ba' much'ulo' jayp'ej ja' mi kaj ityoje imul.

Mach weñ ili praksioñ DOF 14-03-1951. Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 25-10-1967, 06-06-2011

VIII. Tyi ikontra jini sentensia ke mu'bä yäl amparu tyi ityojlel x-e'tyel tyi listritu yik'oty yotyolel kabi mi lajk'ejlel mulil li k'aba' tribunal, mi ik'ejlel si añ oma'añ mulil, mi iñumel tyi ityojlel li suprema korte-le justisia.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 31-12-1994

Che' ta'ix ik'ajtyiyo' chokoch mach mele ta'bä yälä tyi juñ cha'añ kotyãñtyel jiñi normas jenerales yoke muk'bä iyäsiñ wä' tyi koñstitusioñ, mi ijalejel jiñi ityojo' wokolel tyi koñstitusioñalidad.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 25-10-1993, 06-06-2011

Che' mi yujlel jiñityak mu'bä yäjlel tyi praksioñ ii, iii tyi artikulo 103 tyi konstitusioñ.

Jiñi Suprema Korte cha'añ Justisia, ijuñil o tyi ik'ajtyiñtyel melbilbä tyi tyojle Tribunal Kolejiado tyi Sirkuitu, cha'añ Pejtyele Piskal tyi Republika, tyi asunto ba' jiñi Ministerio Publiku tyi Pererasioñ ya' ochem, o jiñ Ejekutibo Pereral, muk'bä ik'ej majle jiñi Xtyik'ojel Juriliko cha'añ Kobierno, mi kaje mejle ikãñe' jiñi kotyãñtyel choñkolbä ik'ejlel, cha'añ ik'äjñi'bal yik'oty iwokolel chã'äch bajche' yomo'.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 31-12-1994, 10-02-2014

Amparu tä'äch ityaja, lepenle li mulil ambä, yuk'oty jiñityak juñ mejlembä mi ik'ejlel le acuerdo tyi tsätsbä ambä tyi ik'ba' aj-e'tyel.

Che' ma'añ ñaxañ k'eleltyak tyi ili ts'ijbubilbä añ bä tyi ñaxañ parrapu, mi ikäjñel bajche' k'eleltyak tyi tribunal, li mulil ma'añ mi tyaj yambä bajche' mi icha'leñtyel.

IX. Jiñi cha'añ amparo tyojbä mi imejlel tyi recurso cha'añ ik'ejlel tyi icontra cha'añ tyoj mulil bajche' mi ityoj-isañ cha'añ bajche' mi yäle' li koñstusioñ cha'añ pejtyelel tsätsbä ty'añ, mi ixuk' chokoñ jiñi bajche' mi iña'tyañ jiñi muk'bä tyixik'oñe x-e'tyel ila tyi koñstusioñ o mi ipeñsaliño' iñusañ li choñkolbä ik'ejlel che' chä'äch chajpäbi, pe jiñche' wa'a icha'año' jump'ej ty'añ ñoj tsätsbä yik'oty bajche' tyi lok'i, chä'äch bajche' mi yäle' jiñi Suprema Korte cha'añ Justisia icha'añ Nasion, bajche' mi ich'ujbñityel jiñi aläbä tyi' pejtyelelo'. Jiñi materia cha'añ recurso añjach ba' chili mi kajel yäl ity'añ cha'añ li contitusionales, ma'añ mi iña'tyañtyak yañtyakbä;

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 25-10-1967, 10-08-1987, 11-06-1999, 06-06-2011

X. Jiñi li mulil choñkolbä yäjlel mej yäk'eñtyel tyi k'ejlel tyi bajche' yik'oty alä ya' tyi tsätsbä ty'añ ak'älbä, jiñi xiñyumäl tyi meloji'bäl cha'añ kotyän'tyel, che' chä'äch mej iyäk', mi kajel iweñ k'ele' tyi ipejtyel bajche' yila cha'añ weñbä lerechu yik'oty yomo'bä tyi ipejtyelo'.

Li ilämol mi kajel yäk' bajche' añ tyi tyojmulil che' ta'ix ujtyi li mebä tyi materia penal cha'añ mi isu'b ibä tyi aläl cha'añ kotyät'yelel, yik'oty tyi materia civil, choñoñel yik'oty k'el juñ, tyi jump'ej karantia muk'bä yäk' jiñi xmebä cha'añ mi ijak' ta'bä tyä'läñtyi yik'oty asiñtyi che' mi iläjmisäñtyel mej itech yambä yombä. Iläjmisäñtyel ma'ix ik'äjñi'bal mi ikäy'tyä che' tyi uyjtyi'bal mi yäk' ikontrakarantiale cha'añ meleläch mi ityoj isañ jiñi ichukiyes jiñi estaru lotyobä icha'año' che' muk'äch yäjk'e ikotyän'tye yik'oty mi ityoje' ta'bä ityälä yik'oty iyäsi;

. Mach weñ ili praksioñ DOF 14-03-1951. Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 25-10-1967, 06-06-2011

XI. Li lemanda cha'añ mi kotyän'tye mi yäjk'el tyi ityojlel x-e'tyel ambä tyi iweñta, ili mi kajel yäk' ity'añ cha'añ iläjmisäñtyel. Yän'tyakbä mulil mi yäjk'el tyi ityojlel jiñi Jusgalo cha'añ Listrito o jiñi Tribunales Unitarius tyi Sirkuitu ili mi kajel ityo'isan cha'añ tyi läjmisäñtyi, o tyi ityojlel jiñi tribunal cha'añ Estarus tyi tsätsbä ty'añ chä'äch bajche' mi yäk';

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 25-10-1967, 10-08-1987, 31-12-1994, 06-06-2011

XII. Li tyäläñtyel li karantyas icha'año' li artikulo 16, jiñ mu'bä ik'el aj-kächol, 19 yik'oty 20 mi jop'beñtyel imul tyi tyojlel jiñi iyum tribunal mu'bä

icha'leñ, otyi' tyojlel x-k'ej mulil tyi li listritus omi tyi tribunal unitariu tyi sirkuitu ambä tyi ityojlel, yombä icha'leñ, tyi jump'ej yik'oty yambä mulil, añächbä tyi uts'aty ajlel, ts'ijbäbilixbä tyi li praksión Viii.

Jiñäch li aj-k'el mulil tyi li listritu otyi tribunal unitariu tyi sirkuitu ma'añ lajal chämulo' ba' chämül jiñi aj e'tyel ambä tyi tyojle, li tsätsä ty'añ mi yäl li aj-k'el mulil otyi li tribunal ambä tyi tyojlel mu'bä ki' päs li ts'ib-le amparu, li tyok'ejbä its'iñ wa'chokoñ li mulil chokobä tyi k'elol, tyi tyojlel yik'oty bajche' añ tyi' tyojle tsätsä ty'añ;

XIII. Che' jiñi Tribunales Kolegiarus lajalbä isirkuitu mi kajelo' tyi ty'añ tyi ikoñtra jiñi melbä cha'añ kotyãñtye añbä tyi iweñta, jiñi Piskal Jeneral cha'añ Republika, tyi k'elbäetyak cha'añ kächol yik'oty bajche' mi imejlel kächol, chä'äch bajche' je'el ipi'älo'bä tyi troñel, jiñi alälo'bä tyi tribunal yik'oty ipi'älo', jiño' weso' cha'añ Listritu, jiñ iweñtabä ik'el ta'bä su'bentyi o jiñi Ejekutivo Pereral, tyi ityojel cha'añ Konsejero Juriliko cha'añ Kobierno, mej ikächo' cha'añ mi ikontra ale' tyi ityojel jiñi Pleno cha'añ Sirkuito ambä tyi ityojel, cha'añ mi ipeñsaliñ jiñi juñ tsätsbä.

Parafö tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

Jiñ che' li plenus tyi sirkuitu icha'añ ba'ikabä sirkuitu, jiñi plenu-jo' tyi sirkuitu tyi' kaj weñ k'ele-bä majle ba' lajalo'-bä sirkuitu otyi tribunales kolejiarus tyi tyojle lajalo'-bä sirkuitu ba' mach-bä lajal ik'elol tyi weñ li pätyälbä juñ mi yäjlel mi uts'aty omach uts'aty chokolbä tyi k'elol mi jinäch tyi mele jijäch bajche' añ, jiñi ministrus tyi li suprema kortele justusia tyi li nasiön, jinäch lajalo'-bä plenus tyi sirkuitu, chä'äch bajche' añ tyi oño' parrapo taxbä k'ejli, mejl imelo' mi mach che'ik tyi ajli ya' tyi ityojel suprema korte tyi justisia, bajche'-äch añ ya' tyi plenu oba'añ jiñi koleml otyoty, mi ña'tyañ bajche' yom jiñi juñ mu'bä iyäjk'el käytyäl.

Che' tyi li malil li suprema korte-le justisia tyi li Nasioñ mej ikotyãñ ity'añ tyi tyojle juñ ba' mi' su'b ma'añ imul ya tyi juisioletyak amparo ba' iweñtabä iña'tyiji', jiñi ministrujo', li tribunales kolejiarus tyi sirkuitu yik'oty ya' bä lu' muk'o tyi troñel, aj k'el mulil tyi listritu, jiñi Piskal Jeneral tyi li Republika, otyi xuty'le jiñi mu'bä ik'ejelema bajche' añ, mej ikäch muk'bä ikontra al tyi ityojel plenu cha'añ Suprema korte, che' bajche' ts'ijbubil tyi tsätsbä ty'añ, cha'añ iliyi mi tyoj-esañtyel ba' mi bajñe kotyãñ-ibä.

Parafö tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

Li tyoj-isañtyeltyak jiñi mu'bä iyäjle ya' tyi Plenu o tyi mali li Suprema Korte-le Justisia che' bajche'o' li plenu tyi sirkuitu bajche' añ tyi parafö ta'ixbä ñumi, añjachbi ik'äjñibal tyi ak'ol tyi k'ãñol li tsätsbä ty'añ yik'oty ma'añ mi tyä'lañ jiñi muk'bä ik'ejelema (situaciones) tyi julirikas tsätsbä añtyak jiñi tyoj muli alälbä tyi juisios mejbä yujtye ikontra al.

Mach weñ ili praksion DOF 14-03-1951. Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 25-10-1967, 31-12-1994, 06-06-2011

XIV. Mi' lajmel tyi k'añol.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 25-10-1967, 17-02-1975. Mi ilajmel tyi k'añol DOF 06-06-2011

XV. Jiñi Piskal Jeneral tyi repúblika o jiñi iyaj toñel Ministeriu Públiku icha'añ Pereral muk'bä ipäjik'el; tyi pejtyele mi lu' otsañtye tyi juisios mu'bä ikotyañ bajche' mi yäle' tyälembä tyi ty'añ cha'añ ikächol añbä imul yiko'ty bache' mi yäl jiñi tsätsbä ty'añ.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

XVI. Aj e'tyel ma'añ mi kumpliriñ bajche' tyi yäk'ä li kuch mulil ta' bä yäk'ä jiñi kotyañtyel, pe che' ña'tyabilix icha'año' chukox ma'añ tyi ikumpliri, jiñi Suprema Korte-le Justisia cha'añ Nasioñ, che' bajche' añ ya' tyi juñ mu'bä k'el bajche' mi cha'leñtyel bajche' alä tyi tsätsbä ty'añ muk'bä ik'äjñel, mi yäjik'el jump'ej iyorolel ña'tyabilbä cha'añ mi ikumpliriñ, iyorole mej tyi tyam añ mi chä'äch mi ik'ajtyiñ jiñi x-e'tyel. Che' ma'añ ña'tyabil o che' ta'ix ñumi iyorolel bä ma'añ tyi ikumpliri, mi kaje iyäk'beño' ikäy itoñel li titular- le aj e'tyel ambä tyi ityojlel yik'oty mi ñusaño' maj-le tyi tyojlel aj k'e muli tyi Listritu. Lu' laja mi k'äjñe jiñi muk'bä tyoj isañ tyi tyojlel ñoj kolembä iyumilel aj e'tyel ta'bä icha'le che' tyi yotsä mulil, chä'äch bajche' je'el titularo', ta'ixbä icha'le jiñi e'tyel, machbä ba'añ tyi ikumpliri jiñi itroñel.

Che' ak'älix li kotyañtyel, mi icha' mejle bajche' añ li choñkolbä ik'elo majle, li suprema korte cha'añ justisia tyi nasioñ, chä'äch bajche' mi imejlel majle ya' tyi tsätsbä ty'añ mu'bä ik'äjñel, mi kajel iyäk'beño' ikäy itoñel li titular-le aj e'tyel ambä tyi ityojlel, yik'oty mi k'el tyi weñ li Ministeriu Públiku Pereral, che' ma'añ loty yik'oty che' ma'añ tyi ikäyä machbä weñ ba' tyi iñaxañ tyo'isäñtyi aläbä icha'añ jiñi Suprema Korte cha'añ Justisiale li Nasion.

Jiñi ich'ujbiñtye ik'exolbä cha'añ ityojol jiñi kotyañtyel mi kajel ik'ajtyiñ jiñi ajmeloñel tyi x-e'tyel xiñyumäl jurisliksional, o xuk'chokobilbä tyi tyojlel Suprema Korte-le Justisia cha'añ Nasioñ, che' bajche' li ak' tyoj mulil mi ityäl'lañ yoñlel kixtyaño ba'año' tyi pejtyelel cha'añ jachbä yombä icha'añ ta'bä tyäläñtyi, o chäch, bajche' yila jiñ choñkolbä imejlel, che' ma'añ imejlel o jiñi ñoj ñumeñixbä imañalel mi cha' tyoj isäñtyel käläxixbä tyi asiya jiñi ta'bä tyäläñtyi che' tyi ñaxañlel. Jiñi ta'bä ujtyi mi ikajel ik'el tyi ejekutoria cha'añ mi ch'ujbiñtyel tyi tyojtyäl li ta'bä asiñtyi yik'oty tyäläñtyel tyi tyojlel chonkolbä tyi melbä. Jiñi tyi juicio mejl ik'el cha'añ mi ch'ujbiñtyel ik'exol tyi ityojle ba' mi ilajo' ity'añ tyi kaj tyoj mulil ya' tyi tyojlel xiñyumäñtyel jurisliksional.

Mach kaj tyi lotyol ijuñilel li juisiu ba' mi lu' ikotyañ-ibä, anke ma'añ tyi ts'äkyesa li ty'añ ak'älbä cha'añ ba' mu'bä ikotyañ tyi konstitusional;

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 31-12-1994, 06-06-2011

XVII. Jiñi x-e'tyel ambä tyi wenta che' ma'añ mi ich'ujbiñ jiñi wa'chokoñtyel o muk'bä, yajlel tyi tyojlel p'isoñi', mi ich'ujbiñ che' ma'añ uts'aty tyi cha'le o tyi kayä ityoj imul o che' ma'añ mi tyojtyäl mul mi cha'leñ loty, añ kächol icha'añ ityoj imul.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 06-06-2011

Ichämp'ejlel ik'aba'

Wersa yombä imelo' jiñi Xtroñelo'
publiku, bajñe chukultyakbä
yik'oty iñik'imelbalo' tyi
Atymiñistratiba tsätsbä o
mañajlel, yik'oty icha'añbä
Estarus.

Iyäjik'el ik'aba' tyoj isäbilbä DOF 28 -12-1982, 14-06-2002, 27-05-2015

Waxäkp'ej wäk'al (Artikulo 108). Cha'añ ambä tyi wentya ili titulo, mi ty'ox bajche' serbilores públikus mu'bä ik'elo' che' yorojlel ipäsk'el la kaj e'tyel tyi lak tyemyälel, yik'oty je'el ipä'älo' tyi poder juricial pereral yik'oty tyi poder jurisial tyi listritu pereral, yajk'ämbalo'bä kobierno yik'oty baki mu'tyi toñel yik'oty, tyi pejtyelel kixtyañu ambä jump'ej itoñel, o sik'ilbä majlle tyi e'tyel baikach cha'añbä konkresu tyi uñoñ, tyi asamblea lejislatiba tyi listritu pereral otyi adminstracion publica tyi pereral o tyi listritu pereralchä'äch bajche' muo'bä tyi toñe tyi pejtyele e'tyiji'b che' bajche' mi yäl tyi konstitusioñ, majchki añ tyi wenta ujtyemixbä omaixbä ik'ejle ñik'iujtyembä ba'añ.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 22-08-1996, 13-11-2007

Ili presirente tyi republika, che' ya'añ tyi e'tyel, ch'ujbi tyi jop'eñtye imul che' mi' ñik'i subeñ patria yik'oty che' ñoj tsäts imul.

Jiñi kobiernujo' cha'añ Estarus, jiño' Liputalus tyi li Lejislaturas Lokales, jiño' Majjstrarus cha'añ Tribunales Superiores tyi justisia Lokales, chä'äch bajche' mi yäl, ipi'älobä jiñi Consejo tyi Jurikaturas Lokales, aj troñelo' ayuntamiento, che' bajche' ipi'älo' tyi uxlam yumul ambä tyi koñstitusioñtyak Lokales yik'oty jiñi Estatuto cha'añ Kobiernu tyi Listritu Pereral mi yäk' cha'añ mi' bajñe ichajpaño' chuki yom imelo', año' tyi iweñta cha'añ iñik'i yäsän ili koñstitusioñ yik'oty jiñi tsätsbä ty'añ Pereraltyak, che' bajche' je'el inijkäñtyel yik'oty iñik'i ik'äjñel tyi mach weñ tyak'iñ yik'oty ityak'iñ ambä tyi Pererales.

Parafa tyoj isäbilbä DOF 31-12-1994. Machbä weñ ts'ijbul DOF 03-01-1995. Tyoj isäbilbä DOF 07-02-2014, 17-06-2014

Jiñi Koñstitusioñ cha'añ Estarus tyi Republika mi kaje ik'elo', tyi lajal ik'äjñi'bal tyi ñaxañbä parafö wä' tyi artikulu yik'oty cha'añ mi añ yalo' wokol año'bä tyi wenta, jiñi ipäsbilbä xtroñelo' publiku muk'o'bä tyi troñelo', iye'tyel oxik'iljachbä ya' tyi Estarus yik'oty tyi tyi Municipius. Jiñix xtroñelo' publiku año' tyi iwenta cha'añ iñik'i ñijkäñtyel tyi mach weñ jiñi tyak'iñ publiku yik'oty jiñi bety publika.

Parafa tyoj isäbilbä DOF 26-05-2015

Jiñi xtroñelo' publiku bajche' muk'bä yäle' ili artikulu año' tyi wenta iwera pä, isu'b che' melech ity'añ, isujbel patrimonial yik'oty k'añbilbä ya' tyi tyojlel ambä ye'tyel yujilbä yik'oty bajche' mi yäle' jiñi tsätsbä ty'añ.

*Parafa wi'il ak'äbä DOF 27-05-2015
Artikulu tyoj isäbilbä DOF 28-12-1982*

Bolomp'ej wäk'al (Artikulo 109). Jiñi xtroñelo' publikutyak yik'oty bajñe

año'bä muk'bä iñik'imelo' tyi' tyojlel jiñi Estarus, mi' kaje yäk'eñtyel ixoty'o' imul chä'äch bajche' mi yäl wä' bä añi:

I. Mi kaje iwersa ajk'e, tyi juisio politiku, jiñi xoty' mulil albilbä tyi artikulo 110 jiñi xtroñelo' publiku päsbilbä tyi juñlajal ixik'ol, che' tyi itroñel mi nik'imelo' o che' mi imuk mul muk'bä ityä'laño' ik'äjñi'bal tyi publiku o tyi uts'atybä iñusañ ty'añ.

Ma'añ mi iñumel majlel jiñi juisio politiku che' yäloljach tyi ña'tyibaltyak.

II. Jiñi xik'ilo'bä cha'añ mi ik'elo' mulil baki jach bä xtroñel publikuj o bajñe año'bä muk'bä iyotsaño'ibä tyi mañalel, mi kaje yäk'eñtyel ixoty' imul bajche' mi yäl tyi lejislasioñ Penal muk'bä ik'äjñel.

III. Mi kaje yäk'eñtyel ixoty' imul Atymiñistratiba jiñi Xtroñelo' publiku cha'añ imelbal' o muk mulil muk'bä iyäsiñ ts'ijbubilbä tyi tsätsbä ty'añ, k'uxbiyaj, muk'ächbä imel itroñel, machbä ch'ujbi ñik'isu'beñtyel yik'oty p'ätyälbä tyi troñel, iye'tyel, xik'ilo'bä imel. Ba'ik jachbä tyoj mulil mi kaje tyi wäsu'bol, iwa'chokoñtyel, ik'extyänñtyel yik'oty ilo'sänñtyel, che' bajche' xoty' mulil tyi kaj tyak'iñ yik'oty mi kaje ixuk'choñtyel chä'äch bajche' mi' ik'äjñel tyak'iñ, ta'bä ujtyi, ta'ixbä ityaja jiñi añbä tyi iweñta yik'oty ta'bä iñik'i mele yik'oty ta'bä ityä'lä yik'oty iyäsiññtyel patrimoniales tyi ikaj imelbal o muk mulil. Jiñi tsätsbä ty'añ mi kaje ixuk'chokoñ cha'añ bajche' mi säklänñtyel yik'oty xoty' mulil tyi ikaj imelbal' o muk mulil,

Jiñi muk'ba ik'ajñe che' mi' la kāk'eñtyel kastiku ili alālixbā mi bajñe ñuk'isañ majle. Mach ch'ujbi yāk tyi cha'yajle che' mismu jump'ej-le jaxyoimul.

Jiñi tsātsbā ty'añtyak mi kaje ik'el jiñi wokolel yik'oty bajche' mi kaje yāk'eñtyel ixoty' imul tyi ikaj irikojisāñtyel machbā melbilik tyi xtroñelo' publikutyak che' tyi iyorolet iye'tyel, o tyi ikaj ibajñe melbal, che' muk'ach o mi ixijk'el tyi yambā kixtyaño, mi ik'ajkel patrimonio, mi ityajo' iweñel o che' mi iñijkaño' bajche' iyumo' tyi ityojlelo', che' weñ ba' tyālem mach ch'ujbi pāsol. Jiñi tsātsbā ty'añtyak mi ikaje yāk'eñ ixoty' imul muk'ba ich'am machbā icha'añ yik'oty mi imāktyañ icha'añbā weñtyakbā, che' je'el yāñtyakbā xoty' mulil anbā tyi iweñta.

Iñik'imelbalo' Atymiñstratiba ñoj wokolixbā mi kaje isāklāñtyel yik'oty ts'iñsa k'el ya' tyi Aulitoria k'ajkeñbā tyi Pererasioñ yik'oty xiñyumāñtyel tyi' malil cha'añ mi kāñityañ, otyi juñlajalo'bā ya' tyi eñtilaty pereratiba, chā'ach bajche' albi, yik'oty mi kaje ityoj isañ jiñi Tribunal cha'añ Justisia Atmiñstratiba tyojbā tyi ña'tyāñtyel. Yañtyakbā iñik'imelbalo' yik'oty xoty' mulil Atmiñstratiba, mi kaje ikāñol yik'oty ityoj isañ jiñi xiñyumāñtyel tyi imalil chukulbā muk'ba ikāñityañ.

Cha'añ isāklāñtyel, ixuk'tyāl yik'oty xoty' mulil año' tyi iweñta jiñi Atmiñstratiba año'bā tyi Poler Jurisial cha'añ Pererasioñ, mi kaje ik'eñjel ta'ixbā k'eñli ya' tyi artikulu 94 wā' tyi Koñstitusioñ, ma'añ mi ityā'lañ ak'bilbā icha'añ Aulitoria k'ajkeñbā tyi Pererasioñ che' tyi materia cha'añbā Piskalisasioñ che' bajche' mi k'ajñel, kāñityāñtyel yik'oty ak'beñtyel cha'añ ik'añ publiku.

Jiñi tsātsbā ty'añ mi kaje ixuk'chokoñ iweñtyālebā yik'oty iwera ik'elol ityoj isāñtyel iñik'i melbalo' Atmiñstratiba che' bajche' machbā ba'añ wokol tyi melol, muk'ba imelo' xiñyumāñtyel tyi imalil chukulbā muk'ba ikāñityañ.

Jiñi tyempabā publiku pererales mi kaje ityajo' jiñi xiñyumāñtyel tyi imalil muk'ba kāñityāñtyel ak'albā bajche' mi yāl ya' tyi tsātsbā ty'añ cha'añ mi imāktyañ cha'añ ma'añ mi ñik'i ujtyel, ityoj isañ yik'oty isāklañ ba'añ muliltyak o ba' tyi otsāñtyi mulil muk'ba iyāk'e tyi wenta jiñi Atmiñstratiba; cha'añ ixojty'el jiñi mulil jiño' yañtyakbā muk'ba ilajtyāl cha'añbā Tribunal Pereal tyi Justisia Atministratiba, mi k'eñjel bajche' mi yochel, ilo'sāñtyel, ik'añol, ilotyol yik'oty iyājk'el jiñi k'añbilbā tyi publiku pererales yik'oty ba' mi yāk'o' ity'añ tyi pererales; chā'ach bajche' ipāstyāl

isu'bol jiñi melbilbä ta'bä ujtyi o ba' tyi otsäñtyi mulil muk'bä iyäk'e cha'añ mi tyojtyäl li mulil tyi ityojlel Piskalia Espesialisadas cha'añ Ityoj isäñtyel Mañälel muk'bä yäl wä' tyi Koñstitusioñ.

Jiñi tyempabä publiku estatales yik'oty munisipiü, bajche' je'el tyi Listrito Pereral yik'oty ipästyäl ba' jaxäl jiñi lumtyak, yik'oty' tyi xiñyumäñtyel tyi imalil chukulbä muk'bä ikäñityañ, mi kajel ityaje', añbä tyi lajiyaj tyi chuty lumtyak, ak'bilbä icha'añ muk'bä yäle' tyi parafo taxbä ñumi, yik'oty.

Jiño' tribunal tyi Justisia atmiñstratiba mi kaje iwera ak' jiñi bajñe año'bä muk'bä iyotsaño'bä tyi melbaltyak chukulbä yik'oty muk'bä iñik'imelo atmiñstratiba ñukbä, bajñe año'bä tyi yambä iweñta , jiñi xoty' mulil tyi ikaj tyak'iñ; ilo'säñtyel cha'añ ipäso'ibä cha'añ ich'amol, imajñäñtyel, troñel yik'oty obra publika; che bajche' jiñi ityoj isäñtyel ta'bä tyä'läñtyi yik'oty wokolel tyi ikaj Asieñta Publika o jiñi añtyakbä tyempajbä pererales, lokal o tyejklum. Jiñi kixtyañujo' mi kaje yäk'eñtyel ixoty' imul bajche' mi yäl wä' tyi praksioñ che' jiñi imelbalo' chukulbä tyi iñik'imelbalo' atmiñstratiba ñukbä melbilbä icha'añ kixtyañujo' muk'bä imelo' tyi ik'aba' yik'oty je'el ipäsol jiñi kixtyaño moral yik'oty ikotyäñtyel je'el. Mi kajel je'el iwa'chokoñtyel troñetyak, imejlel o yotsañ ibä tyi kixtyañujo' che' tyi ikaj iñik'imelbalo' atmiñstratiba ñukbä muk'bä yäk' tyä'läñtyel jiñi Asieñta Publika o jiñi tyempajbä tyi publiku, pererales, locales o tyejklumtyak, cha'ächij jiñi kixtyañujo' mi ityajo' weñ bā ityak'iñ yik'oty mi ipäso'ibä tyi xiñyumiñtyel cha'añ atmiñstrasioñ, cha'añ ikäñityäñtyel o tyi ikomo cha'año', o tyi yambä wokol muk'bä yäl kixtyañujo' k'añbilbä tyi uts'aty cha'añ mi ichuk ibä tyi iñik'imelbalo' atmiñstratiba ñukbä; iweñtyäle ili xoty' mulil mi kaje imejlel jiñtyo mi ityoj isäñtyel. Jiñi tsätsbä ty'añtyak mi kaje yäk' tyi melol cha'añ säkläñtyel yik'oty iyäjk'el xoty' mulil ak'älbä cha'añ ta'bä ñik'imejli.

Imelol cha'añ iyäjk'el xoty' mulil taxbä ajli tyi praksioñ taxbä ñumi mi kaj ibajñe lotyo'ibä. Mach mejl iwera ak' cha'sujtyel jump'ej xoty' mulil junlajalbä.

Maxki jachbä kixtyañu, tyi tyojlel wera yombä imelo' yik'oty tyi ipästyäl yombä ñopol, mi mejle isu'b mulil tyi Kamara cha'añ Liputalo tyi Koñkreso tyi Uñon cha'añbä imelba muk'bä yäl wä' tyi artikulo.

Tyi its'äkytisäñtyel jiñi e'tyelyak, jiñi xiñyumiñtyel año'bä tyi iweñta cha'añ säkläñtyel yik'oty xoty' mulil ambä tyi iweñta atmiñstratiba yik'oty imelba cha'añ mañalel ma'añ mi kaje yäjlel isujmllel yujilbä cha'añ mi ikäñityäñtyel jiñi muku ty'añ cha'añ ña'tyibal tyi materia Piskal o lajal cha'añ ik'ejlel tyempajbä, atmiñstrasioñ, lotyol yik'oty ik'äjñel jiñi tyak'iñtyak. Jiñi tsätsbä ty'añ mi kaje ixuk'chokoñ bajche' yom imejlel

cha'añ mi yäk'eñtyel jiñi säkläbilbä ty'añ.

Jiñi Aulitoria Superior tyi li Pererasioñ yik'oty tyi Sekretaria cha'añ Ejekutibo Pereral añbä tyi iweñta iñijkañ icha'añ tyi imalil, mej ik'ajtyiñ kotyãñtyel ya'bä chajpäbi tyi Piskalia Espesialisada cha'añ mi iyujtyisãñtyel mañalel yik'oty Tribunal Pereral cha'añ Justisia Atmiñistratiba, bajche' mi yäle' ñaxañ k'elbilixbä tyi artikulu 20, Apartadu C, Praksioñ VII, yik'oty 104, Praksioñ III wä' tyi koñstitusioñ, bajche' mi yäle'.

Jiñi añbä tyi ityojlel imel Estarus cha'añ tyä'lãñtyel, tyi ikaj itroñel atmiñistratiba machbä weñ, tyi ikaj weñbä o ilerechu cha'añ bajñe año'bä, meleläch yik'oty tyojäch mi ikajel. Jiñi bajñe año'bä mi kajel ityajo' ilerechu cha'añ ityoj isãñtyel iwokolo' chä'äch bajche' yäl ya' ba' tyejchem, ba' jaxäl yik'oty muk'bä ixuk'chokoñ jiñi tsätsbä ty'añtyak.

Artikulo tyoj isäbilbä DOF 28-12-1982, 27-05-2015

Läjämp'ej wäk'al (Artikulo 110). Mejl ich'ujbiñtyel tyi juicio politiku jiño' Senalores yik'oty liputalus cha'añ koñkreso tyi uñoñ, jiño' ministru ya' tyi Suprema Korte cha'añ Justisia tyi Nasioñ, jiñi Konsejeru cha'añ Jurikatura Pereral, jiñiyo' Sekretariojo' cha'añ Xñusaty'añ, jiño' Liputalojo' li tyi Listrito Pereral, jiñi yumäl cha'añ Kobierno tyi Listrito Pereral, jiñi Piskal Jeneral cha'añ Republika, jiñi Prokuralor Jeneral cha'añ Justisia tyi Listrito Pereral, jiñi Majistralus tyi Sirkuito yik'oty Wes tyi Listrito, jiñi Majistralus yik'oty Wes tyi Juero Komuñ icha'año'bä tyi Listrito Pereral, jiñiño' Konsejeru cha'añ Jurikatura tyi Listrito Pereral, jiñi Konsejeru Presireñte, jiño' Konsejeru Elektoral, yik'oty jiñi sekretariu ejekutibo tyi Instituto Nacional Elektoral, jiño' Majistralus tyi Tribunal Elektoral, ochemo'bä tyi xiñyumãñtyel Koñstitusional bajñe año'bä, jiño' Lirektoro' tyi pejtyelex yik'oty lajalbä uxlaymyumäl machbä ma'añ much'ulo', empresas mi ipäso'ibä tyi Estatal tyi mero lu' ipejtyelex, kixtyañujo' yik'oty laja tyempäbilo'bä lajalbä bajche' iliyi yik'oty Filekomiso Publiku.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 10-08-1987, 31-12-1994, 22-08-1996, 02-08-2007, 07-02-2014, 10-02-2014

Jiñi kobernaloro' cha'añ Estarus, Liputalus tyi chuty lumtyak, Majistralus Tribunal k'äjkeñbä cha'añ Justisia tyi chuty lumtyak, che' bajche', ya'bä año' tyi Koñseju cha'añ Jurikatura tyi chuty lumtyak, che' bajche' je'el ya'bä año' cha'añ xiñyumiñtyel jiñi Koñstitucionales chuty lumtyak yik'oty Estatuto cha'añ Kobierno tyi Listrito Pereral mi yäk' cha'añ ch'ujbi ibajñe ajñelo', jiñ jach mi kajel imelo'ibä tyi politiku k'añbilbä wä' tyi ik'aba' cha'añ tyä'lãñtyel ñukbä wä' tyi Koñstitusioñ yik'oty jiñi tsätsbä ty'añtyak pererales yäch tyälem ya'i, che' bajche' je'el ik'äjñel tyi mach weñ itya'k'iñ yik'oty añbä icha'añ pererales, che' jiñi Ityoj isãñtyel iliyi muk' kaje isu'bo'

yik'oty mi kaje isu'beñtyel che' tyi Lejislaturas tyi Chuty lumtyak cha'añ,
imelbal ak'bilbä, mi mejle bajche'äch yom melol.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 31-12-1994, 07-02-2014

Ili xoty' mulil añ cha'añ mi' lajmel tyi tyojllet serbilores publikujo' yik'oty tyi' ch'ujbi ikotyañ inijkañ-ibäj, ye'tyel, itoñel, oche' xik'il baikabä tyi serbisios públikus.

Che' mi' kãñätyaño' ili ambä imul chuki yom mi yäl, li kamara li liputalojo' mi' job beño' imul tyi tyijlel tyi kamara li senaloreso'b, wajalixbä yälä tyi' pejtyelex itsiklex ya'bä much'ulo' tyi kamara, ili mi' ityox-isañ mili ili kamara li liputalojo' yik'oty senaloreso' jĩñ päk'älo'bä tyi mulil.

Mi' käññelo' tyi tyojlel kamara le senalores, yik'oty muk'bä k'el li mulil, mi' yäk' jayp'ej mi mejlel ixoty imul chäch bajche' mi yäl tyi cha'tyiklex ya'bä tyemelo' tyi melo'bä, che' tax yäläyo' bakibä añ imul ya'i mi' ipäyo' majchki tyi cha'le jop' milil.

Mi ki' iyäk'o' ity'añ yik'oty li uts'aty k'elol tyi li kámaras cha'añ lipurus yik'oty senalores mach mejl lak' tyäläñ.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 28-12-1982

Junläjämp'ej wäk'al (Artíkulo 111). Cha'añ mi inumel ixoty' imul jĩñ Liputarus yik'oty Senalores tyi Konkreso tyi Uñon jĩñ tsätsbä ye'tyel tyi Suprema Korte cha'añ Justisia tyi Nasioñ, jĩñ Majistralus tyi Sala Superior tyi Tribunal Elektoral, jĩñ xtyik'ojelo' ba' Much'ulo' jĩñiyo' Juricatura Pereral, jĩñ Sekretariojo' Xñusaty'año', jĩñ Liputarus tyi Asamblea cha'añ Listrito Pereral, jĩñ yumäl tyi Kobierno cha'añ Listrito Pereral, jĩñ Piskal General tyi li Republika yik'oty jĩñ Prokulalor General cha'añ Justisia tyi Listrito Pereral, chä'äch bajche' je'el Xtyik'ojel Presereñte yik'oty jĩñ Xtyik'ojelo' Elektorales cha'añ Koñsejo General tyi Instituto Nasional Elektoral, xik'ilo' tyi ikaj mulil che' tyi yorolet ye'tyel, jĩñ Kamara cha'añ Liputalos mi kaje isu'b tyi ipejtyelex ya'bä año' tyi mebäj, mi ma'añ ityajebeñtye imul ta'bä sowra jop'beñtyi jĩñix añ imul ikäytyä ta'bä icha'le jop'mulil.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 10-08-1987, 31-12-1994, 22-08-1996, 02-08-2007, 07-02-2014, 10-02-2014

Che' ma'añ tyi mejli tyi chajpãñtye ya'tyi kamara che'jach mi' cha'käytyäl tyi cha'yambä k'in, pe mach jĩñik cha'añ ma'añ mi' mejle tyi tyumiñtye li' mul ya'tyi komisióñ mejach tyi cha'chajpãñtye jĩñ pajtyäbilbä imul che' ta'ix ujtyi toñel tyi ye'tyel mu'bä icha'leñ, che'jĩñachbä mach mej inätyä'al cha'añ mi' kotyañ ibäj tyi tyumiñtye.

Che'li kamara mi' yäl mejäch tyi cha'chajpãñtye, li kixtyañu mi' käytyäl

tyityojle k'ä aj e'tyelo' cha'añ mejle ichajpaño' tyi tyojel tsätsä ty'añ.

Añ tyi tyojle pesirente tyi republika, yajach mi' mejle tyi su'bol imul ya' tyi kamara le senalores albibä tyi artikulo 110. Che'jachbä tyi yälol wä'i, li kamara le senalores mej ichajpañ yajachbä mi' k'äjñi'bäye li xoty mulil tyi lejislasión.

Cha'añ mi ñumel ixoty' imul ta'bä iñik'imele tyi pererales tyi ikaj kobernaloro' tyi Estarus, Liputarus lokales, Majistralus tyi Tribunaales Superiores cha'añ Justisia tyi Estarus, che' chä'äch tyi yäläyo' tyi ipejtyelex añobä tyi Koñsejo tyi li jurilikaturas lokales, yik'oty tyi ipejtyelex uxlaymyumäl ba' jiñi koñstitusión lokaltyak, yik'oty jiñi Estatuto tyi Kobierno tyi Listrito Pereral mi yäk'e cha'añ mi ibajñe ajñelo' mi kajel tyi cha' mejle bajche' añ wä' tyi artikulo, ilayi tyi iweñtyälebä, isu'bol ba'tyälem mi kaje isu'beñtyel tyi Iyorolet jiñi Lejislaturas Lokales, cha'añ jiñi icha'leñtyel iña'tyäbal ak'bilbä chä'äch bajche' yom melol.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 31-12-1994, 07-02-2014

Li isu'bol yik'oty uts'aty ichajpäñtyel (las, sic dof 28-12-1982) li kamara le liputarus (y, sic dof 28-12-1982) ojiñ senalores mach mejo' tyi tyuk'olo' ity'añ.

Tyi yälol isu'bol li mulil mejäch tyi cha'chajpäñtye jiñi pajtyäbilbä ich'ik ibäj mej tyi tsu'chibeñtye itoñel che' ya' ba'tyo chukul tyi k'elol ixoty imul tyejche. Ta'ixki ujtyi bajche' tsäts kächäl tyi melol li pajtyäbilbä mejäch icha'tyaj itoñel bä'äch tyi cha'le. Ixku li che' tsäts kächäl añ mi' ma tyi junyajlel ojiñ otsäbilbä mulil icha'añ che'ñak chunkoty icha'leñ toñel, mach mej mi' yäjk'el tyi wokol tyi kächol cha'añ mi' p'uñtyäñtyel.

Tyi su'beñtye imul cha'añ li kixtyañojo' chajpäbilbä icha'año' mu'bu iyotsañtyak jiñi serbilores puwliko mach mejix mi' k'äjñi'bäyetyak cha'añ mi' subjetyak tyi cha'chajpäñtyema.

Otsäbilbä ixoty' imul mi' k'äjñe bajche' yom mi' cha'leñtye ya'tyi lejislasión tyi xoty' muli, che' jiñ k'äjkemixbä mul mij käla k'ojiñ aj ñunsaj ty'añ yujilbätyi ñunsu ibäj tyi majtyañ tyak'iñ k'o añ ta'bä iyäsityak otyi lu'asi käytyäl machbä lu'cha'añik, yom mi' ñank'eje lok'el bajche' k'añäl tyajlemtyak cha'añ mi' sujmiñe tyi k'äjñi'bäye ta'bä iyäsityak yik'oty chu'bu tyi lu'asi k'äytyältyak itsukulel cha'lebilbä icha'añ.

Otsäbilbä imul tyi kaj ik'elol tyak'iñ mach mej tyi ñunsuñtye tyi uxp'ej baje' yäl mi' tyaj ich'äme' k'o ya'ba tyi yäsityak k'o jiñ lu'asibilbä käytyäl.

Cha'läjämp'ej wäk'al (Artikulo 112). Mach yom icha'leñ tyi leklerar ya' tyi kamara tyi liputalo che' ya' año' tyi pejtyelex-e'trelo' mu'bä ipäso' tyi'

Tyejchi'bal parajpo tyi jump'ejlel artikulo tyi 111 mi yotsañ mulil che' bajñetyoxol tyi ye'tyel.

Tyi pejtyel yaj e'tyel añ sutki tyi tyojel bajche' bajñe chunko opä'kä tyi botasioñ cha'añ mi' cha' tyaj yambä ye'tyel, pe tyi' tsiklel artikulo 111, ya' mi' melo' akueru yomächbä tyi tyojel.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 28-12-

1982

Uxläjämp'ej wäk'al (Artikulo 113). Jiñi Sistema Nasional Antikorupsiõñ jiñäch ba' mi ik'ajtyiñtyel korlinasioñ yik'otyõ' x-e'tyelo' tyi pejtyelel xijk'eltyak tyi koberno añbä tyi ityojlel ya tyi mäkyäñtyel, ik'ejlel yik'oty tyoj mulil añbä tyi' wenta' atmiñistratiba yik'oty melbal mañalel, chä'äch bajche' ya' tyi piskalisasioñ yik'oty iñijkäñtyel jiñi rekursos publikos. Cha'añ mi ich'ujbiñtyel chukiyes mi kajel ichujkel ba' tyejchem muk'bä kajel yäjlel.

I. Jiñi Sistema añ icha'añ mi ikajel juñtyikil Komite Korlinador ipi'älo' mi ikajel jiño' yumälo' cha'añ Aulitoria Superior ya' tyi Pererasioñ; cha'añ Piskalia Espesialisada tyi yujtyisäñtyel mañalel; ya' tyi sekretaria tyi Ejekutivo Pereral añbä tyi' wenta iñijkäñtyel tyi imali; jiñi pesirente tyi Tribunal Pereral tyi Justisia Atministratiba; jiñi presirente tyi xiñyumäñtyel ak'tyojel muk'bä iyäl jiñi artikulo 60. Wä'i tyi koñstitusioñ; chä'äch je'el bajche' tyi juñtyikil ajpäsöñel tyi Konseju ya' tyi Julikatura Pereral yik'oty yambä Komite Partisipasioñ Siudadana.

II. Jiñi Komite cha'añ Partisipasioñ Siudadana tyi Sistema mi kajel iyotsaño' jo'tyikil kixtyaño ñoj kãñälo'ixbä tyi itroñelo', tyoj bety o iyujtyisäñtyel mañalel yik'oty mi kajel ipäjkel bajche' mi yäl jiñi tsätsbä ty'añ, yik'oty.

III. Añbä tyi iweñta jiñi Komite Korlinador cha'añ Sistema, bajche' albilbä wä' tyi tsätsbä ty'añ:

a) Jiñi ixuk'chokoñtyel cha'añ k'ämbilbä cha'añ korlinasioñ yik'otyõ' sistemas locales;

b) Jiñi bajche' melbil yik'oty isujbel ili politika xäk'älbä tyi materia cha'añ piskalisasioñ yik'oty iñijkäñtyel tyak'iñ pejtyelel kixtyaño, kãñätyäñtyel, iñijkäñtyel yik'oty ik'ejlel machbä weñ tyi atministratibas yik'oty melelbä tyi mañalel, chä'äch bajche' wokolel muk'bä yäk' ili;

c) Jiñi ña'tyäbal cha'añ ik'äjñel jiñi ñoj yombä, ik'extyäñtyel, ity'oxol ty'añ weñbä yik'oty itsiji'isäñtyel inpormasioñ tyi ityojlel materias muk'bä imelo' institusioñ yujilo'bä tyi ity'año' koberno.

d) Jiñi ixuk'chokoñtyel ba' tyejchem yik'oty ñaxañtyakbä cha'añ uts'aty ik'elolma jiñi x-e'tyelo' xik'ilo'bä icha'añ koberno tyi materia' tyi piskalisasioñ yik'oty inñijkãñtyel ityak'in kixtyañujo'.

e) Jiñi imejle jump'ej juñ ba' mi yäle' chukiyes tyi mejli tyi jump'ej ja'bil ba' mi ityäle ityejchi'bal yik'oty iyujtyi'bal icha'leyajo' tyi itroñelo' yik'oty iyäk'el jiñi politika yik'oty prokrama tyi materia.

Tyalembä ya' tyi juñ ba' mi yäle' chukiyes tyi mejli, mej iyäk' rekomenlaciones machbä ba'añ mi ixäk'o'ibä tyi autorilales, ya' tyi' tyojle cha'añ mi' ch'ämo' tyi wenta tyälembä cha'añ itsäts isãñtyel institucional cha'añ ikãñätyãñtyel jiñi machbä weñ atministratiba yik'oty melebä tyi mañalel, che' je'el bajche' iweñ-isãñtyel itoñel yik'oty inñijkãñtyel tyi imali. Jiñi x-e'tyelo' ak'älo'bä ya' tyi rekomenlaciones mi kajel isujb tyi komite bajche' ik'ejle muk'bä iyäk'o' iliyo'.

Jiñi entidades pererativas mi kajel ixuk'choñtyel sistemas locales muk'bä ijisañ mañalel yom ik'elmajle jiñi x-e'tyelo' locales añbä tyi tyojle cha'añ ikãñätyãñtyel, ityajtyäl yik'oty tyoj mulil añbä tyi iweñta atministratibas yik'oty melebä tyi mañalel.

Artikulo tyoj isabilbä DOF 28-12-1982, 14-06-2002, 27-05-2015

Jiñäch añ tyi iwenta li estarus chuki mi ñik'i yujtyel, cha'añbä tyi' tyojel itoñel tyi tyojlel ye'tyel bajñe añ ilerechu, tyi pajñel yik'oty mi' be kajel. Ili che'jachbä año' ch'ujbä ty'i imajñaño' ilerechu che' bajche' añ, baki chili yik'oty che' bajche' ilñi tsätsbä ty'añ.

Chänläjämp'ej wäk'al (Artikulo 114). Tyojel li juisio politiku tsolo chujbijach tyechol che' mi'chäm ye'tyel li serbilores publiku yik'oty che' tyax ñumi jump'ej ja'. Ili mulil mi yäk'eñtyel ixoty' tyi jump'ej -ja' tyi tyejchi'bal majlel tyi tyojel.

Ambä tyi wenta ili mulil tyi pejtyelel oraj tyi ye'tryel yañtyak'bä serbilore publikus, mi wel xijk'el tyi jayp'ejlel uj mi' xijk'el tyi tsätsbä ty'añ, ma'añ ba' oraj tyoj-a tyi yuxpejlel ja'. Tyi' tyempujle bajche' xik'il mi' jejmäl yik'oty je'el li serbilores publikus mi' tyoj-isaño' li e'tyel mu'bä yäl tyi artikulo 111.

Jiñi tsätsbä ty'añ mi kajel ipäs jiñi chukiyes añ tyi xik'oñel añbä tyi wenta atministratibas ik'ejlel je'el tyi wenta jiñi naturalesa yik'oty tyi kaj ta'bä ñik'i mejli yik'oty muk mulil che' bajche' mi yäl ila tyi praksioñ III ya' tyi artikulo 109. Che' mi yälo' ta'bä ñik'i mejli o muk mulil che' käläxix li yorolel cha'añ xik'oñel, mach wukp'ejlel-ja'jach mi kajel yäk'beñtyel.

*Parafo tyoj isabilbä
DOF 27-05-2015*

Artikulo tyoj isabilbä DOF 28-12-1982

Ijop'ejlel ik'aba'

Estarus cha'añbä tyi pereración
yik'oty tyi listritu pereral.

Jo'läjämp'ej wäk'al (Artikulo 115). Jiñi estarus mi' päyo', cha'añ tyi' tyojle rejimen añbä tyi malil, imelbal jiñi kobiernu republikanu, päsbilbä, demokratiko, laika yik'oty popular, añbä bajche' ityejchi' tyi ty'oxlel lum yik'oty che' je'el imuch'li politiku yik'oty atministrativa, jiñi munusipiu librej, che' bajche' ityejchi' tyaltyobä:

Parafo tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

I. Tyi yañtyak munisipiu añ yaj e'tyel tyojach mi tyi säklaño' mi yochel juntyiki presirente munisipal, yik'oty itsiklel rejilores yik'oty sinliku mu'bä yujtyisañ tsätsbä ty'añ. Mi' laj ibäj bajche' wä'bä añ ila tyi kosntitusión, mi yäl imel ili kobierno municipal icha'añ ili ayuntamiento yik'oty ma'añ aj e'tyel ma'añ jal che' bajche' ili yik'oty kobiernu tyi estarus.

Jiñi koñstitusioñtyak cha'añ estarus yom ixuk'chokoñtyel jiñi säklaya tyi oraj cha'añobä jiñichbä itroñel tyi preserente munisipalyak, rejilores yik'oty sinlikus, tyi periorolel ak'albä, jiñachbä yik'oty bajche' periorolel tyi xik'oñel jiño' ya' tyi ayuntamiento mach yom che' ñumeñix tyi yuxp'ejlel ja'. Jiñi k'ajtyiñtyel jiñjach mejl icha'leñ jiñi partiru o yañtyakbä jiño' partirus komoñ ochemo'bä tyi Juñ mujch' e'tyel ta'bä päjk'i, che'bä tyi käyä o tyi sätyä imilitansia che' maxtyo ityaja xiñi ja'bil tyi xik'oñel.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

Li bajñe tyempayajbä, mi yomäch tyi cha'tyiklel oyuxtyiklel ipiälo', mej tyi lajmisañtyel ayuntamentu, mi ma isu'b chukoch añ ilajmisayo' oxik'ilo' tyi yambä kixtyañuj, che' ñoj tsätsbä mulil añ tyi wenta tsätsbä ty'añ, che' bele' yik'oty ipi'al añbä ak'ebil itoñel cha'añ mejlel imel chuki yom, yik'oty che' mi' cha'aleñ loty mi' laja tyajo' ity'añ.

Che' mi' mejlel ikäy ye'tyel li ipi'älo'. Aj-käytyä cha'añbä suplente, oyomächmi' k'el che' bajche' mu'bä yäk li tsätsbä ty'añ.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 23-12-1999

Che' mi' cha'leñ ty'añ che'añ ilajmisayo' jump'ej ayuntamentu otyi käyäyo' añ tyo yom majchki mi' cha'leñ e'tyel, si mi chä'äch mi yäl tsätsbä ty'añ mach ch'ujbi tyoj ñijkañtyel li suplente, mi mu'ik ise' säkläñtyel yambä, jiñtyo mi yäl ity'añ li lejislaturas tyi estarus ya'bä laja añ yik'oty konsensos munisipales mi yujtyisaño' li ye'tyel: ili consejos ya' xä' tsikil yik'oytyo' bajche' mi yäl li tsätsbä ty'añ majchki mej ikumpliriñ ili welxik'ilbä isäklaño' cha'añbä rejilores;

Parafoj tyo isäbilbä DOF 23-12-

1999

II. Lix munisipiu yom añ icha'año' kixtyañu yokebä iña'tyayo'äch jiñi

tsäsbä ty'añ imiki' chajpaño' iwenlel bajche' mi' yäl jĩni tsätsbä ty'añ.

Jiñi ayuntamientos miki' mejlelo' ijak', bajche' mi' yäl jiñi tsätsbä ty'añ tyi munsiپیu mu'bä ilok'o' tyäle jiñi lejisłatura-le estarus, jiñix toñelo' polisiya, e'tyelo' reklamentutyak, juntyak mi' kãñ bajche' päk'älo' mi' mejlelo' ik'el baki muk'o' tyi toñel ya'i tyi juriliksiõñ mu'bä ichajpaño' jiñi pułkiyay tyi munisipal yik'oty mu'bä ik'elo' cha'añ tyoj mi' imelo', k'äjñibätyak yik'oty jiñi toñel tyi e'tyel añtyakbä meleläch mi' yälo' ity'añ kixtyañu yik'oty ipi'älo'.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 23-12-1999

Jiñi bajche' yom iyäl ili ty'añ miki' mejle icha'lentyel:

a) Li wenlel jiñi pułkiyay publika munisipal ibajche' mi' mejlel jiñi pułkiyay, mi' yoche je'el bajche' mi' mejle ich'ujbintyel yik'oty bajche' mi' tyoj-isäntyte jiñi ty'añ ya' tyi alministrasiõñ yik'oty bajñebä añ, añbä iyuts'utylel ba' lajalbä, lu' kãño', mu'bä iyu'bintyel, yiko'ty uts'atyäch mi' chajpantyel.

b) Jiñi ty'añ yombä mi' jak'o' li cha'uxtyikil ty'oxolo'bä año'bä tyi toñel tyi ayuntamiento cha'añ mi' k'ejele ches mach weñ chonkobä tyi chajpäntyte tyi munisipi u cha'añ mi' mejle k'iñijel ba'mi mejle ilajo' ty'añ cha'añ mi' yotsañ ibäj jiñi munisipi che' ñoj añ iyorojlel bajche' mi' yäl jiñi ayuntamentu.

c) Li normajle bajche' mi' chajpäntyte jiñi lajo' ty'añ bajche' mi' yäl li praksioñ iii yik'oty iv ila tyi artikulo, bajche' li cha'p'ejele parapo tyi praksioñ Vii tyi artikulo 116 ila tyi konstitusiõñ;

d) Li bajche' añ yik'oty ches mi' k'ajtyintye cha'añ mi' ch'äm itoñel tyi munisipi che', ma'añ mi' ña'tyantyel, cha'añ jiñi lejisłatura estatal mi' ña'tyañ che' jiñi munisipi bakibätyak mach mej icha'leñ o mach mej imajñañ; jiñ che' añ bajche' añ, mi' k'ajtyiñ ijuñ tyi ayuntamentu ba' mi lok'ity'añ, che' mu'äch ijak' jiñi cha'p'ejuxp'ejty'oxtyäl bajche' much'ulo' yik'oty;

e) Li ches yom ichajpäntyte tyi bakibä munisipi ma'añbä ts'äkäl imuch'lel obajche' ireklamentuj;

Jiñi lejisłatura estatal miki' lok'o' li norma mu'bä iyäl bajche' mi' cha'lentyel ba'mi melo' k'elo' jiñi keraj mu'bä ipästyäl ya' tyi munisipi yik'oty ya' tyi kopiernu-le estarus, obakibä, bajche' mi' yäl lok'embä tyäle tyi insisos c yik'oty d ñumeñixbä;

Parafo cha' ak'älbä DOF 23-12-1999

III. Jiñi munisipi ujo' año' tyi' tyojlel ik'elo' bajche' mi' icha'leño' toñel yik'oty mi' yäk'e' kotyañtyel bajche' iliyi.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 23-12-1999

a) Jiñi ja' chukulbä tyäle tyi tubo, baki mi' choko ilok'i kixtyañujo', ñumi' ja' yik'oty ik'ejlel tyi uts'aty bajche' mi iyäjk'el machbä weñix jiñi ja'.

Insiso tyoj isäbilbä DOF 23-12-1999

b) Jiñi lus mu'bä ik'echkäk'añ ilumal xchuñtyälo'

c) Imisuñtyel, ilotyol, ich'ämo majlel ik'elol tyi' yujtyi'bal bajche' mi iyäjk'e jiñi chokolixbä basura.

Insiso tyoj isäbilbä DOF 23-12-1999

d) Otyoty baki mi' cha'leñtye choñoñel yik'oty baki mi' mejlel ich'ämo' jiñi ichoñoñelo'

e) Mukoñi'bäl cha'añ jiñi x-sajtyelo'.

f) Baki mi itsän säñtyel wakax.

g) Ik'ajo'oj kixtyañujo' imi' lu' päk'beñtyel itye'el k'otyajaxyakbä yik'oty tyi itsäkyälel yombä añ icha'añ jiñi k'ajo'o.

Insiso tyoj isäbilbä DOF 23-12-1999

h) Xkääntyayajo', bajche' mi iyäl iyujtyi'bal jiñi artikulo 21 ilayi tyi konstitusioñ, x-chukoñelo' che' añ chä'bä me iyujtyel, yik'oty x-k'ebijo' tyälemo'bä tyi munisipiu.

Insiso tyoj isäbilbä DOF 23-12-1999

i) Yik'oty yañtyakbä mu'bä ik'ele' jiñi legislatura lokal bajche'-äch ilumo' itoñelo' o -ityak'ño' tyi' pejtyelelo' munisipiu, che' bajche' je'el mi imejlel ik'añ jiñi tyak'iñ.

Cha'añ ma'añik mi' mejlel iñusubeñ ip'ätyälel ili konstitusioñ jiñäch bajche' mi' cha'leñ e'tyel yik'oty cha'añ mi' yäk' jiñi toñel ojiñi kotyääntyel, tyi' tyojleläch iye'tyel, tyi' pejtyelel jiñi munisipiu mi ik'elo' ts'ijbubilbä icha'añ jiñi tsätslel ty'añ pelerales yik'oty estatalesbä.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 23-12-1999

Jiñi munisipius bajche' akuerru mu'bä iyäk'o' tyi' pejtyelelo' jiñi iyajtroñelo' mi imejle ixik'o'-ibä tyi jumujch'cha'añ mi' yäk'o' tyi weñ jiñi ikotyääntyel tyi ipejtyelelo' kixtyañujo' o-ik'añol tyi uts'aty jiñi iye'tyelo' año'bä tyi' tyojlel imelo'.

Parafoj cha' ak'älbä DOF 14-08-2001

Che' bajche' ili imuch' chokoñtyelo' ibä tyi' pejtyelelo' jiñi imunisipiu tyi cha'p'ej o-uxp'ej estarus jiñäch yom kääñbilo'bix ya' tyi ilejlislatura li' estarujo'.chä'äch mi tyi iy'añ jiñi ayuntamiento, cha'añ mi' wersa mejlel, ch'ujbi mi iyäk'e' jiñi konbeñu yik'oty jiñi estaru cha'añ ke ili tyi tyojach

Otyi' tyojle li orkanismu añbä tyi' wenta,mi ch'am tyi' tyojle tyi ma'añ jal jiñi yaño'bä omi' k'äño' tyi uts'aty tyi jiñi estaru otyi icha' tyojlel jiñi munisipiu.

Parafo cha' ak'albä DOF 23-12-1999

IV. Jiñäch jiñi munisipiu mu'ächkbä inijkañ bajche' yom lä' icha'añbä, ba' bä mi mejle icha'añ p'ojlisäñtyel bajche' añtyakbä icha'añ, che' bajche' bi' tyi ochi tyak'in je'el yañtyakbä otsäyi'al iyantyakbä ochiyi tyak'in jiñi lejislatura mi iyäk' tyi iwenta, je'el tyi pejtyelel alol:

a) Mi k'elo' jiñi bi'tyi ak'alächbä, yäch xäk' pejtyel bi' tyi tsäk'tyäyi' muk'bä yäk' jiñi estarus cha'añ bajñel cha'leñtyel, cha'añ bä'äch icha'añ, jap'isil, ba'äch ak'al ip'isol, iñusäñtyel je'el uts'aty-isäñtyel che' bajche' ambäj icha'añ bä'äch xäk'alächbä jiñi k'extyäñtyel icha'añ jiñi ba' xäk'li ajñi.

Jiñächo' jiñi munisipiu mel ichajpañ konbenio yik'oty je'el jiñi estarus cha'añ jiñ ili mi icha'leñtyel tyi iwenta ba'ächbä añ tyi ilu' iwentaj yik'oty jiñi alministrasióñ jin jiñi muk'bä aj-k'el.

b) Jiñi komoñ cha'leyaj pererales, ba'bä mi ilu' mostlyäl ya' tyi pererasióñ ya'bä tyi munisipiu tyi chajpñäñtyel ba'äch tsäy chäkul, pejtyelel je'el p'isil iyorurel ja' buj ja' mi iyujlel ya'ächbä tyi lejislatura icha'añ jiñi estarus.

c) Jiñi ochi tyak'in tyälembä tyi majañ icha'añ sebiosio públicus ambä tyi iweñta.

Jiñi tsätsbä ty'añ perarales ma'añ mi mi iyäl ba'jach ixik' icha'añ jiñi estarus cha'añ iyäk' kotyayaj ba' baj mi iyän jiñi insiso a) y c), mi jiñik jiñiach ba' buj imulañjach bajche' añ yik'oty lajal. Jiñi tsätsbä ty'añ estatales ma'añ mi iyäk'e' jiñiach ba'bä yom jach o kotyaya añbä tyi ikotyajyaj jiñi kixtyañu oba'añ x-e'tyelo' bajch jintyakbä alol bä kotyaj. Bajñel mi yajñel kojlel jiñi kotyayaj icha'añ icha'tyälel publiku icha'añ jiñi pererasióñ, icha'añ jiñi estarus ojñi munisipius, melebä ba'bäj bajche' jñ añbä icha'añ mi ik'äjñel bajche'-äch icha'añ estatales otyi yañtyakbä ye'ba ba'ikaj k'abälel, cha'añ yujtyibal alminsitratibas obajche' mi ñojpel tyi k'äñol bajche' añ tyiye'tyelel.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 23-12-1999

Jiñi ayuntamientu, bajche' äch bä'añ bä tyi iñatyibal, mi yälo' ya' tyi lejislaturas estatales jiñi tyijoñel je'el ak'al bä icha' impuesto, tyojbä, ak'albä cha'añ weñ-isayaj je'el bajche' jäch p'isil icha'añ tyojtyäl jiñi lum je'el päjtyel jiñi ñäki otyoty bä'äch mi yajñelo' muk'bä ikajelo' tyi ch'äjmel

jiñi tyak'iñ icha'añ jiñi ambä icha'añ ambä tyi iwentaj.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 23-12-1999

Jiñi lejislatura icha'añ estarus much ich'ämo tyi ty'añ jjiñi tsätsbä ty'añ icha'añ tyak'in cha'añ jiñi munisipiu, mi kaj ik'elo' inätyañ bajchiska yom cha'añ ik'äñol. Jiñi jayp'ej-lel añ tyak'in mu'äch iläj ich'ujmel tyi ty'añ yä'äch ya' tyi ayuntamientu bajche'-äch jayp'ej-lel añ jiñi tyak'in cha'añäch tyi k'äñol, mejläch iluj xik'e' pejtyelel lajallächbä, bajche'-äch lu' laj bejl ts'ijbubil muk'bä k'ejlel cha'añäch jiñi ta'bäj ajk'ij cha'añäch ik'äjñel cha'añ toñel cha'añ lumal, tsäy chukuläch bä'äch ak'al ya' tyi wukp'ej iwuk'al artikulo 127 icha'añ ili konstitusiön.

Parafo cha' ak'älbä DOF 23-12-1999, tyo isäbilbä DOF 24-08-2009

Jiñi tyak'in muk'bä jopchokoñ jiñi tyak'in munispal mi kaj tyi k'äjñel bajche'-äch tyojbä ya' tyi ayuntamientu, oche' je'el, jiñtyakbä ba'bäj mi yäl ity'añ, bajche' äch mi iyäl jiñi tsätsbä ty'añ.

Parafo cha' ak'älbä DOF 23-12-1999

V. Jiñi munisipiu, ya'bä yäch ts'ijbubil icha'añ tsätsbä ty'añ pererales je'el estatales alälbä, mi ikaj tyi cha'añ:

a) Chajpääntyel, ch'äjmel je'el ñijkääntyen jiñi pejtyelel bä'äch añ je'el muk'bä iyälo' cha'añ ikojli pamil munispal;

b) Komoñ cha'leyaj ya' tyi chajpääntyel je'el alministratiba tyi icha'añ kääntyäbilbä ba'añ ilumal;

c) Komoñ cha'leyaj ya' tyi päjtyel icha'añ komoñ ty'añ cha'añ ikojli ba'äch joktyälel ilumal, ba'äch lajal mejl ichajpaño' yik'oty ikomoñ ty'añ ba'ächbä alol. Che' jiñi pelerasiön ojiñi estarus mi chajpaño' proyektu cha'añ ikojli joktyälel lumal mejlo' ixäktyesaño' icha'añ jiñi munisipius;

d) Mi-iyujlel, xäktyesañtyel je'el k'ejlel jiñi ik'ujñel jiñi lum, ba'äch iyajñi icha'añ ba'bä yantyakbä ya' tyi jurisliksiön ba'añ ilum.

e) Iyots'año'-ibäj cha'añ ya'jach añ icha'añ jiñi ba'bä añbä ilum;

f) Ajk'el lisensia je'el yäjkel ty'añ cha'añ mejlel jiñi konstruksiones:

g) Komoñ cha'leyaj cha'añ päjtyel je'el almisnitratiba icha'añ ba' bäj añ joy mukul jiñi matye'el je'el chajpääntyel je'el yäjkel plokrama cha'añ wel xijk'el cha'añ mi ch'äjmel tyi ty'añ ili;

h) Oyots'año' ibäj tyi chajpääntyel je'el yäjkel icha'añ plokrama icha'ñächbä jiñi k'ächli icha'añ pejtyelel kixtyaño che' jiño' mi

tyä'läñtyel bä'äch chumulo';

i) Chajpaño' kombenios cha'añ jiñi nijkäñtyel je'el kotyän'tyel icha'añ ba'äch añ pejtyel lum icha'añ pererales.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 23-12-1999

Wäkp'ej ichak'al artikulo 27 icha'añ ili konstitusioñ, mi chojkel maj jiñi xik'ol je'el bajche' añ alministratiba bajche'-äch yom;

VI. Che' cha'p'ej okälux ixinil ch'äjbilbä ba'bäj añ tyi ilum minisipales tyi cha'p'ej okälux entilares peleratibas ichajpañ omi jalijel cha'añ mejlel jump'ejbä bele' añ ip'isol, jiñi pererasioñ, jiñi entilares pereratibas je'el jiñi munisipius ba'äch añ, ik'ele, mij ikaj ik'elo' yä'äch añ jin che lajal je'el k'eleläch jiñi ikojli ili alälbä ixinilbä yik'oty k'uxbiyaj ya' tyi tsätsbä ty'añ pereral icha'añ ili ty'añ.

VII. Jiñi polisia kuñätyaj mi yajñel cha'añ ik'äjñel icha'añ presilente munisipal bajche'-äch alälbä tyi tsätsbä ty'añ cha'añ sekurilaty publika icha'añ estarus. Jiñtyakbä ch'äjbiñ jiñi xik'ol muk'bä iyäl jiñi kobernalor icha'añ estarus mi inäsañ maj jintyakbä chaleyä muk'bä ityaj bajche' mi p'aj bajche' chañbä ip'ätyälel omuk'bä iyäsiñ jiñi bajche' añ jiñi pamil ba' chumul jiñi kixtyañu.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 18-06-2008

Jiñi ejekutibu peleral mi tyaj jiñi chajñel icha'añ ip'ätyälel publika tyi pañumil ba'äch chumtyäl ñumulächbä onume numejachmaj;

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 23-12-1999

VIII. Jiñi tsätsbä ty'añ icha'añ estarus mi yotsañ jiñi ñaxañbä icha'añ pus-ibäj lajal je'el che' mi säklaño' iyaj e'tyelo' icha'añ ayuntamientu tyi pejtyelel munisipiu.

Jiñi bajche' komoñ toñel ya' tyi munisipiu tyi jujuntyikil iyaj toñelo', mi xijk'el tyi icha'añ tsätsbä ty'añ ba'bä mi chok majlel jiñi lejislatura icha'añestarus ba' tsäy chäkul bä'äch ak'al bajche'äch ak'al ya' tyi uxp'ej iwäk'al artikulo 123 ili konstitusioñ, je'el bajche' lu' ak'al bajche'-äch xik'il.

Praksioñ tyoj isäbilbä

DOF 17-03-1987

IX. (tax lajmisäñtyi)

X. (tax lajmisäñtyi)

Wäkläjämp'ej wäk'al (Artikulo 116). Jini ip'ätyälelo' jiñi publiku añbä tyi estarus mi ke' ty'oxtyal, cha'añ mi' mejlel, jiñi ejekutibu yik'oty lejislatibu yik'oty judicial, machmejle imäch'kiño' tyi cha'p'ej o-uxp'ej

ili poleres tyi juñtyikil kixtyañu o-korporasióñ, mach mej iyotsañ jiñi
lejislatibu tyi juntyikilkixtyañu.

Jiñi x-e'tyelo'bä año'bä tyi estarus mi' k'el mi much' chokoño'-ibä che' bajche' mi yäl jiñi konstitusiõn tyi jujuñtyiklelo' mi ke' chuko' ibä bajche'mi' yäl ili.

I. Jiñi kopiernu año'bä tyi estarus mach mejlo' tyi jalejel tyi toñel che' ñumeñix tyi wäkp'ej-ja'.

Jiñi iyajkäñtyel jiñi kopiernu cha'ano'bä estarus yik'oty lejislatura lokales tyojach mi ke' mel chä'äch bajche' mi' yäl ili tsätsbä ty'añ ojiñi elektorales.

Jiñi kopiernu año'bä tyi estarus, che' yajkäbiläch lok'etyi eleksiõn, taxki tyaja tsätsbä wokol tyi' toñel mach chäk ak'ebelix jiñi toñel añbä tyi' weñta mach chäkmejlix tyi päk'ol tyi' e'tyel.

a) Jiñi ik'exol kopernu konstitusional mi k'e yochel yujtyisäbeñ itoñel yik'oty che' ka'bätyobä päyäl.

b) Jiñi kopiernu yä'ächbä año' tyi toñel, mi' ke' ch'ämo' juntyikil kixtyañu yä'ächbä chonkol tyi e'tyel cha'añ mi chäm tyi' wenta ye'tyel tyi' kopiernu yik'oty cha'añ mi' chäm tyi' wenta tyi chap'ej yujtyi'balja' cha'añ mi yujtyel jiñi e'tyelyi kopiernu.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 26-09-2008

Mejlo' jach-bä tyi ch'äjmel tyi e'tyel cha'añ kopierno kostitusional jiñi' jachbä ch'ok'ejemo'-bä tyi mejiku yik'oty che' wächbä chumul tyi lak lum mejiku yik'oty che' 30 a ja'bilel pe maxtyo tsäkyisa jiñi 30 ja'bilel pe chä'ächki tyi' yälä jiñi konstitusiõn politika añbä tyi entidad pererativa ma'añ iwokolel.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 26-09-2008

Artikulo 116. Praksiõn

II. Jiñi numeru x-e'tyelo'bä año'bä tyi lejislaturas tyi estarus lajakñabí bajche' añ laj chäntyäl tyi jujump'ej estarus; cha'añ tyi pejtyelel kasu, machbi ba'añ mi jubel tyi 7 e'tyielob tyi jujump'ej estarus jiñi mach-bä k'otyem tyi 400 mil aj chumtyälo', jiñi 9 bä bajche ñoj colembä aj chäntyul jiñi machbi ba'añbi ñumen tyi 800 mil aj chuntyul, jiñi 11 tyi estarus jiñi añ-bä icha'añ yoñlel aj chäntyul bajche' mi iyäl.

Jiñi Koñstitusiõntyak estatales mi kaje ixuk'chokoñ li eleksiõn muk'bä be ujtye maj jiñi liputarus ya' tyi lejislaturas tyi Estarus, mej k'älätyo chämp'ej periodo mi be ujtye maj. Ik'ajtyiñtyel jiñ jach mi imelo yä'ächbä año' tyi

partiru o ba'ikjachbä partiru año'bä tyi juñmujch' e'tyel tä'ächbä ik'ajtyiyo',
chá'ächä mi ta-ix iyälä ma'ix mi kaj tyi etyel o che' tyi sätyäj li militañsia
che' maxtyo ityaj xiñil ja'bil ixik'oñel.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

Jiño' liputarus k'exolo'bä tyok'el ipujk'elo che' tsiji ilok'elo' mi yochelo'

Jiñi lejislaturas tyi estarus mi kaj itsuyo'ibä yik'oty liputarus päk'älo'ixbä, che' bajche' komo albil tyi lajal yik'oty representasioñ lajalbä, che' bajche' mi yäl tsätsbä ty'añtyak. Mach saj ch'ujbil, jump'ej partiru politiku añ kabäl iliputadus tyi chajchapel ityechi'bal ch'ujbilbä muk'bä ipäs porsentaje tyi pejtyelel icha'añ lejislatura muk'bä iñume tyi waxäkp'ej puntos iporcentaje cha'añ votasion albilbä. Ili ba'tyejchem mach mej ik'äjñel tyi ityojlel jiñi partirus politiku ta'ixbä ityajatyak tyi listritu päk'älixbä mi kaj ityaje' jump'ej porcentaje tyi yajñi' x-e'tyelo' tyi petyelbä lejislatura, numeñbä tyi sumajlel tyi porsentaje tyi li votasioñ albilbä ñumeñbä yik'oty je'el waxäp'ej porsientuj. Che bajche' je'el, tyi itsuy ibä lejislatura, jiñi porsentaje tyi representasion de jump'ej partiru politiku mach mej che' ju'beñ li porsentaje li votasion che' ta'ikbä ich'amä tyi ju'benbä che' bajche' waxäkp'ej porsentuales.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014
Parafo tyoj isäbilbä DOF 22-08-1996, 10-02-2014

Tyi tyojlel añ jiñi lejislatura tyi estarus mi käyo' jiñi tyak'iñ muk'bä ik'äño' jujump'ej ja'bil mi su'bo' ityojolo' jiño' aj-e'tyelo' muk'bi ich'ujbiño' jiñi chäbä mi iyäl jiñi artikulo 127 tyi konstitusioñ.

Parafo cha' ak'älbä DOF 24-08-2009

Jiñi poleres estarus lejislatibu, ejeckutibu yik'oty jurisial, bajche' jiñi orkanismujo' bajñe muk'o'-bä tyi toñel kãñälo'bä tyi konstitusioñle ilumal, muk'bi iyochel tyi malil jiñi iproyectule tyak'iñ muk'bä k'äño', jiñi tabulalores ba' mi lu'yäle ityojolo' jiñi muk'bä iyäl baje' yom ich'ämo' tyojol jiñi ye'tyelo'. Ili ty'añ-tyi yombi mi kolema jiñi ts'jbäbibä ty'añ chan bajche' mi käyo' jiñi tyak'iñ mäk'bä ik'äño' tyi estarus, ña'tyäbi icha'año baje' ts'ijbäbi tyi konstitusioñales yik'oty ilerechu k'äñbilbä.

Parafo cha' ak'älbä DOF 24-08-2009

Jiñi lejislaturatyak tyi estarus año'ix entilares estatales cha'añ piskalisasioñ mi kajel, che' jiñi, xiñyumäñtyel yik'oty mi bajñe ajñelo' yik'oty ik'ajtyiñtyel che' muk'o' tyi toñel yik'oty mi k'el bajche' mi tyempaño'ibä icha'leño' tyi malil, bajche' muk' tyi troñel yik'oty ityoj isäñtyel, jiñi bajche' k'äñbil muk' bā yäl jiñi tsätsbä ty'añ. Itroñel li piskalisasioñ mi kaj imel majle bajche' mi yäl li ñaxañbä ty'añ tyi legalidad,imparsialidad yik'oty confiabilidad. Che bajche' je'el, mi kaj icha'leñtyel tyi piscalisar itroñel estarus yik'oty Tyejklumtyak ch'añ jiñi tyak'iñ; tyak'iñ locales yik'oty ibety publika. Jiñi juñ ba' mi yäl chukiyes tyi mejli tyi aulitoria icha año'bä entilares estatales tyi piskalisasion tyi tyojlel publiku.

Parafo wi'il ak'älbä DOF 07-05-2008. Tyoj isäbilbä DOF 26-05-2015, 27-05-2015

Jiñi toñel cha'añbä piskalisasioñ mi cha'leñtyelma bajche' ts'ijbubil tyi prinsipijs tyi posteriorilaty jajabilbä ilerechule, imparsialilatyle yik'oty

konpiabililaty.

Parafo cha' ak'älbä DOF 07-05-2008

Li kuentaj publika cha'añ li ja'bi ñumeñixbä mi kajel ichojke maj ya' tyi Lejislatura tyi Estarus, mach mej tyi ñumel tyi lujump'ej icha'k'al tyi abril. Jiñ jach mi mejle iñumel ik'iñilel che mi k'ajtyibeñtye ts'ijbulbilbä juñ cha'añ Kobernador, ñoj weñ isu'bol tyi juisio cha'añ lejislatura.

Parafo wi'il ak'älbä DOF 27-05-2015

Jiñi lejislatura cha'añ estarus mi kaje ityoj-isañ li k'añbilbä cha'añ jiñi kixtyañujo' mej ityech ipäso' ik'añol li tsästbä ty'añ tyi tyojlel Konkreso.

Parafo wi'il ak'älbä DOF 09-08-2012

Jiñi yumbä toñel tyi e'tyijible piskalisasioñ tyi jujump'ej estarus, muk'bi iyajkañtyel tyi tyojlel cha'buxty'ox jiñi ipejtyelex yabä año tyi legislatura tyi lumal, jiñi jabilel machbi caj simi ma'añ mi tyaj 7 año muk'bi ik'ajtyiñtyel iliyi che'ta'ix icha'lel toñel tyi kontrol, auditoria tyak'iñ yik'oty kuchi yijib.

III. Jiñi poler juricial cha'año' estarus mi cha'leño' iyetyel yatyi tribunales muk'o'-bä iyäle tyi konstitusioñes tyi jujump'ejlel.

Jiñi bajñe toñel tyi majistrarus yik'oty jueces tyi yujilel tyi toñel che' jiñi mi iyäl ya' tyi konstitusioñes yik'oty je'el tsätsä ty'añ orkanikas tyi estarus, ya'bä mi yälo' chuki mi k'ajtyiltyel cha'añ mi yochelo', mi kãño' yik'oty iyajñi'ob jiñi muk'obä tyi toñel tyi tyojlel jiñi poleres jurisiales tyi estarus.

Jiñi majistrarus tyi pejtyelex añobä tyi poleres jurisiales lokales, muk'bi much'kiño' jiñi mäk'bä k'ajtyintyel ba'mi iyäl jiñi fracksioñes i tyi V jiñi wiñik-ixik ta'bä icha'leyo toñel tyi sekretario olajkñabä toñel, prokurarlör tyi justisia otyi liputarus tyi lumal tyi jujump'ej estarus, ya' bä jiñi k'iñi mi päk'o'.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 31-12-1994

Ipäk'älo' ili majistrarus yik'oty jueses muk'o'-bä tyi toñel ya' tyi poleres jurisiales lokales muk'bi icha'leño' tyi tyojlelo' jiñi kixtyañäjo' tsa'bä ichaleyo' toñel tyi weñ uts'aty tyäle weñ yujilobä ichaleño' tyi toñelintyel jiñi tsätsä ty'añ tyok'elobi ochel je'el che' machbä ichaleyo' loty, weñ yujilobä tsätsä toñel ityäl che' ta'ix ichaleño' toñel tyi yañtyakbä toñiyible jiñi jurilika.

Jiño majistrarus mi jalelo' tyi toñel jiñi baje mi yäl tyi konstitusioñes lokales. Tyok'elbi icha' päjk'elo', che' mi yäl yatyi konstitusioñes yik'oty tsätsä ty'añ cha'añ aj toñelo' tyi estarus.

Jiño majistrados yik'oty jueses muk'bi ich'ämo' ityojol tyi uts'aty machbi ba'añ mi käyo', imachbi ba'añ mi ju'belo' ityojol che' ya'tyo año' tyi toñel.

IV. Che' weñäch xuk'chokobilbä yik'oty ili konstitusioñ yik'oty pejtyelex tsätsbä ty'añtyak tyi li materia, jiñi konstitusioñes yik'oty li tsätsbä ty'añtyak tyi estarus cha'añbä tyi materia erektoral, karantia muk'bä;

Insiso tyoj isäbibä DOF 10-02-2014

a) Che' mi' säkläñtyelo' kobernadores, ipi'älo' año'bä tyi lejislatura lokales yik'oty ya' bä año' mi ikajelo' tyi ayuntamiento mi' kajel isäkläñtyel tyi pejtyelex kixtyaño año'ixbä ija'bilel, libre, ma'añ majch mej ik'el yik'oty tyojach; yik'oty jiñi iyorolel säkläñtyel mi kaje imejlel tyi ñaxañbä lominko tyi juñ o mismu jiñbä ja'bil. Li Estarus tyi iyorolel säkläñtyel x-e'tyelo' mi kajel imejlel ya' ba' mi ityempañ'o'ibä cha'añbä tyi pereral pe mach lajal mi ik'otyel yik'oty iyorolel cha'añ pereral, ma'añ mi kaje l iwera xijk'elo' bajche' muk'bä yäl ili yujtyi'bal.

Insiso tyoj isäbibä DOF 10-02-2014

b) Jiñi itroñel ajsäklajaj x-e'tyelo', año'bä tyi ityojlel x-e'tyelo' cha'añ elektorales, ñoj weño' mi kajelo' tyi päsoñel, weñ uts'aty, ibäjachbä, meleläch, iñoj pukol yik'oty weñächbä.

Insiso tyoj isäbibä DOF 10-02-2014

c) Ili año'bä ye'tyel, añ tyi tyojlel mi' much'kiño' cha'abä botasioñ yik'oty munisipales, mi' tyoj-isañ li matarya cha'añ mi' ñusaño' ibäj tyi yoke ty'añ;

d) Jiñi x-e'tyelo' elektoral año'bä tyi tyojlel bajche' atministratiba mi mejle ikotyano'ibä yik'oty Instituto Nacional Elektoral añ tyi tyojlel mi ich'am tyi weñta tyempayabäj cha'añ bajche' mi iyujtyel li elektoral lokal;

Iñsiso tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

e) Jiñi partiru politiku kixtyañujo'jach mi iyochelo' mach ch'ujbi ityo'isaño'ibä jujumujch' kixtyañujo' lajalo'bä troñel, o yambä kixtyaño yāñalo'bä itroñel yik'oty ma'añ mi komo tyempaño'ibä. Che' je'el kãñã kãñälãx ilerecho cha'añ mi k'ajtyiñ li ts'ijbuñtyel cha'añ Kandidato año'bä tyi iweñta jiñi eleksioñ popular, pe mach che'i che' bajche' mi iyäl tyi artikulo 2° Apartado A, praksioñ III yik'oty VII, wä' tyi koñstitusioñ.

Insiso tyoj isäbilbä DOF 27-12-2013

Che' bajche' mi yäl ili artikulo 2° tyoxolbä tyi a, praccioñ iii yik'oty Vii, ila tyi kosntitusiõñ;

f) Jiñi partiru politiku lokal machbä ma'añ mi tyaj, uxp'ej porsientuj tyi pejtyelex li botasiõñ bajche' mi iyäl ba'ikabä eleksioñ ke mi icha'leñ cha'añ mi' cha' chajpãntyel li Poler Ejekutibo o Lejislatibo lokalbä, ma'añ mi ikaj tyi ts'ijbãntyel. Ili albilbä ma'añ mi ik'äjñel cha'añ li partiru politiku nasional muk'bä iyochelo' cha'añ eleksioñ lokales.

Parafo wi'il ak'älbä DOF 10-02-2014

g) Ili partirus politikus mi' chäm, tyi' pejtyelex, pinaciamientu cha'añ ityojel itoñel yik'oty mu'bä ipreokuriñ cha'añbä boto che' yorojlex li botasiõñ. Mi mismu lajal mi yajñel cha'añbä ityojox li patirus mu'bä isäty yik'oty che chäch tyälem oyik'oty tyox chãmbelbi icha'añ;

h) Mi ik'el maj bajche' mi ikaj ixuk'chokoñtyel ba' jaxäl jiñi ipujkel cha'añ partiru politiku tyi li ityejchi'bal kampaña yik'oty kampaña elektorales, bajche' je'el iyoñlelex tyi pejtyelex muk'bä iyäk' jiñi militantejo' yik'oty muk'bä itsäkleño' majle;

Insiso tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

i) Jiñi partirus politikus mi' päso' ibä tyi raliu yik'oty tyi telebisiõñ, chã'äch bajche' mu'bä ipäs tyi tsätsbä ty'añ ya' tyi apartaru b tyi yuxp'ejlex base tyi artikulo 41 yä'tyi konstitusioñ.

j) Mi' kajel ixuk'chokoñtyel ty'añtyak muk'bä ich'ujbiñtyel cha'añ prekampaña yik'oty jiñi kampañas elektorales cha'añ partidus politikos, che' bajche' je'el mi' tyoj imul jiñi muk'bä iñik'i yäsiñtyel tyi tyojlex tsätsbä ty'añ. Che tyi pejtyelex alol, li jalejlex, jiñi sakla x-e'tyelo' jiñjach tyi yuxk'al (60) a lujump'ej ijo'k'al k'iñtyak (90) cha'añ mi' päjk'el jiñi kobernador yik'oty tyi lujump'ej icha'k'al (30) a yuxk'al k'iñtyak (60) che jiñjach mi päjk'el liputalu lokales o cha'añ ayuntamiento; jiñi prekampañatyak mach mej tyi käl äx jalejlex tyi' cha'chajplex iyuxp'ejlex ixujty'il tyi tyojlex isäkläñtyel x-etyel cha'añ ipäjk'el;

Insiso tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

k) Mi' tyoj isäñtyel jiñi ty'añtyak muk'bä kajel ich'ujbiñtyel cha'añ ipäjk'el x-e'tyex, its'ijbuñtyel majlex, ilerechus yik'oty iwera xijk'elo' x-e'tyex ibäjachbä, karantisando ilerechu cha'añ ichajpãntyex tyak'iñ cha'añ publiku yik'oty cha'añ iyochel tyi li radiu yik'oty li telebisiõñ ya' tyi k'ãñbilbä ak'älbä wä' tyi koñstitusiõñ yik'oty tyi tsätsbä ty'añ muk'bä ich'ujbiñ.

Insiso tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

l) Mi' yälk'el jump'ej sistema machbä yom k'ejlel cha'añ che' bajche' tyi' pejtyeel mu'bä imejlel yik'oty mu'bä ityoisäntyel xpäk' e'tyelo' mi' chujekel tyi ñaxambä lekalilaty che' bajche' je'el mi' pästyäl jiñi reglas cha'añ imejli'bal tyi' tyojele alministratibu yik'oty jurisliksional, cha'añ itsijkel tyi' pejtyeel jiñi botasiõñ.

m) Mi' k'ejlel chukoch añ botasiõñ machbä añ itsijkel cha'añ ipäjk'el kobernalor , liputados locales yik' oty ayuntamiento, yik'oty iyorales cha'añ mi' tyo'isañ ibä tyi' pejetyel che' bajche' ta'bä ñumi, che' bajche' je'el mi' yäk tyi' ña'atyibaj che' tex ujtyi jiñi päke'tyel, yik'oty.

n) Mi yuts'aty k'ejlel, mi chä'äch, tyi jump'ej lokal tyi laja k'iñ che' iyoroel cha'añ yajkäntyel x-e'tyelo' pererales;

Insiso cha' ak'älbä DOF 10-02-2014

o) Mi' pästyäl jiñi mulil yik'oty mi' k'ejlel machbä weñ tyi materia elektoral, chä'äch bajche' je'el ityoj mulil muk'bä icha' ak'eño'ibä

Insiso cha'ñijkäbilbä DOF 10-02-2014

p) Mi ixuk'choñtyel ityejchi'bal yik'oty juñ muk'bä ik'äjtyiñ cha'añ tyi säklayaj mi ik'äjtyiñ its'ijbuñtyel bajche' kañlilatu cha'añ mej ibotariñtyel che' ibäjachbätyakbä tyi pejtyeel bakibä e'tyelyak cha'añ eleksioñ popular, che' bajche' mi yäl tyi artikulo 35 wä' tyi Koñstitusioñ.

Insiso wi'il ak'albä DOF 27-12-2013. Cha'ñijkäbilbä DOF 10-02-2014

Praksioñ wi'il ak'albä DOF 22-08-1996. Tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

Mi' pästyäl jiñi mulil yik'oty mi' k'ejlel ba'tyobä yom ma'añ tyi mejli' che' tyij päjk'i x-e'tyelo', che' bajche' je'el jiñi mulil mu'bä iyä'k'e'.

IV. Jiñi konstusiones yik'oty tsätsbä ty'añ cha'añbä estaru mi' mejelel iyä'k'e' tribunales mu'bä icriticariñ administrativos año'bä tyi' bajñe wentaj cha'añ mi yälo' ba'bä tyi' k'axtyäyo', año' tyi' wentaj cha'añ mi' tyoisañ jiñi machbä weñ mu'bä ipäs ibä tyi' tyojlel jiñi administrasioñ publika estatal yik'oty ma'añbä chukul tyi kobiernu, mi' yajk'el normas cha'añ much'tyäjaj, ik'äjñel.

V. Cha'añ li säklaya, ik'äjñi'bal yik'oty ityoj mulil yombä mi' wersa mel jiñi atministratiba cha'añ ipi'ilo'bä tyi troñel ya' tyi Poler Jurisial cha'añ Estarus, mi kajel ik'ejlel ta'ixbä wä k'ejli ya'tyi Koñstitusioñtyak, ma'añ mi yäsiñtyel ak'ältyakbä icha'añ entilades cha'añ piskalisasioñ mi ik'äjñel, ik'äñityäñtyel tyi uts'aty yik'oty ik'äjñel tyak'iñ publiku.

Praksioñ cha'ñijkäbilbä yik'oty tyoj isäbilbä DOF 22-08-1996. Tyoj isäbilbä DOF 27-05-2015

VI. Jiñi pererasiõñ yik'oty estarus, tyi' tyojlel jiñi tsätsbä tya'añ, mi' mejlel iñäsañ ibä tyi' tyojlel iliyi ejesisio bajche' mi' ñijkañ ibä, ichujkel yik'oty ikejlel obras, yik'oty majañ e'tyel, jiñtyo añ iletselel tyak'iñ, yik'oty jiñtyo jayp'ej oraj mi' mele'.

Jiñi estaru año' tyi' tyojlel cha'añ mi' melbeño' ik'iñejel cha'añ bajche' mi' yäk' kotyayaj tyi' munisipius, che' mi mäk'äch iyäk'o' iserbisio, yik'oty mi k'elo' bajche' mi' kajel tyi e' tyel bajche' mi' yäl jiñi parapo taxbä ñumi.

Li Koñstitusioñes cha'añ Estarus mi kajel ixuk'chokoñ uxlaajmyumäl, ñoj weñbä, pejtyelex yik'oty pejtyebä kolegiaru, año'bä tyi iwenta ikarantisariñ ilerechu cha'añ yotsäñtyel ty'añ yik'oty li kãñätyäñtyel ijuñtyak kixtyañujo' ch'ämälbä icha'añ yambä kixtyaño añbä tyi iweña ikãñätyañ, chä'äch bajche' tyi tyejchibal yik'oty bajche' wa'chokobilbä icha'añ artikulo wäkp'ej (6o) wä'i tyi Koñstitusioñ yik'oty tyi pejtyelex tsätsä ty'añ muk'bä yäk' li Konkreso tyi Uñoñ cha'añ mi ixuk'chokoñtyel li k'ãñbilbä, pejtyel ityejchi'bal yik'oty bajche' mi k'ejlel majlel li cha'leñtyel ili lerechu.

Praksioñ wi'il ak'äbä DOF 07-02-2014

Jiñi Koñstitusioñes cha'añ Estarus ikarantisariñ cha'añ troñel tyi prokurasionex tyi justisia mi icha'leñtyel chä'äch bajche' tyi ityejchibal li bajñe ajñel, tsatsbä, pejtyelbä, tyojbä albilbä, ts'ijbubilbä tyi tsätsbä ty'añ, weñbä, weñ uts'ätsbä iñä'tyäbäl, añbä tyi iwenta yik'oty k'uxbiya tyi tyojlel lerechus umanus.

Praksioñ wi'il ak'äbä DOF 10-02-2014
Artikuloj tyoj isäbilbä DOF 17-03-1987

Wukläjämp'ej wäk'al (Artikulo 117). Mach mejlo' ili estarus, mi yañtyak.

I. Mi' pätybeño' ik'iñlel li aliansa, chä'äch bajche' mi yäl koalisi'oñ tyi estarus mi jiñik li potencias li tyälemo'bä tyi ñajty.

II. (mi yäjpel)

III. Xik' chokol wechebä tyak'in, yik'oty juñbä mach jiñ seyarujbä juñ.

IV. Mi krabarintye li transitu tyi yambä kixtyañuj mu'bä iñume tyi yambä pamil.

V. Mach ch'ujbi grabarintyel che' mi yochel majlle tyi yambä lum, mi yä'äch tyi lok'el mi jiñik kuchäl tyälebä tyi najty.

VI. Mi' ñuk x'ijklel igrabariñ tyi cha'añbä li wä'bä ch'oyolo' otyälemo'bä tyi yambä pamil, che' añäch ityoñel añ ilerechu baika yotsañ ibäj wä' tyi chuty lum, yom iregistrariñ ibäj bajche' mi mulañ yik'oty mi' k'ajtyibeñtye ijuñcha'añ mi' mejle ityaj chuki yom.

VII. Mi' kajtyiñ mi mu'äk imajtyañ k'ejlel, tyi pätyäl tsätsbä ty'añ ak'al icha'añ li piskales mi yäk ba'ikabä yom, cha'añbä chukijach yom ila ty nasiõn otyi yañtyak pami, oba'ikabä mi' yäk'beñ iweñlel cha'añ mi be kolemajlel tyi lumal oyik'oytyo' iyum ba' mi' ñik'i mejlel.

VIII. Tyoj omach tyoj mi' tyälel che' tyax wa' su'beñtyi mi' nuk xik'il tyi tyojlel kobiernu tyi yañtyak pamil, mismu ipiälo' ibä obajñe tyälemo'bä tyi yañbä pamil, che añtyo yom ityojo' omach wä'ix tyi lak lum baki ch'oyoloñla.

Jiñi Estarutyak yik'oty municipios mach ch'ujbi iwera xijk'e o jiñi su'bol jayp'ej tyi k'äjñi tyak'in jintyo che' mi k'äjñel tyi publika añbä ik'äjñi'bal yik'oty icha'chajpãntyel baki mi kaje ik'äjñel tyak'in, yik'oty je'el mi k'äjñe tyi weñ ya' tyi merkaluj, che' je'el muk'o'bä ich'ämo' uxlajmyumäl, empresatyak publikaj yik'oty filekomiso yik'oty, wi'il ak'albä jiñi estarubä, wi'i ak'albä cha'añ ak'eñtyel karantiya cha'añ ibety jiñi Tyejklumtyak. Ta'ixbä ñumi, chä'äch bajche' ba' tyejchem xuk'chobilbä tyi lejislatura ya' tyi tsätsbä ty'añ añbä tyi tyojlel, bajche' k'elet wä' tyi koñstitusioñ, yik'oty bajche' mi yäjlel yik'oty iyoñlel muk'bä ijajk'el. Jiñi ejekutibutyak mi tsiktyisañ jayp'ej tyak'in tyi' k'äjñi tyi pejtyeel publika. Mach ch'ujbi yäk'o' o ik'ãno' tyak'in cha'añ kotyaya machbä ma'añ tyi iweñta.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 26-05-2015

Jiñi lejislatura locales, jiñi ibotoj tyi cha'p'ej iyuxp'elet ya'bä lu' año', ch'ujbi lu' yälo' jayp'ej mi ik'äjñel tyi ipejtyeel cha'añ, weñixtyoj tyi k'elol li merkaduj, cha'añ k'ajtyiñtyel isu'bol jayp'ej tyi k'ãñ tyak'in yik'oty wera xijk'e, mi peñsaliñtye bajche' yilal mi kaje ibe mejle maj, jayp'ej ityojol

yik'oty, bajche' yilal, yäk'eñtyel ikarañtiyalel o xuk'chokoñtyel mi kajel tyi tyojtyäl,

Parafo wi'il ak'älbä DOF 26-05-2015

Ma'añ mi yäsiñtyel ta'ixbä ñumij, jiñi estarytyak yik'oty municipios ch'ujbi k'ajtyiñ tyi wersa cha'añ imel ityaj chuki yomo' tyi oraj, pe ma'añ mi iñusañ bajche' tyi ak'eñtyi yik'oty bajche' xuk'chobil icha'añ jiñi tsätsbä ty'añ tyi ipejtyelel muk' iyäk' jiñi kongreso tyi uñoñ. Li wersa k'ajtyibeñtyel tyi oraj, ma'añ mi kaje iñumel ilu' ajk'el tyi uxp'ej uj bajche' mi ik'otye tyi lo'k'el li koberno x-e'tyebä yik'oty mach ch'ujbil ik'ajtyiñtyel icha' wersaj xijk'el che' tyi yujtyi'bal uxp'ej uj.

Parafo wi'il ak'älbä DOF 26-05-2015

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 24-10-1942, 30-12-1946, 21-04-1981

IX. Mi' krabariñ mu'bä ika imel, omi loty ichoñ juñ, pe ba'ikabä che' lets ityojol che' tyax yälä kongresu tyi uñoñ.

Li kongreso tyi uñoñ yik'oty lejislaturas tyi estarus mi yäl, wajali yai, li tsätsbä ty'añ mi be luchariño' li alkoholismu.

Praksioñ cha' ak'älbä DOF 24-10-1942

Waxäkläjämp'ej wäk'al (Arttikulo 118). Mi jiñik ch'ujbi, che' ma'añ iña'tyäbal li kongreso tyi uñoñ.

I. Añ ilerechu bajche' yoñe, mi jiñik yambä mu'bä yäkbeñ, mi mu'ik yäk'beñ ikäjñibal ilerechu omi' che' mi' chok majlel.

II. Jiñ che', ma'añ ityempu, ma'añ mi much'kiño'-ibä mi mu'ik isäkläño' kera.

III. Mi' cha'leño' kera che' añ tyälembä tyi yambä pamil, mi' wel xik'o' majlel yik'oty mi' tyi oraj tsänsaño', ma'añ mi yäk'o' ñume majlel. Tyi oraj mi yäk'beño' iña'tyañ presirente tyi republika. Mach mejlik ichajpaño' che' ma'añ mi yu'bino' jiñi konkreso ambä tyi uñoñ.

Bolomläjämp'ej wäk'al (Artikulo 119). Jiñi entilales pereratibas año' iwera xik'ilo' yäk'o' cha'añ ma'añ mi ijalejel añbä imul o ak'älixbä ityoj imul, chä'äch je'el bajche' iño'po' tyi weñ yik'oty yäk'o' jiñ ta'bä k'äjñi, k'ämbilbätyak o ta'bä ikäyä jiñi mulil, jiñ mi kajel ik'el x-e'tyelo' ba ika jachbä yom. Ili ak'älytyakbä, tyi ityojlel xiñyumäñtyel cha'añ prokulaloria tyi justisia, chä'äch bajche' alältyak tyi juñ bajche' mi ikajelo' tyi troñel tyi juñtyemek', che' chä'äch, mi ichajpaño'ibä entilales pererativas. Chä'äch bajche' je'el lajalbä, e'tyelo' lokales mi kaj imuch'kiño'ibä cha'añ mi ik'elo' li juñ bajche' mi kajelob tyi troñel tyi juñtyemek' yik'oty li piskalia general tyi republika.

Parafo tyoj isäbilbä DOF 10-02-2014

Tyi jujump'ej estarus yik'oty jiñi distrito pereral año' tyi' weñta yik'oty' iyorolel jiñi xmulilo' cha'añ mi' ñumelo'b majlel cha'an mi' säklabeñtyel imul taki tyajbeñtyi imul mi ke' yak'eñtyel isentencia jiñi x-e'tyelo tyi meleyo' jump'ej akuerru yik'oty jiñi prokuraloria generales cha'añbä justisia mi' yochel i tyoisä wokol añbä lak cha'añ che' je'el jiñi estaru yik'oty listritu pereral yik'oty kopiernu pereral mi ke' lu'chok majlel jiñi wokol añbä lakcha'añ tyi prokuraluría jeneral tyi li república.

Jiñi extranjeru tyälembä tyi yambä lum añ tyi' wenta jiñi ejekutibu pereral cha'añ mi' k'elo' baki mi' majlel mi ke' melo' majle che' jach bajche' mi' yäl ili kostitusión. Taxki yäk'ä ty'añ jiñi jues jiñi extranjeru che' chukulix añ cha'añ sesenta días cha'añ mi' säkläbeñtyel jiñi mul.

Wäk'al (Artikulo 120). Jiñi kobernalores tyi li estarus xik'ilo' cha'añ mi su'bo' yik'oty mi yäk'o' tyi k'añol li tsätsä ty'añ pererales.

Jump'ej wuk'al (Artikulo 121). Tyi jujump'ej estarus tyi li pererasión mi yäjk'el tyi pety kãñol yik'oty mi yäbentyel ijuñilel, mi chujkel tyi juñ yik'oty tyi k'ejliyijib tyi jurisiales cha'añ yaño'tyakbä. Li konkresu tyi li uñoñ, tyi kaj tsätsä petyälbä, mi kaj ik'el iña'tyañ baje' yom kãñol jiñi mu'bä

icha'leño', chukol tyi juñ yik'oty baje' mi yäjk'ejmaj, yik'oty icha'liyajo',
bajche' mi kaj tyi alolilaj:

I. Jiñi tsätsbä ty'añ cha'añ-bä jump'ej estaru añ jach ikäjñibal tyi mali ilumal, yik'oty, bajche' mi yäl, mach tyok'ej xijk'el che' ma'añ tyi mali ilumal.

II. Tyi pejtyelej chä'bä añ icha'añ mi kãñbentyel tyi tsätsä ty'añ ba'añäch añ iyajñi li chä'bä añ icha'añ.

III. Li xoty' mulil alälbä tyi tyojle tribunales tyi jump'ej estarus tyi kaj ilerechus iwenlebä ochä'bä añ icha'añ tyi yambä estarus, añ ikäjñibal jach ilayi, chä'äch baje' mi yäl li tsätsä ty'año'.

Li xoty' mulil tyi tyojle ilerechu tyi bäj mi k'äjñe che' añ tyi yambä estaru, che' jiñi kixtyañu xi'k'il- bā ixoty' imul ba' tyi bajñe otsa ibäj otyi kaj ba' chumul, ta'bä iyälu jiñi aj-e'tyel, yik'oty mi tä'äch k'oty juñ tyi tyojlel cha'añ mi majlel ya'bä oraj mi k'ebentyel imul.

IV. Jiñ mu'bä icha'leñ li estarus sivil chäkulbä tyi tyojle tsätsä ty'añ cha'añbä jump'ej estaru, añ ikäjñibal tyi yañtyakbä.

V. Jiñi ajuñ mu'bä iyäbeñety tyi tyojlel aj-e'tyel tyi tyojlel jump'ej estaru, baje' chäkul tyi tyojlel itsätsä ty'año', ma'añ mi (serán, sic dof 05-02-1917) lu' tyälañtye tyi yañtyakbä estaru.

Cha'p'ej wuk'al (Artikulo 122). Mi yä tyi artikulo 44 ili tyoj-isäbibä tyi tyojejl juridika tyi listritu pereral, li yumäl añ tyi tyojlel x-etyelo' cha'añbä pereral yik'oty piälo'b iejecutivo, legislatibu jurisial cha'añbä munisipal, che' bajche' tyi yujtyi'bal ili artikulo.

X-e'tyelo' wä'i tyi listritu pereral, cha'añbä tyembä lejislatibu, li iyum ili kobernu tyi listritu pereral yik'oty li tribunal cha'abä justisia.

Tyälembä tyi lejislatura ila tyi listritu pereral mi yotsañ itsikle li päk'äbä cha'añ liputalos jiñtyo yu tyi' pejtyelel kixtyañu yik'oty mi' päso' ya' ba' tsoltsijbubi tyaxbä votariyo' tyi' jump'ejlel listritu plurinomial, tyi' yujtyi'bal mi' päso' ili tsätsbä ty'añ yik'oty mu'bä yäl ili kobernu.

Iyum li koberno tyi listritu pereral añ tyi' tyojlel ejecutivo yik'oty li pejtyelel koberno ili tyi entilaty, mi' yajle juntyi kixtyañu, mu' päk'e' tyi botasiõñ baika, tyi lekretu imach yu'bil.

Ili tribunal superior tyi justisia yik'oty li consejo jirikatura, añtyakbä

Yambä tsätsbä tyi ty'añ li kobierno, mi' k'el mi chunkoläch puncionariñ ibä cha'añbä iña'tyibal mi mel tyi listritu pereral.

Tyi tyoxyäl ili che' mi' lajo' año'bä ipoler ya' tyi uñoñ yik'oty li x-e'tyelo' tyi listritu pereral mi' mäk'tyañ ili yambä mu'bä yäk:

A. Añ tyi' tyojlel konkresu- le uñoñ:

I. Mi' uts'aty k'ejle jiñi listritu pereral, jiñ jach mi' ch'ämbentye isujm ta'bä ajli ya' tyi asamblea lejislatiba;

II. Mi' lok' jiñi estatuto le kopiernu cha'añ jiñi listritu pereral;

III. Mi' k'ejle jiñi betyäl cha'añbä jiñi listrito pereral;

IV. Mi' lu' yäjle che' yoke meleläch mi' k'ejle, saj oraj yik'oty che' uts'atyäch chonko tyi chajpäntye ya' tyi poler- le uñoñ; yik'oty

V. Li yambätyak mu'bä iyäl ili konstitusiön.

B. Añ tyi' tyojlel jiñi presilente le estarus unirus mejikanus:

I. Mi' tyech jiñi tsätsbä ty'añ ya' tyi konkreso-le uñoñ cha'añ mi' k'el jiñi listritu pereral elektoral;

II. Mi' su'bentyel jiñi senaru maxki yom mi' k'extyäntye, che' mu'uch iñijkaño' lo'kel, jiñi yoke yumul tyi kopierno le listritu pereral;

III. Jaja'bil mi' chojke majlel ya' tyi konkresu-le uñoñ, jayp'ej mi' pensalintye cha'añ jiñi betyäl cha'añ mi' k'ejle jayp'ej mi' yä'bentyel jiñi listrito pereral. Che' jiñi li ñoj yumulbä tyi kopiernu le listritu pereral mi' k'el che' mu'uch ijak' jiñi presilentej-le republika bajche' chonkobä ik'ajtyintye, bajche' mi' yäl jiñi tsätsbä ty'añ;

IV. Ya ba' much'ulo' muk'o'bä tyi toñel yoke uts'aty mi' ch'uj k'ejle jiñi tsätsbä ty'añ mu'bä ilok' jiñi konkreso le uñoñ bajche' jiñi listritu pereral; yik'oty

V. Yämbatyak mu'bu iyäl ili konstitusiön, che' jiñi estatuto-le kopiernu yik'oty li tsätsbä ty'añ.

C. Li estaru cha'añ kobiernu tyi listritu pereral mi' mele' bajche' iliyi:

JUÑ K'ÄJK JUÑ. Aluluchbä ya' tyij asamblea lejislatura

I. Jiñi liputarus ya tyij asamblea lejislatura mu'äch ipäjk'el jujuñyajlel tyi uxp'ej ja'bil tyi boto pejtyelo' kixtyañu, ba'äch yomo', tyoj yik'oty mukul yä'äch bajche' mi iyäk' jiñi tsätsbä ty'añ, ba'äch bä mel ich'um tyi ty'añ, cha'añ ityem much'kiño'- ibäj icha'añ eleksiones, jiñi ak'ol maj jiñi konstansias je'el bajche' mi chäkiñtyel ya' tyi chajpäñtyel, jiñi chajpäbil ya' tyi artikulo jump'ej iyuxk'al(41), (60) yik'oty bolomlujump'ej ijok'al (99) icha'añ ili kosntitusiõñ;

II. Jiñi juñ mukbä ik'ajtyintyel cha'añ k'otyel cha'leñtyel liputaru ya tyi asamblea ma'añ ju'beñ ija'bilel ba'mi ik'ajtyiñ cha'añ chaleñtyel liputaru peleral. Mi kaj yäjk'el ya' tyi asamblea lejislatiba yik'oty pejtyelo' yäch bä laj año' ba'äch mi tyi ch'ujmel, jiñi mi yäjk'el laj añbä ya' tyi artikulo junlujump'ej iyuxk'al (51), bolomlujump'ej iyuxk'al (59), jump'ej ichänk'al 61, cha'p'ej ichänk'al (62), chämp'ej ichänk'al (64) yik'oty wuklump'ej ichänk'al (77), praksioñ iv icha'añ ili konstitusiõñ;

III. Ya' tyi much'kiñtyel tyi Asamblea Legislatiba tyi Listrito Pereral machbä ch'ujbil yäñol mi kajel ik'ejlel bajche' xuk'chokolbilbä tyi artikulo 116, praksioñ II, parafo uxp'ej, wä' bä añ wä' tyi koñstitusiõñ;

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 09-08-2012, 10-02-2014

IV. Mi yäjk'el jiñi yorojlel cha'añ cha'leñtyel cha'yajlel icha'año' ba'äch mi tyeño much'kiño'-ibäj jujuñ ja' yik'oty tyem mäch'kibil je'el muk'bä bi tyi ajk'el icha'añ orkanu internu icha'añ kobiernu ba' cha'lentyel ijaliyel jiñi ts'iñ k'aj oraj. Jiñi su'beñtyel cha'añ tyem much'kiño'- ibäj k'otya'ächbäj jifuchbä icha'añ x-e'tyel icha'añ alol órkanu internu, tyi k'ajtyibal icha'añ pejtyelo' icha'añ tyem yä'ächbä año' je'el iye'tyele jiñi kobiernu icha'añ listritu pereral;

V. Jiñi asamblea lejislatiba, bajche' yujtyibal icha'añ xik'ol jiñi kobiernu; mi ch'um jiñtyakbä ili xik'ol:

a) K'ajtiñtyel itsäts bä ty'añ, ba'äch bä mi kaj tyi chokol maj ya' tyi ye'tyelel kobiernu icha'añ listritu pereral cha'añ jiñach mu'ix iyäjk'el ixik'ol tyi kääñol:

b) Natyääñtyel, k'ääñol yik'oty ich'ujmel ja'bä ja' jiñi tyak'iñ icha'añ yik'oty

Jiñi tsäts bä ty'añ jiñi tyak'in icha'añ listritu pereral, ch'ämülächbä tyi ty'añ ñaxañbä jiñi tyak'in yombä cha'añ pety k'äjñel jiñi presupuesto, ipästyäl jiñi lu' laj yombä cha'añ ik'äjñel publikus mel itsäy chokoño ibäj yä'äch ba' mi yäl ya' tyi wukp'ej iwuk'al artikulo (127) icha'añ ili konstitusiön.

Parafoj tyo isäbilbä DOF24-08-2009

Jiñi órgano icha'añ listrito paereral, ejekutibu yik'oty julisial che' bajche' jiñ bajñel tyeme mäch'olo' kãñolo' yä'äch bajche' año' ibajñe ye'tyelo', mejläch ixäktyesañ ba'äch iproyektu icha'añ k'ãñol tyak'in, jiñachbä bajche' lalal bel ts'ijbäbil bajche'-äch mi yäjlel cha'añäch ik'äjñel. Ili alol yom ik'ejlel bajche' mi chaleñtyel cha'añäch mä'äch ich'äjmel jiñi tyak'in mä'äch ich'äjmel jiñi listritu pereral. Mu'äch iyäjk'el icha'añ ik'äjñel cha'añäch jiñi kobiernu bajche'-äch lu'añ tyi juñ omij yäjk'el.

Parafó cha' ak'älbä DOF24-08-2009

Tyi imalil jiñi tsäts icha'añ bi tyä tyak'muk'bä bi tyi oche, mach mel tyi ak'ol tyi käläx bajche' äch xik'il tyi ak'al kongresu icha'añ jiñi uñoñ cha'añäch ik'äjñel jiñi tyak'in icha'añ inkreso ichajpañ listritu pereral.

Jiñi ñäk bä iyetyelel bajche jiñi ichap añ tsäts bä ty'añ cha'añ inkreso yik'oty jayp'elel añ jiñi tyak'in jiñachbä cha'añ ye'tyelel kobierno icha'añ listritu peleral. Jiñi tsikbäbil iyorulel cha'añ pästyäl mi yujtyel tyi jumlujump'ej ichak'al (30) icha'añ nobiembre, che' je'el jiñixtyo jiñi ja'bilel jiñixtyo mi k'ajtyäl jiñi eleksion tyejchembä icha'añ jiñi ye'tyelel kobiernu icha'añ listritu pereral, bajche' jiñ iyorolel ak'al jiñäch jiñi junk'al (20) icha'añ lisiembre.

Jiñi tyeme much'olo' x-e'tyelo' lejislatiba mi kaj icha'leño' ja'bä ja' jiñi proyekto presupuesto mi chok maj yä'äch ya' tyi ye'tyelel kobiernu icha'añ listritu pereral cha'añäch yä'ix mi xäk'tyal tyi tyejchi.

Mu'äch cha'leñtyel ya'ya'i tyi asienla icha'añ listritu pereral, ya'äch ma'añlajal bajche' añ yik'oty bajche'-äch lä' añ ikobiernu, bajche'-äch ak'al ya'äch tyi párrapo cha'p'ej icha'añ tyejchibal ya tyi insiso c) icha'añ jiñi praksiön iv icha'añ jiñi artikulo jo'lujump'ej iwäk'al (115) icha'añ ili konstitusiön;

c) K'ejlel jiñi jayp'ej añ tyak'in jiñi ja'bil tax bä ñumi, cha'añ yujtyibal icha'añ jiñi ñatyibal jiñi piskalisasiön icha' listritu peleral icha'añ jini asamblea lejislatiba, bajche'-äch jiñ ak'älbä ya' tyi paksiön Vi icha'añ artikulo chänlujump'ej ichänk'al (74) jiñtyo ku mij ichaleñtyel.

Parafoj tyo isäbilbä DOF07-05-2008

Jiñi tyak'in publika icha'añ ja'bil ta'ixbä ñumi mi kajel ichojkel majlel tyi Asamblea Legislativa tyi lujump'ej icha'k'al k'injach tyi april. Ili iyoroel, che bajche' ak'albä cha'añ ipästyäl bajche' jiñi tsätsbä ty'añ cha'añ yochi' tyak'in yik'oty jiñi ijuñilel bajche' mi kajel ilok'el tyak'in, jinjach mej ityam añ iyoroel che' mi imejle juñ ba' mi ik'ajtyiñtyel cha'añ Listrito Pereral che' ñoj weñ alälbä tyi juicio cha'añ Asamblea;

Parafo tyoj isäbilbä DOF 27-05-2015

Jiñi ijuñilel aulitoria ya' ba' chukul jiñi Piskalisasiön cha'añ Listrito Pereral lu' päsal tyi publiku mi ikajel.

Parafo wi' il akälbä DOF 27-05-2015

Jiñi titular ya' tyi entilaty cha'añ piskalisasiön icha'añ listritu pereral mä'äch päjk'el tyi chap'ejlel uxp'ej shäjty tyi icha'añ yä'äch bä año' ya' tyi asamblea lejislatiba che' ijalijel mach ju'beñ tyi wukp'ej ja'bil yik'oty yom añ inatyijbal jiñi jop'ej ja'abil cha'añ mejl icha'leñ otoñel, ya' tyij lojtyi tyak'in yik'oty añ bä ityojlel.

Parafo cha' ak'albä DOF 07-05-2008

d) Päjk'el maki mi kaj pästyañ che' añtyo yom, jiñi ye'tyelel kobiernu cha'añ listritu pereral;

e) Mi iyäjk'ej jiñi ijuñiletyak cha'añ ichajpäñtyel jiñi asienla publika, iyäjk'el, itsikol yik'oty ijisäñtyel tyak'in icha'añ listritu pereral, yik'oty ya' ba' chukul jiñi piskalisasiön mi yäk'beñtyel ibajñe troñiji' yik'oty ichajpäñtyel bajche' año' tyi iweñta, yik'oty mi ibajñe chajpañö' ibä tyi imalil, inijkäñtyel yik'oty icha' tyoj isäñtyeltyak. Jiñi itroñel cha'añ piskalisasiön mi kajel imejlel bajche' mi yäle' jiñi tsätsbä ty'añ, lajalbä yik'oty ich'ujbiñtyel.

Insiso tyoj isäbilbä DOF 07-05-2008, 27-05-2015

f) Mi iyäjk'ej jiñi ijuñiletyak cha'añ mi icha'leñ tyi karantisar tyi Listrito Pereral libre eleksiön yik'oty melebä, tyi kotyäntyel pejtyele pamil, libre, mukäljach yik'oty tyojach; chukul ya' ba' xuk'chokobil tyi ip'ätyälel jiñi kobiernu, ili mi kajel imejle bajche' mi yäle' yiko'ty bajche' xuk'chokobil ya' tyi insiso b) k'alä tyi o) tyi praksioñ IV tyi artikulo 116 ila tyi koñstitusiön, cha'añ mi ik'eje jiñi insiso j) k'alä tyi m) cha'añ mi icha'leño' jiñi kobiernu, liputaros lokales yik'oty ayuntamiento muk'bä ikäytyälo', chä'äch bajche' añ, cha'añ jiñi iyum Kobierno, liputaros cha'añ Asamblea Legislativa yik'oty iyumo' ajpäsoñelo';

Insiso tyoj isäbilbä DOF 13-11-2007, 27-12-2013

g) Trijbäño'ibäj yä'äch ya' tyi alministrasiön publika bä'äch chumulo', iye'tyelo' bä'äch año' chaleño' itoñel;

h) Ts'ijbãñtyel yã'äch ya' tyi sibil yik'oty ye'tyelel; je'el ichajpãñtyel jiñi natyãñtyel muk'bã ikãñãtyañ jiñi lerechus umanus; komoñ cha'leñtyel kixtyañu, kotyayaj cha'añ toñel, ya' tyi notariu yik'oty jiñi rejistru publiku icha'añ jiñi ambã icha'añ jiñi muk'bã tyi choñijel;

i) Chajpãñtyel jiñi kãñatyãñtyel sibil; lajabã cha'añ añtyo yom jiñi aj

Kañatyaj yik'oty uts'aty kobiernu; jiñi serbisiu cha'añ sekuridad majñäbil tyi empresa bajñel icha'añ; jiñi kañatyäñtyel yik'oty cha' sujtyel nämijel pejtyelel jopty kixtyaññ; jiñi saluty yik'oty koyäñtyel pejtyel kixtyañu; yik'oty kañutya pejtyej kixtyañu;

j) Ajk'el tyi materia cha'añ komoñ chajpäñtyel jiñi lesarroyo urbano; ya' tyi lesarroyo urbano, jiñjach ik'añol jiñi lum; kañatyäñtyel jñi matye'el je'el kotyäñtyel ekolojía; ajñibäl; päjtyel ñäki otyoty yik'oty icha'leñtyel; bijlel pejtye kixtyañu, transito yik'oty ajñibäl; chojñibäl yik'oty tronel kixtyañu; yik'oty kälax toñel, k'äjñi yik'oty k'äjñel icha'añ añtyakbä icha'añ jiñi listritu pereral;

k) Junlajatyisäñtyel jiñi majnäñtyel yik'oty jiñi xik'ol cha'añ jiñi k'äjñel publiku; lejislar cha'añ jiñi k'äjñel jiñi k'ächli kixtyañu urbano, cha'añ sujkyaj, turismo yik'oty k'äjñel jiñi lok'el, merkaru, rastro je'el abastu, yik'oty je'el kampäsantu;

l) Yäjk'el maj jiñi tsätsbä ty'añ orkanika yä'äch ya' tyi pomento ekonomiko yik'oty kañutyäñtyel jiñi empleo; cojlel aj-toñelo' tyi lum; ba'äch mi lojtyel tyak'iñ; kañuñtyel icha'añ jiñi animal; k'iñijel ba' weñ añ kistyañom; ch'aleñtyel k'iñijel cha'añ ñusak'iñ yik'oty muk'bä icha'leño alas; yik'oty bajche' äch añ muk'bä yijk'el tyi päs juñ bajche juch mukbä ilaj yäl ya' tyi praksiöñ wukp'ej, icha'añ atikulo exp'ej (3). Icha'añ ili konstitusiöñ;

m) Mi yäjk'e li tsätsbä ty'añ Orkanika cha'añ año'bä tyi iweñta cha'añ chuki mi imel jiñi julisial ya' ba' mi yäjk'el justisia tyi Listrito Pereral;

Iñsiso tyoj isäbilbä DOF 27-05-2015

n) Mi yäjk'el li Tsätsbä ty'añ Orkanika tyi Tribunal cha'añ Justisia Atmiñistratiba;

Iñsiso tyoj isäbilbä DOF 27-05-2015

ñ) Mi' mejle tyi materia cha'añ ilerechu cha'añ mi ityaj säklaty'añ yik'oty ikäñatyäñtyel ijuñtyak kixtyañu añbä tyi ityojlel año'bä tyi iweñta ya' tyi Listrito Pereral, che' bajche' je'el tyi materia cha'añ much'kiyabä yik'oty atmiñistrasiöñ cha'añ ilotyol jiñi juñtyak, bajche' yom yik'oty pejtyelel tsätsbä ty'añtyak muk'bä yäk' Koñkreso tyi Uñon, cha'añ mi ixuk'chokoñtyel ityechi'bal, ñaxañbä yik'oty bajche' mi' mejlel ili lerechu. Jiñi Listrito Pereral mi kajel yäk'eñtye jump'ej uxlañmumäl ibajñebä, ts'äkälbä yik'oty kolejiaru añbä tyi iweñta icha'leñ tyi karañtizar ilerechu jiñi ikäñatyäñtyel ijuñtyak kixtyañu añbä tyi ityojlel año'bä tyi iweñta, añ icha'añ mi kajel kixtyañujo' cha'añ Jurilika yik'oty ibajñe patrimoniobä, che' bajche' mi' mejlelo' tyi bajñe ajñe, ik'ajtyiñtyel, yik'oty iña'tyabal

cha'añ ipeñsal cha'añ bajche' yom ik'añmaj ityak'iñ yik'oty imuch'kiyajo' tyi imalil:

Iñsiso wi 'il ak'äbä DOF 07-02-2014

o) Mi' pästyäl ityejchi'baltyak tsätsbä ty'añ tyi materia lajalbä tyi Listrito Pereral, tyi' tyojle koñkreso tyi Uñon;

Iñsiso tyoj isäbilbä yik'oty chaj ñijkäbilbä DOF 07-02-2014

p) Cha'añ mi xuk'chokoñtyel tsätsbä ty'añ k'añbilbä yik'oty muk'bä ik'ajtyiñtyel cha'añ jiñi kixtyañujo' tyi Listrito Pereral cha'añ mi k'äjñel lerechu cha'añ ityejchi'bal tyi ityojle jiñi Tyempabä; yik'oty;

Iñsiso wi 'il ak'äbä DOF, 09-08-2012. Tyoj isäbilbä yik'oty cha' ñijkäbilbä DOF 07-02-2014

q) Yañtyakbä muk'bä yäjle wä' tyi koñstitusioñ.

Iñsiso cha' ñijkäbilbä DOF 09-08-2012, 07-02-2014

CHA' K'ÄJK JUÑ. Icha'añ jiñi yumäl añbä tyi kopiernno ya' tyi distrito pereral.

I. Mi ke' jalejel tyi toñel jiñäch chämp'ej ja', tyi 5 de diciembre jiñächbä

Mismo ja' mi' tyech toñel, mike' mel majlel jiñi itoñel chejach bajche' ts'ibubil ya' tyi lejislasion electoral.

Cha'añ mi la koche tyi yumañ tyel cha'añ kopierno ya' tyi listrito pereral yom lak tyempañ lak juntyak bu'bä ik'atyiñtyel ya' tyi i reklamento añbä tyi kopierno mi' k'atyiñtyel mi wäch ch'oejemoñla Wä' tyi lak lum mejiku yik'oty che' uxp'ex ja' a chumtyä ya' tyi listrito pereral mej jeel che' chumule' tyi yambä lum i ma' k'otyel tyi chumtyäl ya' tyi listrito pereral che' jop'e ja' akotyel tyi chumtyä ya' tyi listrito pereral ima'añ tya' chäk yäñä a lum mejläx lakch'ämel jeel yik'oty mi' k'elo' mi ts'äkalix jiñi 30 laka'bilel che' i yorole jiñi yakäñtyel cha'añ yumäntyel tyi listrito mi ke' k'elo' jeel che' machächtyo ñumety tyi kopiernojiñtyel ya' tyi listritu pereral ,mi' yäl jeel che' mach nojyom che' ñatyba' ma' chumtyäl cha'añ ma'añ ma' tyaj wokol tyi a toñel.

Jiñi yumäl añbä tyi kopiernojiñtyel ya' tyi listrito pereral taki ilok'oyo' otyimajli pe cha' tyaltyo o che' tyi' tyaja tsätsbä wokol mi' k'atyiñ i lok' i jiñi kopierno come jocho mi ke' käy jiñi i toñel jiñi senado mi' päk' tyi' k'aba' jiñi presilente juntyikil pe ya'tyoty asamblea mi' ñojpak'o maxki bu'bä' ke' kaytyältyi' k'exol jiñi yumäl cha'añ jiñi kopierno ya' tyi listrito pereral cha'añ mi' iyuntyisän jiñi tonel jiñi tsiji' päk'älbä mi ke' melmajlel ili.

II. Jiñi yumäl añbä tyi kopernojiñtyel ya' tyi listrito pereral añtyi' wenta i mel majlel ili.

a) Mi' ts'äktysisän imel majlel chäch bajche' ts'ibubil ya' tyi tsätsbä ty'añ tyi' tyojlel jiñi listrito pereral mi' chok majlel ya' tyi kongreso de la unióncha'añ mi' se' ak'eñtyel jiñi itoñel.

b) Mi ke' su' majlel yik'oty mi' ke' ts'ibuñ majlel cha'añ mi' chokmajlel ya' tyi asamblea legislativa jiñi imelbal, mi much its'äktysisän che' bajche ts'ibubil ya' tyi tsätsbä ty'añ yai mi' choko' majle ya' ba'año' jiñi liputadojo' mi' yak'eñtyel lujump'ej k'iñ cha'añ mi yälo' mi mäk'äch ich'ämel che' tax ilu' jak'äyo' ojli mux i letsel tyi yumältyel tyi kopierno añbä tyi listrito pereral.

c) Mux ipäs jiñi tsätsbä ty'añ yujutyakbä ya' tyi asamblea legislativa

d) Mi' p'ak'o yik'oty mi' ñijkäñtyelo' jiñi x-toñelo' publicojo'bä chukulo'bä ya' tyi ejecutivo local che' mi' cha' päk'o o mi' lok'o, max tyo weñ ts'ibubil ya' tyi tsätsbä ty'añ ya' tyikonstitusion

e) Mi' ke' mel majlel ya' tyi' tyojel x-toñelo añbä tyi seguridad publica ba' ma' yäl isu'mäch chäch bajche' mi'yäl ili tsätsbä ty'añ icha'añbä kopierno.

f) Pejtyel bu'bä' i yäk' ili constitución yik'oty ty'añ ts'ibubilbä tyi kopierno yik'oty tyi' pejtyelel jiñi tsätsbäty'añ.

UX K'ÄJK JUÑ. Che' jumujch' mij käla aj k'el juñ tyi puwluka local ya'tyi listrito pereral:

I. Mi' yäle' isujmiñema tyi pejtyelel cha'añ mi pujkema tyi tyojlelo' yik'oty ba' li jopolo' ixinäil imuch'li'o, che' ñajayem yik'oty che' pukul lok'el;

II. Jiñäch mi yäle' ba' jopol imuch'kiño ibäj li politiko-aj chajpa juño' tyi junjunchajplel ityijk' li lum ba' chili ip'is li listrito pereral.

Che' je'el mi bi'tyi k'ejele cha'añ mi' mejle tyi p'isol ityijk' li lum tyi listrito pereral, yujilo'bä ba' ijoplio' imuch'li politiko-aj chajpa juño' jiñ año' tyi tyojle, isujmlel baje' mi yotsäñtyelo', mu'bu icha'leñ, che' bajche' je'el mi chuko'ibäj tyi joplio' imuch'li' yik'oty iyum li kobernu ya'tyi listrito pereral.

Li año'bä tyi tyojle ya'tyi joplio' imuch'li' politiko-aj chajpa juño' mu'bu ik'el ba' chili ityijk' li lum che' mi yajkäñtyelo' jach tyi pejtyele, ibäjach, muku che'jach k'o tyojsu'bentyejach, jiñäch bajche' mi yäl li tsätsäty'añ.

CHÄÑ K'ÄJK JUÑ. Che' mi käla li tribunal superior tyi justisia yik'oty' yaño'bä ijoplio' imuch'li' jurisiales iweñachbä yujil icha'leñtye:

I. Che' awom ochel tyi majistraro tyi tribunal superior mej a much'kiñ a juñtyak jiñächbä mi k'ajtyiñ li konstitution cha'añ li ministros tyi suprema korte li justisia; yomtyak, bajche', awujilbä amba'tyak tyi acha'le apäs k'oya' tyi xäk' cha'ambä jurisial, jiño'achbä ya'tyi listrito pereral. Li tribunal superior tyi justisia mi' yochel jaityikilo' añ li majistraros bajche' päsäl tyi tsätsäty'añ orkanika mij käla.

Cha'añ isäkläñtyel, tyoj mulil yombä mi wersa imel atministratiba año'bä tyi Tribunal K'äjkeñbä cha'añ Justisia, mi kaje ik'ejele taxbä ajli tyi' cha'p'ej praksioñ ya' tyi CHÄMP'EJ ITYEJCHI'BAL wä' tyi artikulu, ma'añ mi iyäsñtyel albilbä tyi entilaty tyi piskalisasioñ cha'añ ik'añol, ikäñityañtyel yik'oty ik'añol tyak'iñ publiku.

II. Li aj k'el juñ, wen k'elel ixuk'ujach ya'tyi tribunal superior li justisia, ba'li juskalo yañtyakbä ijoplio' much'li jurisiales, jiño' mi kätyäl tyi tyojlel aj kääntisaj ya'tyi jurikatura tyi listrito pereral. Li aj kääntisaj ya'tyijurikatura mej añ iwiñik siete, tyi juntyikle tyakbä jiñ li presirente tyi tribunal superior tyi justisia, jiñbä je'el mejo' tyi kääntisaj. Li kälemo'tyobä mi majlel bajche': juntyikil majstraros ichatyikil kues sajkäbilo' icha'añ ta'bä yäk'äyo' ik'ä' ya'ba jopolo' tyi cha'yuxchajplel ya'ba' li majstraros; juntyiki otsäbil tyi toyjle yum li kobiernu tyi listrito pereral yik'oty yambä cha'tyikil sajkäbil ya'tyi much'lio' ichajpa ty'añ lejilatibu. Ipejtyelelo' aj kääntisajo' mej imuch'kiñ ik'äjñi' balyakbä ijuñ che' yom ochel tyi majstraros jiñächme kixtyaño tsikilbä yujilbä tyi ñatyibal yik'oty aj chajpa juño', wexuk'ul yik'oty wen kajtyisäbil mu'bu imel icha'leñtyak, che'ba jiñotsäbilbä ya'ba li majstraros mej iñuñsaj ibäj, che'ba', mi käjñe iña'tyibalke yujiläch ya'ba' yajñi' jurisial. Mujach ijaliel cinco ja'bil iye'tyel, che'jach mi' bele' k'extyääntyelo'majel imach mejo' tyi cha'päk'olo' tyi yambä ja'bil. Aj kääntisaj mi' päk'e kueses ya'tyi listrito pereral, ya'tyi yujtyi'bal ba' wäy su'bul li ña'alty'añ tyi karera jurisial. Je'el mi yäle' jaityikilo' yujilo'bä li ña'alty'añ ya'tyi xiñil imal li tribunal yik'oty li meloji'bäl ya'bä yik'oty li poler jurisial tyi listrito pereral, bajche' äch albi su'bul tyi chujbiñtyeba'año' aj kääntisaj.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF27-04-2010

III. Jintyo mi' yäle' pätyälbä tyi tyojle a xik'oñel yik'oty bajche' yom xuk'chokol aj kääntisajo' tyi jurikatura, iñan ch'ämo' tyi ty'añ yombä tyi artikulo 100 wä'bä añ tyi konstitusion.

IV. Mi bi'tyi k'ejlel isujmile bajche'äch su'bulbä tyi tsätsäty'añ orkanika cha'añ bajche' mi chajpaño'ibäj yik'oty ibeño'po'letse li yajk'ämbalo'e'tyel, che bajche' li karera jurisial mi tyoj'añkolema.

V. Jiñäch mi k'äjñi'bäye tyi tyojlelo' much'ulo'bä xkääntisajo' tyi jurikatura, che' bajche' li majstraros yik'oty li kueses, tyi tyuk'suñtyel li ty'añ yik'oty tyi xoty'ol li mulil wäykääñälix ya'tyi artikulo 101 tyi konstitusion;

VI. Li aj kääntisaj tyi jurikatura mi chajpañe' jaip'ej ta'bä k'ääñyo' lok'el jiñiyo' tribunales tyi justisia ya'ba chukulo' jiñ mi ki tsiktyisañma iyum li kobierno tyi listrito pereral mi ñansu'b tyi chajpääntye lok'el ta'bä k'äjñi cha'añ mi ch'ujbiñtyel tyi päsol ya'tyi much'lio' xchajpty'año' lejilatibu.

JO' K'ÄJK JUÑ. Añ mi kaje jump'ej Tribunal cha'añ Justisia Atministratiba, ak'älo'bä cha'añ mi ibajñe ajñelo' cha'añ mi su'b

iñik'imelbalo' yik'oty ixuk'chokoñ bajche' mi ityempaño'ibä, ik'äjñi'bal, bajche' mi' mejle yik'oty, mi che'bajche' jiñi, mi' kotyãntyel cha'añ mi ityoj isãntyel. Jiñi Tribunal mi kaje ich'am tyi iweñta ityoj isañ machbä weñ muk'bä ipäs ibä tyi atymiñistrasioñ publika tyi Listrito Pereral yik'oty bajñe año'bä; mi ixin' otsañ ibä, k'añbilbä ya' tyi tsätsbä ty'añ, jiñi tyoj mulil xtroñelo' Publiku yom mi iwera melo' atministratiba ñukbä yik'oty bajñe año'bä muk'bä yotsaño'ibä imelo' lajalbä bajche' iñi'k'imelbalo' atmiñistratiba ñukbä; che' bajche' mi' ñujp'elo' año'bä imul cha'añ ityojol ityoj isãntyel yik'oty ityoj imul tyi tyak'iñ tä'ächbä iñik'i mele yik'oty ityäl'lañ Asieñta Publika cha'añ Listrito Pereral o patrimonio tyi' tyojlel publiku tyi Listrito Pereral.

Cha'añ isäkläntyel, tyoj mulil yombä mi wera imel atministratiba año'bä tyi Tribunal K'äjkeñbä cha'añ Justisia, mi kaje ik'ejle taxbä ajli tyi' cha'p'ej praksioñ ya' tyi CHÁMP'EJ ITYEJCHI'BAL wä' tyi artikulu, ma'añ mi iyäsintyel albilbä tyi entilaty tyi piskalisasioñ cha'añ ik'añol, ikãñityãntyel yik'oty ik'añol tyak'iñ publiku.

Itejchi'bal tyoj isäbilbä DOF 27-05-2015

D. Tyi pejtyelex ili ministerio tyi listritu pereral mi yäk'eño' ye'tyel tyi' juntyiklex procurador General tyijusticia päk'älbä tyi tyojlel tsätslel koberno; ili tyoj-isäbilbä yik'oty ili tsätsbä ty'añ mi' lajmisañ ili muchk'iyaj bäj, yik'oty bajche' mi' cha'leñ ibä tyi puncionar li tsätsbä ty'añ.

E. Ya' tyi listritu pereral mi' k'año' tyi tyojlel presirente tyi estarus unirus mejkanus, che' bajche' mi yäl tyi praksioñ Vii tyi artikulo 115 ila tyi konstitucioñ. Che' mi' päjk'el yik'oty che' mi' ñajtyisaño'b tyi' pejtyelex servilores añ tyi tyojlel che' mi xijk'el tyi' peejtyelex pätyälex mi' mel che' mi' päx ili kobernu.

F. Kamara cha'añbä señaletes tyi konkreso tyi uñoñ, mi' käyo' che' mi' k'ijk'elo'b majlel, ch'ujbi iñijkañ ibäj li yumäl cha'añ koberno tyi listritu pereral che' aña imele ñoj tsätsbä mulil yik'oty aj e'tyel vha'añbä tyi uñoñ o tyi' ty'añ tyi' pejtyelex yämäl tyi listritu pereral. Ili u'bä ik'ajtyiño'b mi' ty'ox päso' tyi' tyojlel ja e'tyelo'b cha'añbä tyi kamara tyi senalores o jiñ xik'ilbä majlel, ceh bajche'.

G. Cha'añbä li tsätso'bä ye'tyel tyi mu'chtyälex obaikabä aj e'tyel ya' tyi minisipiu ya' che', yk'oty ila tyi pereracioñ yti listritu pererral cha'añbä mi' melo'b ya' baki chukulo' tyi' zona konrbadas yik'oty tyi listritu pereral, che' bajche' mi yä tyi artikulo 115, tyi praccioñ Vi ila tyi konstitucioñ, li baki mi' chuko' ibäj li kixtyañoj; mi k'otyañ tyi läk'älel li ambiente; mi' kãñätyãño' yik'oty mi' cha' tyoj-isaño' li cha'añbä ekologiko; xãñiji'b, yajñi' ja' yik'oty ñumi' tyä'al; mi' lotyo', ichäm majlel tratamoentu yik'oty mi' säklaño' li cha'añbä solidu yik'oty tyi'

pejtyelex sekurilaty, li yaj e'tyelo' ch'ujbi itsijbuño' che' mi' lajo'b li tya'añ cha'añ mi' melo'b li xik'ilo'bä majlel li kixtyañojo'b li mu'bäyujtyisaño'b yik'oty mi' cha'leño' ty'añ tyi tyojlel tsätsbä ty'añ.

Ili xik'ilo'bä majlel mi' tsojlelo'b tyi' pejtyelex li choñkolo'bä tyi toñel. Mu'bä ik'äjñel mi melo'b che' mi yujtyel bajche' mi' tyox ochelo'b tyi' muchtyälel yik'oty bajche' chunko mejlel.

Ili xik'ilo'bämí' majlel:

a) Ya' baki mi' lajo' ity'añ, ili xik'ilo'bä majlel, che' bajche' mi' käytyälo'b tyi acuerdo ila tyi lak lumal yik'oty bajche chunkol tyi toñel majlel cha'añbä

Tyi ejekusioñ yik'oty ches mi' mejlel, mu'bä yäk'o' ikä' tyi majtyañ toñel tyi pejtyelex chuki mi' mel'ob bajche' mi yäl cha'añbä tyi materias ila tyi' tyejchi'bal parrajpo;

b) Ila baki añ li mu'bä ityoj-isañ tyi tyojlel ili xik'illbä majlel, che' bajche' mi' cha'leñ ibäj tyi puncionarli materias, che' bajche' ili u'bä yäk recursos ili materiales, cha'anbä kixtyañojo'b yik'oty bajche' mi' mejlel yombä itoñel; yik'oty

c) Ili yañtyakbä tsätsbä ty'añ cha'añbä tyi' pejtyelex ityojel yik'oty imu'chtyälex bajche' mi' be kolel majlel ila tyi zona conurbadas, mu'bä yäk'ob itoñel yik'oty mi' melo'b bajche' mi k'otyelo'b tyi acuerdo li ochemo'bä cha'añbä xäñi'bäl.

H. Mach mej tyi alol yik'oty mi' be chuty-isañ ili konstitucioñ ambä icha'añ estarus mi yäk'beño' li aj e'tyelo' tyi listritu pereral.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 25-10-1993, 31-12-1994, 22-08-1996

Iwäkp'ejlel ik'aba'

Cha'añbä toñel yik'oty cha'añ prebisiõn
social

Uxp'ej wuk'al (Artikulo 123). Pejtyelex jini kixtyaño añ ilerechu cha'añ mi' cha'leñ troñel tyi uts'aty kome jinäch añbä ik'äjñi'bal icha'añ; tyi kaj iliyi mi' yäjk'el jini troñeläl yik'oty baki mi ichajpäñtyel tyi jumujch' cha'añ jini tronel, chä'äch bajche' mi' yäl tsätslel ty'añ.

Parafo cha' ak'älbä DOF 19-12-1978. tyo isäbilbä DOF 18-06-

2008

Jini konkreso tyi uñoñ, cha'añ ma'añ mi its'aleñ ili chukulbä icha'aleñ mu'bä ke laj k'ele añäch tyi' tyojlel iyäk'e tsätslel ty'añ cha'añ jini troñel.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 06-09-1929, 05-12-1960, 19-12-1978 18-06-

2008

A. Yik'otyö' jini xpätyoñelo', xtyoñelo', muk'obä tyi toñel tyi otyotylel, artesanojo' ityi' jumujch'lelo', tyi pejtyelex jini baki jach mi lak cha'leñ troñel.

Parafoj cha' ak'älbä DOF 05-12-1960

I. Waxäkp'e oraj jachbi mi lak cha'leñ troñel.

II. Che'tyi a'bälel muk'oñ la tyi toñel wukp'ej jachbi ora mi lak cha'leñ troñel.

Mu'bi ikäjyel tyi juñyajlel: pejtyel toñel wokolbä tyi melol mu'bä imejlel ityäl'lañoñla, jini troñel tyi a'bälel tyi pabrika tyi' pejtyel yañtyakbä troñel mu'bä imelo' tyi ñumix tyi a las yes de la noche jini yesiseis jaxtyobä ija'bilelo'.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 21-11-1962, 31-12-1974

III. Mach ch'ujbi ik'äjñel tyi troñel jini xkolelo' ju'beño'tyobä ija'bilel tyi jo'lujump'ej. Jini ñuko'ixbä letsemo'ixbä ija'bilel yik'oty chuty tyobä tyi wäklujump'ej ja'bilel wäkp'ejach oraj mi' kajelo' tyi troñel.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 21-11-1962, 17-06-2014

IV. Tyi jujump'ej bajche' mi' ts'äkyäye wäkp'ej k'iñ mi icha'leño' troñel mu'bi imejlel ik'ajo' iyoj jum'pej k'iñ.

V. Jini x-ixiko bajche' jalel mi' kääntyaño' iyalo'bil mejl icha'leño' toñel baki mi' yäk'o wersa tyi käläx imejlo' tyi tyajtyä tyi wokol cha'añ jini aläl kääntyäbilo'bä icha'añ; mi' cha'leño' k'aj owäkp'ej semana che' añtyoki mach k'oty ik'iñile bajche' mi' ch'ok-añ aläl iyambä wäkp'ej semana che' ta'ix ch'okä li alp'eñal, mu'uch imejlel ich'am ityojol tyi weñ yik'oty ikääntyañ ityoñel che' je'el ilerechu ch'amälbä icha'leñ ya'i baki a'bebil ityoñel. che'bä yorolel ñoj alätyo li aläl che' choñtyo ich'am ichu' mi' cha'leñ cha'sujtye k'ajo tyi jujump'e k'iñ melia ora tyakbä cha'añ mi' yu'sañ iyalo'bil.

VI. Jiñi its'itya' tyojolo'mu'bä imejle ityajo xtoñelo' mi ich'ämo' tyi juñlajal jach tyi' pejtyelelo' o che' bajche' k'äjkemo' iñopbalo'.

Jiñi ñaxaño'bä mi' k'elbeñtyelo' iñajtyel baki año' tyi toñel, li' cha'achajplelo'bä mi' yäkbeñtyelo bajche' chuki toñel muk'o o tyi' k'añol iñopbalo'.o chä'bä jach yujilo' pätyol o toñel especialbä.

Jiñi ityojolo' tyi' pejtyelejach xtoñelo' letsemixtyo yom ich'ämo' cha'añ mi ijastyäyel chuki yom mi imañe' jiñi tyatyäl tyi otyoty bajche', mu'bä ik'äjñel, ik'uxtyäl, yik'oty cha'añ mi yäk'e tyi k'ējuñ iyalo'bilo'.ityojolo' ibajñe k'äjkemo'bä ik'ējuñ mi' k'ejlel sekuñ chuki toñel muk'ocha'añ miyäkbeñtyelo' ityojol.

Li ts'itya'ityojolo' mi k'ejlel yä'äch ya' tyi komisióñ nasional yik'oty iyaj- e'tyelo' jiñi xtoñelo', yumulo'tyakbä yik'oty je'el kobierno, mu'bä imejlel ikotyano' bajche' jiñi komisiones especiales ya' baki mi' k'elo ityojol xtoñelo cha'añ mi' yäl tyi weñ bajche' uts'aty mi' cha'leñ toñel.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 21-11-1962, 23-12-1986

VII. Mi lak mejle lak ch'am lak tyojol tyi juñlajal che'ki mismo lajal jachbä troñel mi lak mel kik'oty lak pi'äl, mach mejik mi' p'ajtyäl chuki yesoñlaj x-ixikonla owiñikonla mi jiñik bakibä lum ch'oyolonla.

VIII. Jiñi lak ts'itya' tyojol mi' käytyäl ts'insaj ty'oxol ya' tyi x-e'tyel cha'añ impuesto che' muk'onla tyi toñel.

IX. Lix troñelo' año' ilerechu tyi participación cha'añ ik'äjñi'bal jiñi empresajtyak pätyäl chä'äch bajche tsätsbä xik'oñel.

a) Jump'ej komision nacional,much'ulo' yik'oty iyaj-e'tyele xtroñelo', yumulo' yik'oty kobierno,jiñäch mi' k'elo' jayp'e its'itya' k'äjñi'bal icha'año' mu'bä imejlel ipäk'beño' ibäj jiñiyo' x-toñelo'

b) Li komision nasional mi' wersa cha'leñ investikaciones yik'oty mi' mel esturios tyi' tyojlel cha'añ mi' kãñe' bajche' añ ityak'iñ tyi ipejtyelelo' jiñi lak lumal mejiku.mi' ch'äme' je'el tyi' tyojlel cha'añ mi' k'el bajche' mi ibe k'äjkisãñ jiñi chä'bä mi imele'jiñi lak lumal mejiku,cha'añ mi' mejlel ik'el letsel ityak'iñ yombä añ icha'añ omi' mejlel icha' ok'isañ ityak'iñ.

c) Li cha' komisióñ je'el mi' mejlel ik'ele iyoñel na'tyäbilbä icha'añ che' añki tsiji'b esturiu yik'oty inbestikasióñ mu'bä ikotyañ omi yäle'.

d) Li tsätslel ty'añ mi' mejlel ikäye' jiñi xik'olo' iwenta cha'añ me' päk'beñ jiñi mu'bä ik'äne' li tsiji' meletyobä empresa k'älä bajche'jach chili ja'bil

Mi' mejle yäk'e',cha'añ mi' k'äjñe o yañtyakbä mu'bä imele' che'ki mu'uchikotyañ bajche' yilal choñ imajlel.

e) Cha'añ mi' yäjlel bajche' yoñel mu'bä ik'äne' li jujump'ej empresa me' ch'äjmel bajche' ichujki' jiñi betyäl ak'älbä tyi uts'aty bajche'äch ts'ijbubil icha'leñ li tsätslel ty'añ cha'añ li impuesto che' me iyäjk'e tyi majañ chukityak jach.lix troñelo' mi' mejle ipätyo' tyi tyojle jiñi ojpisina secretaria le hacienla cha'añ li betyäl tyi' pejtyel kixtyañojo' pejtyel tyojbä ty'añ mu'bä' tyoj-isañ li wokol mu'bä iyujtyel tyi' tyojle iliyi,mi' mejle tyi melol chä'äch bajche' mi' yäl li tsätslel ty'añ.

f) Ilerachu li x-troñelo' cha'añ mi' icha'aleño' ibä tyi partisipar baki añbä ik'äjñi'bal mach yajk wälä cha'añ mi' tyäle ikotyañ jiñi lireksioñ o-alministrasioñ cha'añ li empresajtyak.

X. Jiñi lak tyojol tyi troñel mi lak mejle tyi tyojbeñtyel tyi tyak'iñäch, mach mejik mi la käk'beñtye tyi mäñoñejach, mi jiñik tyi vale, juñtyak o yañtyakbä chuki tyak bä mu'bä ipästyañ ibä bajche' tyak'iñ cha'añ mi ilotyisañoño'la.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 04-11-1933, 21-11-1962

XI. Che' chokoloñla tyi troñel ta'ixki tsäktya'yi bajche'jach oraj mi laj käktyañ mi ta'tyoki bej xijk'iyonla tyi numeñix tyi p'is,mi' mejlel mi' mejlel iyok'isäñtyel bajche'äch lak yoke tyojo mu'bä lak mele' tyi ñumeñix bajche'jach mi laj käktyañ.mach mejlik mi ñume tyi uxp'ej ora mi jiñi troñel extra mu'bä lak mel,ñumeñik tyi uxsuptyel mi lak bej käk'beñtye.jiñi sejelo'tyobä yesiseis año bä ija'bilelo' mej imelo ilibä troñel.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 31-12-1974

XII. Pejtye jiñi empresa cha'añ päk'a'bä, pabrika, mu'bä ilok' tyak'iñ oroptyak tyi mali lum, xik'bilo tyi weñ chä'äch bajche' mi yäl tsätslel ty'añ cha'añ mi' yäkbeño' tyi uts'aty baki me iwäyelo' jiñi iyajtyoñelo'. Ili xik'ol me itsäktya'yel tyi' tyojlel jiñi kotyayaj bajche' tyak'iñ mu'bä iyäk'e li empresa cha'añ li iyotyoty' xtroñelo' cha'añ mi ikotyañtyelo' tyi weñ yik'oty je'el mi iyäk'o jump'e sistema cha'añ mi' yäk'beñ tyi bety tyi ju'be jiñi li otyoty pätyälbä icha'leñ li empresa cha'añäch iyajtroñelo'.

Me' yäjlel cha'añ k'äñol tyi jumujch' jiñi iyäk'ol jump'ej tsätslel ty'añ cha'añ ipätyol tyi bajñe jumujch' che' lu' chukul tyi x-e'tyelo' cha'añbä kobierno peleral, xtroñelo', yumulo'tyak, mu'bä ik'elo' jiñi tyak'iñ cha'añ li otyoty tyi ipejtyele lak lumal mejiku. Li tsätslel ty'añ mi' yäle cha'añ bajche' mi'mejle ich'ämo' tyi cha'añ jiñi otyotyle pätyälbä icha'añ li empresa.

Jiñi nekosiación mu'ba iyäle' jiñi ñaxañ parapo ilibä praksión, ya'ba añ tyi its'ejtyäle xchuñtyälo', xik'ilo' tyi weñ cha'añ mi' yäk'o' yotyoty x-k'ejuño', baki mi' yujtye tsäk'añtye iyañtyakbä kotyañtyel ñoj añbä ik'äjñi'bal icha'año' xchumtyälo'.

Che' je'el, yä'äch baki me iyujtyel li troñel,che'ki li xchuñtyälo' ñumeñix tyi p'is tyi loscientu,mu'ix imejle tyi käyol jump'ej jocholbä lum,ke ma'añ chuty bajche' sinko mil metros wakralos,cha'añ iyajñi' jiñi choñoñi'bal,ba' mi ipäjtye jiñi ñejp'a otyotyle cha'añ jiñi e'tyiji'bal yik'oty baki mi' icha'leñtye tyijp'ej o-alas.

Parafo cha' ak'albä DOF DOF 09-01-1978

Mi' käjyel tyi juñyajlel tyi ipejtyele baki mi' icha'leñtye troñel, jiñi iyajñi' baki mi' ichojñe lembal yik'oty otyoty baki me icha'leñtye alas.

*Parafo cha' ak'albä DOF 09-01-1978
Praksión tyoj isäbilbä DOF 14-02-1972*

XIII. Itoñeltyak ili empresa yom mi' wel xijk'ob yaj toñel omi' kãñtyisãñtyelo'b tyi toñel. Che' bajche' mi' yäl ili tsätsbä ty'añ ili yumälo' yom mi' cha'aleño' tyi kumplir ili mu'ba isu'beñtyelo';

Praksión tyoj isäbilbä DOF

09-01-1978

XIV. Jiñi x-empresariujob oño' tyi' wentaj cha'añ chukiyes mi' yujtyel tyi toñel yik'oty ik'ameñtyel xtyoñelo' tyi' kajob ityoñel; che' jiñi yumälo' mi' mejlel ityojo' ikuxtyälel iyajtyoñel, jiñäch chuki tyi' cha'ale jiñix toñel mi' tyi chãmi' o tajach lojcuil ba' ma'añ mi' mejlel kotyel tyi toñel tyi orajech, chä'äch bajche' mi' yäl jiñi tsäts ty'añ. Jiñi xik'ol jiñäch mi' k'el jiñi yumäl che' añ majch mi' tsuk päy tyi toñel;

XV. Jiñi yumäl añ tyi' wentaj cha'añ mi' k'el, ch'ä'äch bajche' mi' yilal jiñi ichajpayaj jiñi ty'añ ch'añ legalidad cha'ñ pokosäk'äyel yik'oty ik'ãñityañtyel ba'añ, yik'oty mi' k'ejlel bajche' mi' k'ejlel bajche' ma'añ mi' yujtyel wokolel ch'añ mi' k'äjñel maquina , instrumentos yik'oty tyi' pejtyelel mu'ba ik'äjñel tyi toñel , che'meko mi' yäkbentyelo iyutsatyel ikuxtyälelo' x-toñelo' yik'oty ikotyañtyelo' jiñi ixiko' año'bä tyi kistryañu. Jiñäch jiñi tsätsbä ty'añ mu'ba ik'el o yäk'eñ xoty mulel tyi jujump'ej;

Praksión tyoj isäbilbä DOF 31-12-1974

XVI. Tyi' pejetyelel x-päty otyoty' yik'oty x-empresariujo'b año' ilerechu cha'añ yajk'elo' ikotyañtyel cha'añ ba'bä yomo', mi' mi' chajpaño' sindicatos, asociaciones profesionales, yik'oty yañtyakbä;

XVII. Jiñi tsätsbä ty'añ mi' kãñe bajche' lerechu x-mel otyoty' yik'oty yumälo' , yik'oty welgas yik'oty paros;

XVIII. Jiñi welkas mi' ch'äjmel tyi uts che' añäch isujmilel chuki mi tyajo'

Ip'öjlemal, mi' k'ejlel jiñi lerechu le capital. Jiñi servicios públicos año' tyi wentaj cha'añ mi' su'beño' jiñix toñelo' tyi lujump'ej k'iñ tyi juntaj cha'añ consiliacion yik'oty arbitraje, jiñi iyorajlel ba' ma'añ muk'o' tyi toñel. Jiñi welgatyak mi' yajlel mach weñ che' mi' melo' jats' o keraj jiñi xwelgajo'b tyi' tyojlelkobierñu;

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 31-12-1938

XIX. Jiñi welkas mi' ch'äjme tyi weñ che' ónix proluksión che' mi' läme' toñel cha'añ mi' jajityisäñtyel ityojol che'ix bajche'jach añ chilil, añ ijuntyajlel cha'añ reunióñ de konsiliasioñ y arbitraje;

XX. Jiñi yäjñel keraj cha'añ tya'k'iñ yik'oty toñel chukul tyi warsajlel junta de consiliacion yik'oty arbitraje, chä'ach bajche' yoñelo' jiñix toñelo' chä'äch yoñelo' je'el jiñi yumälo' jik'oty juñtyikil kobiernu;

XXI. Che' jiñi yumälo' mach yom iyotsaño' ibä tyi' yäñäl pensal su' mul yik'oty mi' jak'e' chuki mi yäjlel tyi juntaj, mux yäjlel tex ujtyij jiñi kontyatura'añ toñel, añ tyi' wentaj cha'añ jiñi x- toñel tyi uxp'ej uj mi' tyojtyäl, yik'oty mi' tyoj añ jiñi wokolel. Iliyi melbä mach mejl mi' k'äjñel iliyi bu'bä iyäl fracción añbä ila tyi eñtyäl. Che' añ tyi mul jiñi x-toñelo' mi' yäjk'el tyiujtyel jiñi kontratu cha'añ tyoñel.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 21-11-1962

XXII. Mi' yäk'eñtyelo' imajñañ tya'k'iñ jiñi x-toñelo' tyi yujtyi'bal ja'bañil, añ yambä ikotyäñtyelo che' año' tyi wokol oma'año' ityak'iñ;

XXIII. Jiñi x-toñelo' año'bä ibety tyi tyojlel yumäl ba' añ asosiarus, lak pi'äl oyañtyakbä, jiñjach añ tyi wentaj jiñi x-toñelo' mach mejl iwersaj k'ajtyiñjiñi ipiäl tyi chuñtyäl mach majl tyi k'ajtyiñtyel betyäl mi numenix bajche'ityojol x-toñelo' tyi jump'ej-uj.

XXIV. Jiñi serbisio cha'añ x-toñelo' majtyañäj jach icha'añ, mux iyochel tyi opisinas munisipales, ba'tyak toñel yik'oty yañtyakbä instituciones opisial opartikular.

Jiñi ipästyäl iliyi serbisio mi' yäjk'el tyi kuenta jiñi ity'año' x-toñelo' añ cha'añ mi' melez ich'ämo' jiñi chujijñjach bä mi' k'ele' ipamilia;

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 31-12-1974

XXV. Tyi' pejtyelel kontratu cha'añ toñel chokolbä mejlel yik'oty mejikanu yik'oty empresarios tyälemo'bä tyi yambä pamil, mi' mejlel isubentysel tyi x-e'tyel munisipal año'bä ip'atyälel cha'añ cónsul cha'añ nasióñ ba' jiñi xtoñel mi' majlel tyi ty'añ che' tyi' tyojlel clausas orlinaria, mi' k'ejlel tyi uts'ats kastu cha'añ mi sujtyel añ tyi' tyojlel jiñi empresario ambä tyi' wentaj.

XXVI. Mi' läjmel yik'oty ma'añ mi' wersaj xijk'el jiñix ojtsajbä , bajche' mi yäl tyi kontratu.

a) Mu'bä yäk'o' akueru tyi jump'ej jornala tsätsbä akä, mi yäkbeñ itoñel.

b) Mu'bä ikuxniñ ityak'iñ machbä ba'añ mi' mejlel ik'año' ambä tyi tyemtyäl otyi' tyojlel juisiu.

c) Mu'bä yäkbeño'n jump'ej semañaj tyi' ña'tyibal ili tyembä tyi' pejtyelex.

d) Mu'bä ipäs jump'ej lum ba' mi' ch'ujbiño' cha'añbä kajpe, oya' baki mi' chojñel serbesa otyi tyentaj cha'añ mi' mejlñel ityajo'b ityak'iñ, che' ma'año' itoñel ya'jach año'bi.

e) Mu'bä iwel x'ik tyi tyojlel ili atikulo cha'añbä tyeñtaj oyañtyakbä lukar.

f) Mu'bä ipi'tyañ ityaj ityak'iñ mi' multarintyel.

g) Muxbä iyäl jiñix tyoñel ke mach yomix ich'äme' añ ilerechu cha'añ ich'am tyak'iñ che' chuki mi' cha'leñ tyi' toñel, k'am añ oche' ma'añ mi' joloñel itoñel.

h) Tyi' pejtyelex jiñi yombä melol mu'bä iyäl iläm ilerechu kãñälbä tyi tyojlel x-toñelo' cha'añ mi' kotyãntyelo' tyi' pejtyelex x-toñelo'b.

XXVII. Li tsätsbä ty'añ mej iyäl ches yom ikãñätyäntyel tyi pamilia, ches mach mej tyi k'extyäntye ches mach mejo' ichuko'ibäj che' ma'añ melel me jiñik che' mi' lu' pojbentyel ches añ, che' mi' mejle iyäk'entye ik'aba' che' uts'atyäch mi' chajpäntyel bajche' mi' k'antyintye bajche' mi' mejle.

XVIII. Tyi pejtyele luma ñ ik'äjñi'bal jiñi tsätsbä ty'añ tyi sekuro sosial, ya' tyi juñ añme ikãñätyäntyelo' kixtyañu ma'añ ñoj uts'aty tyälemo'bä tyi mulawil, che' ñoxix, cha'añ ikuxtyulel, che' mux iläjme li toñel che' k'am-añ o yambä wokol, cha'añ baki mi' lotyo' aläl bajche' yambä mu'bä tyi kãñätyayaj cha'añ jiñix muk'o'-bä tyi toñel, x-cholejelo', ma'añbä ityojol yik'oty yambätyak sektor, pamiliar;

Praksiõñ tyoj isübilbä DOF 06-09-1929, 31-12-1974

XIX. Che' je'e miki' k'ejele che' añ ik'äjñi'bal, jiñi mu'bu imuch'kiño'-ibäj kixtyañu che' mi' mejlelo' ipätyo' otyoty machbä ñoj letsel ityojol yik'oty che' uts'atybä, cha'añ mi' tyaj iyum, cha'añ jiñix xtoñejelo' añjach iyojlel mi' ch'ämo'; yik'oty

XX. Añ tyi' tyojlel e'tyel estarus, che' mi' cha'lentye toñel, ba'añ iyotyotylel toñel, che' yoke añ tyi' tyojlel e'tyelob pereraleso'bä cha'añ ili:

a) Yotyotytlel industria yik'oty ba' muk'o' tyi toñel:

1. Ba' mi' mejle pislel;

2. Lustyak;

3. Sinematokraffa;

4. Ba' mi' mejle uli';

5. Ba' mi' mejle asukal;

6. Mineratyak;

7. Metalurjika yik'oty silerurjika, che' mi' k'ejle che' mi' k'äjñe jiñi bityi' mineral, jiñi iwenlel yik'oty bajche' mi' k'äjñe, che' jiñi mi' ch'äjme yerroj metaliko yik'oty aseroj tyi pejtyele bajche' añ che' mi' lok'etyäle pätyälixbä tyi lataj;

8. Irokarbuotyak;

9. Petrokimika;

10. Ba' mi' mejle semento;

11. Ba' mi' mejle ty'añ;

12. Ba' mi' mejle xäjñijib, mi' yotsäntyte mekanika o che' mi' ts'uy chujke tyi lus;

13. Kimika, mi' yotsäntyel kimika parmaseutica yik'oty ts'ak;

14. Pätyälbä tyi selusosaj yik'oty juñ;

15. Aseitebi yik'oty lew bejetal;

16. Jiñ mu'bä imel ibäñäk'al, che' mi' ñoj k'ejle ba' mi' mejle bäk'albä, añbä tyi lataj ojiñi ñup'ulbä che' bajche' jach mi' k'äjñe;

17. Ba' mi' mejle chuki yes mi' jajpel añbä tyi lataj o ñup'ulbä;

18. Perokarilera;

19. Tye' mach ñoj añ ik'äjñi'bal, che' mi' weñ p'el jiñi itoñelächbä che' mi' mel triplall o yambätyak melebä tyi tye';

20. Ba' mi' mejle limetyel, käxlabä, tyojachbä, obajche'bä añ saj oraj mu'bä ityojp'el; yik'oty

21. Ba' mi' mejle k'ujts, mu'bä ikäy tyak'iñ ochuki yestyakbä mi' lok'el che' mi' mejlel k'ujts;

22. Ba' mi' lojtye yikoty ba' mi' yäk'o' tyi k'ex tyak'iñ;

b) Empresaj

1. Añ bā tyi' tyojlel jili kopierno pereral mi' k'el ojiñ machbä iwentaj;

2. Jiñ mu'bä ich'ujbiñ che' mu'ix ijak'o' ityañ otax iyälä ity'añ lix e'tyel pereral yik'oty jiñi inlustria mu'bä ich'ujbiñ ty'añ je'e; yik'oty

3. Jiñ mu'bä icha'leño' toñel tyi lum pereral ojiñ añbä tyi' tyojlel pereral, jiñi ja' cha'añbä li nasioñ ba' mi' lok'etyäletyak'iñ.

Che' jiñ yoke añ tyi' tyojlel e'tyel pereral, cha'añ mi' k'el cha'añ ma' mi' cha'lentye keraj tyi yambä ipi'älob tyi chuntyul tyi entilaty pereratiba lajalixbi ty'añ welxik'ilbä icha'lentyi tyi jujump'ej entilaty pereratiba cha'añ mi' k'ejle juñ, bajche' mi' k'ajtyiñ li tsätsbä ty'añ; yik'oty che' mi' kãño' imi' ñuk-isaño' ik'äjñi'bal itoñelo', yik'oty mi' kãñätyäntelo' cha'añ weñäch ba' mi' cha'leño' toñel, che' jiñi lajal mi' cha'leño' toñel pereral yik'oty estatal jiñix e'tyelob, che' yajach añ itoñel tyi lumal, bajche' mi' yäl ili tsätsbä ty'añ.

Praksioñ cha' ak'älbä DOF 18-11-1942 tyoj isäbilbä DOF 21-11-1962, 06-02-1975. 09-01-1978

B. Tyi poler uñon, jiñi kopierno le Iistrito pereral yik'oty itoñejelob:

Parafoj tyo isäbilbä DOF 08-10-1974

I. Li toñel añjach iyorolet tyi k'iñil tyi a'bälel che' ocho o siete oraj mach yom mi' ñumel. Che' mux iñume yorolet ñoj uts'aty miki' tyojtyä che' letselix ityojol. Mi' jump'ejlik toñel mej tyi ñume uxp'ej oraj tyi jujump'ej k'iñ me jiñik che' uxp'ej k'iñ säk'añ säklañ;

II. Che' mi' cha'lentye toñel wäxp'ej k'iñ, jiñi aj toñel yom añ jump'ej k'iñ cha'añ mi' k'aj iyoy, che' jiñ yom mi' tyojtyäl je'e;

III. Jiñi x-toñejelob miki' yä'bentyelo' mi' k'ajo' iyoy che' mi' ñume junk'al k'iñ tyi jump'ej ja'bil;

IV. Jiñi ityojolo' x-toñelo' miki' yäjle jaxp'ejki che' ma'añ mi' ju'bu ityojolo' che' mux iñume iyorolet ili juñ, mi' ch'am-eñ isujm ity'añ bajche' mi' yälartikulo 127 ila tyi konstusioñ yik'oty ili tyi tsätsbä ty'añ.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 24-08-2009

Tyi pejtyele toñejelob lajal ityojolo' ya' tyi listrito pereral yikoty tyi entilaty le republika.

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 27-11-

1961

V. Che' lajal jiñi toñel lajal mi' tyojtyälob, ma'añ mi' k'ejle mi wiñikety o ixikety;

VI. Mach mej tyi tyojtyäl, o ts'itya' pojbeñ ityojol, ñoj pojbentye ityojol, jin jach mi' cha'lentye che' mu'uch iyäl ili tsätsbä ty'añ;

VII. Che' mi' säkläntyel jiñi x-toñejelob miki' uts'aty k'ejle che' yujilo'äch cha'añ mi' tyajo' itoñel. Jiñi estarus miki' chajpañ yotyoty x-k'ejuño' cha'añ jiñi atministrasioñ publika;

VIII. Jiñi x-toñelo' miki' be letsemajlel iye'tyete che' ñoj iyujilo'äch mi' päso', ches mej imelo' che' añix iyoroletbajche' muk'o' tyi toñel. Che' lajaläch, añ iwenlel maxki ñoj yumul mu'bä iyäk' tyak'iñ tyi pamilia;

Praksioñ tyoj isäbilbä DOF 31-12-1974

IX. Jiñi x-toñelo' mej tyi chilbentye olajmisäntyete che' mi' su'b chukoch mi' käy itoñel; bajche' mi' yäl jiñi tsätsbä ty'añ.

Che' mach mej iyäl chukoch mi' lok'el añ ilerechu cha'añ mi' cha' otsäntyel tyi toñel omux ityojtyäl bajche' tyi cha'le toñel, bajche' mejläch tyi chajpäntyete. Che' mux iñoj pojbentyete itoñel, jiñi x-toñelo' añ ilerechu cha'añ mi' yäk'entyete yambä bajche' ñaxambä tyi cha'le o mux ityojtyä bajche' tyi cha'le toñel che' mi' yäl ili tsätsbä ty'añ;

X. Jiñi x-toñelo' añ ilerechujö' cha'añ mi' bajñe kãñätyaño'-ibäj. Mejlo', icha'leño' welka che' ma'añ mi' yä'bentyelo' ches mi' subentyelo' bajche' mi' yäl ili tsätsbä ty'añ, baki jachbä e'tyel mi' majlelo' ik'ajtyiño' che' mi' jak'entyelo' ity'añ, che' ma'añ uts'aty mi' k'ejlelo' yik'oty tyi lerechu bajche'

mi' yäl ili tsätsbä ty'añ;

XI. Li pejtye kãñätyayaj mi ki' chajpäntyel bajche' mi' yäjle ila:

a) Mi ilä' tyoj jïni k'am-añ yik'oty jïni lojwel x-toñelo'; jïni k'añ añ mach x-toñelo' yik'oty añbä ial; yik'oty jïni taxbä käyuyo' itoñel, che' bajche' jïni mach mejl nijakaño'- ibäj, ñox- añ yik'oty chämel.

b) Che'añ jïni k'am- añ yik'oty je'el xujlel, mi yajñel jïni ilerechu ajtoñel jïñäch bajche'-äch ijaliyel bajche' mi iyäl jïni tsätsbä ty'añ.

c) Jïni ixik'o' ijaliyel che' jïni kãñutyäbil iyäl ma'añ mi kaj icha'leñ itoñel mä'k'bä ik'ajtyiñ kälächbä p'ätyäl yik'oty muk'bä ipäs jump'ejbä wokolel cha'añächbä ialbäl; mi kej tyeij k'añ jum'ej uj jïni k'aj oj che'muxkaj tyi albäl yik'oty yambä chap'ej uj che tax icha'le albäl mä'uch ich'ume ityojol bajche juch mij ich'um yik'oty je'el ma'añ mij pojbeñtyel itoñel ipejtyel ilerecho ta'bä ich'ujmi yä'uch ya' ba'añ itoñel. Che'yorulel koñsañ ial mi yäk'eñtyel chap'ej yajlel jujump'ej k'ïñ ijaliyel jïñuch xiño oraj jujump'ej, cha'añ yäk'eñ bãnäk ial. Je'el k'ãñe' cha'añ iyajñel ya tyi loktor yik'oty ich'äme itsak, chañ kotyãntyel cha'añ jïni alul yik'oty jïni k'ujñibäl cha'añ lojtyij jïni alul.

d) Jïni pejtyelel ijotyäl tyaty, na', ijñabäl, al p'eñal icha'añ x-toñelo'añ icha'añ ilerechu cha'añ mi yajñelo' tyi tsäkãntyelo' yik'oty ich'ämo' tsak, che' tyak bajche' mi iyäl jïni tsätsbä ty'añ.

e) Mi yäjk'el ajñi cha'añ k'aj-oj je'el cha'añ cha'tyaj che' bajche' jïni chojñibäl ba'äch ma'añ lets mi ñik'ij chojñel cha'añäch kotyãntyel jïnix x-toñelo' yik'oty pejtyelo'yä'ächbä añ tyi iyotyoty.

f) Mi kaj yujk'eñtyelo' jïni x-toñelo' saj ityojol iyotyoty, tyij chajpäntyel je'el tyi choñol bajche'-äch añ tyi prokrama ta'bä ch'äjmi. Che' je'el, jïniestarus bajchejuch ibätyi ak'ol mukbä icha'leñ, cha'añäch iyäk jump'ej kojli' mejiku cha'añ chumli' cha'añäch k'otyiel tyi chajpäntyel jump'ej iyajñi'o' jïni x-toñelo' yik'oty i-yäjk'eñtyelo' jump'ej juñ cha'añ mejlo' imi tyi tyojo'maj mel ich'ämo' jump'ej bä iyotyoty k'otyaj uts'aty, oche' je'el cha'añäch ipätyo', chajpaño', uts'atyisaño' je'el xäk'äl tyi tyoje majlel tyi icha'añ ta'bä imãñuyo'.

Jïni bi'tyij ak'ol mukbä icha'leñ cha'añ jump'ej bä tyiak'ïñ mä'uch iyäjk'el añbä tyij ityojlel cha'añ seguridad social k'eleluch ya' tyij tsätsbä ty'añ ba'uch ak'äl, cha'añuch mi icha'leñtyel bajche yom jïñuch mij iñijkãntyel bajche lu'añ yik'oty bajche mi yujk'el jïni tyak'ïñ jïñuch bajche lu'añ.

XII. Jiñi kera jujuñtyikilo', tyeme much'olo' je'el tyijyetye'el toñel mi iyochelo' ya' tyi tribunal pereral icha'añ konsiliasion' yik'oty arbitraje k'ajtyäbil bajche' tyälem ya tyij tsätsbä ty'añ bajche'- äch ts'ijbubil.

Jiñi kera yä'ucho ya'tyij poler judisial icha'añ pelerasion yik'oty iyaj toñelo mä'uch iyujtyijsaño' yä'uch ya tyij kongreso icha'añ judikatura peleral; ba'uch bä ityech yä'uch ya tyij supremakorte icha'añ justisia yik'oty iyaj toñelo' mi isäklüñtyel iyujtyibal wä'uch wä' tyij yujtyijbal.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 31-12-1994

XIII. Jiñi x-solaru, yä'ächbä año' tyi ja', x- toñelo' muk'bä tyi toñelo' lok'emo' wäwäi' tyi tyäk'iñ läm, x-e'tyel cha'añ ministeriu publiku, Weñ chajpäbilo'äch ya'ya'i baki año' jiñi x-käñätyaj cha'añ kixtyaño, yä'äch ibajñel xik'o'-ibäj tyi abajñelo' tsätsbä ty'añ.

Jiñi iye'tyelel cha'añ ministeriu publiku jiñi sajbä orajobä yik'oty yä'ächbä año' cha'añ jiñi instituciones käñätyaj icha'añ jiñi pelerasion', jiñi listritu pereral, jiñi estarus je'el jiñi munisipius, mejl tyij loksäñtyel tyij iyetye'el che' mach weñ mi icha'leñ itoñel bajche'-äch mi k'ajtyiñ jiñi tsätsbä ty'añ che' jiñach choñkol icha'leñtyel cha'añ mi käytyä ya tyij institucion o mij ñijkäñtyel cha'añ ma'añ ätsaty mi cha'leñ iye'tyel bajche juch xik'il. Che'jiñi x- etyele juridiksional mij ichaj'pañ jiñi ty'oxyäl, loksäñtyel, ajñisäñtyel lok'el, o yañtyakbä bajche mi yujlel jiñi ye'tyelel bajche ta'bä cha'leñtyij, jiñi estaro jiñach xik'il jach ityoje jiñi ityojlojch yik'oty majañ yik'oty jach majañ cha'añäch añ ilerecho, cha'añäch mach cha'mejl tyi ochel cha'añ icha'chaleñ itoñel. Ba'ika jach iyujtyijbal jiñi juisio o ixiniljiñi kotyäñtyel ba'juch tyi säkläñtyij.

Jiñi x-e'tyelo' cha'añ xik'ol pereral, estatal, icha'añ listritu pereral yik'oty munisipal, cha'añäch k'otyel tyi ñäk-isäñtyel jiñi sistema cha'añ sekurilaty sosial icha'añ jiñacho' jiñi ministerio publiko, icha'añ korporaciones aj käñutyaj yik'oty k'ujñibal juridisial, cha'añ iyotyoty yik'oty ba'chukul. Mi k'äño ik'ujñibal cha'añ käñutyañ jiñi kixtyañoñ.

Jiñi estarus mikaj iyäk jiñi yäch bä añ ya' tyi ejesitu, juersa aeria yik'oty armada, jiñi majñäñtyel muk'bä iyul jiñi insiso f) icha'añ praksion' xi icha'añ ili apartaru, bajche' iyujtyijbal lajalbä cha'añächbä orkanismu ambä tyi ityojlel jiñi sekurilaty sosial icha'añ jiñach yä'äch mu'k'oj tyi toñel ya' ya'ij ba'añ iyajñi'.

tyo isäbilbä DOF 10-11-1972, 08-03-1999, 18-06-2008

XIII.BIS. Jiñi lotyo tyak'iñ añbä tyi ixinil mexiku yik'oty jiñi entidades icha'añbä admimistrasion publica peleral yä'uchbä lu'laj chäkulo'bu'j tyij

Lotyo'tyak'ín jñäch mij k'elo' bajche mij icha'leño' itoñel yik'oty itoñelo' bajche lä'ak'al wá'uchbä añ tsjibäbil.

cha' ak'albä DOF 17-11-1982 tyo isäbilbä DOF 27-06-1990, 20-08-1993

XIV. Jiñi tsäts bä ty'añ jñachbä mi iyäl jiñi iye'tyelel mäkbä iyäjk'el kääñälixbä. Jiñix kixtyañojomukbä icha'leñ itoñeñ añäch ityojlel pejtyelel yätsutylel jiñi kääñätyañtyel jiñi jiñi tyojtyäl yik'otyo añ icha'añ jiñi benefisio cha'añ kääñätyañtyel pejtye kixtyañöñ.

cha' ak'albä DOF 05-12-1960

Iwaxäkp'ejlel ty'añ

Tyi' pejtyelel ikotyãñtyel

Chämp'ej wuk'al (Artikulo 124). Jiñi xik'ol ba'äch bä ma'añ päsälbä icha'añ wä'ächbä tyi konstitusiõn obajche' x-toñelo' pererales, mi ñatyañtyel che' bajche' jiñi kãñätyäbil icha'añ jiñi estarus.

Jo'p'ej wuk'al (Arikulo 125). Ma'añ majch kixtyañõñ mejl icha'leñ cha'p'ej itoñel pelerales cha'añ jiñi eleksion popular, mij jiñik jump'ej icha'añ jiñi pelerasion yik'oty yañtyakbä icha'añ jump'ej bä estaru jiñachbä je'el jiñi eleksión; jiñku jiñi ak'bebilbä ipäk'ol mejl mel iyajkañ tyi chap'ejlel ba' bäyom icha'leñ.

Wäkp'ej wuk'al (Artikulo 126). Mech mejl tyi tyoptyäl jiñtyobä machbä ya 'bäj añ ya' xäk ochembä o che 'bajche mi yul jiñi tsäts bä ty'añ yujtyibal tyel.

Wukp'ej wuk'al (Artikulo 127). Jiñi xtroñelo' publiku tyi li Pererasiõn, tyi Estarus, tyi Listrito Pereral yik'oty tyi municipios, tyi entilaty yik'oty ba' chukul, che' bajche' je'el atmiñistrasiõn paraestatal yik'oty paramunicipal, fileikomiso Publiku, Institusiõntyak yik'oty uxlaymyumäl ibajñe año'bä, yik'oty yantyakbä añbä tyempabä tyi publiku, mi kaje ich'am Ityojol tyi uts'aty yik'oty ma'añ mi ikäy itroñel, e'tyel, añbä tyi iweñta o xik'ilbä, lajalbä mi kajel bajche'año'bä tyi iweñta.

VIII. Tyi jujuñtyil aj toñelo' miki' mulañ k'año' lerechuj mu'bä ki i yäjk'el cha' añ iña'tyibalo'. Cha'añ juñlajal iyä'beñtyelo' iye'tyel cha'añ imäklaño' ipamilia.

XI. (ix, sic 05-12-1960) cha'añ mi' imejle ilojk'elo' jiñi aj-toñelo' jiñ che' iyum- mäch mi' yäl i ty'añ ke ya' jach mi' yujtyel tyi toñel.

Che' ma'añ mi' yubiño' mi lo'sañtyelo' tyi toñel añ imelolo' cha'añ icha' abeñtyelo' jiñi itoñel. Che' mi' pojbeñtyelo' iplasa jiñi aj-toñelo' año' ilerechu cha'añ icha'abeñtyelo'.

X. Jiñi aj-toñelo' año' ilerechu cha'añ imuch'k'ino'-ibä cha'añ imelo' ibä tyi aj e'tyel.

XI. Cha' añ ikãñätyañtyelo' jiñi aj-toñelo' yom ichajpañtyel bajche' tyakbä ili juñ:

Che'añ chex mi icha'año' jiñi aj-toñelo' bajche' k'am-añ, yajlel tyi xäwäji' oche' año'bä iyal x-ixiko' jiñ aj-etyel mi iyäk'ibä ityoje'-tyak cha'añ itsäkañtyelo'.

Che' yajlel tyi xāwāji' ok'am-añ mi' yu'biño' ma'añ chukoch ipojbeñtyel itoñelo' añ ilerechu bajche' mi' yäl li tsätsbä ty'añ.

Jiñi x-ixiko' año'bä iyal ma'añ chukoch iweñkajlo' tyi toñel, mej itsänsaño' iyal. Che' muk'ix ki i k'ok'año' mi iyä'beñtyelo' jump'ej-uw chañ itsu'saño' iyal añki ma'añ choñkol tyi toñel añ lerechu ityojtyäl che' ñämi jiñi uw muk'ix icha'kaj tyi toñel bajche' pejtyek'iñ. Añ ilerechu ich'am its'ak tyi loktor cha'añ k'ok' mi kolel jiñi aläl.

Ipiälo' jiñi aj-toñel año' ilerechu cha'añ mi imajlel tyi loktor je'el bajche' mi' yäl li tsätsbä ty'añ.

Mi' yä'beñtyelo' ik'ajo'- iyoj cha'añ ma'añ mi iweñ k'am-año' imi imajlelo' yik'oty ipiälo' tyi xämbal.

Cha'añ jiñi aj-toñelo' mi ki' yäbeñtyelo' omi' ki' choñbeñtyelo' weñ baratubäotyoty cha'añ bajche' uts'aty mi ichumtyälo' yik'oty iyal ip'eñel.

XII. Che' añtyak keraj tyi aj-toñelo' año' imelol cha'añ tsätsä ty'añ pereral jiñ mu'bä ilu' k'el bajche' mi' yujtyel.

I. Che' mi' majlelo' tyi ak' juñ omi' xijk'elo'-maj cha'añ iyum mi' iyä'beñtyelo' cha'añ ikastuj.

II. Ma'añ chuchoh ijuñtyiklelik-bä aj-toñelo' mi' mas tyojtyäl bajche' presilente tyi li republikaj che'jachäch mi yäl li tsätsbä ty'añ.

III. Ma'añ chuchoh ijuñtyiklelik-bä aj-toñelo' mi' mas tyojtyäl bajche' k'äjkeñbä iye'tyel. Jiñ jach mi añtyakbä yambä itoñel tyi yañtyakbä lepenlensia.

IV. Jiñi ajtoñelo'bä bajche' mu'jachbä itsuk' ochelo' tyi toñel ma' añ chuchoch iyä'betyel ijol ityak'iñ.

V. Li tyojol ba' mu'k'oñlaj tyi toñel yik'oty ba' jiñi ts'ijbubil ak'ol tyi kãñol, yik'oty uts'aty mi lu' su'be' yik'oty mej iña'tyañ tyi pejtyelel tyojbä tyi ak'ol yik'oty yañtyakbä baje' mi chämo' baje' tyak'iñ otyojolo'tyak tyi bälo'iñuk.

VI. Li kongresu cha'añ uñöñ bajche' estaru yik'oty listritu pereral cha'añ mi' yäjk'el li tsätsä ty'añ tyak cha'añ mi' imejlelo' jiñi mach-bä uts'aty mi icha'año'.

Waxäkp'ej wuk'al (Artikulo 128). Pejtyej aj-toñelo' tyi e'tyijib, ma'añ mi käytyäl mi juntyikilik, che' mu'tyo ki chämo' itoñel mi ch'ujbiño' ilotyö li konstitusiön yik'oty ya' ba' tyälem li tsätsä ty'añ.

Bolomp'ej wuk'al (Artikulo 129). Che' iyorolet tyijikñuyel, mi juntyikilik iye'tyel solaru tyok'ej ibe cha'añ toñel baje' aläl yik'oty baje' päsäl ya' tyi solaru. An jach juñmuch' solaru machbä ba'añ mi ñijkañ ibä yik'oty ya'bä año' pejtje k'iñ ya' tyi kastiyus, ambä ip'ätyäläl yik'oty ñuki lojtyi'bäl ambä tyi tyojlel jiñi kobiernu tyi lio año; otyi campamentus, yajñi' solaru oba'añ lojtyibäl ba'añ, käylembä tyi ityi' aj-chumtyälo', mi yäjk'el cha'añ ba'añ mi jety chokoño' ibä jiñi solarujo'.

Läjämp'ej wuk'al (Artikulo 130). Tyi tyejchi'ba yälol wajali li bajche' tyi käyayo'ibäj li estaro yik'oty li yotyoty xch'ujel jiñ ya' lu'añ mi su'b ba' xuk'chokobil wäle'libä artikulo. Li yotyoty xch'ujelo' yik'oty yañtyako'bä mi much'kiño'ibäj xchujiyelo' yä'äch lu'chukul tyi tsätsäty'añ.

Jiño'äch añ tyi tyojlelo' li kongreso tyi uniön mej ichajpañ tyi ña'alty'añ xch'ujiyelo'bä tyi pejtjele kixtyaño yik'oty li yotyoty aj ch'ujelo' yik'oty je'el mu'bu much'kiño'ibäj xch'ujiyelo'. Jiñäch me mi sujmityesañma yombä'yäl li tsätsäty'añ, tyojächbä chuyes tyi pejtjele kixtyaño, ityoj'añ kolema yik'oty li weñtyoj'isañma li päsälbä tyi yambä:

a) Li otyoty chuji'bäl yik'oty ba' li much'kiño'ibäj xch'ujiyelo' año'äch ye'tyelo' mu'bu melo' bajche' li asociaciones xch'ujiyelo' ta'ixki tyaja tyi junyajlel icha'añ li chuiki'. Li tsätsäty'añ mi ju'subeñ ip'ätyäläl jintyakbä asociaciones yik'oty mi yäle' bajche'añ kälem yik'oty ik'äjni'baltyakbä cha'añ jiño' mi yäk' tyi chukolo'ibäjtyak.

b) Lix e'tyelo' mach mej iyotsan ibäj tyi tyojlel kixtyaño ba'año' li asociaciones xch'ujelo';

c) Li mejikanujo' mej icha'leñ k'añ li ministerio bakityakbä ch'ujel. Li mejikanujo' che'ba li tyälemo'bä tyi yambä pamil mej, cha'an jiñiyo', ityijwäye päs ik'äjñi'baltyakbä juñ tyuch'ulbä cha'añ li tsätsäty'añ;

d) Ya'bä mi yäl sujmityesäbil tyi tsätsäty'añ, li xch'ujelbä ministros mach mej icha'leñ e'tyel bajche' li kääñtyañ kixtaño. Bajche' li kixtyañojonla mejäch añ lak lerecho cha'añ jpäk'laj e'tyel, pe ma'añ cha'añ mi acha'leñtye tyi päk'ol ochel tyi e'tyel. Ta'ixbä käyayo' cha'leñ e'tyel tyi ch'ujel k'o mi wäysu'bul icha'añ tyi tyoj-isujm bajche'äch mi yäle' li tsätsäty'añ, mejo'bi tyi päk'olo'.

e) Li ministros machbi mejo' iyotsaño'ibäj tyi kajach li politko mi mu'ik isora ak' iwokol tyi tyojle k'o ma'añ tyi tyojle li mu'bu ki yochel tyi e'tyel, partiru k'o li asociación politika ambä majch tyak. Ma'añ majch mej imuch'kiño' ipäso'ibäj tyi wutyul, mubu cha'leñtye tyi ch'ujel k'o tyi pujkisäñtye tyi tsiktyäye li xchujiyelo', mi jiñik ya'i mi petysujbel bajche'yel li xchujelo', ch'iko'bäj ba' li tsätsäty'añ tyi laj kpais k'o jiñtyak li instituciones, mi mu'ika ñik'i a'leñ, che' sora yom, li pästyäji'b iyäxlel lak lumal.

Chäkibil tsäts kälem cha'leñtye ichajpaño'ibäj tyi pejtyele mu'bä much'kiño'ibäj politikas jimbä título ambä k'ämbalel k'o yombä yäle' ba'tyakbä lajaltyak ba' mi su'bo ibäj xchujelo'. Mach mej imuch'obäj tyi ik'iñijel xch'ujelo' tyi kaj bajche' yel politko.

Mi chejach sora yom iyäle' tyi melel imi muk'uch icha'leñ ta'bä tyaja tyi tyojle, chukuluch mu'bu icha'leñe', ta'kibi käya ibäj tyi tyojle ixi, li mulil mu'uchkibi tyoj bajche' su'bul tyi junyajlel tyi tsätsäty'añ.

Li ministros bä xch'ujelo', ba' tyejchemtye, käylembä tyi tyojel, yuskuño' yik'oty li pi'äl, che' bajche' li asociaciones xch'ujelo' jiño'bä yä'ächbä año', mach mejo' ilu'tyajo' tyi käytyäl yik'oty li testamento, icha'ambä li kixtyaño majkiyetyakbä tyi bajñel ministros ta'bä su'bema k'o tyi kotyä ch'ujityesañma mi ma'añ majch icha'añ ba'li tyi kuarto krado.

Mu'bä cha'leñ che' bəjo'axtyo li kixtyaño jiñäch añ tyi tyojle yujilbä cha'leñtye lix e'tyel xchajpa juño' ya'ba yom yäle' li tsätsäty'añ, yik'oty mi tyaje' ip'ätyäle yik'oty ik'äjñi'baläch bajche' mejle cha'leño'.

Lix e'tyelo' pererales, tyi estarujo' yik'oty ba' chukulonla mej wä' tyi ña'al ty'añ icha'leñ itsätsle yik'oty li yomächbä tyoj icha'leñ mi yäle' li tsätsäty'añ.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 28-01-1992

Junläjämp'ej wuk'al (Artikulo 131). Jiñächme bajñe mej icha'leñ itsätsle li pererasion ichuke' li p'olmäletyak mu'bu chojketye oche k'o jiñ mu'bu chojkelok'ema, k'o ya'bä mi ñumel tyi transito ba' li tyijk' laj chumji'la, tyi pejtye k'iñ che' mi cha'leñ sujmityesañ k'o che' ma'añ baje' mi yäk' ñumel, cha'añ wenxuk'ul mi' kähnätyäñtyel k'o tyi tyojlelo' li polesia, tyi ñumetyak tyi malil li repuwlika tyi pejtyeletyak ilo'säntyte, ba'tyakbä yel tyälemtyak, pe ma'añme tyi tyojlelo' li pererasion mejo' ijop'isu'b, mi mu'ik ijop' its'ijbuñ, ya' tyi listrito pereral, li tyojtyäl yik'oty li mu'bu yäl li praksion Vi yik'oty Vii tyi artikulo 117.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 08-10-1974

Li ejekutibo mej cha'añ mi yotsäntye ya' tyi konkreso tyi unión cha'al mi ñuk-añma, mi ju'bel k'o mi läme' li chuty tyojtyäl li ñumi' li mu'bu chojkelok'ema yok'oty li mubu chojketye oche, ya'bä mi yä'beñtye tyi bajñe li konkreso, yik'oty cha'añ mi mel yambätyak, che' ba' li chilbeñtyak yik'oty che' mi chäkiñtye ochel, li chojkelok'ema yik'oty li tránsito mu'bu k'el iwutyixbä toñel, mejlemtyakbä yik'oty li m'bu ilo'säñtyetyak, che' k'äjñi'baläch mi wa' yilañ, cha'añ mi mero letse tyi chojñe li p'olmal ba'tyak ya, li k'ele tyak'iñ li país, li weñixbä kolityesäbilbä li toñel tyi laj chumji'la, k'o mi cha'leñ ba'tyakbä yambä k'otyel, cha'añ ikolityesañ li país. Tyi bajñelo' li ejekutibo tyi choko'ma tyi konkreso li presupuesto Fiscal li jaja'bil, mi yochel tyi wenchajpäntye tyi k'elo li k'äjñel yambätyak mejlem a'bebilbä tyi tsätsle.

Parafoj cha' ak'albä DOF 28-03-1951

Cha'läjämp'ej wuk'al (Artíkulo 132). Li p'ätyältyakbä, li yajñi'bältyakbä, li much'li yajñi'bältyak iyañtyakbä acha'añtyak a'bebilbä cha'añ kobierno tyi unión ikotyañ li puwlíko ojiñ che'jachbä mi k'äjñejach, yajach chukulo' tyi meloji'bäl ba'li poleres pererales ba' albisu'bul tyi yujtyi'bal tsätsäty'añ mu'bu yäk'lok'el li konkreso tyi unión, cha'añäch junlajal jiñächbä mi bele' tyaj ba' ityjik' li lum ba'tyakya li estaro, jiñäch ñanyom ik'ajtyibeñtye yombä'yäl li lejislatúra.

Uxläjämp'ej wuk'al (Artíkulo 133). Ili konstitusion, li tsätsäty'añ tyi konkreso ya'tyi unión jiñ ba' tyejchem lok'e tyi pejtyele yombä cha'leñtye tyi chajpäntye yä'äch ba'año', k'iñijilbä ojiñ mu'bu ñunsubeñ ik'iñijel li pesirente tyi repuwlika, jiñtyo mi mejle tyi chujbiñtye tyi senalo, jiñächme li tsätsäty'añ suprema tyi pejtyele li unión. Li kueses tyi junjunchajp li estaro ya' mi tyoj-isäntye ba' li konstitusion, li tsätsäty'añ yik'oty yombä chajpäntyetyak, che'bä' li pásälbä tyi tyojlel k'o añ yänälbä li tyi konstitusion che'ba li tsätsäty'añ tyi estarutyak.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 18-01-1934

Chämäläjämp'ej wuk'al (Artíkulo 134). Li tyak'iñtyak mu'bu tsjikel tyi k'anol jiñ mi yäk'o ty'añ tyi tyojlel li pererasion, li estarujo', li li chujki' chumli', li listrito pereral yik'otyak li joplio' much'li politiko-aj chajpa juño' ba'chili ityjik' lum, tyi wenlejach mi chajpäntye tyi k'äjñel, k'äjñi'baläch, k'el tyak'iñ, iwenlejach yik'oty tyi wentyojejach cha'añ mi tyijwäye junlajalbä tyi ña'tyä cha'le tyi ä'beñtyi.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 07-05-2008

Li lok'emixbä tyi cha'leñtyel tyi k'äjñol mi käla che' mi ñank'elo' ba' li k'ajtyibil yulo'bä ba' albisu'bul, yombä käle'la, li pererasion, li estarus

Yik'oty li listrito pereral, yik'oty cha'añ wenjunlajal ikotyañmajel li mu'bu k'äjñeltyak li tyak'in mi yä'beñtyel ba' li yombä yäl k'äjñemlok'e ba' albi tyi yujtyibal li parapo ñaxambä. Li ñaxambä, ma'añ mi yäsiñtye li chajpäbilbä wä' li tyi artikulo 74, tyi praksion Vi yik'oty 79.

Parafo cha' ak'älbä DOF 07-05-2008

Tyi k'ajtyiñtyel, tyi majñäñtyel yik'oty tyi welotyñtyema tyi pejtyele chu'bu añ icha'añ, majtyañ kotyañ ba'ikabä yom icha'leñ yilaltyak yik'oty bajche' mej itsu'chaeñ toneltyak, mi' lajama k'o mi ch'ämo'ma tyi tyoj-añ tyi tyojle li puwlikas ya' mi tsiktyisibeñtyelo' ba' pätyäl juñ tyi puwlika cha'añ mi tyijweñ päso' ñup'ul tyi juñ wenyomo'ächbä chajpaty'año', yä'äch mi jajmel tyi kañtyäle wutyäl, cha'añ tyojäch mi' käytyäl ba' li estaro li weñle baje'añ mi k'äjñeläch ambä tyojol, wenyajachbä añtyak, much'kiyaj tyak'in, ityaj imajtyañ yik'oty yambä jala mi' yujtyel yañ.

Che' mi cha'año' konkurso li mu'bä iyäl li oño' parrapo mach iweñlel iwa'al baje' iyom icha'leñtyel, li tsätsbä ty'añ mi yäl baje' mi cha'leñtyel, juñ mu'bä iyäl baje' mi cha'leñtyel, pejtyel juñ mu'bä ik'ajtyiñtyel yik'oty yañtyak-bä bajche' yom ak'ol li tyak'in, uts'aty-le, weñ uts'aty melol, ya' ba' ma'añ mi yotsañ-ibäj yano'tyak-bä, yik'oty mach-bä yuji xuch' cha'añ iweñlel lak estaru.

Tyi ñijkäñtye ik'añol li tyak'in pererales ya'tyi estarus, ba'chukulonla, li listrito pereral yik'oty ba' li joplio' much'li pilitko- aj chajpa juño' ba' chilil ityijk' li lum p'isil, yä'äch chukul tyi tyejchi'bal artikulo yik'oty ba' li sujm tsätsäty'añ. Li chajpañtyel tyi alol icha'leñtye li mu'bu ik'äjñel mij käla ya' mi ña'tyak'ajtyiñtyel ba' kääñal-isujm tyi entidades pereratibas ya'ba mi yäl tyi parapo sekunru wä' tyi artikulo.

Parafoj tyo isäbilbä DOF07-05-2008

Lix k'ämbalo' tyi pejtyele kixtyañojo' jiñächme añ tyi tyojlel icha'leñ li ba'tyejchem iyäl li titulo kuarto wä' tyi konstitusiön.

Lix k'ämbalo' tyi pejtyele kixtyañojo' tyi pererasion, li estaros yik'oty laj kchukli', che' je'el li listrito pereral yik'oty li delegaciones, jiño'äch añ tyi tyojle k'el pejtye k'in icha'leñ wen tyojbä ña'tyañtyel tyi k'äjñol tyi pejtyele li kixtyañojo', ma'añ bajche' mi ch'ik ibäj junlajalbä yujil icha'leñtye ba'li partirus politiko.

Parafo cha' ak'älbä DOF 13-11-2007

Li pujkisäñtye, ba'ika yom yäñäl isujm mi su'b li ty'añ tyi lak pejtyele, mi sub'ñumel baje'äch añ, li pätyäle pejtyele kixtyaño, jiñiyo' ijopli' much'li ba' mi bajñe mel ichapaño' kixtyaño, li dependencias yik'oty li entidades ba' li ajk'el jun tyi lak pejtyele yik'oty ba'tyakbä yañ tyi yuxchajlel ba'tsa'se'ebil

Tyi koberno, jimbi yom bajche' yel iwenle li institucional yik'oty isujm mi' tsiktyäye li ty'añ, mi ch'am ikäñtysisañtye k'o je'el mi tyijk'el bajche' komla ajñel ba' jopoloñla. Ma'añ bajche' tyi pujkisañtye li ty'añ mi' majle a k'aba', yaxñäle, yuk'i aty'añ k'o jiñ li tsäy ts'ijb ba' mi xiñch'ik ipäso' jiñtyako'bä xk'ämbal tyi pejtyele kixtyaño.

Parafo cha' ak'älbä DOF 13-11-2007

Li tsätsäty'añ, yombä'yäl mi k'äjñel ba' li ya'ba yajñi', mi submejlem ijuñil tyi wen tsäts ichaleñtyel albil ya' tyi ñaxambä chap'e parapo, yik'oty je'el añ iyajñi' li rejimen ba' mi xojty'el li mulil.

*Parafo cha' ak'älbä DOF 13-11-2007
Artikuloj tyo isäbilbä DOF 28-12-1982*

Iwaxäkp'ej ik'aba'

Cha'añbä repormas tyi konstitusiõñ

Jo'läjämp'ej wuk'al (Artikulo 135).

Ili wäbä añbä konstitusyoñ tiok'el ibejts'ijbuño otyi k'estyantyel. Tyi bele' ts'ijbuñtyel otyi k'estyantyel cha'añ mi yoke k'otyel tyi tyojlel, jiñ bi yom li konkreso tyi li uñon, tyi kaj bi ibotole chap'ej uxpejty kixtyañujo' ya'bä año' tyi konkreso, cha'añbi mi k'eloma baje mi käytyäl jiñi muk'bä ik'estyaño' omuk'bä ibej ts'ijbuño' yik'oty-bi cha'an mi k'ajtyisaño' käytyäl tyi tyojlel yoñlel lejislatura tyi estarus.

Parafoj tyo isäbilbä DOF 21-10-1966

Jiñi konkreso tyi li uñon otyi li komisyon permanente, mi tsijkema li botos tyi li lejislaturas yik'oty ba' mi su'bo' sitä'äch ich'ujbiyo' cha'añ mi bejts'ijbuño otyi k'estyänñtyel.

Parafo cha' ak'älbä DOF 21-10-1966

Ibolomp'ejlel ik'aba'

Cha'añbä inbiolabililaty tyi li konstitusiõñ

Wäkläjämp'ejwuk'al(Artikulo 136). Iikonstitusyofma'añmisätyik'äjñibal yik'oty itsätsäle, anke añ kera' tyi tyojlel aj e'tyel, ba' mi wa'chokoñtyel tyi k'añol. Che' tyi kaj aj asiyaj pamil, mi päk'o juntyikil aj e'tyel machbä ityel mi chaleñ baje añ yatyi prinsipiu muk'bä yäk' tyi tyioj mulilel, jiñ-bi che' mi cha' tyiaj ityijikñel lak lumal, mi cha' ochel tyi k'añol, yik'oty cha'añ mi tyoj'esañtyel yik'oty li tsätsä ty'añ añbä ik'äjñibal tsabä ik'ajtyiyo, mi yäk'o tyi xoty' mulilel, je'el tyälemo'bä tyi tiojlel kobierno yik'otyobä aj otsaj mul, ochemobi' je'el tsabä iyotsayo' ibä ikotyaño' aj otsaj mul..

Ñumjach-bä artikulos

Ñaxañbä Artikulo. Ili konstitusyoñ mi yäjk'el tyi kãñol yik'oty mi yäjk'el tyi ch'ujänki ajk'el tyi k'ãñol yik'oty mi yäjk'el tyi k'ãñol tyi petytyäle mejiku, peru mi kajyel tyi k'ãñol li tsätsä ty'añ cha'añbä eleksyoñ tyi li supremos poreres pererales yik'oty tyi estarus, muk'tyo-bi iwi'il ochel tyi k'ãñol, maxtyo-bi jiñik wa'li mi k'äjñel jiñtyo tyi jump'ejle mayo tyi 1917, ya'bä oraj mi pety'ibäj tyi kongreso konstitusyonal yik'oty mi yäk' tyi alo' itsätsä ty'añ jiñi kixtyañuj muk'bä ikajel tyi päjk'e käytyäl cha'añ mi yochel tyi toñel baje' lak presirente tyi li republika.

Tyi li eleksyoñtyak añbi ba' mi supj'el, baje mi yäl ili artikulo, ba' ma'añ mi k'ajñel li fraksoñ V tyi artikulo 82; che' mi yäl ili mach-bi ba'añ chu'ilom añety tyi toñel tyi ejersitu, cah'añ mi a k'el awochi' tyi liputarus otyi senalor, jiñ wentaj ma'añ toñe muk'ety ya'tyi tiojel alistritu electoral ba' ts'ijbäbilettye, je'el mach-bi chubä mejl imäktyañety cha'an mi päk'etyo tyi x-e'tyel tyaltyobä iyujilel cha'añbä kongreso tyi li uñoñ, li sekretariujo' yik'oty li subsekretariujo' tyi estarus, jiñ wentaj yabä' oraj mi lok'el jiñi konbokatoriaj ma' käye' atoñel..

Cha'p'ejbä Artikulo. Jiñi añbä tyi tiojlel porer ejekutibo tyi li nasyoñ, yabä oraj mi yäk'o' tyi kãñol ili konstitusyoñ mi wa' kajelo' tyi eleksyoñ cha'añ poreres pererales, che' mi' chaleñtyel baje' iliyi' cha'añ li kongreso weñ utsaty mi käytyäl tyi yorolel, ch'e taix-bi ujtyi itsiko' li boto caha'añ eleksyoñ presirencial, mi su'bo maxki tyi käle cha'añ presirente tyi li republika, jiñ wentaj mi cha'leñtyel baje mi yäl tyi artikulo ujtyiebä tyi k'elol.

Uxp'ejbä Artikulo. Jiñi iyorel konstitusyoñal tyaltyobä mi tiech itsijkel, cha'añ liputarus yik'oty senalores tyi jump'ejle sewtyemre tyalbä peru ñumeñixbä. Yik'oty icha'añbä li presirente tyi li republika mi tiejchel itsijkel tyi jump'ejle liciembre tyi 1916.

Chämp'ejbä Artikulo. Li senalores che' tyi yañtyakbä eleksyoñ tyaltyakbä mi tyajo' iñujp, cha'p'ej jabil jach mi jalijelo' tyi x-e'tyel, cha'añbi li kamara tyi senalores tyok'el icha' k'estyaño', tyi xiñty'oxlel, tyi cha'chap'le ja'bil.

Jo'p'ejbä Artikulo. Jiñi kongreso tyi li uñoñ mi kajel ipäk'o li majistrarus tyi li suprema korte tyi justisya tyi li nasyoñ, tyi yujilel mayo tyalbä cha'añ laj ts'äkälöix, mi käytyäl tyi jump'ejle juñoj.

Ili eleksyoñtyak ma'añ mi k'äjñel li artikulo 96 jiñi muk'bä iyäl cha'añ ity'año aj säklajaj e'tyiyijib cha'añbä lejislaturaj lokaltyakbä; peru li laj

Päk'äloixbä cha'añ jach-bi ñaxañ cha'p'ej ja'bil mi jalijelo' baje pätyäl yatyi artikulo 94.

Wäkp'ejbä Artikulo. Jiñi konkreso tyi li uñon añbi jump'ej iyujilel ba' mi kajel ichaleño' jiñi sesión ñumeñbä tyi yorolel iliyi mi tiejchel tyi 15 le awril tyi 1917, cha'añ mi päñtyiyel tyi colejio elektoral, ba' mi tsijkel li boto, yik'oty ya'ba' mi käyo' ity'añ baje mi käytyäl li eleksyoñ tyi presirente tyi li republika, mi yälo' maxki tyi käyle: yik'oty je'el mi k'eloma tyi tsätsä ty'añle li orkanika tyi tribunales tyi sirkuitu yik'oty cha'añ li listritu, li tsätsä ty'añle orkanika tyi tribunales icha'añbä listritu pereral yik'oty lumtyak, añ tyi wentaj li suprema korte tyi justisia tyi li nasyoñ mi wa' päk'e tyi oraj li majistraraju' tyi sirkuitu yik'oty jueses tyi listritu, yik'oty- bi tyi cha' tyojlel li konkreso tyi li uñon añ li eleksyoñ cha'añ majistraraju', jueses tyi ñaxañbä ñumel tyi listritu pereral yik'oty lumtyak; mi lu' ak'o tyi pejtyelex tsätsä ty'añ muk'bä ikajel ik'añ li porer ejekutibo tyi li nasyoñ. Jiñi majistrarus tyi sikuitu yik'oty jueses tyi listritu, yik'oty majistrarus yik'oty jueses tyi listritu pereral yik'oty lumtyak, muk'bi ikajel ich'umo itoñel che añtyoyom mi k'otyel li Iro le juliuj tyi 1917, muk'ixbi ilo'añtyelo' tsabä otsañtyiyo' tyi tiojlel añbä tyi wentaj wa'li li poler ejekutibu tyi li nasióñ.

Wukp'ej Artikulo. Kojach w'ali, mi ke' k'elo' jiñi botos icha'año'bä senalores mi ke' k'elo' jiñi ñaxañbä listritu elektoral tyi jujump'ej estalrus yik'oty tyi listritu pereral jiñi senalores yakäbilo'bä mi' yäk'o' ikrerensial ak'ebilo'bä. Cha'añ mi' yakäñtyel jiñi liputarus

Waxukp'ej Artikulo. Jiñi suprema korte tyi li justisia añbä tylak nasióñ, mike' kotyañonla tyi lak wokol, che' jach-bajche' ts'ijbubil tyi tsätsbä ty'añ chonkolbä ik'año' majlel.

Bolomp'ej Artikulo. Jiñi ñaxañbä yumäl cha'añbä ili konstitusionalista, mi' yäk'eñtye ltyi' wenta jiñi ejekutibu añbä tyi uñoñ, cha'añ mi' päsmajlel tyi tsätsbä ty'añ bajche' mi' mel majlel ili eleksión, ñaxañ mi' much' chokontyelo' yai mi' yajkäñtyelo' jiñi x-toñelo' cha'añ jiñi poleres tyi li uñoñ.

Lujump'ej Artikulo. Jiñoob ta'bä ipensaliyo' otya'bä ichaayo' toñel cha'añ kopierno taki tejchi tyi' contra jiñi kopierno konstitusional mi' ke' xik'el tyi suol ya' tyi tsätsbä ty'añ cha'añ che' tyi' ñunsä ibä che' tyi' chuku arma otyi' xiki' x-toñelo' cha'añ mi' ñiki' melo' tyi' tyolel jiñi kopierno konstitusional.

Jumlujump'ej Artíkulo. Jiñi konkreso tyi li uñiõñ yik'oty jiñi estarus mi' k'elo' lak wokol che' campesinojoñla yik'oty che' x-toñejoñjachla, chäch bajche' ts'ibubil ya' tyi tsätsbä ty'añ jiñi konstitusion añ ip'ätyälel tyi' pejtyelel lak lum mejiku.

Chalujump'ej Artíkulo. Jiño' lak piälo' ta'bä' i chaayo' toñel tyi soltaro yik'oty jiño alälo' yik'oty jiñi x-me'ba' ixiko' yik'oty tyi' pejtyelelta'bä' yäk'äyo' jiñii kotyaya cha'añ lak lumal mejiku mi ke' yakeñtyelo' cha'añ mi' tyajo' ilirechu cha'añ mi' yak'eñtyelo' ñik'iju'beñtyak che' mi' yäl ili praksion yik'oty ya' tyi artikulo 27 chäch bajche' mi yäl ili tsätsbä ty'añ.

Uxlujump'ej Artíkulo. Mux iyäjpe pejtyelbe'tya' ta'bä' ityajayo' jiñi x-toñelo' tyi'ka itoñel. Yik'otyoy' jiñii yumo' o imajchi'lo' che' mi' yäl ili konstitusiõñ.

Chämlujump'ej Artíkulo. Mux iyäpo' jiñi sekretaria de justicia.

Artikuloj tyo isäbilbä DOF 08-07-1921

Jo' lujump'ej Artíkulo. Añ tyi' wenta jiñi poler ejekutibu añbä tyi uñõñ cha'añ mi' yäk' añtyi' wenta cha'añ mi' tyoisäñ tya'bä iyotsäyo' ibätyi' contra jiñi konstitusional ya' tyi pebreruj de 1913 che' tyi' contrajiyo' jiñi kopiernu konstitusionalista.

Wäklujump'ej Artíkulo. Tyi 1° de septiembre mi' tyejche junta ya' tyi konkreso konstitusional cha'añ mi' k'elo' jiñi tsätsbä ty'añ añbä ya' tyi konstitusiõñ yik'oty cha'añ mi' k'elo' tyi' yorole che' bajche' mi' yäl ya' tyi artikulo 6° che' jeel mi' ch'ämo' tyi' weñtaik'elo' tyiutsätyjiñiartikulo 30,32,33,35,36,38,107 yik'oty jiñi iyujtyi'bal jiñi artikulo 111 jiñtyak ili artikulo yom iyäl bajche' yom chumlikoñla tyi utsäty wä' tyi lak lum mejiku chäch bajche' mi' yäl ili tsätabä ty'añ.

Wuklujump'ej Artíkulo. Jiño' templo yik'oty iweñletyak añbä icha'añ lu' i cha'añ lak lum mejiku che' bajche' mi' yäl ya' tyi aksiõñ ii ya' tyi artikulo 27 chäch bajche' mi' yäl ya' tyi konstitusion política ya' tyi lak estarus unirus mejikanus mi' cha' tyoisaño' ili tsätsbä ty'añ cha'añ chä'bä añ ip'ätyälel ya' tyi tsätsbä ty'añ.

Artikuloj cha' ak'älbä DOF 07-04-1986. 28-01-1992

Waxäklujump'ej Artíkulo. Mux ilajmel ik'äjñel.

Artikuloj cha' ak'älbä DOF 07-04-1986. tyo isäbilbä DOF 15-12-1986

Bolomlujump'ej Artíkulo. Mux ilajmel ik'äjñel.

Mi yäk' ya' baki mi yujtye tyembä cha'añbä konkreso konstituyente tyi

Querétaro tyi junlujump'ej icha'k'al eneru tyi 1917.-presirente: luis manuel roja, liputalo tyi estaru tyi jalisko.- tyejchi'bal Vice-presirente: Gral, de livision cándido aguilar, liputalo tyi estaru tyi Veracruz.- icha'tyiklel Vice-presidente: Gral. Brigadier Salvador González Torres, Liputalo Tyi Estaru Tyi Oaxaca.- Liputalo Cha'añ Estaru Tyi Aguascaliente: Daniel Cervantes.- Liputalo Cha'añ Territorio Tyi Baja Kalifornia: Ignacio Roel.-Liputalo Tyi Estaru Tyi Coahuila: M.Agurre Berlanga, Jose Ma. Rodriguez, Jorge E. Von Versen, Manuel Cepeda Medrano, José Rodríguez González Yaj E'tyel).- Liputalo Tyi Edo. Tyi Colima: Francisko Ramírez Villarreal.- Liputalos Cha'añ Edo. Tyi Chiapas: Enrique Suárez, Lisandro López, Daniel A. Cepeda, Cristóbal Ll. Yik'oty Castillo, J. Amilcar Vidal.- Liputalo Cha'añ Edo. Tyi Chihuahua: Manuel M. Prieto.- Liputalos Tyi Listritu Pereral: Gral. Ignacio L. Pesqueira, Lauro López Guerra, Gerzayn Ugarte, Amador Lozano, Félix F. Palavicini, Carlos Duplán, Rafael L. De Los Ríos, Arnulfo Silva, Antonio Norzagaray, Ciro B. Ceballos, Alfonso Herrera, Román Rosas Y Reyes (Yaj E'tyel), Lic. Francisco Espinosa (Yaj E'tyel).- Liputalos Cha'añ Edo. Tyi Lurango: Silvestre Dorador, Lic. Rafael Espeleta, Antonio Gutiérrez, Dr. Fernando Gómez Palacio, Alberto Terrones B., Jesús De La Torre.- Liputaloscha'añ Edo. Tyi Guanajuato: Gral. Lic. Ramón Frausto, Ing. Vicente M. Valtierra, José N. Macías, David Peñaflor, José Villaseñor, Santiago Manrique, Lic. Hilario Medina, Manuel G. Aranda, Enrique Colunga, Ing. Ignacio López, Dr. Francisco Díaz Barriga, Nicolás Cano, Tte. Crnl. Gilberto N. Navarro, Luis Fernández Martínez, Luis M. Alcocer (Suplente), Ing. Carlos Ramírez Llaca.- Liputalos Cha'añ Edo. Tyi Guerrero: Fidel Jiménez, Fidel Guillén, Francisco Figueroa.- Liputalos Cha'añ Edo. De Hidalgo: Antonio Guerrero, Leopoldo Ruiz, Lic. Alberto M. González, Rafael Vega Sánchez, Alfonso Cravioto, Matías Rodríguez, Ismael Pintado Sánchez, Lic. Refugio M. Mercado, Alfonso Mayorga.- Liputalos Cha'añ Edo. Tyi Jalisco: Marcelino Dávalos, Federico E. Ibarra, Manuel Dávalos Ornelas, Francisco Martín Del Campo, Bruno Moreno, Gaspar Bolaños B., Juan De Dios Robledo, Ramón Castañeda Y Castañeda, Jorge Villaseñor, Gral. Amado Aguirre, José I. Solórzano, Francisco Labastida Izquierdo, Ignacio Ramos Praslow, José Manzano, Joaquín Aguirre Berlanga, Gral. Brigadier Esteban B. Calderón, Paulino Machorro Y Narváez, Crnl. Sebastián Allende, Jr.- Liputalos Cha'añ Edo. Tyi México: Aldegundo Villaseñor, Fernando Moreno, Enrique o'Fárril, Guillermo Ordorica, José J. Reynoso, Antonio Aguilar, Juan Manuel Giffard, Manuel A. Hernández, Enrique A. Enríquez, Donato Bravo Izquierdo, Rubén Martí.- Liputalos Cha'añ Edo. Tyi Michoacán: José P. Ruíz, Alberto Peralta, Cayetano Andrade, Uriel Avilés, Gabriel R. Cervera,

Onésimo López Couto, Salvador Alcaraz Romero, Manuel Martínez Solórzano, Martín Castrejón, Lic. Alberto Alvarado, José Álvarez, Rafael Márquez, José Silva Herrera, Amadeo Betancourt, Francisco J. Múgica, Jesús Romero Flores.- Liputalos Cha'añ Edo. Tyi Morelos: Antonio Garza Zambrano, Alvaro L. Alcázar, José L. Gómez.- Liputalos Cha'añ Edo. Tyi Nuevo León: Manuel Amaya, Nicéforo Zambrano, Luis Ilizaliturri, Crnl. Ramón Gámez, Reynaldo Garza, Plutarco González, Lorenzo Sepúlveda (Yaj E'tyel).- Liputalos Cha'añ Edo. Tyi Oaxaca: Juan Sánchez, Leopoldo Payán, Lic. Manuel Herrera, Lic. Porfirio Sosa, Lic. Celestino Pérez Jr., Crisóforo Rivera Cabrera, Crnl. José F. Gómez, Mayor Luis Espinosa.- Liputalos Cha'añ Edo. Tyi Puebla: Dr. Salvador R. Guzmán, Lic. Rafael

P. Cañete, Miguel Rosales, Gabriel Rojana, Lic. David Pastrana Jaimes, Froylán C. Manjarrez, Tte. Crnl. Antonio De La Barrera, Mayor José Rivera, Crnl. Epigmenio A. Martínez, Pastor Rouaix, Crnl. De Ings. Luis T. Navarro, Tte. Crnl. Federico Dinorín, Gral. Gabino Bandera Mata, Crnl. Porfirio Del Castillo, Crnl. Dr. Gilberto De La Fuente, Alfonso Cabrera, José Verástegui.- Liputalos Cha'añ Edo. Tyi Querétaro: Juan N. Frías, Ernesto Perrusquía.- Liputalos Cha'añ Edo. Tyi San Luis Potosí: Samuel M. Santos, Dr. Arturo Méndez, Rafael MartínezMendoza, Rafael Nieto, Dionisio Zavala, Gregorio

A. Tello, Rafael Curiel, Cosme Dávila (Suplente).- Liputalos Cha'añ Edo. Tyi Sinaloa: Pedro R. Zavala, Andrés Magallón, Carlos M. Ezquerro, Cándido Avilés, Emiliano C. García.- Liputalos Cha'añ Edo. Tyi Sonora: Luis G. Monzón, Ramón Ross.- Liputalos Cha'añ Edo. Tyi Tabasco: Lic. Rafael Martínez De Escobar, Santiago Ocampo, Carmen Sánchez Magallanes,- Liputalos Cha'añ Edo. Tyi Tamaulipas: Crnl. Pedro A. Chapa, Ceferino Fajardo, Fortunato De La Híjar, Emiliano Próspero Nafarrete.- Liputalos Cha'añ Territorio De Tepic: Tte. Crnl. Cristóbal Limón, Mayor Marcelino Sedano, Juan Espinosa Bávara.- Liputalos Cha'añ Edo. Tyi Tlaxcala: Antonio Hidalgo, Ascensión Tépal, Modesto González Y Galindo.- Liputalos Cha'añ Edo. De Veracruz: Saúl Rodiles, Enrique Meza, Benito Ramírez G., Eliseo

L. Céspedes, Adolfo G. García, Josafat F. Márquez, Alfredo Solares, Alberto Román, Silvestre Aguilar, Angel S. Juarico, Heriberto Jara, Victorio N. Góngora, Carlos L. Gracidas (Suplente), Marcelo Torres, Juan De Dios Palma, Galdino H. Casados, Fernando A. Pereyra.- Liputalos Cha'añ Edo. Tyi Yucatán: Enrique Recio, Miguel Alonso Romero, Héctor Victoria A.- Liputalos Cha'añ Edo. Tyi Zacatecas: Adolfo Villaseñor, Julián Adame, Jairo

R. Dyer, Samuel Castañón, Andrés L. Arteaga, Antonio Cervantes, Crnl. Juan Aguirre Escobar.- Secretario: Fernando Lizardi, Liputalo Cha'añ Edo. Tyi Guanajuato.- Secretario: Ernesto

Meade Fierro, Liputalo Cha'añ Edo. Tyi Coahuila.- Secretario: José M. Truchuelo, Liputalo Cha'añ Edo. Tyi Querétaro.- Secretario: Antonio Ancona Albertos, Liputalo Cha'añ Edo. Tyi Yucatán.- Prosecretario: Dr. Jesús López Lira, Liputado Cha'añ Edo. Tyi Guanajuato.- Prosecretario: Fernando Castaños, liputalo cha'añ edo. Tyi

Durango.- prosecretario: Juan de Dios Bojórquez, liputaru cha'añ edo. Tyi sonora.- prosecretario: Flavio A. Bórquez, liputalo cha'añ edo. Tyi sonora. Che' bajche' ili mi' su'b tyi imprimiriñtyel, che' mi' maj yik'oty mi' su'btyi' pejtyelel republika cha'añbä mi lak kumpliriñ.

Ak'ä tyi palasio nasional tyi kolem lum keretaro, tyi' sinkoj-le (5) pebrerutyi 1917- **B. KARRANSA** –rubrika.

Al c. Lic. Aj-manuel awirre berlanka, yaj ts'ijbuyaj tyi' lespachu kobiernu mejiku.

Mu'bä k-cha'leñ tyi hónrame mik su'beñety cha'añ mi asu'beño' yantyak. Konstitusiõñ yik'oty repormas.- mejiku. Jop'ej-lel pebreru tyi 1910 yik'oty wukp'ej.- aguirre berlanga.

Cha'añ kixtyañujo'.

**Glosario de términos jurídicos
empleados en la traducción de la
constitución política de los estados
unidos mexicanos**

Ch'ol de Tabasco

A

Ajk'elñumel	‘Ceder’
Ajmeloñelo’	‘Jurídicos’
Ajñi	‘Arraigo’
Ak'tyojel	‘Garantía’
Ak'tyojel	‘Garantía’
Alälaty'añ	‘Dispongan’
Alty'añ	‘Opinión’
Añtyobä k'äjñibal	‘Vigencia’
Añtyobäyom	‘Carencias’
Awäk'tyiñuk	‘Creencia’
Awomächma	‘Dispuesto’
Añbä tyi ityojlel	‘Competentes’
Al. /käl	‘Discusión’
Ak'älixbä	‘Destinados’
Ambä tyi tyojlel	‘Responsabilidad’
Ambä tyi iwentaj	‘Corresponda’

B

Ba'año' chumul	‘Hábitat’
Ba'kuxtyäl	‘Nación’
Ba'tyejchem	‘Bases’
Bajche' yomonla, tyoj ma'cha'leñ,	
Tyoj ma'päs-abäj	‘Modalidades’
Bajche'añ	‘Condición’
Bajñe ch'ämo' tyi ñuk-ity'añ	‘Soberanía’
Bele ñumel	‘Siempre’
Bele' k'uxul,	‘Subsisten’
Bele'añ, ts'amäjach, yajach añ	‘Permanente’
Bajñe añachbä	‘Independencia’
Bajche' yila	‘Modalidades’

Ch'

Ch'oyoloñ	‘Nacionalidad’
-----------	----------------

Ch'ubini tyik'ol	'Respeto'
Ch'ujuya	'Religión'
Cha'año'bä	'Tenencia'
Cha'chajpantyel	'Procedimiento'
Cha'lenla	'Tradición'
Cha'leñtyel, chajpa mejle	'Ejercicio'
Chajpa k'uxbiya	'Conciliación'
Chajpa mulil, tyoj-isaj mulil	'Juicios'
Chajpäbilbä	'Dispuesto'

Chajpäntyel ty'añ	'Institución'
Chäkibil	'Prohibido'
Che'mi yäl	'Reiterada'
Che'mikäla	'Tratándose'
Chesbäk	'Objeto'
Chilbeñ	'Restringir'
Chujki'	'Distrito'
Chukul	'Municipio'
Chuyom	'Preferente'
Chajpäntyel bajche' yom	'Fines'
Cha'añ chukiyes yom imelo'	'Iniciativa'
Cha'añ mi tsuk' tyajbeñ itroñel	'Interino'
Chäm chajple k'ejuñ	'Media superior'
Chajpäntyel ña'tyibal	'Método'
Chäkibeñ	'Restringir'
Cha' ñijkäbilbä	'Recorrido'

C

Comoñ chajpa,	'Colectivamente'
---------------	------------------

E'

E'tyeji'bäl	'Ayuntamiento'
Elektoral	'Electoral'

I

Ibäjaxtyo	'Estadocivil'
Ikämbal icha'liyajo'	'Cultura'
Ipejtyele	'General'
Ipijtyal	'Aspiración'
Ityojlel	'Cuenta'
Ixik' wiñiko'	'Género'

Iyäj'k'el	'Aplicaciones'
Iweñlel	'Calidad'
Iyaj päsönel. /aj päsönelo' / xik'oñel	'Directivos'
Iloty ibä / ikolel	'Desarrollo'
Ipeñsal	'Decisión'
Ixuk'chokoñtyel. /xuk' chokoñtyel	'Establecer'
Iyäsñtyel	'Infringir'
Ityoj isäñtyel wokol	'Justicia'
Ipi'älo' ya'bä año'	'Miembros'
Icha'liya lak ñojtye'elob	'Prácticas tradicionales'
Iweñtyälebä	'Supuesto'

J

Jak'	'Replica'
Jalitiesaj	'Rezagos'
Jalitiesañ	'Prorrogarse'
Jilemix, jalemix	'Plazo'
Jiñachbä	'Exclusivismo'
Jkotyanlakhbä	'Contribuir'
Jomoñelo'	'Fraternidad'
Jop'cha'leñ	'Acción'
Jiñi kolisäñtyel tyi päs juñ	'Cátedra'
Juñ bajche' mi ikajelo' tyi troñel	'Convenio'
Juñ mujch' e'tye	'Coalición'
Jeograpika	'Geográfica'

Jopolo'	'Social'
Joptyäle	'Audiencia'
Joptyäle	'Audiencia'
Ju'saj p'ätyäle	'Regular'
Ju'saj p'ätyälel	'Menoscabar'
Jumuch' k'uxbila	'Fraternidad'
Jumujk'	'Temporal'
Junlajal	'Equidad'
Junlajal	'Igualdad'

K'

K'ajtyibentyelo'	'Consulta'
K'änla	'Recurso'
K'än	'Ejercicio'
K'el tyak'iñ, tsik tyak'iñ	'Economía'
K'elelbä	'Operadas'
K'elmulil	'Tribunal'
K'emulil	'Juez'
K'ok'lel	'Salud'
K'uxbinlak bäj	'Respetar'
K'äjkemo'ixbä	'Superior'
K'änbibä	'Términos'
Kächol	'Penal'
Käjchel	'Encarcelado'
Kämbalo'	'Servidumbre'
Känlaj kbäj	'Identidad'
Känätyäntyel	'Preservar'
Känätyäntyel	'Protección'
Kaňtyäle	'Públicos'
Klumal ba' kolemonla	'Patria'
K-lumuch	'Patria'
Kojlisäntyel, cha'lisaj	'Libertad'
Kolech'okjemtyäle	'Nacionalidad'
Kolel ityajo' tyak'iñ	'Economía'
Kolem lum, kolel chumli', Chumtyälo'	'Pueblos'
Komäch majlel	'Dispuesto'
Komoñ tyoj-isaj	'Coadyuvara'
Kotyajk'ämbal	'Servidumbre'

Käyälbä
Komoñ chajpañ ty'añ
Kaxlañ troñel
Ka'bäl
Iloty ibä / ikolel
Kolembä su'bonel
Kixtyañujo' uts'atybä ipensalo'
Komo troñel

'Apartado'
'Acuerdo'
'Cargos públicos'
'Diversidad'
'Desarrollo'
'Publicidad'
'Personas morales'
'Solidaridad'

L

Laj kmelbal nāmäl	‘Costumbre’
Lajal ak’äl	‘Laica’
Lajalach	‘Igualdad’
Lajalbä	‘Conforme’
Lajk ña’al	‘Raíz’
Lak bajñe mel, kchajpanla	‘Autonomía’
Lak cha’añ	‘Propiedad’
Lämtyojlel	‘Menoscabar’
Lerecho, atyojle	‘Derecho’
Letsel	‘Acrecentamiento’
Liputaru	‘Diputado’
Lu’ pojbeñtye	‘Confiscación’
Lu’cha’añ	‘Bienes’
Lumajil, chutylum,	
Bi’tyachumtyälo’	‘Comunidades’
Lumal	‘Comunidad’
Lajbä	‘Concurso’
Lajalbä	‘Homogénea’

M

Ma’ambä tyojo’	‘Discapacidad’
Ma’añ chuki tyi cha’le	‘Desistimiento’
Ma’añ k’äjñibal	‘Anular’
Ma’añ lok’tyisäñtye	‘Derogación’
Mach mej tyi sujtyisänty	‘Inalienable’
Majtyañ toñel, tyä’läñtye	‘Esclavitud’
Mäkäl, mach yäk’ä	‘Hostilidad’
Mañabäyiläl, jimbäyilal	‘Indiciado’
Mejlemixbä	‘Garantizado’
Mel tyojejachbä	‘Justicia’
Melbäl	‘Proceso penal’
Melbil, tyoj-isa	‘Formas’
Melöj’bäl	‘Jurisdicción’
Miristeriu	‘Ministerio’
Mu’bä ik’el laj k-mul	‘Pericial’
Mujachbä mulañ	‘Interés’
Muke’ mul	‘Omisión’

Mi tyoj-isañ	‘Armonía’
Majñäñtyel	‘Arrendamiento’
Mach saj mejl	‘En ningún caso’
Machbä weñ ts’ijbubil	‘Fe de erratas’
Machbä ñoj weñ administrativas	‘Faltas administrativas’
Ma’añ xäk’tyäbil tyi ch’ujuya	‘Laica’
Muk’bä ik’äjñel	‘Materiales’
Mi añ yalo’ wokol	‘Para tales efectos’
Machbä ch’ujbiñ imelol	‘Restricción’
Muk’bä ik’ajtyiñ	‘Requisito’
Muku ty’añ	‘Secrecía/secretismo’
Mi ilajmel tyi k’añol	‘Se derroga’

N

Naxañtyeche' 'Caso'

Ñ

Ña'al tye'el 'Materia'
Ñ'tyaya 'Conciencia'
Ñaxambä 'Primero'
Ñaxañ tyejchel 'Inicio'
Ñaxañtyo-päsöl 'Preceptos'
Ñijkañ juñ, mu'bu k'el ichajpañ 'Administrativa'
Ñik'isu'beñtye 'Ataque'
Ñotychuku 'Sustentar'
Ñumel, ñunsuntyel 'Acceder'
Ñunsaj 'Acceso'
Ñunsajbä 'Disfrute'
Ñunsuñtyel 'Exceder'
Ñup'ul 'Retenido'
Ñoj k'äjñi'balbä troñel 'Condecoración'
Ña'tyäbal bajche' lak ñijkañ lakbä 'Culturafísica'
Ñik'i chä'bä mi yujtyel 'Controversia'
Ña'tyäbal 'Facultad'
Ña'tyäbal/ säklañ ty'añ 'Información'

O

Orajach 'Prioritario'
Otsaj mul 'Delinquir'

P'

P'ätyälba ye'tyel 'Judicial'
P'ätyälbä ye'tyel 'Ministerio'
P'ätyälix 'Robustecer'
P'ump'umbä 'Indígena'

P

Pajtyäbil

Päk'e'tyel

Päyoji'

Puk

P'istyäl

Pejtyel tsätsbä ty'añ

Pästyäl

'Inculpado'

'Democrático'

'Convocatoria'

'Distribuir'

'Evaluación'

'Ley general'

'Participar'

Päs mulil	‘Tipificado’
Päsäl tyi wutyäl	‘Pública’
Päsälixbä, ts’ijbälixbä	‘Decretar’
Pästsikilbä	‘Especificidades’
Pejtyäle kixtyañ	‘Público’
Pejtye pusk’al	‘Plenamente’
Pereral	‘Federal’
Publiku	‘Público’

S

Säklaj, tsaj päk’e	‘Democrático’
Säklantyety’añ	‘Inquisición’
Säklaty’añ, tsiktyisaj	‘Información’
Senalores	‘Senadores’
Sojkisaj	‘Perturbar’
Submejlembä	‘Garantiza’
Subpäsoñel	‘Manifestación’
Sujmel, mu’bu chajapañ	‘Constitución’
Su’b	‘Difundir’
Säkla’yaj	‘Fiscalización’

T

Tä’äch k’eleyety	‘Flagrancia’
Tojbä ña’tyañ	‘Moral’

Ts’

Ts’ijbubilbä,	
Albi su’bulbä	‘Establecido’
Ts’insaj ixujty’ilel	‘Organismo’
Ts’insajlel	‘Órgano’
Ts’u’bu, lok’otye	‘Sustraiga’

Ts

Tsätsbä ty’añ, p’isibä ty’añ,	‘Ley’
Tsiktyisañ	‘Fomentar’

Tsiktyisäñtye	‘Publicara’
Tsu’lojtyel	‘Conservar’
Tsiji’-isäbilbä	‘Actualizada’
Tsätsbä pensal	‘Determinar’

Ty

Tyä’läñtye	‘Abuso’
Tyäme lum	‘Predios’
Tyejchi’	‘Fundado’
Tyi ñunsuj	‘Acredite’
Tyijikñayo’	‘Privilegios’
Tyijk’lum, tyijklum	‘Territorio’
Tyijwäye, ñänsajbäj	‘Gozar’
Tyiklum, tyejlum	‘Ciudad’
Tyoy much’ilonla	‘Integridad’
Tyobjbä melbä	‘Físicos’
Tyobjelbä	‘Criterio’
Tyoy-isabil	‘Específico’
Tyoy-itsäntyel	‘Mejorar’
Tyuch’u	‘Señale’
Tyi tyojlel	‘Carácter’
Tyempabä	‘Entes’
Tyi joytyälel lumaläl	‘Nacional’
Tyempayjbä	‘Organización’
Tyech	‘Promover’
Ty’añ muk’bä ich’ujbiñtyel	‘Reglas’

U

Uts’aty	‘Natural’
---------	-----------

W

Wa’wa’ñäyel	‘Vagancia’
Wäi ñatyañ	‘Prevea’
Wajleñtye, choko’b Ñaj	‘Discriminación’
Wenle	‘Dignidad’
Weñächbä icha’leñ	‘Fuero’

Wiñik Ixik	‘Sexo’
Wiñiko’bā ixiko’bā	‘Género’
Wersa yombā imelol	‘Obligación’

X

X-e’tyel	‘Autoridad’
Xiñyumāñtyel	‘Organo’
X-e’tyel ñoj k’äjkebā tyi ye’tyel	‘Soberano’

Y

Yejchi’bal	‘Principio’
Yochib	‘Acceso’
Yujilbā	‘Especializada’
Yantyakbā lum	‘Internacionales’
Yombā imelol	‘Objetivos’
Yāk’ ity’añ	‘Participación’
Yochel	’Vertiente’

X

Xäk'tyäbity'añ	'Etnolingüística'
Xcholelo'	'Agricultura'
Xik'i	'Rigen'
Xik'ilo'ächbä	'Obligados'
Xintyejel	'Federativa'
Xñijkalo'	'Política'
Xuk'choko (ñ)	'Normas'
Xuk'li'	'Fundamental'
Xuk'ul tyi tyojle	'Independencia'
Xyambäpamilo', m'añch'oyolo'	'Extranjero'

Y

Ya' ba' chukul	'Entidad'
Yä'beñ tyi tyojle, awomäch yu'bil	'Disposición'
Yajibäl kotya	'Institución'
Yajk'ämbalo' kobiernu	'Funcionario'
Yajkañ	'Preferencia'
Yajñi	'Área, Ámbito'
Yäk'	'Establece'
Yäk'bal, ak'bal	'Otorga'
Yäk'o, kotyaya	'Participación'
Yälba ty'añ	'Expresión'
Yäle', lajalbä, chukulbä	'Relativa'
Yäl-ujtye	'Determinar'
Yäsiñ	'Atente'
Yomäch majel icha'leñ	'Comulgando'
Yujilbä	'Competencia'
Yujtyi' albi	'Termino'

KONSTITUSIÓN POLITIKAJ TYI LI ESTARUS UNIRUS MEJIKANUS
CONSTITUCIÓN POLÍTICA DE LOS ESTADOS UNIDOS MEXICANOS
EN CH'OL DE TABASCO. 2016. TRADUCIDO POR LOS ESTUDIANTES
DE LA UNIVERSIDAD INTERCULTURAL DEL ESTADO DE TABASCO..